

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MODVIND OG MEDBØR

Et Livsløb af

JOHS. KJÆRBØL

FREMAD

Modvind og Medbør

Tilgnet
Gerda Kjærbøl

Modvind og Medbør

Et livsløb af

JOHS. KJÆRBØL

FORLAGET FREMAD

KØBENHAVN 1959

© FORLAGET FREMAD

—

Omslagstegning
Bo Bojesen

BOOTRYKKERIET ANTIKVA A/S

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	7
I. Moders triste skæbne	9
II. Fra Nørrebro til Tåsinge	16
III. Mine plejeforældre	24
IV. I smedelære	39
V. Første år på Flydedokken	49
VI. Stifter hjem og møder min far	56
VII. Første tillidshverv	63
VIII. Leder af arbejdsanvisningen — navneskifte ...	71
IX. Formand for skibssmedene	77
X. Stormfulde efterkrigsår	81
XI. Typer på skibsværfterne	87
XII. Sekretær i Smedeforbundet	91
XIII. I. A. Hansens sidste år	94
XIV. Ængstelig for den store opgave	101
XV. På kant med Lyngsie	110
XVI. Jernindustriens mørke år	115
XVII. Talsmand og voldgiftsdommer	121
XVIII. Under hagekorsets åg	127
XIX. Folketingsmand og minister	134
XX. I politisk stormvejr	144
XXI. Samarbejdet med Stauning	157
XXII. Muntre samvær med Zahle	164
XXIII. Da Steincke gik af	169
XXIV. Rationeringsminister under krig og besættelse ...	177
XXV. Ubehagelige opgaver	184
XXVI. En lidt lystig rejse	189
XXVII. I Scavenius' regering	196
XXVIII. Flygtningeadministrator	205
XXIX. Boligminister	225
XXX. Blandede opgaver — minister igen	232
XXXI. Rejserne i Grønland	239
XXXII. Forsøg på status	254
Epilog	261

FORORD

Da jeg kort før julen 1958 afleverede mit manuskript til denne bog til forlaget, mente jeg at have afsluttet skildringen af mit hidtidige livsløb.

Men så rantes landet af katastrofen ved det nye og stærke ishavsskib »Hans Hedtoft«s forlis ved Kap Farvel. I pressen knyttedes min person til denne ulykke på en meget generende måde, og da det oplystes, at skibsførerne i Den kongelige grønlandske Handel oprindelig havde afgivet en enstemmig erklæring, hvori de vendte sig mod vintersejlad på Grønland, følte jeg mig forpligtet til at tilkendegive, at jeg havde været uvidende om, at en sådan erklæring forelå.

Regeringen nedsatte i den anledning et undersøgelsesudvalg, bestående af tre dommere. Det resultat de kom til er nu kendt af offentligheden, og de få bemærkninger jeg har at gøre til den afgivne betænkning slutter denne bog.

A handwritten signature in black ink, which appears to read 'Johannes V. Jensen'. The signature is stylized with a large, sweeping initial 'J' and a horizontal line extending from the end.

Moders triste skæbne

I begyndelsen af året 1885 tjente en 25-årig pige i Søllested Præstegård på Lolland. Hun var nærmest under, hvad man i dag ville kalde middelhøjde, det store rødblonde hår indrammede et ansigt præget af intelligens, og smukke regelmæssige træk gjorde hende indtagende.

Julie Hansen, som hun hed, var den ældste af en flok på 6 børn, som handskemager og bager Mathias Hansen og hustru, Maren Adamsen i Rødby havde sat i verden.

Søllesteds 32-årige sognepræst, Johannes Meller Valeur blev den 12. maj samme år viet i Århus Domkirke til den 19-årige Caroline Marie Fro Bierring, datter af en procurator.

Hvornår Julie Hansen tog afsked med Søllested Præstegård vides ikke. Hun havde dog god grund til at forlade sin plads, inden sognepræsten vendte hjem med sin brud, thi samme år den 23. december fødte hun en dreng, som ved dåben i Sankt Matthæus Kirke i København den 8. august 1886 fik navnet Johannes Hansen. Fødestedet er i dåbsattesten angivet til H. C. Andersensgade 5 B, stuen (den nuværende Kjeld Langes Gade), og i rubrikken: »Forældrenes fulde navn og stilling« er angivet: »Ugift Julie Severine Hansen«. Til yderligere oplysning for de respektive myndigheder hedder det i attesten: »Moderen opholdt sig på timånedersdagen før nedkomsten i Søllested Præstegård,« det vil sige 23. februar, 2½ måned før præsten giftede sig.

Det må have været svært for dem, der kom til kundskab om Julies syndefald, at forlige sig med præstens meddelagtighed. Præsten kunne vel ikke være blevet offer for et så syndigt begær. Julie havde dog ikke andre at henvise til, og præsten understregede sin medskyld ved

at indgå på at betale et underholdsbidrag på 100 kr. om året, indtil barnet var fyldt 14 år.

Det er vel ikke usandsynligt, at præstens giftermål så hurtigt efter syndefaldet skulle bidrage til at forflygtige hans fejltrin, der vel nok kunne volde ham vanskeligheder, ikke mindst under den tids snæversynede indstilling.

Måske har præstens vildfarelse også bidraget til, at han det følgende år forlod den med så stor synd befængte præstegård for at overtage et andet embede i Jylland.

Julie Hansen havde dog mest hastværk med at komme bort fra hjemegnen. Den snævre kreds, der i første omgang fik fært af det skete, var dybt forarget over, at en kvinde, for hvem en præstegård måtte være et sikkert værn imod syndige lyster, kunne begå en sådan helligbrøde. Stakkels præst, der havde været så uheldig.

Julie havde ingen anden udvej end at skjule sin skam i en af fatigdom præget tilværelse i den store by, en flugt fra den forargelse, som også ville ramme forældre og søskende.

*

Mandag den 11. december 1893, en råkold vinterdag henimod middag, er gården i Prinsesse Charlottesgades Skole – en af de såkaldte kroneskoler fyldt med børn, der i glæde over at være blevet befriede for skolestuens snærende bånd demonstrerer humøret gennem et uartikuleret kor af alt, hvad glade børn kan frembringe af støj. Der puffes og skubbes, kræfterne udløses til akkompagnement af skingrende stemmer, en løssluppen ubevidst hymne til friheden.

En lille dreng med et noget stort hoved i forhold til kroppen, et rødt hår, der fremhævede ansigtets bleghed, var også synlig glad. Hans påklædning tydede på, at han ikke var fra et velstående hjem, men han var ren og uden egentligt fattigdomspræg. Denne dreng var mig.

Jeg havde mine bøger mellem to træplader, omspændt med en rem. I dag var der særlig grund til at være glad, min klasselærer havde i anledning af den forestående jul foræret mig »Grankogler« og »Julehilsen«, og læselysten som jeg var, frydede jeg mig til at komme hjem og se, hvad de to hefter med de prangende omslag indeholdt. Ganske vist lå mor syg hjemme i baghuset, men tante Marie var

kommet fra Middelfart, hvor hun var sygeplejerske, og hun passede mor, så det skulle nok blive godt med hendes helbred igen.

I går havde jeg hentet medicin på apoteket ved Runddelen, blandt andet kreosot, der lugtede slemt, men som sikkert ville hjælpe mor.

Sidste sommer, da alle mennesker talte om kolera, som man var bange for skulle komme til København fra Hamborg, hvor der var så mange, der døde, havde jeg hentet karbolvand på Fældeden. Der var opstillet borde, hvorfra det blev udleveret gratis, og jeg bar det hjem i flasker.

Karbolvandet havde forhindret, at mor dengang blev syg, og den medicin, jeg nu havde hentet på apoteket, skulle nok gøre hende rask.

Det gik stærkt hjemad, i dag var der ikke tid til at kigge gennem et af de små huller i plankeværket, der omgav huset og haven med de mærkelige børn med store hoveder og besynderlige fagter. Mor havde fortalt, at de var åndssvage, og at det var en mand, der hed Keller, som havde dem.

Farten gik videre forbi Mottlaus store tømmerpladser og ind gennem porten Nørrebrogade 108, over gården og i spring op ad trappen.

Jeg bankede på døren, og den blev åbnet af tante Marie, som jeg stolt viste julehefterne, men da hun alvorligt og stilfærdigt sagde: »Johannes, mor er død,« var min glæde forbi, og grædende gik jeg ind i stuen. Jeg forstod, at nu ville der ske noget med mig, noget ubestemmeligt, selvom tante Marie var hos mig og lillebror. Jeg kendte jo ikke tante rigtigt og følte, at jeg ikke kunne tale med hende, som jeg kunne med mor, hvis lille mand jeg følte at have været. Sorgen og usikkerheden tog magten fra mig.

Rystende af gråd og med lillebror ved hånden knælede vi ned ved et lille skab og bad Vorherre om hjælp.

Lillebror var godt to år og fattede naturligvis ikke, hvad der var slået i stykker, han græd, fordi storebror græd.

Julie Hansen måtte bøde hårdt. Fattigfolks daværende svøbe, tuberkulosen, sammen med underernæring og uophørlige bekymringer slog hende ud. Juledag ville hun være fyldt 33 år, hendes tilværelse i København havde været streng, ja ubarmhertig. For en kvinde med et uægte barn var datidens døre lukkede. I begyndelsen søgte hun at dække over sin skam ved at fortælle, at hun havde den lille dreng i varetægt for en familie, hvor moderen var syg, men den

hårde kendsgerning var stærkere end Julies skrøbelige forklaring.

Hun havde nemt ved at stifte bekendtskaber med mænd, som uden reelle hensigter fandt behag i den kønne, intelligente pige.

En ugift hørkræmmer på Frederiksberg lovede hende det så eftertragtede ægteskab, men resultatet blev alene den lillebror, som var 6 år yngre end jeg. Nu var målet fuldt. I omdømmet var tjenestepigen fra den lollandske præstegård blevet en letlevende kvinde i København. Beviset var jo to uægte børn.

Julie Hansen blev begravet på Vestre Kirkegård. Jeg kunne ikke forstå, hvorfor hun skulle så langt bort, Assistens Kirkegård lå jo lige overfor, hvor vi boede. Jeg havde engang set en stor militær procession marchere ind på kirkegården; men den var altså ikke for almindelige mennesker, når mor ikke kunne blive begravet der.

For første og eneste gang så jeg ved den lejlighed min bedstemoder fra Lolland, hun kørte sammen med tante Marie og mig i droske. Hesten påkaldte min opmærksomhed, fordi den var så ualmindelig mager.

Mine første barndomserindringer går tilbage til kvisten i ejendommen, Falkonér Allé 35, hvor vi boede, da jeg var omkring 4 år. Jeg havde fået et par små stylter, som jeg prøvede at balancere på oppe i loftsgangen.

En dag blev jeg sendt over på den anden side af Falkonér Allé, hvor der lå et koholderi, som det dengang kaldtes, og midt på gaden faldt jeg og spildte mælken.

Jeg var i det hele taget ude for adskillige uheld, måske som følge af svaghed i benbygningen. Mor havde fortalt, at jeg havde haft engelsk syge og som lille været plaget af bylder. Engang faldt jeg ned af trappen, et fald som medførte en rygskade. Jeg, der ellers var flink til gymnastik, kunne ikke, da jeg kom i skole, klare ringene, det gjorde ondt i den højre skulder, når jeg skulle svinge omkring. Om det var denne mangel på færdighed, der indbragte mig et slag af gymnastiklærerens spanskør, var jeg ikke klar over, men afstraffelsen brændte sig ind i mit sind, og jeg glemte den aldrig.

En anden gang faldt jeg ned ad den islagte trappe i gården og fik en læsion i baghovedet, efterladende en fordybning, som altid blev bemærket, når jeg skulle klippes.

Men trods alle tilskikkelser var jeg en rask dreng, der hjalp mor, hvor jeg kunne.

Da mor i baggårdslejligheden på Nørrebro var slået ind på at sy kludesko af kasseret uniformsklæde, hentede jeg hos en kone på Godthåbsvej tøjrullen, der i forhold til min størrelse nok var rigelig tung, men jeg følte trods byrden, at jeg var med i arbejdet for, at mor kunne tjene nogle penge.

Og jeg var glad, når jeg – ofte om aftenen – bar kurven fyldt med sko i en snor om halsen og travede ad Griffenfeldsgade, H. C. Ørstedesvej og Værnedamsvej ud til en skotøjshandler i Absalonsgade, der var aftager.

Jeg hørte nabokonen sige til mor, at hun syntes, det var for sent at sende drengen så langt bort, men jeg tog det som en selvfølge. Når mor havde slidt for at få skoene færdige, var det naturligt, at jeg bragte dem ud. Det skete også, at jeg måtte afsted søndag morgen, og så var der fest, når jeg kom hjem, og mor havde købt gammelt brød hos bageren, wienerbrød og kager stod opmarcheret på bordet.

Engang gik mit ærinde til en handlende på Frederiksberg, og mor havde givet mig besked på, hvad rute jeg skulle følge. Desværre gik den ad Nyelandsvej, hvor datidens første krematorium lå. Jeg havde hørt, at der brændte man de døde, og da jeg nærmede mig stedet, hvor der forøvrigt var ret ensomt, fyldtes jeg med rædsel og løb så stærkt, jeg kunne forbi dette uhyggelige hus.

Jeg havde aldrig beskæftiget mig med, at jeg ikke havde nogen far. Jeg havde mor, der, inden jeg kom i skole, lærte mig at læse. Mor bad aftenbøn med mig »Jeg er træt og går til ro«, når jeg var kommet i seng, og hun havde i reglen kunnet tilfredsstille min videbegærlighed.

Der havde dog været en tid, hvor jeg ikke forstod, hvad der var i vejen med hende, hun kastede sig på gulvet og græd, mens jeg så rådvild til, hun spidsede grifler og spiste det grå pulver.

En nat kom der en stor overraskelse for mig; jeg vågnede ved at høre en spæd vrælen, og i fodenden af min seng lå et lille væsen, medens en kone, som jeg senere fik at vide, var en jordemoder, tog sig af mor.

Jeg var taknsom, og min barndom var præget af fattigbarnets særegne tilværelse. Jeg havde vænnet mig til at tage imod godt og ondt

som noget uafvendeligt, men jeg lyttede, når mor talte med nogen, og derfor fik jeg at vide, at mor selv havde hentet jordemoderen.

Jeg tænkte ikke på, at det blev endnu sværere for hende at skaffe føden, skønt det hidtil ofte havde knebet med at blive mæt, men trods de trange vilkår, under hvilke vi levede, var der ligevægt i mit sind; forholdene måtte altså være sådan, som jeg nu havde lært dem at kende.

Der var dog også noget at glæde sig over. Sidste års lillejuleaften, min fødselsdag, havde mor bagt æbleskiver, hun havde fået tilsendt gode sager i en stor pakke fra bedstemor på Lolland; den dag blev jeg mæt – formedelst 33 æbleskiver! Efter at mor havde fortalt, at hun ville få en halv tønde kul, var jeg meget interesseret i at vide, hvor meget det var. Jeg forestillede mig en vældig masse, men da kullene kom, blev jeg klar over, at jeg havde næret overdrevne forestillinger.

Mor havde anskaffet et lille skab med glastrude, hvori hun udstillede prøver på sine kludesko i porten ud til Nørrebrogade. Jeg var meget optaget af dette skab, der nødvendigvis måtte medføre, at folk kom og købte de pæne sko. Fra vinduet til gården kunne jeg se skabet i porten, og når nogle standsede og kiggede på udstillingen, råbte jeg glad, at nu kom der købere. Det blev faktisk altid en skuffelse, men det var vel også noget, der nu engang hørte med i tilværelsen.

Mor havde nogle søskende, der var udvandrede til Amerika, og en bror, Severin, fulgte senere efter.

Han overnattede hos os, og jeg hørte mor indprente ham, at han skulle passe på sine penge. »De er indsyede i min skjorte«, svarede han.

Det blev en stor oplevelse for mig, da mor og jeg fulgte ham ombord på tingvallabåden »Hekla«, hvormed han skulle sejle til Amerika.

Jeg kan endnu se det store emigrantdæk med køjer i etager, med lange borde og bænke, og jeg tænkte ofte på de usle forhold, man dengang bød emigranterne, når jeg senere kom om bord i en moderne amerikabåd med alle dens bekvemmeligheder.

Der var dog *én* mand, der havde forståelse af Julies skæbne, og som sammen med sin familie havde taget sig af hende. Det var rode-

mester Nielsen, der boede i Falkoner Allé 35 på samme tid, mor og jeg boede på kvisten i ejendommen.

Nielsen var en klog og varmhjertet mand. Han blev senere rodemester i Valby, hvor han gennem en årrække erhvervede en for en rodemester enestående popularitet, hædret af Valbys befolkning, da han afgik på grund af alder. Som skattedirektør kendte Vilh. Buhl ham og priste ham i høje toner.

I min usikre barndom var rodemesteren foruden mor et fast holdepunkt. Han var for mig den rare mand, der ejede så mange fine bøger, og han var altid så venlig mod mig. Mor havde gået fru Nielsen til hånde, og en nat sov jeg på to stole, der var rykket sammen, fordi der var noget alvorligt, som krævede mors bistand.

Om morgenen blev en lille pusling præsenteret, det var en dreng, den førstefødte, men det var ikke muligt for mig at forstå, at drengen skulle hedde Timm, det var da et løjerligt navn.

Senere blev mor og jeg inviteret med på en skovtur, som rodemesteren arrangerede. Det blev en uforglemmelig oplevelse, jeg havde jo aldrig været ude i Nordsjællands skønne natur – og endda i charabanc med to heste for.

Optakten til turen var nu ikke allerbedst, jeg havde om morgenen fået at vide, at jeg ikke kom med, fordi jeg havde griset mine bukser til, oven i købet indvendig, måske af lutter glæde over, hvad der forestod. På denne baggrund med den bortvejrede trussel blev fornøjelsen ikke mindre.

Fra Nørrebro til Tåsinge

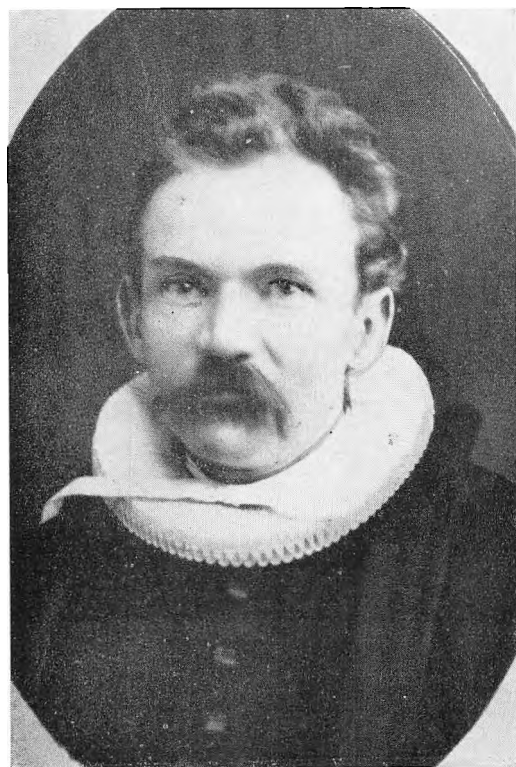
Da jeg efter den sorg og forfærdelse, som havde ramt os ved mors død, var kommet lidt til ro, gik jeg resolut og alene ud til rodemesteren. Han var den eneste, der kunne hjælpe os, og det viste sig da også senere, at det var ham, der skulle bestemme den videre skæbne for Julie Hansens to børn.

Hos rodemesteren og hans kone blev jeg lettet for noget af min tyngende sorg; den venlighed og forståelse jeg mødte gjorde godt, og da Nielsen, efter at jeg havde fortalt, at mor var død, tog mig op på sit skød og trykkede mig varmt ind til sig, afløste en vis tryghed min tidligere følelse af hjælpeløshed.

I Falkonér Allé 35 blev da vort videre livsløb tilrettelagt. I ejendommen boede en jordemoder, der, efter at hendes mand, kaptajn på en skonnert, var druknet under en storm ved Gotland, havde giftet sig med en tømrer.

Begge havde 4 børn ved indgåelsen af ægteskabet, så det var en stor familie, der plejede omgang med rodemesterens.

Nogen tid efter mors begravelse besøgte tante Marie og jeg Nielsen, som fortalte, at han kunne få mig anbragt i pleje hos et barnløst ægtepar på Tåsinge. Manden var sømand og broder til rodemesterens nabokone, jordemoderen med de mange børn. Jeg lagde mærke til, at sømandens kone blev omtalt som noget striks, hvad der foruroligede mig, men når rodemesteren alligevel anbefalede, at jeg blev sat i pleje derovre, trøstede jeg mig med, at det ikke kunne være så slemt. Det måtte jo være tante Marie, der traf bestemmelse, og det blev altså til, at jeg skulle tilbringe resten af min barndom på Tåsinge.

Min far.

Min mor.

Første gang fotograferet.

Min bror og jeg kort efter mors død.

*Som 13-årig sammen med plejeforældre
og Christiane.*

Anders og Lise.

Min lillebror blev også anbragt, men efter hvad jeg senere erfarede i et ikke særlig godt hjem.

Så nærmede tiden sig, da jeg skulle forlade København. Lørdag den 17. februar 1894 gik tante Marie med mig hen på skolen for at få mig udskrevet. Jeg bad om at måtte sige farvel til min klasselærer, der havde omfattet mig med særlig interesse; den havde bl. a. givet sig udslag i, at jeg havde besørget ærinder for ham, og ikke mindst havde det været velkomment, når jeg skulle hjem til hans kone, så vankede der altid lækkeri i form af kager og syltetøj, og jeg var en slikmund. Der skete ikke noget afbræk i undervisningen på grund af disse småudflugter, jeg havde ingen vanskelighed ved at følge med, både fordi jeg havde let ved at lære, og fordi mor hjalp mig med lektierne.

Trods fattigdom havde mor sat mig i kroneskole, måske af honnet ambition, men vel også fordi hun regnede med, at jeg her kom i bedre omgivelser.

Afskeden med skolen øgede min uro, her var jeg faldet til, men hvordan ville min videre skolegang forme sig?

På denne foreløbige sidste dag i København havde jeg bedt om at måtte se vagtparaden på Amalienborg, og tante Marie havde lovet at følge mig derind, men efter afskeden med skolen tabte jeg modet og opgav vagtparaden. Min interesse for garden var blevet vakt, fordi jeg nogle gange havde kørt vasketøj for en madam Løve ind til Rosenborg Kaserne. Her var noget at se på, de lange rækker af bjørneskindshuer og sabler og eksercitsen ude på pladsen var jo noget, der kunne sætte min fantasi i sving.

Transporten af vasketøjet foregik i en gammel barnevogn, som jeg skubbede, medens madam Løve gik ved siden af.

*

Søndag den 18. februar 1894 rejste jeg så, efter at have sagt farvel til tante Marie, ud til det ubekendte. Tante så jeg ikke mere, året efter døde hun af tuberkulose.

En datter af jordemoderen på Frederiksberg fulgte mig på rejsen, og dermed blev næste afsnit af min barndom indledt.

Jeg var bekymret, ængstelig for hvad der forestod, og uden at blive påvirket af de indtryk, en sådan rejse frembød for en knægt, hvis største udflugt havde været rodemesterens skovtur. Det eneste,

som virkelig påkaldte min opmærksomhed, var sejladsen over Storebælt, hvis urolige vand jeg iagttog fra færgens dæk gennem et klyds i lønningen.

Selv om jeg havde besluttet ikke at lade mine følelser få luft, banede en tåre engang imellem sig frem, og jo nærmere jeg kom rejsens mål, jo mere usikker blev jeg. Hvad betød det, som rode-mesteren havde sagt, at konen var striks, var hun ond, og ville hun måske prygle mig?

Jeg fik dog en fornemmelse af, at det ikke var så slemt, da jeg trådte ind i Anders og Mette Hansens stue i Troense. Ikke mindst Anders Hansen var venlig, men jeg følte, at jeg blev stærkt mønstret både af min fremtidige plejemor og af de koner, som af nysgerrighed var kommet for at tage nyerhvervelsen i øjesyn.

Når jeg iagttog Mette Hansen meget nøje – det var jo hende, der var striks – kom jeg til det resultat, at hun ikke var særlig rar, og at jeg ikke kunne vente den samme kærlige omsorg, som mor havde vist mig.

Jeg følte Mettes blik, når det blev rettet på mig, som om det gennemborede mig.

Selv var jeg ikke klar over, at der nok kunne være grund til at beskue mig. Jeg var lille af min alder, meget bleg og rødhåret og opfyldte næppe de forventninger, som Anders og Mette havde næret til den dreng, som skulle være dem til nytte i den kommende tid.

Anders Hansen var dengang 38 år, medens Mette var 8 år ældre. Hans mor var distriktsjordemoder, hvorfor han også i daglig tale blev kaldt Anders Jordemoder. Hans far var død for 25 år siden, og det var åbenbart, at der knyttede sig nogen mystik til den kønne jordemoders ungdom. Anders påstod frejdigt, at Peder Hansen ikke var hans far, »jeg ligner mere Frederik den Syvende«, sagde han, »se bare på min næse«. Hans respektløse påstand vedrørende sit fædrene ophav behagede selvfølgelig ikke hans mor, men der var et vist spillerum for fantasien, fordi Peder Hansen var en gammel mand, da jordemoderen giftede sig med ham. Da han døde, blev kun datoen for hans død sat på gravtavlen, men ikke hvornår han var født. Havde der mon været forbindelse med jordemoderhuset i Troense og fornemme personer i nærheden, over hvilke gamle Peder Hansen skulle dække?

De, der vidste besked, sagde ikke noget, og jordemoder Christiane Hansen var meget respekteret af befolkningen og virkede samvittighedsfuldt i sit embede i ikke mindre end 52 år.

Anders havde sejlet som styrmand med forskellige skonnerter, men var – nogen tid før min ankomst – gået i land for at sejle fragt mellem Svendborg og Troense, og han var en ikke helt almindelig fragtmænd. Der var noget fandenivoldsk over ham, han tog det ikke så nøje med at være i overensstemmelse med sandheden, var behagelig fri for hæmninger, når det drejede sig om spiritus, og anså de yngre kvinder for en Guds gave til mændene.

Når han havde giftet sig med den ældre Mette, skyldtes det nok den omstændighed, at Mettes bror var gift med en søster til Anders, og at han nok derved var kommet så nær ind på Mette, at et tilbage-tog ikke var gør ligt. Mette var forøvrigt en køn kvinde, og muligvis har hendes kølige temperament vakt eroblingslyst hos Anders.

Mette var datter af klokker og graver Niels Iversen i Revninge ved Kerteminde, hun var et religiøst gemyt og i alle henseender den fuldkomne modsætning til Anders. Hun var godt begavet, havde været på højskole hos Kristen Kold, var dygtig i sit hus og bekendt for sin gode mad.

Ægteskabet var præget af de dybe modsætninger, som mand og kone hver for sig repræsenterede, og det varede ikke længe, inden jeg var klar over, at der hvilede noget tungt over dette hjem. Ægtefællerne var uden gensidig forståelse, og til tider følte jeg, at jeg ved min blotte tilstedeværelse var årsag til de huslige stridigheder.

Det var selvfølgelig ikke muligt for en knægt på 8 år at gøre sig helt klart, hvorfor hjemmets atmosfære var så trykkende. Først som voksen var jeg i stand til at bedømme plejehjemmet med dets uærlighed og sladder. Det var påfaldende at høre den forskel, der var, når der blev talt med folk, som besøgte hjemmet, og den om-tale de pågældende fik, når de ikke var til stede.

Modløshed spirede frem i mit sind, og den blev næret af børnenes drillierier. Jeg var jo et godt objekt for den hensynsløshed, som børn ofte kan udvise overfor hinanden, dumpet ned iblandt dem som en fremmed fugl, der ikke hørte hjemme i den rede, som øbo-mentaliteten værner imod fremmedes indtrængen.

Jeg var københavnerdreng, og remsen: »Københavner, du savner...«

blev selvfølgelig vrælet imod mig, når jeg viste mig. Dertil kom mit udseende, bleg, rødhåret og fregnet som jeg var; og længe varede det ikke, før hele byen vidste, at jeg var uægte barn, og at min far var præst.

Det nyttede ikke at tude over alt dette, som jeg søgte at værgе mig imod med skældsord, jeg havde lært i skolegården i Charlottegade, men forsvaret var håbløst, jeg var for lille og spinkel til at slås, og vredesudbrud og hidsighed æggede kun modstanderne. Noget bed jeg i mig, og der var ingen der trøstede mig. Efterhånden hørte drillerierne dog op og blev afløst af en vis respekt, fordi jeg kunne hævde mig i skolen. Fra at sidde nederst i klassen sammen med en pige, rykkede jeg hurtigt op på førstepladsen, hvor frk. Rasmussen, der underviste de yngre børn, placerede mig som en flittig og lærevillig dreng.

Det varede ikke længe, inden jeg blev overført til lærer Jensen, som havde de ældste af børnene, for jeg kunne ikke komme videre hos lærerinden, der skulle holde sig indenfor en snæver undervisningsramme. Hos lærer Jensen havde jeg mulighed for at lære noget mere.

Jensen var en dygtig lærer, men en hård hund, som ofte og med rette blev kritiseret for sin bogstavelig talt »håndfaste« behandling af børnene, især drengene. Disse børn af familier med gamle sømandstraditioner kunne til tider være noget livlige og havde ofte svært ved at underkaste sig Jensens hårde disciplin.

For de børn, der opførte sig ordentligt, og som ville noget, var han en god lærer, og han omfattede mig med megen venlighed.

Jeg må derfor give ham et eftermæle, der ikke falder sammen med det, som de fleste af hans elever har skænket ham.

Det var ikke noget stort pensum, undervisningen i den gamle skole omfattede.

På tavlen på det smukke bindingsværkshus med det lille klokketårn står der: »Til nyttig kundskabs udbredelse blev denne skole bygget i året 1790«. Det var Tåsinges daværende ejer, kammerherre Frederik Juel – en ætling af søhelten Niels Juel – der på så mange måder havde gjort sig fortjent af øens befolkning, der lod denne skole opføre sammen med tre tilsvarende rundt om på Tåsinge.

Undervisningen omfattede dansk, regning, danmarkshistorie, geografi og bibelhistorie, hvortil hørte salmer, det sidste næppe på grund af Jensens religiøse indstilling, men nok mere af hensyn til skole-

kommissionen som præsten var formand for. Jensen var kirkesanger i Valdemar Slots kirke, men også her kunne han vise en »fodfast« optræden, når menigheden drævede for meget ved salmesangen.

Han måtte nok anvende mere tid på religionsundervisningen, end han selv ønskede, men til gengæld var det sikkert en tilfredsstillelse for ham at undervise i dansk og ikke mindst i regning.

Hos frk. Rasmussen var der morgensang, men ikke hos Jensen. Han var musikbegavet, spillede violin og vakte hos mig en glæde ved musik, som har fulgt mig gennem årene, selvom jeg aldrig blev udøvende.

*

Jeg tilegnede mig hurtigt det »tøssingske« sprog, lærte snart, at »house« betød huske, at være »vov« var det samme som at være syg, og når det blev sagt, at der var »et ræle mål«, så var det vejen, der støvede. Jeg tilegnede mig også den fynske syngende tone, hvoraf der livet igennem blev en mindelse i min udtale.

For at opnå ligestilling med de indfødte skulle jeg vænnes til søen, og her var Anders Hansen en hård læremester. Ingen kunne sejle en jolle bedre end han, og når turen gik til Svendborg for en frisk bidevind, var det ikke tilfældigt, at lønningen kom under vand. Drengen skulle jo vænnes til, men i begyndelsen lå jeg i bunden af jollen og tudbrølede, medens Anders grinede, ikke af ondskab, men fordi han syntes, at det var vældig sjovt, at denne dreng ikke befandt sig lige så godt i en jolle som de andre drenge. For at øge dramatikken fortalte Anders, når vi passerede en prik (sømærke), at der i tøndens boede en mand, som kom efter mig, hvis jeg ikke var artig, men på denne histories rigtighed tvivlede jeg alligevel.

Det varede ikke længe, inden jeg blev fortrolig med søen, men jeg havde ikke det sømandsblod i årerne, som drengene i almindelighed havde, og som gjorde det naturligt for de fleste, at de skulle til søs, når de var konfirmerede.

Ikke længe efter min ankomst til Tåsinge kom en dag hen under aften en mand med et stort rødblondt fuldskæg på besøg i plejehjemmet, og med ham fulgte en jagthund. Et gevær blev anbragt i køkkenet, og Mette blev beroliget med, at det ikke var ladt. Det var skovfoged Hvidbak fra Bregninge Skov, en mand som straks vakte min interesse, sådan en vildmand havde jeg aldrig set før. Han havde blå venlige øjne, og da han fortalte, at han havde nogle drenge

hjemme i skoven, som jeg skulle komme ud og lege med, lød det som et eventyr for mig. Jeg blev heller ikke skuffet, i og omkring skovfogedboligen »Røde Mølle« tilbragte jeg de bedste timer af min barndom.

Navnet stammede fra gammel tid, da der lå en vandmølle på stedet; mølledammen var der endnu, og en bæks rislen fortalte om den gang, da vandet drev møllehjulet.

Huset lå tæt ud til Svendborg Sund, omgivet på tre sider af dejlige bøgetræer; her spejlede bogstavelig talt »Bøgen sin top i bølgen blå«.

Der var 5 børn, hvoraf den ældste på dette tidspunkt var konfirmeret og skulle uddannes til maskinist. Jeg var lidt ældre end den yngste af flokken.

Skovfogden havde taget lærereksamen, men en dyb trang til at færdes i naturen havde ført til, at han var havnet først som skytte og senere som skovfoged under baroniet på Valdemar Slot. Han var en nidkær mand i tjenesten, frygtet af de mange krybskytter, som huserede på øen, og ildeset af de hundeejere, hvis dyr faldt for et velrettet skud, når de færdedes på forbudt område.

Konen var med sit temperamentsfulde sind en modsætning til den ligevægtige skovfoged. Jeg fik her lejlighed til glimtvis at se, hvorledes der også kan opstå episoder i et ægteskab, trods en stærk samfølelse mellem mand og kone.

»Røde Mølle« blev et fristed for mig, hvor jeg glad søgte hen, så ofte det var muligt, altid modtaget med venlighed og forståelse. Jeg hentede belæring hos den begavede skovfoged og blev børnenes velsete kammerat.

Her kunne fantasi og opfindsomhed komme til udfoldelse i en natur, der bød på rige muligheder. I en jolle under bøgenes dybe bladhang kunne man forsvare sig mod røvere, som gemte sig i skoven, og i en stor tanghytte under brinken ved siden af bækken kunne man afvente sørøvernes landgang. En lille fladbundet pram var god som landgangsfartøj. Skovfogden havde, da Sct. Nikolaj Kirke i Svendborg blev restaureret, erhvervet en kasseret karm fra et spidsbuet vindue, hvori der blev sat en bund af brædder, et primitivt fartøj, et herligt stykke legetøj.

Da skovfogdens ældste forvovne søn engang i sin fars fravær transporterede en levende gris til Thurø i prammen over det strømstærke

Svendborg Sund, indbragte det ham en alvorlig røffel, men også en slet skjult beundring fra os børn, som regnede det for en bedrift.

Under nogle mægtige bøgetræer var der en primitiv cricketbane, hvor sporten blev drevet under ledelse af den ældste datter. Skovfogden havde også køer, der om dagen drev rundt i skoven og ofte søgte ned til en engstrækning i skovens udkant. Inden mørket faldt på, skulle de findes og drives hjem, og hvad kunne vel være mere spændende end at vandre gennem skoven, når skumringen begyndte, og lytte efter klangen fra køernes bjælder.

Var der dejligt ude, var det også interessant at være inde, når skovfogden fortalte historier og da særligt om sine oplevelser, når han sammen med en lige så modig mand, der boede i den modsatte udkant af skoven, var ude for at fange krybskytter.

Det kunne ofte være en farlig håndtering, krybskytterne overgav sig ikke altid, når de blev opdagede, og det kom tit til håndgemæng. Engang lod skovfogden sit store skæg klippe af, fordi en krybskytte under kampen havde fået tag i det og først slap, da skovfogdens tro følgesvend kom til hjælp.

Med barnets fulde tillid så jeg op til denne mand, der vidste så meget, og som jeg kunne betro mig til og hente viden hos. Hvis skovfogden hen på aftenen, i den tid krybskytterne huserede, stilfærdigt forlod hjemmet, mærkedes ingen angst eller uro hos kone og børn. De tog det som noget ganske naturligt, men jeg fulgte i tankerne hans vovelige færd i den mørke skov, jeg vidste jo, hvorfor han forlod hjemmet.

Når jeg skulle hjem om aftenen, og det var mørkt, blev jeg i den første tid fulgt gennem skoven af kammeraterne, men senere vænede jeg mig til at gå alene. Jeg var dog ikke helt rolig, førend jeg nåede det første hus i Troense, og de mange lyde, som skoven er fuld af, var forstummede.

Fra at gå i København og bringe mors sko ud i Absalonsgade om aftenen og til alene at færdes i en mørk skov er der et stort spring.

Mine plejeforældre

På alle områder var der forskel på tilværelsen i København og den, jeg oplevede på Tåsinge. En tilvænningsperiode, som næsten ubevidst forandrede min forestilling om det, jeg hidtil havde mødt i livet, kunne ikke undgå at fremkalde perioder af usikkerhed. Plejeforældrenes pålæg om, at jeg skulle lystre, var det overflødigt at give. Jeg havde altid adlydt min mor, uden at jeg behøvede at blive påmindet.

Sværere var det at forstå et påbud om høflighed, som gik ud på, at jeg skulle »lette min lue« (kasket) for enhver voksen, jeg mødte, uden hensyn til om jeg kendte vedkommende. Ofte passerede personer, som i følge reglementet skulle honoreres, forbi mig uden at ænse mig så meget som med et nik. Det gav mig en følelse af ydmygelse og medførte, at jeg overtrådte det givne pålæg, når jeg fandt det ufortjent at vise høflighed. Det var dog forbundet med nogen risiko, for det hændte, at det kom for Anders Hansens øre, og så vankede der en irettesættelse.

Denne hilsepligt måtte forekomme mig så meget mere mærkværdig, som Anders Hansen havde sine meninger om folk og ikke lagde skjul på dem. De mennesker, som havde pådraget sig hans uvilje, blev i omtalen ikke skånede, men han turde vel ikke betro drengen at skelne mellem de velsete og de foragtede; blandt sidstnævnte var selvfølgelig dem, der ikke benyttede ham som fragtmand, men overlod til hans konkurrent, Anders Pottemager at besørge deres ærinder.

Skete det, at der kom en kurre på tråden mellem Anders og nogle af beboerne, var der ingen skånsel for de pågældende. Til gengæld

tog man ikke nogen større notits af hans sladder, man kendte ham og vidste, hvor upålidelig han var.

En lystig fyr var han, ingen kunne spinde en ende bedre, men han kom ofte for skade, når han afsluttede en historie fra sin sømandstid, at glemme, hvad han havde fortalt i begyndelsen, hvorved der ikke blev nogen sammenhæng i fremstillingen, medens det usandsynlige blev endnu mere åbenbart. Vovede en tilhører at protestere mod den af Anders påståede sandfærdige skildring, blev han afvæbnet med et latterudbrud understøttet af en kraftig ed og en bemærkning om, at vedkommende ikke havde antydning af begreb om sejlads og hvad dertil hørte.

Når han ved middagstid kom hjem fra Svendborg med sin last af tønder, sække og pakker, og et hastigt måltid var indtaget, kørte han rundt i byen og afleverede det hjemførte gods. I de første år skete transporten på en trækvogn, senere anskaffede han en lille hest, men det kneb for Anders at begribe, at der er forskel på at pilke torsk og at køre en hest. Det var øjensynligt, at »Lise« havde svært ved at affinde sig med denne ublide behandling. Dertil kom, at Anders ganske overvurderede dens kræfter og læssede på vognen uden hensyn til den stejle bakke, som køretøjet skulle opad fra broen, hvor jollen lå, til den mere plane vej i byen. Det gjorde mig ondt at se dette misbrug af hesten, som Anders pralende påstod var et rent enestående dyr.

Med en fisker, der kørte rundt i en hjemmelavet kassevogn forspændt en stor, sort hund, indgik han en dag et væddemål om, at hesten kunne løbe stærkere end hunden. Det blev en dramatisk kapkørsel, der endte med, at hunden ved en vejkurve fór ind på hesten og bed den i bringen. Buggjorden sprængtes, og hunden fortsatte et stykke hen ad vejen, hvor den øjensynlig overanstrengt lagde sig ned, medens fiskeren kravlede ud af kassen.

Det farlige opløb fandt sted udfor lægeboligen, og dr. Bentsen, der var nabo til Anders Hansen, kom ud og lagde ikke skjul på sin harme over det misbrug af dyrene, der her havde fundet sted. Jeg, der var kravlet hen bag i vognen for at kunne springe af, hvis det gik galt, syntes at lægens hårde irettesættelse var fortjent.

I det hele taget oplevede jeg adskilligt på disse ture med fragtgods til beboerne. I reglen var fragtmanden i høj stemning, animeret af

formiddagsbesøgene i Svendborg, der gerne foregik i forbindelse med »opstrammere«, som ofte kunne blive så mange, at han var i et helt overstadigt humør, når han kom hjem med lasten.

Og så kan det nok være, at der var kulør over kørslen om eftermiddagen. De unge sømandskoner fik knus og kys af den glade ulk med skipperskægget, og det kunne jo være, at de, trods den modstand de øvede mod hans flirt, ikke var så kede af at blive favnede af en kvindeglad sømand. Af og til måtte de på opfordring betale med en »lille sort«, d. v. s. kaffe og brændevin.

Det var selvfølgelig svært for Mette at affinde sig med mandens udskjelser, som hun havde udmærket kendskab til og ofte måtte døje virkningerne af.

Hun var den indesluttede gudfrygtige kone, som led under hans hæmningsløse leben, var derfor lunefuld og tit streng mod mig, der uden helt at kunne fatte baggrunden for hendes skiftende humør blev hård og trodsig og mange gange kun surmulende lystrede hende.

Jeg havde svært ved at forstå, at hendes kirkegang og deltagelse i bibellæsning i præstegården ikke mildnede hendes sind, og der voksede efterhånden op i mig en fjendtlig følelse, der nærmede sig det hadefulde. Jeg kunne ikke skelne mellem årsag og virkning, og først i en modnere alder blev jeg klar over, hvad hun havde måttet lide under den yngre mands livslystne udfoldelse. Hun gav dog senere tilkende, da jeg var blevet voksen, at hun fortrød sin adfærd overfor mig.

Usikkerheden lurede i dette hjem, hvor hårde stridigheder mellem mand og kone affødte voldsomme meningsudvekslinger, men hvor også en næsten idyllisk hensyntagen stundom kunne ytre sig. Jeg voksede op, påvirket af ægteparrets skiftende sindsstemninger og i ængstelse for deres udbrud.

Min opvækst var mere præget af børnehjems-disciplin end af egentlig opdragelse, men Mettes gode mad og min færden i den frie natur rettede mig legemligt op og lagde grunden til et godt helbred.

Modløsheden tog en gang imellem overhånd, og så kunne jeg i min ensomhedsfølelse gå ud i vognskuret, kravle op i vognen og græde bitterligt over, at jeg havde mistet min mor.

Uviljen mod at gå til gudstjeneste sammen med plejemor bidrog også til at øge kløften mellem os. Jeg kunne ikke forlige mig med,

at hun efter kirkegangen kunne komme hjem og udfolde sit onde lune. Min viden om, at min far var præst og havde svigtet mor, gjorde mig ikke mildere stemt til kirkegang.

Om søndagene, når klokken på Valdemar Slot kaldte til gudstjeneste, fik Anders travlt; »se nu at komme af sted mutter, ka' du ikke høre, de slår på gryden derude«. Dårligt var hun kommet ud af døren, førend han fik tilkaldt nabo eller genbo til en »formiddagsforfriskning«.

Når Mette kom tilbage fra kirken, var der højt humør i det lille hjem, men det smittede ikke Mette – tværtimod.

Udadtil måtte ingen mærke de dybe modsætninger mellem mand og kone, og det lykkedes dem virkelig at bibringe mange af beboerne den opfattelse, at de af fælles hjertevarme havde taget et barn i pleje.

Det var en svir for Anders Hansen, at han efter sin rundtur i byen kunne fylde vognen med unger, og når Mette smilende viste sig blandt børnene, udeblev virkningen ikke. Ofte fik jeg at vide, når jeg bragte pakker rundt, at jeg måtte være taknemlig for at have fået så gode plejeforældre. Der var dog nogle, som var klar over, at jeg led under hjemmets urolige atmosfære. Det var skovfogden og hans kone, men måske ikke mindst en styrmandsenke, kaldet tante Line, hvis fire børn blev kammerater med mig. De forstod, når jeg var i dårligt humør, at der havde været skærmydsler hjemme, men jeg talte aldrig om det.

Et venligt ord kunne varme mit sind og gjorde det let for mig at udføre en ordre, men til gengæld kunne hård tiltale bringe trodsen frem.

Tungsindet, der til tider grænsede til melankoli, blev også næret af den bedømmelse af min fremtid, som ofte hjerteløst var blevet anlagt. Man vidste jo, at mor var død af tuberkulose, og selv om snakken blev dæmpet, når jeg var til stede, undgik jeg ikke at høre, at jeg sikkert havde arvet moderens sygdom og ville gå en tidlig død i møde. De kloge mennesker kunne se, at jeg, hvis blege ansigt blev fremhævet af det røde hår, bar på en sygdom.

Når jeg blev budt på kaffe, brugte jeg altid venstre hånd for at føre koppen til munden. Jeg havde jo hørt, at tuberkulose var smitsom, og hvem kunne vide, om der ikke var smitstof på koppens kant, der hvor andre havde drukket af den, måske var den ikke vasket

helt ren. Når jeg nu drak af den modsatte side, kunne risikoen jo ikke være så stor. Denne vane fastholdt jeg gennem hele livet.

Jeg var lille af min alder, frisk luft havde jeg ikke fået meget af i baghuset på Nørrebro, og jeg var underernæret. Efterhånden ændrede vejr og vind mit udseende, og Mettes gode mad gav kræfter og et fysisk velvære, som jeg ikke tidligere havde kendt. Jeg var dog ikke i samme grad modtagelig for påvirkningen af sol og saltvand, som de indfødte børn var. I stedet for at blive vejrbidt, fik jeg et overmål af fregner, og Anders var hensynsløs nok til at slå fast, at drengen havde rendt efter en latrinvogn.

*

Men kontrasten mellem Nørrebros kedelige grå omgivelser og Tåsinges herligheder gav mig en naturglæde, som jeg altid bevarede.

Med åbne sanser nød jeg al den overdådige skønhed, som jeg var omgivet af. Jeg havde her et forspring for de andre børn, der ikke kunne drage den umiddelbare sammenligning mellem en af høje huse indesluttet gård og Tåsinges vidunderlige natur.

Et tidligt forår med blå skyfri himmel, sundet blankt som pudset metal, en varmende sol, arbejdets melodi fra de mange skibsværfter, isprængt en hyggelig klikkende lyd fra ankerspillene, var for mig en uforglemmelig oplevelse.

Ankerspillenes hakken var optakten til de mange skonnerter udfærd, ofte på lange rejser, og jeg lærte, hvad en rignings forskellige dele kaldtes, og hvad sejlene hed. Jeg kunne efterhånden ligesom de andre drenge kende den ene skonnert fra den anden, skønt de for landkrabber var næsten ens allesammen.

Der var to ting, der interesserede Anders Hansen, når han var stået op om morgenen, det var strømmens retning i sundet og vinden. Ofte blev jeg sendt hen til bådebroen for at iagttage, om fragtmanden havde strømmen med, når han sejlede til Svendborg, og kom jeg tilbage og meddelte, at i dag var den imod, blev jeg modtaget med en saftig ed.

I skoleferien, når jeg var med på turen til Svendborg, var det ikke altid morsomt at ro den store jolle, selv om Anders med sit uopslidelige humør og sine usandsynlige historier kvikkede mig op under det ensformige træk på åren, og jeg med min korte ben stemt imod den nærmeste tofte måtte følge takten fra den anden åre.

En sådan tur med strømmen imod gav vabler i hænderne og værkedede i armene og kunne godt vare henimod halvanden time, men alligevel var en blikstille sommermorgen langs Tåsinges skovbevoksede kyst af en skønhed, som jeg, drengen fra baghuset i København, kunne nyde med åbent sind.

Lad mig fortælle om et Svendborg-trip med min plejefar, sådan som jeg erindrer det.

Et stykke fra Troense-broen passerer vi en lille jolle, fra hvilken en lyster – et ålejern – stikker agter ud. »Ha' du fåt nojen ål?«, spørger Anders, og da ålestangeren svarer benægtende, får han anvisning på at ro om i Lunkebugten: »få dær æ ål!«

Nogle hundrede meter uden for Troense ligger et smukt skib. Det er et af de sidste af den danske marines stolte sejlere, korvetten »Diana«. Bådsmandens pibe skingrer. Et par store travailer ligger på siden og er i færd med at blive bemandede, der skal åbenbart være ro-øvelse.

Vi styrer tæt »foren for« korvetten.

På bakken står en underofficer og kigger ned på vores jolle.

Anders stryger topsejlet, d. v. s. kasketten, og råber smilende et »Go' Måren«, der besvares med honnør.

Lidt længere over mod skoven passerer en pæreskude, en af dem, der i eftersommeren havde sin plads i Gammel Strand i København.

Skipperen er allerede kommet om bord. Der skal gøres klart til Københavns-togtet.

»Måren Hais Peter« hilser Anders og besvares med et: »Davs Ans Haisen«.

»Ska' du snart over med sommerpær?«

»Ja, de vaer it så læjn mær!« »Det vaer læjn me a kom te Svejn-bår i dav.«

»Je har jo knejten me i dav, så vi kommer sgu hurti derop,« lyder svaret.

Anders Hansen er på hat med alle, der færdes på eller ved Svendborg Sund.

Langsomt nærmer vi os »Røde Mølle«. På den lille bro udfor skovfogedboligen står min ven skovfogden, der åbenbart venter på os.

I strandkanten snadrer ænderne, og da jollen kommer tilstrækkelig nær, råber fragtmændene: »Hør, du skytte, ka du itt vænne dine

ænder a mæ a råve efter mæj? Hver gang jæ kommer forbi, råber de Ans, Ans, Ans!«

Skovfogden smiler. Han har sikkert hørt den beklagelse før, og da jollen har lagt til broen, og han har fået nogle kurve med ribs og solbær, der skal til Svendborg, om bord, siger han venligt henvendt til mig: »Kommer du snart herud og ser til os?«

Jeg ser hen på Anders, der svarer: »Knejt i ka komme u i ettermidda, nå vi er færrig me a køre rundt.«

Det betød, at jeg kunne få fri, når de varer, vi skulle have med hjem fra Svendborg, var bragt rundt til kunderne, og det var jo klart, at udsigten til at komme ud i »Røde Mølle« og lege livede svært op på mig.

Med et: »Go' Måren skytte« gled jollen videre op ad sundet.

Vi passerer nu Ventepose Mølle, hvor vandhjulet langsomt drejer rundt. Lyden af den stadige plasken blander sig med brummen fra det tungt arbejdende mølleværk.

Uden at kunne se nogen råber Anders et lystigt »Dav«, og straks stikker Ventepose-mølleren hovedet ud af et af de små vinduer i huset og vinker til den langsomt passerende jolle.

Vi holder os så nær ved land som muligt. Herinde er strømmen ikke så hård. Engang imellem må jeg trække åren ind, og det kniber med armene, og hænderne er røde indvendig. Der må hviles et øjeblik.

En svag vind kruser vandet let, og Anders skynder sig at sætte smakkerne. Det bliver nu ikke til megen sejlsads. Af og til kommer et svagt pust inde fra skoven, netop nok til at bevæge sejlene lidt, men det er årerne, det kommer an på i dag, og med ømhed i arme og hænder går jeg atter i gang med at trække.

Først da vi er kommet på højde med Christiansminde, kommer der så megen brise, at årerne kan tages ind, og med den klukkende lyd af vandet, der presses for boven, glider jollen mod Svendborg, hvor Vor Frue og Nicolaj kirker tegner deres silhuet mod den gråblå himmel, der er sløret af røgen fra dampmøllen ved havnen.

Efter et kvarters forløb glider vi ind i Svendborg Havn og fortøjer.

Anders henter sin trækvogn, der står ovre på den anden side af havnepladsen. Kurve med bærfrugt, tomt returgoods, sække og andet

læsses på, og nu går turen op gennem Brogade til Thorvald Madsens store købmandshandel, hvor frokosten skal indtages.

I den rummelige butik ved den ene ende af disken bænkes vi. Mad-æskan kommer frem og tømmes hurtigt. En sådan tur giver appetit. Anders svælger et par dramme, og under frokosten har han livligt underholdt sig med købmand og ekspedienter, og tilsyneladende kender han samtlige kunder.

Turen går nu videre fra butik til butik. I Langes hatteforretning skal en hat hentes og hos Ivar L. Foldager en pakke. Alle de store forretninger får besøg af Anders Hansen. G. R. Berg, Brødr. Wiggers og Krøyers Enke. Hos Harald Halberg på Torvet gælder det skråtobakken og kanasteren. Så ud på Langes Støberi og hente en kakkelovn, og hos Axelsen noget støbegods. Urmageren får sin omgang af Anders, fordi han igen forgæves har forhørt om et ur, der skulle renses, og som en gammel jomfru i Troense stadig rykker for.

»De æ noget humbug me jer klokkemagere,« siger Anders, »for I gør et noget vé et.« Også knivsmeden bliver skældt ud. En barberkniv, der var lovet færdig, kan først hentes næste dag.

Men alt går med gemytlighed. Anders er fuld af humør, drøje vittigheder udveksles og utrolige historier fortælles. Ingen byder forgæves på en øl eller en »sort«, og da ved middagstid jollen er lastet med varer af mange forskellige slags, går turen atter hjemad, fragtmanden synlig oplivet af formiddagens forfriskninger.

Det lufter helt godt nu, og for en »bide vind« går det rask forbi Christiansminde-skoven og ned til Hestehaven med Webers værft, hvor dengang Danmarks største lystkutter »Gæa« ligger fortøjet.

Der må nu krydses for resten. Strømmen har vendt og er atter imod, men Troense kommer dog nærmere og nærmere. Det er middag, der er stilhed på værfterne. Middagsflaget er hejst på korvetten. Der ses ikke mange mennesker, og i stilheden glider jollen ind ved bådebroen i Troense.

Anders' humør daler noget, da han erfarer, at den står på sød suppe og »lettepandekager«, men til gengæld er det mad for mig. Ikke mindst en tyk gærpandekage med sirup er noget, som kan få mig til at glemme de ømme hænder og trætheden i lemmerne.

*

Jeg erindrer også andre begivenheder, der er knyttet til min barndom. Ude på Lunkebugten ligger om sommeren den danske eskadre, panserskibe og torpedobåde en masse. Vi drenge ror derud for at tage dem i øjesyn og er imponerede. Om søndagen har mændene landlov, og der skal være bal på »Terpsichore« i Troense om aftenen. Marinens musikere skal spille. Der siges, at Prins Carl, senere Kong Håkon, som gør tjeneste om bord i eskadren, kommer til ballet, og Troense-pigernes hjerter banker heftigt ved tanken. Mon der skulle blive mulighed for en dans med prinsen. Prinsen går i land, hilst ærbødigt af de gamle ulke, som har »lagt op«, af nejende unge piger og ældre matroner, der sukkende konstaterer, at for dem er der i hvert fald ingen chance.

Dagen efter går snakken. Der fortælles, at Hanne Pottemager fik en dans med prinsen, men slotssmedens datter, som man af misundelse påstår altid trænger sig frem, nåede da også at få henledt prinsens opmærksomhed på sig.

— — —

Længe før Sankt Hans aften havde Troense-drengene ligesom de andre øbodrenge i lange tider slæbt alt brændbart sammen til bål.

Aftenen er lys og stille. Det kniber med at vente til mørkningen falder på, inden blussene tændes. Øvre fra Thurøsidens lyser et enkelt bål op på en bakke. Som et signal til at påbegynde illuminationen af Svendborg Sund, blusser bål ved bål op langs bredderne. Et uforglemmeligt syn, en oplevelse fra en mere fredfyldt tid.

På den anden side af Pilekrogen i mosen i Bregninge skov springer flammer frem og tilbage. Et naturfænomen, som gav almuens troen på elverpigernes dans. Og ungdommen, der sværmer i den skønne aften, får næring til fantasien.

Når parrene ror ud på det blikstille vand, tegner morilden sin lysende stribe efter bådene, og årene glitrer, som var de besat med funklende diamanter.

En sådan aften ved Svendborg Sund glemmes aldrig.

*

Mit plejehjem var ikke på nogen måde præget af litterære ambitioner, det var tomt for bøger, og den daglige læsning indskrænkede sig til Svendborg-avisen, som gik på omgang mellem 3 familier.

Skovfogedfamilien i »Røde Mølle«.

På »Sorgenfri« slotstrappe – skovturen 1890. Forrest rodemester Nielsen, mor stående som nr. 2 fra højre og jeg siddende foran hende.

Skolen i Troense.

Baghuset Nørrebrogade 108. I stuen til højre boede vi, da mor døde.

Bagergade 24 med »min kvist«. Huset restaureret.

Til gengæld havde man to ugeblade for sig selv. Det ene var det kristeligt prægede »Ugens Nyheder«, der nærmest var Mettes organ, det andet gav en antydning af, hvad der tilfredsstillede Anders, nemlig det dengang ret udbredte røverromanblad »Revue«, redigeret af Louis de Moulin (Louis Møller), der vistnok selv skrev de fleste af de spændende romaner, den tids gysere.

Uanset karakteren af læsestoffet pløjede jeg det hele igennem.

Gennem skolelæreren stiftede jeg bekendtskab med »Onkel Toms Hytte«, »Børnene i Nyskoven« og en række tilsvarende bøger. Hvem der foranledigede, at der blev tegnet abonnement på Fridtjof Nansens værk »Fram over Polhavet« og på det populærvidenskabelige tidsskrift »Frem«, som Julius Schiøtt udgav, ved jeg ikke. Det kunne ikke være plejeforældrenes initiativ, der her gjorde sig gældende, men måske boghandleren i Svendborg, hvor Anders Hansen som fragtmand ofte kom, har givet anledning til den mere lødige litteraturs opståen i hjemmet.

Med lån af bøger fra skovfogdens bogsamling blev læsetrang og videbegærlighed yderligere næret, og det hændte også, at en og anden, som havde hørt om min læselyst, forærede mig en bog. Således fik jeg engang et omfangsrigt værk om den græske mytologi, men jeg syntes nu alligevel bedre om den nordiske gudelære, som jeg gennem Tåsinges historie havde fattet interesse for.

Engang om året uddelte skolelæreren bøger til de flinkeste elever. Pengene hertil blev tilvejebragt gennem skolemulκτηrne. Jeg var altid sikker på at komme i betragtning, men da læreren den sidste gang inden konfirmationen placerede bogstaben på katederet, lå der øverst en usædvanlig stor bog, der fangede børnenes opmærksomhed. Som nr. 1 i klassen blev jeg kaldt hen til katederet, og den store bog viste sig at være »Ludvig Holbergs Comoedier«, som lærer Jensen overrakte mig med ordene: »Jeg ville ikke give denne bog til nogen anden end dig.« Den dag gik jeg stolt hjem fra skole.

*

Jordemoderen i Troense opdrog et barnebarn, en pige, der var et år ældre end jeg. Hun var datter af den tidligere omtalte jordemoder i Falkonér allé på Frederiksberg, og var altså Anders Hansen's niece.

Denne pige, Christiane, fik megen betydning for mig. Hun var velbegavet og var klar over, hvorledes Anders og Mette, hendes on-

kel og tante havde det sammen, og hun vidste, at deres stride samliv ofte gik ud over mig. Hun lagde ikke skjul på sin medfølelse.

Den gamle jordemoder var ret føjelig overfor Christianes ønsker, og da mine plejeforældre ikke gerne så, at jeg skulle stå tilbage for pigen, blev der mellem os to børn en vis ligestilling. De andre børn og beboerne i almindelighed fik derved indtryk af lige vilkår for pigen i jordemoderhuset og drengen i fragtmandshjemmet.

Derfor fik jeg lov at gå i danseskole, og hurtig i bevægelser og adræt som jeg var, blev jeg en god danser, som kunne hævde mig på børneballerne i byens forsamlingslokale, »Terpsichore«.

Jeg var nok lille af vækst, men jeg kunne bruge både arme og ben. Når lærer Jensen lavede kapløp på den store skoleplads, morede det ham at se mig lille fyr i spidsen for de andre og større drenge; »nu kommer aben«, sagde han, når det var min tur til at gå op i tov og stang uden at røre med benene. Armkræfterne havde jeg efterhånden fået udviklet under arbejdet med fragtmandens ofte tunge gods, men jeg opnåede aldrig i de fritstående øvelser at kunne få armene ind til hovedet, den højre var stadig genstridig.

Når jeg hjalp Anders Hansen med omdeling af fragten, var der nogle, som jeg ikke var gode venner med, og det var hundene.

I de fleste huse havde man hunde, af alle racer og af alle størrelser, lige fra lavbenede gravhunde til godsforvalterens og skovridderens store jagthunde.

De var ikke lige slemme, men selv de mere godmodige kunne mærke, at jeg var bange for dem, og så morede de sig med at forkrække mig med deres bjæffen.

Skomagerens hund hørte til de bidske, og da jeg en dag skulle aflevere en pakke, væltede hunden mig, og med fråden ud af munden stod den over mig, til jeg blev befriet.

Fra den dag søgte jeg altid fordøren hos skomageren; og i andre huse, hvor jeg vidste, jeg ville komme i konflikt med hunden, gjorde jeg det samme.

Det var ellers almindelig skik, at alle ærinder foregik ad bagdøren, men her var det jo, at mine fjender holdt til.

Også skolelæreren havde en bidsk hund, som dog aldrig rørte børnene, når blot de holdt sig til skolens område og ikke overskred en grænse, der ikke var markeret, men som både den og børnene kendte.

En morgen, da jeg som sædvanlig hjalp plejefar med at transportere gods ned til jollen, fik jeg besked på at hente en pakke hos skolelæreren, hvad jeg nægtede, vel vidende at jeg derved kom ind på hundens område. Anders Hansen blev såre vred over min lydighedsnægtelse, som blev opretholdt trods gentagne pålæg, og gram i hu måtte han tilsidst selv hente pakken.

Hvilken svir for mig, da fragtmanden atter tonede frem, bandende over den infame hund, der havde bidt ham i benet. Angsten for hunde blev jeg aldrig kvit.

Af kammeraterne blev bagerens søn, Otto, min barndoms bedste ven. Han var et år yngre end jeg, men usædvanlig godt begavet. Når han hen under aften skulle bringe brød ud til Valdemar Slot, fik jeg ofte lov til at følge ham, og altid, når vi var sammen, drøftedes problemer, som ellers lå udenfor børns almindelige samtaleemner, og i reglen diskuterede vi, hvad der foregik ude i verden. Det var med megen sorg, jeg senere fik at vide, at Otto i en ung alder var druknet under en kæntring på Svendborg Sund.

Min fritid var til daglig begrænset. Om morgenen, inden skoletid, blev jollen lastet, og når eftermiddagens rundtur var til ende, skulle jollen spules, hønsegård og have passes, brænde hugges og snavset fodtøj pudses. Min dag formede sig, som var den fastlagt i et skema. Hele året rundt, sommer og vinter, skulle jeg i seng kl. 9. Det kunne føles svært en sommeraften, når jeg hørte børnenes muntre leg ude på vejen.

Var jeg fri, »hang jeg«, som Mette udtrykte det, »over bogen«. Lektierne kom jeg let over; ikke mindst i mit sidste skoleår, da jeg, bortset fra regning, måtte repetere skolens begrænsede pensum, fordi jeg var kommet i ældste klasse et år før de andre børn.

I leg var det, som om alt det, der blev indestångt under hjemmets hårde disciplin, skulle have udladning. Jeg var tilbøjelig til at ville dominere og at kommandere og eksercere med kammeraterne, som nummer 1 i skolen havde jeg en vis autoritet.

Færdedes jeg alene, levede jeg i en verden, hvor min fantasi havde frit spillerum. Trillebøren var skibet, som jeg manøvrerede med, og øens historie gav mine tanker flugt tilbage til oldtid, til biskop Beldenaks liv på Kærstrup eller til slotsherren, søhelten Niels Juels bedrifter.

Jeg havde lyst til at tegne, og med blyant forstørrede jeg billeder fra bøger og blade. På den tid, da den franske Dreyfus-affære var hverdagsstof i aviserne og et almindeligt samtaleemne, blev den franske officer et tilbagevendende objekt for min tegnelyst. Allerede hjemme hos mor tegnede jeg og malede ved hjælp af et lille farvelade, dengang var det særligt Fredensborg Slot, som fængslede mig. Senere fik slottet en yderlige interesse for mig.

Foruden tegning lavede jeg om aftenen i vintertiden visitkort, som jeg ved hjælp af en kniv udstyrede med en slags relief, f. eks. en gren. Disse kort afsatte jeg hos købmanden. Brugte frimærker blev klippet i mønstre og klæbet på tallerkener, som jeg solgte til liebhavere, og på en gammel citar klimprede jeg til fryd for Anders Hansen. I det hele taget gav Anders, for hvem praleri ikke var fremmed, ofte udtryk for stolthed over min mangeartede virksomhed, medens Mette var utilfreds med, at jeg snart beskæftigede mig med et, snart med noget andet, og spåede, at jeg var for ustadig til nogen sinde at blive til noget.

Jeg vandrede ad de stier, jeg selv kunne finde uden nogen vejledning fra hjemmets side. Jeg havde ikke i lighed med børn, der opvokser i nær berøring med dyrene, lejlighed til gennem parringsakten at tilegne mig fornøden forståelse af forplantningens mysterium. Spørgsmålet blev drøftet med de nærmeste kammerater, men først i 12-års alderen blev jeg efter flere vildfarelser nogenlunde klar over problemet.

Hverken Anders eller Mette egnede sig til at være pædagoger, og det er tvivlsomt, om de var klar over mine vanskeligheder, da puberteten indtrådte. Rædselsfulde hallucinationer kom over mig om natten, og med mit i forvejen forrevne sind blev jeg pylret og faldt i gråd, så snart det mindste gik mig imod, ja uden påviselig grund kunne jeg give mig til at græde.

Et underligt barn, en vanskelig dreng var Anders og Mette blevet belastet med.

Skulle jeg dengang have afgjort, hvem af de to jeg ville foretrække, er der ingen tvivl om, at det blev Anders Hansen.

Med alle sine, selv for et barn iøjnespringende fejl, var han den mest godlidende og den, jeg kom nærmest ind på livet af. Vi var jo ofte alene sammen i jollen, og ikke mindst på agebrædtet sludrede vi

meget med hinanden, og efterhånden blev det tydeligt, at Anders fik respekt for mig, der gennem min læsning erhvervede en viden, som mange gange duperede ham.

Kundskabstørst var ikke Anders' stærke side, og det har altid været en gåde for mig, at han havde kunnet klare navigationseksamen.

Jeg var heller ikke bange for, når vi var alene to, at udtrykke min tvivl om sandheden i nogle af de historier, han opvartede med, og som umiddelbart måtte forekomme usandsynlige, men vred kunne han blive, hvis jeg i andres nærværelse korrigerede ham, og jeg lærte, at i sådanne tilfælde skulle jeg tie.

Engang havde jeg læst i avisen, at et skib havde påsejlet en »Duc d'Albe« (svær fortøjningspæl) i Svendborg havn, og ved hjælp af min fremmedordbog havde jeg set, hvorledes det franske ord skulle udtales. Nu måtte jeg kramme min viden ud for den tidligere styrmand ved at spørge, om han havde set, at et skib havde påsejlet en »dyk-dalb«. »Hvad fanden er det for noget sludder, dreng!«. Jeg hentede avisen for at overbevise Anders, men denne fastholdt, at en fortøjningspæl var og blev en fortøjningspæl og ikke en »dyk-dalb«.

Så var der ikke andet at gøre for mig end at vise Anders, hvad ordbogen oplyste, men det påvirkede ham ikke; nu havde han de hundrede gange fortøjet ved en pæl, men s'gu aldrig ved noget, der blev kaldt en »dyk-dalb«. Der var så mange kloge hoveder, der troede, at de vidste mere end en helbefaren sømand. Alligevel må Anders have spekuleret over tingene, for da vi nogen tid senere sejlede ind i Svendborg Havn, pegede han på »Duc d'Alben« og spurgte »hvad var det nu, du kaldte den pæl?«.

En dag, da jeg havde udkrammet noget af min viden, medens vi sad sammen på agebrædtet, udbrød Anders: »Du ender s'gu nok med at blive minister!«.

Min fortrolighed med det begrænsede undervisningsstof i skolen medførte en vis følelse af overlegenhed overfor kammeraterne og kunne give anledning til, at jeg noget uretfærdigt og for selvbevidst morede mig, når de kom galt afsted i undervisningstimen.

Skolen havde en udmærket læsebog, der bl. a« indeholdt uddrag af danske digteres og forfatters værker. En dag skulle pigen, der sad øverst på »spindesiden«, læse et brudstykke af Vilhelm Topsøes fortæl-

ling »Stilleben«, det blev selvfølgelig til stille-ben og fremkaldte hos mig en sådan latter, at selv den strenge lærer Jensen måtte le med.

Den iøvrigt godt begavede pige måtte rødmende lide den tort, at jeg på lærerens opfordring udtalte ordet rigtigt. Jeg havde ikke fjerneste begreb om tysk, men jeg havde igen kigget i fremmedordbogen.

I smedelære

Så nærmede det tidspunkt sig, da jeg skulle konfirmeres, og jeg havde imødeset dette med stor længsel. Jeg forbandt min konfirmation med forestillingen om, at tiden som plejebarn ville få ende, og at en friere tilværelse ville blive mig beskåret, men jeg skulle jo lære noget, og så opstod rådvildheden.

Jeg ville gerne læse til et eller andet, men jeg vidste, at det kostede penge, og plejeforældrene havde en gang givet til kende, at de ikke kunne bekoste en uddannelse gennem fortsat skolegang.

Da en af mine jævnaldrende kammerater i sin tid var sat i real-skolen i Svendborg, havde jeg bedt om at måtte følge ham, men fik et afslag med den begrundelse, at det var der ikke råd til. Jeg vidste at det ikke var den egentlige baggrund for at nægte mig den undervisning, jeg havde lyst til, jeg kunne nemlig ikke undgå at få indblik i hjemmets økonomi.

Med pålæg fra Mette om, at jeg ikke måtte nævne det for Anders, bragte jeg jævnligt, medens Anders var i Svendborg, pakker på posthuset til Mettes familie på Fyn, og Mettes rapsen fra mandens pengepung til anvendelse efter den samme adresse var mig ikke ubekendt. Det hændte mere end een gang, at Anders, når han gjorde sin pengebeholdning op, anklagede Mette for »at have været i pungen«, men i almindelighed nægtede hun, kun i de tilfælde, hvor hun havde brugt penge til »fælles bedste«, kom en tilståelse.

Jeg vidste også, at præsten betalte et årligt underholdsbidrag, ganske vist kun til jeg blev konfirmeret. Når det gik over forfaldstid, var der lydelig knurren.

Det kunne altså ikke være økonomiske grunde, der hindrede, at

jeg kom i realskolen, men det ville medføre, at jeg ikke kunne gøre den nytte, som vel nok var taget i betragtning, da de tog mig i pleje. Der var jo ikke antydning af smalhans i huset.

Anders elskede selskabelighed, og ofte hentede han naboer eller genboer til kortspil med kaffe og toddy. I vintertiden var der hyppigt torskegilde i hjemmet, og selv om Anders erklærede, at det var de flinke købmænd i Svendborg, der velvilligt viste fragtmænden så megen opmærksomhed, så var omfanget af varer og ikke mindst af spiritus så stort, at det næppe altsammen havde været udslag af godgørenhed.

Jeg havde en begrundet mistanke herom, jeg havde jo ofte fulgt fragtmændens færden i Svendborg og havde lagt mærke til, at hans muligheder for at udnytte købmændenes påståede velvilje dog var mere begrænset, end den gæstfrie udfoldelse i hjemmet gav indtryk af.

Havde jeg haft trang til søen, kunne jeg gennem hyren have tjent til at blive uddannet som navigator, men lysten manglede.

Så var der jo den udvej, mente Anders, at jeg kunne blive maskinist, og hvis jeg så efter eksamen ikke ville gå til søs, blev der vel nok muligheder for mig senere på landjorden. Der var bare det kedelige ved denne plan, at jeg først skulle i smedelære, og kunne der ikke findes en læreplads, hvor jeg fik kost og logi, var denne vej ikke farbar.

Det blev ikke ligefrem sagt, men det stod mig klart, at Anders og nok særlig Mette ikke ønskede at have mig hjemme i læretiden på samme måde som andre drenge, der var til uddannelse i Svendborg, og som tog til og fra byen morgen og aften.

Det blev indprentet mig, at jeg selv måtte bestemme, hvad jeg ville lære, men det var på een betingelse, at dèr, hvor jeg blev anbragt, skulle jeg blive, løb jeg af plads, måtte jeg klare mig selv.

Præsten, der som formand for skolekommissionen havde fulgt min skolegang, spurgte mig, om jeg havde lyst til at studere og antydede, at han i så fald ville hjælpe mig, men jeg led under plejebarns-mentalitet, og i trods afviste jeg præsten, selvom det kostede overvindelse.

Jeg gik til konfirmationsforberedelse i vinteren 1899–1900, det blev en afveksling for mig at vandre op til præstegården i Bregninge. Jeg var eneste dreng fra Troense, og sammen med to andre drenge

fra sognet samt 9 piger blev jeg den 22. april 1900 konfirmeret i Bregninge kirke – den mindste af konfirmanderne og skeptisk overfor religion og kirke.

Anders og Mette havde lavet stort gilde i dagens anledning, og beboerne i Troense viste mig megen opmærksomhed, der gav sig udslag i, at jeg fik 41 potteplanter og 7 buketter, jeg var jo som bydreng kommet i berøring med de allerfleste af indvånerne.

Det blev så afgjort, at jeg skulle i smedelære, og Anders havde været så heldig at få mig anbragt hos en smedemester i Svendborg, der som vederlag ydede kost og logi.

Uden tvivl har det tilfredsstillet Anders og Mette, selv om aftalen med mesteren lød på, at han ikke skulle have mig på kost om søndagen, men at jeg kunne være hjemme fra lørdag aften til søndag aften.

Da det kom lærer Jensen for øre, at jeg skulle i smedelære, gjorde han indsigelse overfor Anders Hansen med henvisning til, at jeg ikke kunne få armene i vejret og derfor ikke magtede at svinge forhammeren. Om Jensen håbede på at få mig reddet til en boglig uddannelse vides ikke, men det er nok sandsynligt. Anders afviste lærerens bekymring med henvisning til, at jeg udmærket kunne bruge armene, og at jeg vel var lille, men stærk.

Min skæbne var dermed beseglet, og et tredje livsafsnit skulle begynde.

*

For en frisk kuling sejlede Anders Hansen fra Troense den 1. maj 1900 med mig om bord. I bunden af jollen stod min kasse med mine pakkenelliker. Jeg var tavs og indesluttet, medens Anders morgenfrisk og snakkesalig lod munden løbe.

Det var solskin, men køligt, og jeg skuttede mig, måske mere fordi jeg nu gik en uvis fremtid i møde, end fordi blæsten generede, jeg var vant til at færdes ude i al slags vejr og derfor ikke kuldkær.

At Anders vidt og bredt havde erklæret, at Mortensen, Bagergade 24, var Svendborgs dygtigste smedemester, var ingen trøst for mig. Jeg havde drømt om at stå på egne ben, men da jeg ikke skulle have løn i læretiden, var jeg klar over, at jeg fortsat måtte ty til plejeforældrene.

Mit humør blev ikke bedre, da jeg så mit fremtidige logi, et loftsrum uden kakkelovn, sammentømret af rå brædder, med en stol, nogle søm til at hænge tøjet på og en jernseng. Adgangen til »værelset« foregik ad en stejl trappe op til loftet, hvor jeg skulle klemme mig mellem taget og trappegelænderet for at komme hen til rummet.

Smedjen lå i baghuset, og adskilt fra denne ved en smal gang lå mesters lejlighed, to små værelser og et lille køkken, alt sammen præget af et forfærdeligt rod. Mester var enkemand, lille og ældet, førte ingen husholdning, men fik middagsmaden fra et snusket pensionat; tit måtte kakkelakkerne, der havde gjort rejsen med fra Møllergade, fiskes op, inden måltidet kunne begynde, og jeg tænkte ofte på Mettes gode og veltillavede mad. Det var, som om kost og logi skulle stemme overens, og det gjorde de på en særdeles håndgribelig måde.

Tørkosten sørgede mester selv for, den var meget spartansk, men han foragtede margarine og købte altid smør. Det er muligt, at hans aversion mod margarinen stammede fra, at Lyngsie havde startet en margarinefabrik i Svendborg, som dog måtte standse i 1906. Mester var meget konservativ og ville næppe spise et produkt, der var fremstillet på en fabrik startet af arbejdsmandsforbundet. Han kunne selvfølgelig have købt anden margarine end Lyngsies, men alene det, at den kunne fremstilles i en virksomhed, som en faglig organisation stod bag, har sikkert været nok til, at mester måtte anse det for noget smørelse, man skulle holde sig fra.

For Mortensen var fagforeningerne en vederstyggelighed, og fik han brug for en svend, skulle det være en uorganiseret, hvad der ikke var vanskeligt at få dengang.

Foruden mig var der en ældre lærling, der boede hjemme hos sin mor. Var de materielle vilkår, der blev budt mig, end ringe, var det ikke dårligt at blive oplært af den gamle dygtige smedemester, som var stolt over, at mange af hans drenge havde opnået gode stillinger. Der var dog en af dem, han ikke kunne lide, fordi han havde nedsat sig på den anden side af gaden og påførte Mortensen en hård konkurrence.

Det var altså ikke med den lyst, der driver værket, at jeg gav mig i lag med smedefaget, men det viste sig dog, at jeg hurtigt erhver-

vede mig et godt håndslag. Jeg glemte heller ikke den givne advarsel, at hvis jeg ikke blev, hvor jeg var anbragt, måtte jeg selv tage følgerne. Nu havde jeg gerne byttet smedehåndværket med præstens tilbud, men der var ingen vej tilbage, jeg måtte blive, hvor jeg var havnet, og det gjaldt blot om at få mest muligt ud af læretiden.

Det varede ikke længe, inden jeg kunne svinge den tunge forhammer uden at være besværet af det handicap, som jeg havde været ude for i gymnastikken. Da jeg senere kom på den anden side af ambolten, smederens plads, havde jeg både håndslag og den fantasi, som en smed skal være i besiddelse af for at kunne beherske sit materiale.

Også arbejdet ved skruestikken gik godt for mig, mester udtrykte tilfredshed, og jeg blev fortrolig med det gamle værksted, hvorfra der i en lang årrække var udgået dygtige svende og udført arbejder, der i fagkredse blev bedømt med respekt.

Men når den lange arbejdsdag var endt, og jeg søgte op på min kvist, kom modløsheden over mig. Plejehjemmet kom nu til at stå for mig i et noget andet lys, jeg følte ingen hengivenhed for Anders og Mette, men jeg blev klar over, at jeg havde haft bedre kår i Troense end dem, jeg nu var underkastet i Svendborg.

Om vinteren var det lettere, da gik jeg på teknisk skole, og min lyst til tegning kom mig til gode, både når det drejede sig om fagtegning og frihåndstegning. Med en gammel frakke til skærm mod kulden og med et stearinlys på kassen lå jeg ofte på knæ ved denne og udførte mine tegninger, og jeg fik gode karakterer.

Da jeg ved læretidens udløb fik mit vidnesbyrd af skolens elskelige forstander Grønvald, hed det her:

»Han har gennemgået de elementære tegneklasser, har i 2 vintré tegnet maskintegning og samtidig fået undervisning i matematik. Han har i den nævnte tid vist sig som en velbegavet, flink og villig elev, hvis opførsel i enhver henseende har været mønsterværdig, hvorfor det er mig en glæde herved at kunne meddele ham skolens bedste anbefaling«.

Sommeren var på mange måder min vanskeligste tid, jeg var kommet i vækst, og konfirmationstøjet blev snart for småt, jeg fik da noget omsyet tøj af Anders Hansens. Jeg kunne ikke undgå at se for-

skel på min og andre unge menneskers påklædning, hvad der generede mig meget, hvortil kom mit røde hår og fregnede ansigt, der altsammen forstærkede min følelse af mindreværd og vanskeliggjorde det for mig at søge kontakt med jævnaldrende.

Jeg var tidlig moden, havde allerede som dreng blikket åbent for det attråværdige hos pigerne, men jeg var genert, turde ikke tiltale en pige, og en stærk kærlighed til styrmandsenken, tante Lines datter, blev ikke åbenbaret.

Som det vel er almindeligt i overgangsalderen, havde jeg seksuelle besværligheder, hvortil kom den uovervindelige hjemve, der særlig ved forårs- og sommertid pinte mig.

I min fritid drev jeg da rundt i havnen og iagttog særlig sundbådene, der havde forbindelse med Troense, eller jeg søgte ud til Christiansminde og Hestehaven, hvorfra jeg kunne øjne min kære barndomsby og Bregninge skov med de mange glade minder. Når der var friluftskoncert i Christiansminde, nød jeg musikken i et af de lukkede lysthuse, hvor jeg kunne være fri for beskuelse, som jeg følte at være udsat for, når jeg færdedes mellem folk.

Jeg var ensom og uden den livsglæde, der ellers hører ungdommen til, tungsindig og uden fremtidsdrømme.

Lørdag aften dannede en undtagelse, når jeg begav mig til fær-gen for at komme hjem til Troense, da var sindet lettere. Vejen gennem Bregninge skov, i forårstiden med det hvide anemonetæppe over skovbunden og fuglesangen var for mig en oplevelse, der med den grå tilværelse i Svendborg som baggrund gav mig en øjeblikkelig glæde.

Det var ikke just med hjertevarme, jeg blev modtaget i plejehjemmet. Mette tog mut mod min pakke med vasketøj, der uundgåeligt bar mærker af det sorte smedehåndværk, og Anders fik ikke godt-gørelse for de småpenge, han måtte forstrække mig med, og som ofte kun dækkede færgpengene. Det var anderledes den gang, da jeg gjorde gavn for mit ophold. Der var dog altid et eller andet, hvormed jeg om søndagen kunne være til nytte, og jeg bestræbte mig for at finde noget, som afdrog på gælden til plejeforældrene.

Var jeg glad, når jeg lørdag aften vandrede mod Troense, var det med tungt sind, at turen gik modsat søndag aften, tilbage til en uges triste tilværelse, til ensomhed, og til de modbydelige væggelus i mit

hummer. Særligt om sommeren var de slemme, og det hjalp ikke, at jeg flyttede sengen ud på gulvet; de sataner kravlede hen under loftet og lod sig dumpe ned til mig, så jeg om morgenen, når mester vækkede mig med et par dunk på døren, var forbidt over hele kroppen.

Efterhånden som læretiden skred frem, kunne jeg ved »fusk« i fritiden – og her var mester tolerant – lave forskellige ting til fiskerne i Troense eller til brug for konerne, hvorved jeg kunne tjene lidt, og det gav mig nogen selvfølelse.

Læremesteren havde for vane om eftermiddagen at være borte fra værkstedet en times tid. Vi læredrenge havde en mistanke om, at han var ude for at »vederkvæge« sig, og ofte kunne det mærkes, at humøret var steget, når han kom tilbage. Jeg benyttede da lejligheden til at stikke ind i det lille køkken, skære en tyk skive rugbrød og forsyne den med et lag smør, der svarede til brødets tykkelse.

Blandt mesters faste kunder var bryggeriet »Concordia«, der lå nogle husnumre fra smedeværkstedet, og hvor der ofte blev udført reparationsarbejder, til tider af ret stort omfang, bl. a. da de mange store pladejernsrør til køllen (malttørreriet) blev fornyede.

Lidt indenfor bryggeriets port var arbejdernes spiserum, kaldet borgerstuen, her lå et anker, indeholdende dejligt bajerskøl og med tilhørende krus. Som læredrenge havde vi adgang hertil og måtte betjene os af »inventaret«, når vi arbejdede på bryggeriet. Der kunne dog altid findes på en forklaring, selvom vi på det givne tidspunkt ikke havde noget at gøre der, og når mester var på eftermiddagsudflugt, blev der aflagt illegale besøg for at få tørsten slukket.

Der kunne da, når mester kom tilbage, nynnende af velvære, ligefrem opstå en højtidstemning i værkstedet.

I min læretid var Smedeforbundets tidligere formand, H. P. Hansen, redaktør af byens socialdemokratiske blad og medlem af byrådet. I sin egenskab af byrådsmedlem havde han tilsyn med udførelsen af et stort gelænderarbejde, som Mortensen havde påtaget sig til trods for, at værkstedets omfang og størrelsen af gelænderet ikke stod i forhold til hinanden. Til dette arbejde havde mester antaget en uorganiseret svend, som han ofte tyede til, når arbejdskraften skulle forøges.

H. P. Hansen, der var en impulsiv natur, og som på forskellig måde skabte røre om sig, var selvfølgelig ikke enig med mester i denne

fagforeningsfjendtlige indstilling. Det var klart, at der ikke skulle meget til, for at han kunne finde fejl ved arbejdet, der naturligvis hidrørte fra den uorganiseredes medvirken.

Indlysende måtte det være, at en sådan fyr ikke kunne lave noget ordentligt, og når H. P. udløste sin harme over, at man havde tiltænkt Svendborg kommune sådan noget brok, så skete det med en stentorstemme, så hele værkstedet med mester, svend og drenge rystede. Mester var i så henseende allerede begyndt, når han så den strenge mand skride ned over gården til smedjen.

Mod slutningen af min læretid blev det betroet mig at lave et lille pengeskab på egen hånd; da det var færdigt, var jeg ikke helt tilfreds, men da jeg så det smukt færdigbehandlet hos malermesteren på den anden side af gaden, fik jeg respekt for malerens evne til at forskønne tingene.

Der var måske nogen symbolik i, at pengeskabet var til Svendborg fattiggård.

Vi havde en del udearbejde, foruden som nævnt på bryggeriet reparationsarbejde på det nærliggende væveri, på Halbergs store tobaksfabrik, foruden småarbejder rundt om hos byens erhvervsdrivende. Disse arbejder var velkomne afvekslinger og gav mig indblik i mange interessante virksomheder. Var det om formiddagen, jeg blev sendt i byen, benyttede jeg lejligheden til at støve lidt rundt for at finde Anders Hansen med sin lille trækvogn, for var fragtmanden i godt humør, kunne der vanke en lille skilling.

Jeg blev også sendt i byen, når der var kludder med låsetøjet i skuffer og skabe; og når det var lykkedes for mig at få husfaderens skrivebord eller fruens chatol lukket op, var glæden derover så stor, at den ofte fik udtryk i en lille dusør.

Der var dog engang, hvor min indsigt i låsetøjet nærmest fremkaldte uro, og det var oven i købet hos Anders og Mette.

En lørdag aften, da jeg på grund af overarbejde kom sent hjem til Troense, var Anders og Mette gået til ro i den formening, at når jeg ikke var kommet før sengetid, kom jeg nok først søndag morgen. Jeg vidste, at jeg ikke kunne få åbnet køkkendøren, da denne altid blev sikret indvendig med en krog, og der var da ikke andet at gøre end forsøge at få gadedøren lukket op. Der var ikke risiko for at vække de sovende, da de lå i et værelse på loftet.

Nu var der den vanskelighed, at nøglen sad indvendig i låsen, men med det lommeværktøj, som enhver ordentlig klejnsmed altid bar på sig, kunne jeg lirke nøglen ud, så den faldt ned på måtten i forstuen, hvorefter det var en smal sag at lukke døren op med en dirk.

Jeg listede derefter ind, klædte mig af og gik i min seng, der stod i et aflukke ved siden af køkkenet.

Da Anders og Mette kom ned søndag morgen og først fik øje på mit tøj, dernæst ved at lukke døren op til aflukket så mig i sengen samt konstaterede, at kroen sad indvendig på køkkendøren og nøglen ligeledes indvendig i gadedøren, gik det over deres forstand, hvordan jeg var kommet ind.

Den søndag var der næsten tilløb til respekt for mig, og Anders, der aldrig lod nogen lejlighed gå ubenyttet hen, når der var anledning til at gøre sig bemærket, lod selvfølgelig drengens »bedrift«¹ gå videre til naboer og genboer med det resultat, at tryghedsfølelsen ved låsede døre blev en del svækket, men jeg morede mig.

Læreforholdet var kommet i stand uden formaliteter, der var ikke oprettet kontrakt, og læretidens længde var ikke aftalt.

Jeg var af mine lærere på teknisk skole blevet stærkt opfordret til at læse til maskinisteksamen i Svendborg, men da sønnen af en bådebygger i Troense, der var blevet mester på et københavnsk skibsværft, havde lovet Anders Hansen, at jeg kunne få arbejde på værftet, når jeg var udlært, foretrak jeg det.

Da omtrent 4 år var forløbet, spurgte jeg plejeforældrene, om jeg måtte søge læren afsluttet, når dette tidsrum var gået.

Det var åbenbart, at dette tiltalte Anders og Mette, der i så fald blev fri for enhver forpligtelse overfor mig, men jeg skulle selv skrive til mesteren i København.

Svaret fra denne lød på, at jeg kunne komme med det samme, og da jeg viste gamle Mortensen brevet, erklærede han uden betænkelighed at ville give mig svendebrev og at ophæve læreforholdet straks.

Måske han følte det som en lettelse at blive fri for at have mig på kost, i hvert fald tog han ikke mere lærlinge med denne forpligtelse.

På stemplet papir og forsynet med mesterforeningens segl fik jeg da mit svendebrev dateret 1. februar 1904, hvori det bl. a. hedder:

På hans læremesters bedste vidnesbyrd om flid og dygtighed i

faget udstedes dette lærebrev som fuldgyldigt bevis for, at han har lært klejnsmedefaget, hvorfor vi med fuld betryggelse kan anbefale ham til enhver, der måtte have brug for ham.

På Svendborg Smedemesterforenings vegne

sign: P. Bonnesen

sign: Petersen

pt formand

Et tredje livsafsnit var tilendebragt.

Første år på Flydedokken

Den 3. februar 1904 blev jeg modtaget på Københavns hovedbanegård af Mettes broder, tømrer Johansen, der var gift med en søster til Anders Hansen, – det var altså dobbelt svogerskab – og hos dem skulle jeg som nybagt klejnsmedesvend bo. De ejede et byggeforeningshus i den daværende Søborg allé i Brønshøj. Skibsværftet lå på Christianshavn, men der var også dengang direkte sporvognsforbindelse mellem Brønshøj og Christianshavn.

Den følgende dag fik jeg foretræde for mester Sandersen på »Københavns Flydedok og Skibsværft« og blev antaget til at påbegynde arbejdet i klejnsmedien dagen efter, og dermed blev jeg knyttet til værftet i over 10½ år. Om aftenen blev jeg indmeldt i Smedeforbundets afdeling 1, der havde kontor i forbundets hus på hjørnet af Sct. Pederstræde og Larslejsstræde.

Det var ikke af sympati for fagbevægelsen, dertil havde jeg både i plejehjemmet og af læremesteren hørt for meget om disse utilfredse arbejdere og deres fagforeninger, som i socialismens navn krævede, »at alle skulle have lige meget«. Ikke mindst havde den store arbejdskamp i 1899 sat dønninger i det konservative Troense, hvor der kun var to socialister, en fisker og en snedker, og de var ikke vel anskrevne.

Når søfolkenes organisation »Niels Juel Foreningen«, af hvilken Anders Hansen var medlem, holdt fest, deltog herskabet fra Valdemar Slot med lensbaronen i spidsen, og så svævede det gamle højres ånd i »Terpsichore« over de høje herskaber, over unge og gamle, søens folk og deres familier.

Det var i virkeligheden imod min indstilling, at jeg blev medlem

af fagforeningen, men jeg var klar over, at det hørte med, for at man kunne blive tålt på en stor københavnsk arbejdsplads.

Hos tømrer Johansen gik det imidlertid galt, jeg kunne ikke undgå at komme i disput med den inkarnerede socialdemokrat, der var stolt over at bo i K. M. Klausens kreds, og som forklarede, at det var enhver arbejders pligt at være medlem af Socialdemokratiet.

Jeg ville ikke godtage disse synspunkter, men var i realiteten ikke i stand til at imødegå tømreren med andet end nogle følelsesbetonede betragtninger. Da jeg en aften i kampens hede følte mig trængt op i en krog og i en slags desperation sammenlignede socialister med anarkister, var målet fuldt. Tømreren ville ikke være bekendt at have en sådan fyr i sit hus og forlangte, at jeg skulle flytte.

På »Flydedokken«, som værftet blev benævnt i daglig tale, arbejdede et par kolleger, som jeg kendte fra Tåsinge, og de hjalp mig til at blive indlogeret hos »den hellige Hansen« i Sct. Annægade 33 på Christianshavn, hos hvem jeg boede i de følgende 6 år.

Han arbejdede på Flydedokken som en meget betroet vinkelsmed, dengang et speciale, der krævede stor dygtighed og ansvarsfølelse. Sit »nom de guerre« havde han fået, fordi han var metodist ligesom konen, der engang betroede mig, at da vognene nu var begyndt at køre uden heste, var jordens undergang nær.

Gik det således nemt at få logi, oven i købet i nærheden af arbejdspladsen, blev det ulige sværere at klare mig på værftet.

Da jeg den første dag tonede frem i klejnsmedien, iført nyt blå arbejdstøj, som jeg havde skaffet til veje gennem et lån hos den gamle jordemoder i Troense, og med den røde fagforeningsbog stikkende op af brystlommen, for at man kunne se, at jeg havde mine papirer i orden, vakte jeg almindelig opsigt.

En meget selvbevidst tillidsmand forlangte at se fagforeningsbogen og konstaterede, at jeg var indmeldt dagen før og var udlært i Svendborg. Det skulle da vel ikke være en af disse fynboer, som mester Sandersen havde forkærlighed for og havde fået anbragt nogle stykker af uden hensyn til, at der var tilstrækkelig ledig arbejdskraft i København.

Jeg indrømmede ærligt, at jeg havde fået arbejde gennem bekendtskab med skibsbygmesteren, lidet anende, at dette maskepi med arbejdsgiveren var uforeneligt med begrebet kollegialitet.

At jeg var antaget til en timeløn på 31 øre, medens jeg overenskomstmæssigt skulle have 33 øre, gjorde ikke kollegernes vurdering af mig bedre, selv om dette spørgsmål ved tillidsmandens mellemkomst blev klaret.

Jeg begyndte at indse, at den attræede frihed var forbundet med besværligheder, som jeg ikke havde haft anelse om. Samtidigt viste det sig, at værftets klejnsmedearbejde var anderledes end det, jeg var oplært i, og at jeg egentlig skulle i lære påny. Det hjalp dog meget, at jeg kom til at bistå en ældre svend, der var en betroet mand og samtidig fri for den overlegenhed, hvormed jeg blev behandlet af den overvejende del af de øvrige svende. Jeg blev delagtig i akkordarbejde og fik en god ugeløn.

Det var hævdvunden skik, at en nyantagen gav »indstand«, det vil sige brændevin og øl til alle svendene. Jeg blev selvfølgelig gjort opmærksom herpå, men det forbedrede ikke mit forhold til kollegerne, at der skulle en opfordring til, før jeg rettede mig efter værkstedets uskrevne lov.

Efter et par måneders forløb blev jeg fyret, men med besked om, at jeg kunne få arbejde i skibsbyggeriet. I klejnsmedien havde mine hos gamle Mortensen erhvervede færdigheder ikke slået til.

Jeg forlod da smedien med en mismodig følelse af, at jeg ikke havde kunnet gøre tilfredsstillende fyldest, og at et manglende kammeratskab havde hindret mig i at få fodfæste. Jeg havde ikke lyst til at begynde i skibsbyggeriet, hvor jeg havde iagttaget det slid og slæb, som dengang var forbundet med at være skibssmed.

Da jeg havde været ledig en 3 ugers tid uden at vide, at jeg, hvis jeg havde meldt mig arbejdsløs, havde fået 2 ugers understøttelse fra forbundet, krøb jeg til korset og modtog tilbudet om arbejde i skibsbyggeriet, hvor der netop på det tidspunkt var travlhed med reparationer.

Det var i virkeligheden uden mening, at jeg var drevet rundt og havde brugt mine små spareskillinger og ikke søgt arbejde, men jeg var slået ud, havde mistet troen på mig selv, krænket af den overlegenhed, som kollegerne i klejnsmedien havde vist mig.

Så begyndte jeg da som skibssmed uden at have anelse om, at som sådan skulle jeg være beskæftiget i mere end 10 år, men forberedt på,

at en ny læretid begyndte, og at jeg måtte indpasse mig i et fag præget af strengt arbejde.

Jeg vidste, det ville blive svært at klare sig mellem de robuste arbejdere, for hvem brændevin og øl for de flestes vedkommende var en daglig fornødenhed, og som førte et sprog, der nok kunne få et guds ord fra landet til at rødme, men jeg ville ikke mere lade mig slå ud.

Det at være skibssmed var dengang et nu ukendt slid, forbundet med at transportere plader og spanter og andre svære materialer uden mekaniske hjælpemidler. Der krævedes gode skuldre og en stærk ryg, når de tunge dele til skibsskrogene skulle bringes på plads.

Arbejdsmetoderne var primitive og krævede fysik, og ofte måtte der arbejdes på stilladser uden de sikkerhedsforanstaltninger, som nu med rette kræves.

En åben hal, hvor om vinteren blæsten susede ind, var ikke egnet for svage folk, og arbejdet i dokker og i skibenes bundtanke gav tit en våd trøje og en gennemblødt sok. Valne hænder blev optøede ved en koksgrøde for at kunne klare opmærkningen af plader og vinkler.

Ulykker og tilskadekomst var hyppige, og var en kammerat kørt bort i den hestetrukne ambulance, bredte der sig en dyster stemning over hele værftet. Det skete ofte, at den ene ulykke på en uforklarlig måde hurtigt medførte en ny, måske fordi der var kommet en vis usikkerhed over disse ellers hårdhuede arbejdere.

Mange mistede under de primitive forhold et øje, men når det var erstattet med et kunstigt, kom de tilbage til værftet og fortsatte uanfægtet deres beskæftigelse. Det var kun få skibssmede, der undgik en eller anden større eller mindre læsion, men trods slid og slæb, trods en ulidelig varme i skibsskrogene om sommeren, trods vinterkulde og den med de mangelfulde sikkerhedsforanstaltninger forbundne risiko, var arbejdet præget af godt humør og lystig, men ofte grov skæmt. Hertil bidrog også det daglige kvantum øl og brændevin, og til tider kunne løjerne nok blive noget ubehøvede. Slagsmål blev ofte udkæmpet.

Der gik nogle år, strenge år, inden jeg var blevet fuldbefaren og havde opnået færdighed i arbejdet og tilegnet mig det særlige skibssmedesprog, men jeg nægtede at drikke brændevin, hvad der ikke

tiltalte alle kammeraterne. Det bidrog dog efterhånden til at fremkalde en vis respekt for mig.

Det var almindeligt at få en bitter om morgenen i en af de mange beværtninger, der den gang kantede Strandgade, og som var et særkende for Christianshavn, og efter fyraften på vejen hjem at tage sig en mælketoddy, det vil sige en snaps brændevin og et glas mælk.

En aften på hjemturen fik en kammerat lokket mig til at gå med ind i et værtshus kaldet »Kulposen« i Sct. Annægade for at få en mælketoddy, men det blev både første og sidste gang; jeg kunne smage den ellers så yndede drik længe efter.

Det var selvfølgelig, at jeg i begyndelsen blev sat til det dårligste arbejde, jeg var ukendt med skibstegning og opmærkning, ligesom jeg manglede færdighed i at behandle det specielle værktøj, der anvendes på et skibsværft.

Desværre var jeg kommet ind i et sjak, hvis formand, Christoffer-sen – kaldet »Røde Stoffer« – fra første færd havde »kig« på mig. »Frænde er frænde værst, sagde ræven til de røde hunde«, og måske har farveligheden irriteret ham, der næppe på grund af dygtighed var blevet arbejdsleder, men han var broder til kedelsmedemesteren, hvad der vel nok ikke havde været uden betydning for hans placering.

Efterhånden, som jeg forbedrede min faglige dygtighed, blev sjakførerens uvilje imod mig stadig større og gav sig udslag i, at jeg blev sat til så groft arbejde, at kammeraterne opfordrede mig til at protestere.

Da jeg så en dag truede ham med, at jeg ville gå til mesteren og forlange at blive sat til andet arbejde, var det åbenbart, at den situation turde »Stoffer« ikke tage. Jeg blev derefter indrulleret i de mere respekterede skibsbyggeres rækker, men det blev en væbnet neutralitet, og en dag kom det frem, hvad der var årsagen til hans fjendskab.

Han blev syg, og under hans fravær fik jeg overladt noget særligt betroet arbejde. Da »Stoffer« kom tilbage, fik jeg at vide, at den tilfredshed, der havde været med mit arbejde, ikke glædede ham særligt, for jeg stræbte kun efter at blive sjakformand. Det var altså angsten for en konkurrent, der dikterede hans fjendskab formodentlig i følelsen af, at han ikke selv var særlig fremragende. Jeg sigtede dog slet ikke på det angivne mål.

Selvom jeg efterhånden var blevet anerkendt af mester og kammeraterne som en god skibssmed, var det hårde arbejde under ublide og risikoprægede forhold alligevel ikke tilfredsstillende for mig.

Jeg havde en god løn, men ville gerne, trods udsigt til at tjene noget mindre, ind i en mere betrygget stilling. Da jeg med henblik herpå anmodede mesteren om en anbefaling, blev han overrasket og gjorde mig opmærksom på, at jeg havde en fremtid for mig på værftet.

Trods dette ville jeg alligevel prøve, om der var andre muligheder udenfor værftsporten, og med en anbefaling fra direktøren, hvori det hed, at jeg var »en flittig, ædruelig og dygtig arbejder«, søgte jeg ind ved Københavns Sporveje. Men det viste sig, da jeg kom under målet, at jeg var for lille, hvad jeg havde lidt svært ved at forstå, for når jeg stod på bagperronen af en sporvogn, kunne jeg let nå den læderstrop, som konduktøren trak i, når der skulle ringes til vognstyren.

Bedre gik det heller ikke, da jeg søgte ind ved Statsbanerne; her var forhindringen, at jeg var kasseret som soldat efter to gange at have været på session.

Så opgav jeg – det var i 1908 – foreløbig at komme væk fra skibsbyggeriet.

Min fritid brugte jeg til læsning, til kursus på Borups højskole og til at overvære nogle af Folkeuniversitetsforeningens forelæsninger, bl. a. professor A. B. Drachmanns om »Kristendommens Oprindelse«; jeg søgte i følelse af åndelig rodløshed at finde et ståsted. Gennem abonnement på »Rigsdagstidende« og ved deltagelse i en undervisning, som hovedstadens radikale foranstaltede, særligt med henblik på arbejderne og dermedigestillede, fik jeg indblik i politik og begyndte efterhånden at forstå, hvorfor tømmeren i Brønshøj og arbejdskammeraterne var socialdemokrater.

Konservatismen fra Troense gik fløjten, men flugten derfra og over til socialismen krævede en mellemlanding, og det blev hos de radikale. Det var dem, der dengang prægede oplysningsarbejdet for hovedstadens jævne befolkning med bl. a. folk som Herman Trier, Anders Hvass, Munch-Petersen og P. Munch.

Det var en stor oplevelse for mig, da Munch en søndag formiddag

tog os elever med ned i den gamle rigsdagsbygning i Fredericiagade, hvor han placerede deltagerne på folketingsmedlemmernes pladser, satte sig selv i formandsstolen og fortalte om tingets forretningsorden og arbejdsmetode.

Fritiden blev dog ikke altid brugt til almen dygtiggørelse, kammeratligt samvær på værtshuse efter fyraften og særligt på lønningsaftenen om lørdagen hørte ligefrem med til faget, og kedelige var skibssmedene ikke. Der var kolorit over sådanne aftener i en hyggelig dyb kælder med sand på gulvet, tobaksrøgen hængende tæt under loftet, og stemningen præget af usandsynlige historier, oplevelser, hvori kvinden hyppigt havde en fremtrædende plads og blev beskrevet uden nænsom respekt for det svage køn.

Ved læsningen af Holbergs komedier havde jeg fået interesse for teatret og især for Det kongelige Teater. Her var jeg en flittig gæst, jeg nød at sidde på en god plads, og med lige stor glæde overværede jeg skuespil, opera og ballet. I Carmen hørte jeg Herold, fru Lendrop og Helge Nissen, ja selv gamle kammersanger Niels Juel Simonsen. Endvidere oplevede jeg Karl Mantzius som gamle Levin i »Inden for Murene«, Olaf Poulsen i en række af Holbergs komedier og Ellen Price som »Sylfiden« i »Den lille Havfrue«.

Stifter hjem og møder min far

Jeg førte efterhånden en afvekslende tilværelse, kunne godt benytte den grove tone, som udtrykte skibssmedenes skiftende sindstemninger, og jeg kunne svire med kammeraterne på værtshuse uden at forfalde til alkohol. Men når jeg sad i teatret eller lyttede til foredrag og gennem kursus tilegnede mig kundskaber, var det en helt anden verden, der åbnede sig for mig.

På pensionatet, hvor jeg spiste, fik jeg en ven, en svensk former, der sammen med sin kæreste og hendes veninde dannede et treklover, som jeg på formerens foranledning sluttede mig til, og for første gang kom jeg i et venskabsforhold til en kvinde. Hun var, hvad man dengang ville kalde en net pige, arbejdede på en tobaksfabrik på Christianshavn, gik pænt klædt og boede hos sin mor, der havde været gift med en former, men nu var fraskilt. I sine yngre dage havde moderen arbejdet på samme fabrik som datteren.

Olga, som pigen hed, havde tre gifte søstre, der alle var beskæftiget ved eller havde været ved »tobakken«, som det hed. En søster var død og havde efterladt en datter, en uregerlig unge, der voksede op hos Olgas mor. Skarnstregerne gav anledning til korporlige revselsler og daglige forbandelser over hende, uden at det gjorde noget som helst indtryk på det genstridige barn.

Med en enkelt undtagelse boede hele Olgas familie på Christianshavn, der på den tid i langt overvejende grad var præget af en arbejderbefolkning, som gennem generationer havde været knyttet til denne bydel, og som med selvfølelse kaldte sig »Christiannittere«, for det var en fornærmelse, hvis der blev sagt, at de boede på Amager.

For mig gav bekendtskabet med Olga en vis tilfredsstillende følelse af, at jeg altså ikke var helt umulig i kvinders øjne, men om egentlig gensidig kærlighed var der ikke, og blev der faktisk aldrig tale.

Ad omveje fik jeg at vide, at hun havde været forelsket i en mand, der havde svigtet hende, hvad der sikkert var medvirkende til, at moderen omfattede hende med så megen kærlighed, som Olga gengældte, at hun ikke kunne tildele en anden fuld hengivenhed.

Jeg havde ikke, når det drejede sig om kvinder, tilstrækkelig erfaring til at kunne anlægge en nøgtern bedømmelse og heller ikke mod til at afbryde et bekendtskab, som i det lange løb måtte føre til en mere fast forbindelse. Et forsøg på at trække mig tilbage var jeg ikke stærk nok til at gennemføre, det strandede på moders og datters reaktion; det ville være krænkende, om Olga blev kasseret for anden gang.

Det endte da med forlovelse og senere giftermål i 1910, men samlevet blev ikke tilfredsstillende for nogen af parterne.

Flere undrede sig over, at jeg havde tilsluttet mig en familie, om hvis hæderlighed ingen tvivlede, men hvis indre familieliv ofte formede sig så kraftigt, at det gav anledning til omtale blandt naboer og bekendte i det lille bysamfund.

Stærke følelser kom jævnligt til udbrud, ikke mindst hos Olgas moder, der ønskede at være anerkendt som en slags overhoved for familien. Hun kom derved til tider i konflikt med dennes mandlige medlemmer, særligt en svigersøn, der var former, og som på ingen måde ville finde sig i hendes indblanding, når han noget håndfast søgte at give konen den rette forståelse af et ægteskab, hvor husfaderen var »former af Guds nåde«.

Undertiden blev formerens belæring så overbevisende, at naboen sendte bud efter »familiens overhoved«, men når denne arriverede, var det bedst for hende at komme ned ad trappen hurtigst muligt, hvis hun ikke ville løbe en risiko.

Blandt svogrene kom jeg til at stå denne former ret nær, hos ham var udpræget robusthed blandet med megen humor, men han var kundskabsrig og belæst, købte gode bøger, hvad der ikke var almindeligt blandt arbejdere dengang, og var hertil et godlidende gemyt indenfor den ydre noget hårde skal.

Jeg lærte meget af ham, og min tilknytning til familien gav mig indblik i og forståelse af arbejdernes livsvilkår. Jeg nærmede mig stærkt den samme indstilling, som tømreren i Brønshøj havde.

*

I 1909 så jeg min fader for første og eneste gang. Følelsen af at være uægte barn, som på grund af datidens bornerthed havde pint mig som dreng, eksisterede ikke mere, men i mit sind lå en dyb bitterhed mod den mand, som havde svigtet mor, og som oven i købet var præst.

Det var dog ikke for at foretage et opgør med ham, at jeg flere gange havde overvejet at rejse til Langå i Jylland, hvor han virkede, men mere af nysgerrighed. Det var dog underligt, at jeg vidste, hvem min fader var, men aldrig havde set ham, og lørdag den 23. januar tog jeg fri fra arbejde og rejste til Langaa; jeg valgte en lørdag med den hensigt, at så kunne jeg høre ham prædike om søndagen.

Jeg havde bl. a. gennem en af skovfoged Hvidbaks døtre, der var gift med en lærer, som boede i Langaa, hørt nogle historier om min fader, der vist var en mærkelig mand, som jævnligt søgte kroen, og som havde en adoptivdatter, der på grund af sin opførsel var almindeligt samtaleemne i byen.

Lørdag aften efter ankomsten til Langaa søgte jeg kroen, hvor altså efter sigende min fader ofte kom, og hvor jeg kunne få logi for natten. Da jeg spurgte efter præsten, fik jeg oplyst, at han ikke kom denne aften, da han antagelig var hjemme for at skrive sin prædiken, men det blev bekræftet, at han ellers var en flittig gæst i kroen.

Næste dag, søndag den 24. januar, gik jeg op til den lille kullede kirke, satte mig i en stol spændt ventende på præstens komme. Det viste sig, at han, der da har været 57 år, var en lille uanselig mand, som nærmest fremkaldte overbærenhed. Hans prædiken var underligt usammenhængende og uforståelig, den drejede sig om Jesus' helbredelse af en spedalsk, men præstens udlægning af evangeliet var en tågetale, som jeg ikke kunne finde nogen mening i. Selv om jeg ikke havde indfundet mig med større forventninger, var jeg dybt skuffet, da jeg efter gudstjenesten forlod kirken og udenfor ventede på at få lejlighed til at hilse på min far.

Da præsten viste sig, gik jeg hen til ham og præsenterede mig. Han så uforstående på mig, men til yderligere forklaring gjorde jeg op-

mærksom på, at jeg var Julie Hansens søn. Denne oplysning lod ikke til at påvirke ham, det var næppe gået op for ham, at der kunne være nogen forbindelse mellem ham og den unge mand, han stod overfor.

Men for mig var præstens forbeholdne måde at tage situationen på sårende, og vredt spurgte jeg: »Kan De ikke huske Julie Hansen?«. Nu var præsten ramt, nu kunne han ikke bevare roen længere, og synlig forvirret svarede han: »Jo, og De er altså hendes søn?«. »Ja, og Deres søn«, tilføjede jeg, men min overlegenhed var parret med medfølelse med denne mand, der var kommet ud for en situation, som han slet ikke kunne magte.

Præsten, som jeg havde tillagt skylden for alt det onde, der var overgået min moder, stod nu så nedværdiget for mig, at jeg følte foragt for ham som et menneske, det næppe var ulejligheden værd at beskæftige sig mere med.

Da han indbød mig til at gå med til præstegården, var det med nogen nølen, jeg fulgte indbydelsen, men det var, som om jeg alligevel havde svært ved at forlade staklen, der øjensynligt havde fået revet et sår op.

Nu var det mig, der var blevet usikker, medens han tilsyneladende var faldet til ro, og på vejen til præstegården forhørte han sig om mit arbejde, og om jeg havde planer for fremtiden.

Jeg fortalte om mine forsøg på at komme ind i en mere rolig og fast stilling end den nuværende, men uden at regne med at denne meget ubetydelige mand ville kunne hjælpe mig. Til min overraskelse gjorde han opmærksom på, at han kendte gehejmeetatsråd Hagemann i København, og denne formående mand, som havde hjulpet præsten gennem studierne, ville måske også kunne støtte mig. Om han hermed søgte at forbedre sin stilling overfor mig, kunne jeg ikke vide, men jeg erklærede, at jeg kunne jo prøve, uden at jeg havde større tiltro til et resultat.

Da vi nåede præstegården, blev vi modtaget af fru, for hvem jeg blev forestillet som en ung smed fra København, der havde overværet gudstjenesten, og som præsten var kommet i snak med.

Fruen fandt ikke noget mærkværdigt i dette, men var interesseret i at få at vide, om der havde været varme i kirken. Hun indbød mig til at spise, men jeg var klar over, at hvis jeg opholdt mig for længe

i præstegården, kunne jeg komme ud for spørgsmål, hvis besvarelse kunne fremkalde en situation, der ikke var til at overse.

Jeg sagde, at jeg ville nå et tog hurtigst muligt, men inden jeg tog afsked, skrev præsten følgende anbefaling, efter at jeg på opfordring havde vist mine papirer:

»Hr. Johannes Hansen, smed i København, er et vel uddannet og i enhver henseende respektabelt ungt menneske, hvorom og hans lærebrev og anbefalinger bærer vidnesbyrd, hvorfor jeg på det bedste kan anbefale ham.

Langå præstegård pr. Langå St. den 24. januar 1909.

Underskrift«.

Det var med en følelse af lettelse, jeg forlod Langå. Jeg var klar over, at jeg havde været ved at komme galt af sted med denne stakels præst, men nu havde jeg da set min fader – ak ja!

Med ringeagt tænkte jeg på ham, men når jeg erindrede besøget i præstegården, måtte jeg indrømme, at det havde været synd, hvis mit besøg havde givet anledning til, at der var opstået vanskeligheder i ægteskabet.

Da jeg kom hjem, overvejede jeg, om jeg skulle følge min faders råd og opsøge Hagemann, thi afstanden fra præsten og til den mægtige gehejmeetatsråd forekom mig så stor, at jeg havde svært ved at fatte, at der egentlig var nogen forbindelse mellem de to personer, men man kunne jo prøve.

En dag ringede jeg da på i Bredgade, hvor Hagemann boede, og bad om at måtte tale med ham. Da Hagemann kom frem i døråbningen, fik jeg netop tid til at sige, hvem der havde anbefalet mig at søge gehejmeetatsråden. »Jeg kender ikke den mand,« var svaret, og døren blev lukket.

Et brev af 2. maj 1909 fra mig til præsten slutter således:

»Angående resultatet af min henvendelse til direktør Hagemann var det fuldstændigt negativt, men for så vidt ingen skuffelse for mig, da jeg nemlig ikke havde ventet andet.

Jeg skal nu ikke yderligere ulejligle pastoren hverken ved skriftlig eller personlig henvendelse.

Ærbødigst

Navnet«.

Pastor Meller Valeur døde den 8. november 1913 i sit 62. år.

Mange år senere – sandsynligvis i 1925 – kom jeg rejsende vestfra til Langå, hvor jeg skulle skifte tog for at komme videre sydpå; dette medførte et længere ophold, og da det var søndag, ville jeg benytte lejligheden til muligvis at se præsten, men uden at tilsigte en samtale med ham.

Da jeg kom op ved kirken, stod ringeren og trak i klokkerebet, der var intet tårn, hvorfor ringningen foregik fra jorden.

Jeg gik hen til ham og spurgte, om pastor Valeur prædikede i dag. Ringeren så forundret på mig og bemærkede, at det måtte være længe siden herren havde været der på egnen. Valeur var forlængst død, og idet ringeren pegede på bagsiden af en stor sten i nærheden af kirken, oplyste han, at det var præstens grav.

Nu havde det været sludfyldt vejr, og da jeg kom hen til gravstedet, var stenen dækket af snesjap. Jeg gik ind på graven, og med hånden strøg jeg sneen væk for at kunne læse inskriptionen. Jeg så da, at menigheden havde rejst stenen, men da jeg læste datoen for præstens død, blev jeg overrasket, det var netop dødsdagen, at et tilfælde havde ført mig til min faders grav, og det var med underlige følelser, jeg forlod stedet.

Der gik en række år efter denne tildragelse. Jeg var interesseret i at vide mere om denne underlige præst, hvis ejendommelige prædiken og hele adfærd under mit besøg stod uforglemmeligt for mig. Jeg kom da i forbindelse med en mand, som ikke alene vidste en del om præstens livsløb, men ad forskellige veje skaffede oplysninger frem, så det blev muligt at danne sig et ret klart, men sørgeligt billede af min far.

Selvfølgelig vil megen sladder trives og anekdoter opstå, når en præst udleverer sig til sådan omtale i befolkningen, at den giver stof til både anerkendelse og dadel, til kostelige historier og til medfølelse. Fra forskellige mennesker, som har kendt ham, og som nøgternt har bedømt ham, foreligger der imidlertid sådanne samstemmende vidnesbyrd, at det er muligt at tegne et holdbart billede af denne tragiske menneskeskæbne.

Han var en højt begavet mand, havde ordet i sin magt, en beundret præst i de første år, han beklædte embedet i Langå, han var et hjertensgodt menneske, altid rede til at hjælpe, hvor han kunne, han

var jævn, ligetil og trofast overfor gamle og syge. Han holdt meget af at tale om den glade studentertid i København og var oprindelig humørfyldt.

Ægteskabet var ikke harmonisk. Tonen mellem ægtefællerne var kølig, og han var fra begyndelsen pint af store økonomiske vanskeligheder. Medens han var præst på Holmsland, passede han i det såkaldte nådensår, inden hans forgænger flyttede fra Langå præstegård, embedet her, men blev en dag under konfirmationsforberedelse pludselig meget syg og fik et langt sygehusophold. Han forvandt aldrig følgerne af denne sygdom, og han blev åndelig set en stærkt svækket mand.

Han blev modstandsløs overfor personlige sorger fremkaldt i hans egen familie og adoptivdatterens udskejelser, han blev en ensom mand, forfalden til drik, og fra at være den gode prædikant våsede han fra prædikestolen, og mere end een gang blev han åbenlyst under gudstjenesten opfordret til at forlade den. Han blev tvunget til at antage en hjælpepræst, og hans sidste år var prægede af et formørket sind, og til sidst, efter et kortvarigt sygeleje, døde han af en hjerneblødning.

Der er ingen tvivl om, at præsten var syg og svækket, da jeg besøgte ham, og havde jeg vidst, hvordan det stod til, havde jeg næppe opsøgt min fader.

Første tillidsbæver

Arbejdskammeraterne havde flere gange opfordret mig til at gå ind i bestyrelsen for værkstedsklubben, men jeg havde undslået mig, fordi jeg ikke var helt sikker på, at jeg var tilstrækkelig afklaret til at kunne deltage i faglig virksomhed.

Trods »Røde Stoffer«s vedvarende uvilje havde han ikke kunnet hindre mig i at blive en af »bajserne«, det vil sige dem, der fik det mere betroede arbejde; det var sikkert mesteren, der havde haft en finger med i spillet. Som betroet arbejder havde jeg en del at gøre med forvalteren på værktøjsmagasinet. Denne, der var socialdemokrat, havde stærkt opfordret mig til at tage del i arbejdet for at få arbejdsforholdene forbedrede og havde ofte henledt skibssmedenes opmærksomhed på mig, men der skulle altså tid til.

Omsider lod jeg mig vælge til sekretær i klubben, og min førelse af forhandlingsprotokollen og min deltagelse i diskussionen på klubmøderne bevirkede, at kammeraterne så hen til mig som en kommende formand.

Så skete det da, at den gamle tillidsmand for skibssmedene fik en stilling, der medførte, at han forlod værftet, og den 4. juli 1912 blev jeg valgt til hans efterfølger ved et møde hos restauratør Passer på Christianshavns Torv.

Nogle måneder senere blev jeg ved et fællesklubmøde i værtshuset »Søslangen« i Strandgade valgt til fællestillidsmand for samtlige arbejdere på værftet, der efter datidens forhold var en ret stor arbejdsplads, som til tider beskæftigede betydeligt over 1.000 mand.

Havde jeg ikke tilstræbt at blive tillidsmand, men kun at opnå at blive ligestillet med værftets dygtigste og betroede arbejdere, var det selvfølgelig en tilfredsstillelse for mig, at jeg nu var sat til at

varetage de faglige interesser også for dem, der i sin tid så mig over hovedet og ringeagtede mig.

Jeg var dog klar over, at jeg ville komme ud for mange vanskeligheder i forbindelse med de krav, der ville blive stillet af kammeraterne, og som ikke ville være velsete af værftets ledelse.

På Skibssmedeforeningens generalforsamling i juli samme år blev jeg medlem af bestyrelsen og samtidig valgt til repræsentant i »Social-Demokraten«s kontrahentforsamling.

Som bestyrelsesmedlem kom jeg i nær berøring med Skibssmedeforeningens formand, I. A. Hansen, der samtidig var formand for Smedeforbundet. Dette fik en meget stor betydning for mig, han blev min store læremester i organisationsarbejdet.

Jeg fik straks det gode råd af I. A., at jeg som tillidsmand ikke ukritisk skulle gå til arbejdsgiveren med alt, hvad kammeraterne kunne finde på: »Du skal sortere dine sager«, sagde han »og kun gå videre med dem, du synes egnede til at gå ind for.«

Et sådant skøn kunne jo nok give anledning til utilfredshed med mig, når jeg nægtede at gå til værftets ledelse med en sag, men jeg afvæbnede i sådanne tilfælde yderligere diskussion med, at så kunne de jo vælge en anden tillidsmand. En vurdering af sagerne var også nødvendig, fordi værftets direktør, en nordmand ved navn Arentz, var en typisk repræsentant for den gammeldags arbejdsgivermoral, der ikke kunne forliges med, at arbejderne blandede sig i ledelsens dispositioner. Han kunne simpelthen ikke forstå, hvorfor han skulle affinde sig med en tillidsmand, han skulle »åh jeg siger fanden gale« nok selv bestemme farten. Det var ikke få kontroverser, jeg havde, selvom det efterhånden gik op for ham, at tillidsmanden var et onde, som han måtte affinde sig med.

Når jeg skulle forhandle med Arentz, tog jeg altid mine sko på, jeg ville ikke sætte træskoene udenfor direktørens kontor, således som det ellers var skik og brug, og ofte tog jeg en kammerat med, for at der kunne være et vidne til, hvad der foregik.

En dag havde jeg en repræsentant for nitterne med, han hed Johannes Nielsen, også kaldet »Det grønne Træ«, fordi han boede i et af Torvegades gamle huse, hvor der var et værtshus med dette navn. Nitteren var som så mange i denne branche nærmest døv, men det blev jo også sagt om de gamle retsvidner.

Sagen, som jeg forebragte, drejede sig om at få sat nogle brædder op i omklædningsrummet, således at der blev en adskillelse mellem det snavsede arbejdstøj og det almindelige gangtøj, der ofte blev tilsmudset, fordi det hang tæt op til arbejdstøjet. Det måtte forekomme at være et rimeligt krav og kunne ikke være særligt beko-steligt at imødekomme. Arentz var dog af en anden opfattelse, arbejderne kunne jo lade være med at klæde sig om, og det ændrede ikke hans indstilling, da jeg gjorde opmærksom på, at det ikke ville være behageligt for passagererne i en sporvogn, at der kom skibssmede med snavset tøj og tog plads mellem dem.

Da Arentz stadig fastholdt, at det ville koste for mange penge, brast tålmodigheden for mig, og i en noget skarp tone gjorde jeg ham opmærksom på, at værftet dog havde haft råd til at bygge en ny kontorbygning med et fornemt bestyrelseslokale udstyret med skibsmodeller og fine møbler. Men nu blev belastningen for stor for Arentz, der med sit bekendte: »åh jeg siger fanden gale« og med et: »hvad kommer det Dem ved«, tog mig i kraven og lempede mig ud af døren.

»Det grønne Træ« havde skyndt sig at få fat i sine træsko, der stod udenfor, og på strømpesokker gik det ned ad trappen, medens Arentz' højrøstede stemme havde kaldt adskillige frem i dørene for at se, hvad der foregik. Da jeg og mit vidne kom ned på pladsen, spurgte »Det grønne Træ« troskyldigt: »Hvad var der egentlig i vejen?«, han havde ikke hørt ret meget af samtalen.

Så snart det rygtedes, hvad der var sket, truede kammeraterne med at ville strejke, men jeg fik dem beroliget med, at jeg agtede at søge Arentz igen den næste dag. Dette skete også, og de omstridte brædder blev sat op, hvad der blev betragtet som et stort fremskridt. Man var nøjsom dengang.

Disse friske, robuste gutter kunne nok volde en tillidsmand kvaler, ofte var de opstemte af »den lille daglige dosis«, og tit skulle der lange og mange forklaringer til for at få dem til at forstå, hvorfor denne tillidsmand, som var til for deres skyld, ikke ville gå videre med deres berettigede krav. Sådan parlamentering kunne jo ikke foregå, uden at værftets ledelse blev opmærksom på det, og en dag blev jeg kaldt ind til mesteren, der næppe havde drømt om, da han skaffede det daværende »guds ord fra landet« arbejde, at det var en

spire, der ville udvikle sig til et generende stykke ukrudt. Mesteren foreholdt mig, at man havde lagt mærke til min virksomhed som tillidsmand, jeg snakkede for meget med kammeraterne i arbejdstiden, og jeg måtte være forberedt på, hvis det fortsatte, at ledelsen måtte foretage visse forholdsregler overfor mig.

Jeg var nu ikke mere den forknytte fyr, man kunne forskrække med en forblommet trussel, jeg gjorde mesteren opmærksom på, at når jeg talte med kammeraterne, var det i værftets egen interesse. Jeg skulle gerne, hvis man ikke ønskede, at jeg talte dem tilrette, henvise dem til mesteren selv, men denne måtte så være forberedt på, at det ville beslaglægge en del tid.

Med et noget surt: »så snakker vi ikke mere om det«, blev jeg permitteret, og jeg mærkede ikke senere noget til »visse forholdsregler«.

Det var ikke noget let job, jeg havde påtaget mig, på den ene side primitive, i organisationsspørgsmål uskoledede mennesker, påvirkede af arbejdets hårde karakter, men med friluftsarbejderens frejdighed, og på den anden side en værftsledelse, der endnu ikke var fortrolig med de principper, der var nedlagt i de forholdsvis nye kollektive overenskomster.

Men tillidsmandsvirksomheden blev omend en hård så dog en meget nyttig skole for mig med en lære, der kom mig til gode senere hen i livet. Som bestyrelsesmedlem i Skibssmedeforeningen, i nært samarbejde med I. A. Hansen, fik jeg efterhånden en betydelig indsigt i overenskomstforhold og forhandlingsteknik. I. A. var en af datidens mest fremragende organisationsledere, respekteret i lige grad hos medlemmerne som hos arbejdsgiverne, en kundskabsrig mand med stor forhandlingsevne. Han havde dog en noget for udpræget lyst til at anvende fremmedord, som datidens skibssmede havde svært ved at forstå.

Ikke sjældent kom de til mig dagen efter en generalforsamling for at få at vide, hvad »den tykke«, hvormed de betegnede I. A., mente med at stå og tale om konjunkturer, og hvad vil det sige, at han stadig taler om »eventuelt«. På en generalforsamling måtte I. A. holde et lille belærende foredrag, efter at han havde fornærmet en nitter ved at betegne ham som pessimist, hvad nitteren opfattede som et skældsord. Resultatet blev, at nitteren råbte op til I. A.: »det

kunne du jo have sagt straks i stedet for at skælde mig ud med fremmede ord«.

I det hele taget kunne vankundigheden parret med det uopslidelige humør afføde himmerigsmundfulde af blomstersprog, således da gamle Rasmus Olsen tog ordet på en generalforsamling og fastslog: »at med hensyn til ornigation er Danmark en lille lysende plet på den orientalske horisont«. Når I. A. refererede denne velmente bedømmelse af organisationsforholdene i Danmark, tilføjede han: »Jeg kan s'gu godt forstå, at Rasmus ikke kan sige organisation, det er der flere, der ikke kan, jeg kan også forstå, at han mener, at Danmark er en lille lysende plet, men hvordan fanden han får fat i den orientalske horisont, det kan jeg ikke begribe.«

For disse herlige typer drejede tilværelsen sig i almindelighed kun om arbejdet, som også var det altid forekommende emne under værtshussnakken, og så familielivet i al dets primitivitet. Der var selvfølgelig undtagelser, særligt blandt de betroede og bedst lønnede folk, men det var sjældent, at man kunne finde en mand, på hvem den almene oplysning øvede tiltrækning.

Dertil kom, at den lange arbejdsdag, jævnlige yderligere forlængelser med overarbejde, og virke ude i alt slags vejr ikke gav nogen naturlig baggrund for læsning, trang til at høre foredrag eller gå på kursus om aftenen.

Det kunne også tit knibe for mig at holde øjnene åbne og med opladt sind modtage, hvad der blev budt mig af oplysning, når jeg efter en kold vinterdags arbejde kom ind i et varmt lokale, men min læselyst og kundskabstørst var alligevel stærk nok til at holde både øjne og ører åbne.

Jeg ville også gerne vække lysten hos kammeraterne til at lære noget udover, hvad dagen og vejen krævede. Jeg gik til Polyteknisk Lærestalts direktør, den elskværdige professor Hannover, og ved dennes redbonne hjælp blev der om formiddagen på en række søndage arrangeret populære foredrag og demonstrationer. I begyndelsen var tilslutningen ret pæn, men efterhånden blev deltagelsen mindre og mindre, og jeg blev en erfaring rigere. Jeg foranstaltede også besøg på kommunale institutioner, bl. a. på Sundholm, men også her blev mit håb om at vække samme interesse hos mine kammerater, som jeg selv nærede, beskæmmet.

Det var en gammel skik blandt håndværkere, når efteråret meldte sig med de mørke aftener, at der blev holdt »lysegilde«.

Skikken var også rådende på værftet hos de forskellige brancher, der i reglen holdt deres lysegilder på et af de gamle værtshuse på Christianshavn.

Traktementet var traditionsmæssigt bøv, øl og snaps, hvorfor disse efterårssammenkomster også blev benævnt »bøv-gilder«.

Som formand for værkstedsklubben forsøgte jeg at ændre det traditionelle lysegilde, som jeg mente var for lidt festligt, til en god middag, og selv om det måtte blive dyrere end den obligate bøv, fik jeg kammeraterne med på ideen.

Jeg fik middagen arrangeret hos frk. Christensen i »Stjerne Kroen« på Amager, der var kendt som et godt madsted, og der var da også tilfredshed med maden, suppe, fisk, steg og dessert, men da frk. Christensen lod sætte skylleskåle frem, og skibssmedene gjorde sig klar til at drikke af dem, måtte jeg gøre opmærksom på, at de var til at dyppe fingrene i.

Den spøg syntes de gæve gutter dog var lidt for morsom, de var vant til at stå på hovedet i en vandspand og vaske sig med grøn sæbe, og så kom man her med nogle små skåle til at dyppe fingrene i, til trods for at de selvfølgelig havde vasket sig, inden de gik hjemmefra.

Festen blev vellykket, men skylleskålene gav anledning til megen moro på arbejdspladsen.

Her grasserede øgenavnene, og naturligvis blev jeg kaldt »den lille røde«, senere kom »tillidsdyret« til, men jeg blev også kaldt »den fine Hansen«, vel nok fordi jeg var omhyggelig med min påklædning.

Da skibssmedenes sangkor blev dannet, blev jeg 1. bas. Det blev aldrig noget elitekor, dertil var de halvdøve skibssmede ikke allerbedst egnede, den voldsomme støj på arbejdspladsen medførte, at de altid måtte råbe til hinanden, hvad der gik ud over stemmebåndene og hyppigt fremkaldte hæshed.

Koret debuterede ved en fest i Kongens Klub på Østergade, og alle mødte i diplomatfrakke og hvidt slips, der dengang var håndværkernes festdragt. Påklædningen har sikkert kastet et forsonende skær over korets sprukne stemmer.

Den næste optræden for publikum foregik i Frederiksberg Have, hvor koret samledes ved Frederik den 6's statue, alle med hvide sangerhuer. En forventningsfuld skare af pårørende og frederiksbergske bedsteborgere flokkedes om sangerne, som efter programmet skulle marchere syngende gennem haven. Man startede med »Som en ørn mod solen stiger sangen op«, men fuglen viste sig at være stækket, koret gik i stykker, og noget slukørede vandrede vi af sted uden sang.

Dette var for meget for mig, jeg opgav min aktive og vist ikke særligt fremragende medvirken og nøjedes med fremtidigt at støtte de mere hårdføre sangere gennem mit kontingent.

Efter at være blevet tillidsmand frigjorde jeg mig fra »Røde Stoffer« ved at henvende mig til mesteren med krav om at få en anden sjakfører. Jeg blev så flyttet over til »Røde Søren«, hvor jeg befandt mig bedre. Han var en morsom type, ikke særlig dygtig, men gjorde sig bemærket, navnlig når mester var i nærheden, ved at råbe op og kommandere, uden at nogen tog den fjerneste notits af det. Mellem ham og »Røde Stoffer« var der et fjendskab, som undertiden gik over til håndgribeligheder, og når de sad under bunden af et skib på hver sin side af kølen og gensidigt titulerede hinanden med »røde svin«, var det en komedie uden lige. Når et stort ror skulle sættes på plads, og Søren råbte: »Synk roret, synk roret«, og han blev honoreret med et: »Hold kæft« af dem, der skulle »synke« roret, så fremkaldte en sådan lille episode ikke antydning af uoverensstemmelse mellem Søren og hans folk.

Inden jeg forlod »Røde Stoffer«, havde jeg, sikkert på mesterens foranledning, ledet et stort reparationsarbejde, hvorved der var beskæftiget over hundrede mand, og selv om arbejdet blev tilfredsstillende udført, mildnede det ikke Stoffers sind – tværtimod.

I de sidste par år, jeg var på værftet, havde jeg gode dage. De sidste par år – ja! for derefter at begynde et nyt livsafsnit.

Jeg var efterhånden kommet til at stå I. A. Hansen meget nær, jeg havde vundet hans fortrolighed og var ofte i selskabeligt samvær med ham.

Når f. eks. generalforsamlingen i Skibssmedeforeningen var slut, blev jeg gerne indbudt til sammen med værten i dansesalonen »Kæden« i Dronningens Tværgade, hvor foreningens møder dengang blev holdt, at få en »forfriskning«. I. A. og »Kæde-Christensen«, som

værten blev kaldt, var et par hårde gutter at følge trop med, og det kneb at stå sig overfor de to veltrænede repræsentanter for Bacchuskulten.

Så mærkeligt det lyder, blev det loven om arbejdsanvisning af 29. april 1913, der gav anledning til, at jeg forlod »Kjøbenhavns Flydedok og Skibsværft« den 5. september 1914 efter 10 år og 7 måneders forløb. Jeg kunne forlade den som en estimeret skibsbygger, hørende til de højst lønnede og som tillidsmand for samtlige arbejdere.

Men hvad havde dog loven om arbejdsanvisning at gøre med min afgang fra min mangeårige arbejdsplads? Dette kræver en nærmere omtale.

Leder af arbejdsanvisningen – navneskifte

Loven var fremkaldt af arbejdsgivernes angreb på den arbejdsanvisning, der var tilknyttet arbejdsløshedskasserne, og som man beskyldte fagforeningerne for at misbruge til fremme af deres formål.

Man krævede adskillelse mellem arbejdsløshedskasserne og fagforeningernes administration, et krav som mødte stærk protest fra arbejderside. Det lykkedes at bevare den fælles ledelse, men til gengæld blev den offentlige arbejdsanvisning oprettet.

Loven medførte et nøje samarbejde mellem den ny arbejdsanvisning og kasserne, og en skærpet kontrol blev indført.

For metalarbejdernes anvisningskontor betød denne skærpelse, at de arbejdsløse skulle møde hver anden dag i stedet for som hidtil en gang om ugen.

Arbejdet på anvisningskontoret blev derved forøget så meget, at der foruden den hidtil værende bestyrer skulle ansættes en mand til. Det blev overladt til Smedeforbundets afdelingsbestyrelser i København at gøre indstilling herom til hovedbestyrelsen. Skibssmedeforeningens bestyrelse indstillede mig, og den 28. august 1914 blev jeg valgt til ekspedient på anvisningskontoret. Der er ingen tvivl om, at I. A. Hansen havde lagt et tungt lod i vægtskålen til fordel for mig.

I. A. Hansen meddelte mig i et brev, at jeg var valgt, og skrev bl. a.: »I den anledning vil jeg ønske dig til lykke, idet jeg samtidig udtaler håbet om, at det trufne valg må blive til gavn for organisationen og dig.«

Det blev derefter aftalt, at jeg skulle tiltræde min nye stilling den 7. september, og lidt før kl. 9 mødte jeg på anvisningskontoret på hjørnet af Larslejsstræde og Sct. Pederstræde i Smedeforbundets hus,

men blev af bestyreren henvist til hovedkontoret, hvor jeg først kunne træffe de høje herrer ved 11-tiden.

Jeg gik så lidt omkring i det gamle kvarter, som altid havde haft min særlige interesse. Det var en dejlig septemberdag, solen skinnede, men det var køligt. Senere på formiddagen nød jeg på en bæk i Glyptotekshaven det smukke vejr, men der var nogen uro over mig; kunne jeg nu klare det nye job?

Jeg trøstede mig dog med, at jeg skulle hjælpe kontorbestyreren, og at jeg af denne ville få den fornødne vejledning.

Da jeg kl. 11 mødte på hovedkontoret, blev jeg venligt budt velkommen af I. A. Hansen og hovedkasserer Johansen, medens formanden for den store afdeling 1, der havde kontor i huset, var noget reserveret, måske fordi han også hed Johannes Hansen. Afdelingskassereren, Niels Jakobsen, gav dog ligefrem udtryk for utilfredshed med, at jeg var blevet valgt i stedet for afdeling 1's favorit, som var maskinarbejder, hvad der efter hans mening betød en bedre kvalifikation end en skibssmed. »Ja, det er jo meget godt,« sagde han, »at du er valgt, men du har 3 fejl, du er rødhåret, du er skibssmed, og så hedder du Johannes Hansen. Hvordan tror du, det vil gå, særligt med telefonerne, når vi har to af samme navn, samtidig med at forbundets formand hedder I. A. Hansen og hovedkassereren A. Johansen.«

Det var jo ikke en velkomst, der kunne sætte humøret i vejret hos mig.

Efter frokosten tog hovedkassereren mig med ned på anvisningskontoret, der lå i stuen, for at sætte mig ind i sagerne. Bestyreren var sin vane tro gået ned i værtshuset, der lå i smedehusets kælder. Jeg fik nu at vide, at det var mig, der skulle overtage ledelsen af anvisningskontoret, foretage udbetaling til de rejsende arbejdsløse og i det hele taget have ansvaret for kontorets virksomhed.

Bestyreren havde nemlig ikke passet det på tilfredsstillende måde. Den nye ordning, som lovgivningen havde indført, pålagde arbejdsløshedskassen forpligtelse til dagligt at holde den offentlige arbejdsanvisning underrettet om svingningerne i arbejdsløshedstallet. Det dermed forbundne ansvar turde man ikke betro den hidtidige leder, som dog af opportune grunde foreløbig skulle beholde sin titel af bestyrer.

Hovedkassereren satte mig ind i de mere principielt betonedede opgaver, men det er tvivlsomt, om jeg havde ladet mig indstille til posten, hvis jeg på forhånd havde vidst, hvad det drejede sig om. Jeg var simpelthen overrumplet, uden synderligt kendskab til den pågældende lovgivning og til arbejdsløshedskassens vedtægter.

Da jeg den aften gik hjem, var humøret langt nede, men jeg kunne jo ikke springe fra. Efter at have talt nærmere med den nominelle bestyrer var jeg klar over, at hos ham kunne jeg ikke vente nogen støtte; han ville vel ikke genere mig, men hans indsigt var tydelig nok meget begrænset. Mærkeligt, at hver gang jeg skulle begynde på noget nyt, stod jeg overfor uforudsete vanskeligheder.

Men nu var der jo ikke andet at gøre end at tage fat, og så måtte fremtiden vise, om jeg kunne klare mig.

Af Niels Jakobsens indvendinger var der dog en, som jeg måtte anerkende, og det vedrørte mit navn.

Resolut besluttede jeg da at søge navneforandring, og da jeg 12 dage efter kunne fremlægge bevis fra overpræsidenten i København for, »at han fremtidig med rette fører familienavnet Kjærbøl«, var det ikke uden respekt, at man modtog denne meddelelse i »Smedeborgen«. Ikke mindst I. A. Hansen, som nok havde haft en del modstand at overvinde ved mit valg, var imponeret af den raske beslutning.

Jeg havde ønsket at hedde Kjærbølling, et navn jeg som barn gennem Julius Schiøtt's »Frem« havde lagt mærke til, vel nok fordi han grundlagde Zoologisk Have i København, men navnet var beskyttet, og jeg måtte ikke komme det nærmere end til Kjærbøl.

Dengang kunne jeg ikke ane, at jeg i høj grad kom til at beskæftige mig med Zoologisk Have og fik sæde i dens bestyrelse, men når jeg passerer Kjærbøllings buste i haven, tænker jeg altid på, at han var skyld i, at jeg kom til at hedde Kjærbøl.

Kunne jeg have forudset, at jeg ville komme ind i international virksomhed, havde jeg nok nøjere måttet overveje at finde et navn, som for udlændinge var lettere at udtale. Blandt andet for tyskerne blev det ofte til Karbol eller Kerbel.

Jeg var en gang tidligere blevet stillet overfor spørgsmålet om navneforandring. Med min broder, Hans Adam, var jeg uden forbindelse, indtil han dukkede op, da han var under uddannelse på

hærens elevskole og foreslog mig, at vi i fællesskab skulle tage navneforandring.

Hans fornavne var afledt af vore bedsteforældres slægtsnavne, men han syntes, at vort efternavn var for ordinært – vel nok i særdeleshed for en kommende militærperson.

Jeg var tilfreds med at hedde Hansen, det var mors navn, og jeg ønskede ikke at skifte.

Han antog navnet Tamboe, hvor der måske nok svarede bedre til hans aspirationer indenfor militæret.

Jeg havde straks kastet mig over et nøje studium af arbejdsløshedskassens vedtægter og de gældende love, men jo mere jeg læste, jo stærkere følte jeg min uformuenhed. Denne følelse blev ikke mindre, da Niels Jakobsen en dag kom ind på anvisningskontoret og påpegede, at jeg fejlagtig havde udbetalt understøttelse til et medlem. Det var ikke smigrende ord, der lød, nærmest noget i retning af, at man ikke skulle påtage sig noget, som man ikke havde forstand på.

Min fejltagelse blev selvfølgelig refereret til hovedkassereren, der dog ikke tog så tungt på den.

Begåede fejl kan give lærepenge, men husker man dem, opsummeres de til den erfaring, der er så værdifuld for mennesker, som er indstillet på bedst muligt at gøre fyldest der, hvor de anbringes.

Efterhånden blev mit kendskab til love og vedtægter øget, og jeg blev fortrolig med kontorets og arbejdsløshedskassens praktiske opgaver.

Nemesis kan jo ofte være en hård gudinde for den, hun rammer, og det måtte Niels Jakobsen føle.

Jeg fik en dag en medlemsbog i hænde, som ved nærmere eftersyn viste, at der urigtigt var udbetalt understøttelse, og hvem havde gjort det – Niels Jakobsen, den ellers i alle detaljer kyndige og påpasselige kasserer.

Da nu lejligheden tilbød sig, kunne jeg ikke nøjes med at lade det blive et mellemværende mellem ham og mig, nej, hovedkassereren måtte gøres bekendt med den selvbevidste autoritets fejltrin.

Det var en ikke særlig humorfyldt person, der i nærværelse af mig måtte erkende sin fadæse og oven i købet måtte døje bemærkninger fra hovedkassereren om, at det vel nok nu var bedst, at et mere kammeratligt forhold blev tilvejebragt.

Episoden blev indledningen til et samarbejde, der udviklede sig til venskab.

Ikke alene administrationen af anvisningskontoret havde været mangelfuld, også selve kontoret var præget af uorden. Bunker af papirer flød alle vegne, og som en barrikade for rengøringskonens gulvklud og skrubbe lå kartoteket under borde og reoler i en tilstand, der gjorde det fuldkomment værdiløst.

Det var et oprydningsarbejde, der strakte sig over flere uger, og hvortil der måtte have ekstra hjælp.

De arbejdsløses utilfredshed med at skulle møde til kontrol hver anden dag i stedet for som tidligere een gang om ugen, således som myndighederne havde forlangt, gav mig meget besvær.

At det var noget, jeg havde fundet på, var de ikke i tvivl om. I stedet for den tidligere yderst lempelige administration og den meget hensynsfulde behandling var nu kommet en reglementsidiot, som søgte at genere kontorets kunder mest muligt.

Der opstod hurtigt et spændt forhold mellem de arbejdsløse og mig, og i de mere end 10 år, hvor jeg ledede kontoret, var jeg ingenlunde elsket, men vel nok respekteret.

At mit regimente var hårdt, var der ingen tvivl om – til tider måske også for strengt, og mere end een gang var der ikke langt til håndgribeligheder.

Det var jo ikke lutter dydsdragoner, der havde krav på en øm behandling, og da arbejdsløsheden under og efter første verdenskrig blev meget omfattende, var der god grobund for misfornøjelse med den strenge justits, som blev ført.

En dag, da kontoret var stopfyldt med arbejdsløse – det var på Gl. Kongevej, hvortil vi var flyttet i 1916 – var der, som så ofte, uro blandt dem. Trusler og smædeord regnede ned over mig, men jeg var klar over, at fejthed ville være det samme som kapitulation.

Jeg gik derfor roligt ud i flokken på den anden side af skranken, en mumlen hørtes, et enkelt nedsættende udtryk blev serveret, men trods truslerne var der ikke en hånd, der blev løftet imod mig.

En aften kort før lukketid var jeg alene på kontoret, da en kæmpehøj kedelsmed, som jeg havde været på kant med, trådte ind ad døren, bevæbnet med en lang, tyk kålstok. Jeg var klar over faren,

fik i en fart låset skuffen med pengekassen og forberedte mig på et overfald.

Kedelsmeden lagde sig ind over skranken med kålstokken hævet i højre hånd, men jeg så ham stift i øjnene, og med en tilkæmpet ro gjorde jeg ham opmærksom på, at det kunne blive en dyr historie, hvis han overfaldt mig. Han betænkte sig, rettede sig op og slog med kålstokken i skranken, så det rungede i kontoret, og opfordrede mig til at komme udenfor og få de klø, jeg havde fortjent; det var formodentlig ud fra den betragtning, at risikoen for ham var mindre, når overfaldet ikke fandt sted i kontoret.

Jeg reflekterede dog ikke på indbydelsen, og da kedelsmeden var gået og formodentlig ventede udenfor, fik jeg hurtigt låset pengekassen og kontor og forsvandt ud af huset ad en anden dør end den sædvanlige.

Min virksomhed gav også anledning til, at jeg ikke blev genvalgt til bestyrelsen i Skibssmedeforeningen ved generalforsamlingen i oktober 1915. Motiveringen var, at jeg ikke mere var knyttet til arbejdspladsen. Ejendommeligt nok gjaldt den samme argumentation ikke, da jeg i 1918 blev opfordret til at blive formand.

*

I 1916 blev jeg ramt af en alvorlig begivenhed, da min kone døde 3 dage efter, at hun havde bragt en dreng til verden.

Denne tilskikkelse gav mig megen bekymring for, at barnet skulle vokse op mellem fremmede, jeg havde ikke glemt, hvordan min egen barndom havde formet sig.

Det førte til, at jeg året efter giftede mig påny med en betydelig yngre kvinde, datter af en arbejdskammerat fra skibsværftet, hvis familie jeg havde stået ret nær gennem mange år. Hun blev en omsorgsfuld mor for drengen, som jeg selvfølgelig omfattede med megen kærlighed, men af ægteskabet iøvrigt er der ingen grund til beskrivelse. Det blev ikke tilsmilet af lykken bortset fra, at familien i 1923 blev forøget med endnu en dreng, som jeg senere fik megen glæde af.

Formand for skibssmedene

I årene op til den første verdenskrig og under denne var der stærkt røre i de faglige organisationer, fremkaldt af den syndikalistisk prægede opposition. Dønningerne satte også ind i Skibssmedeforeningen, hvor en uberettiget men voksende misfornøjelse med I. A. Hansens ledelse kom til orde på generalforsamlingerne.

I. A. havde siden oktober 1895 været formand for skibssmedene, hvad der var en betydelig fordel for dem, fordi han tillige siden 2. april 1899 var formand for Smedeforbundet og derved med stor autoritet kunne varetage deres interesser overfor værfternes ledelser.

Efter 20 års forløb blev han genvalgt med akklamation, men det var tydeligt, at de af krigen skabte vanskeligheder blev udnyttet af de ikke særlig mange, men meget pågående syndikalistiske elementer, der agiterede på arbejdspladserne.

I 1917 udbetalte Burmeister & Wain 25 pct. udbytte til aktionærerne, og da samtidig forhandlingerne om lønkrav på Flydedokken endte resultatløse, førte det til arbejdsstandsninger. Bittert karakteriserede I. A. situationen således: »Som altid, når der sker noget af denne art, retter man ikke alene kritikken imod arbejdsgiverne, som er de egentlige modstandere, nej, kritikken rettes også og som oftest navnlig imod dem, der står som arbejderorganisationens ledere, og midlet er så generalforsamlinger.«

Det stærke røre resulterede i, at I. A. efter 23 års virksomhed som formand trak sig tilbage, og på en generalforsamling den 20. august 1918 valgtes syndikalisten Andreas Fritzner til formand.

Dette valg, der var resultatet af en overrumpling, følte af de gamle skibssmede som en nedværdigelse, og mere end een fortrød bittert, at

han ikke var mødt op på generalforsamlingen, men »hvad fanden, vi kan jo ikke blive ved med at rende til generalforsamlinger.«

Efter alvorlige optøjer på Grønttorvet den 13. november samme år, iværksat af syndikalisterne og udnyttet af Københavns pøbel, rejste Fritzner til udlandet efterladende et brev, hvori han meddelte, at han nedlagde sit formandshverv.

Nu skete der noget ejendommeligt. En deputation for Skibssmedeforeningens bestyrelse bestående af de samme folk, som havde været i spidsen for aktionen mod I. A., og som var gået stærkt imod ham på generalforsamlingerne, henvendte sig en aften på anvisningskontoret og opfordrede mig til at lade mig vælge til formand. De stillede dog visse betingelser, bl. a. skulle der føres en anden politik, end den I. A. havde anlagt.

For mig var situationen kostelig, og jeg nød den. Her kom radikalsmens repræsentanter til en af I. A. Hansens nærmeststående venner og måtte erkende deres fiasko, og så stillede de betingelser for at sikre sig, at den såkaldte moderate linie ikke blev videreført.

Jeg gjorde opmærksom på, at jeg havde ikke sendt bud efter de herrer, som måtte gøre sig klart, at skulle der stilles betingelser, måtte det være min sag. Selvfølgelig kunne der ikke være tale om at gå i oppositionens ledebånd, hvis jeg påtog mig hvervet som formand.

De tre gæve gutter ville selvfølgelig gerne opnå et resultat, der kunne bevise berettigelsen af den mod I. A. Hansen førte opposition, men jeg var ubønhørlig og stillede som min betingelse, at I. A. bifaldt, at jeg overtog formandshvervet.

De blev efterhånden klar over, at slaget var tabt, og det var med tilfredsstillelse, jeg takkede dem og lovede at lade høre fra mig, sikker på, at I. A. ville akceptere mig som sin efterfølger.

I Skibssmedeforeningens festskrift af 7. april 1920 skriver I. A. Hansen: »På generalforsamlingen den 17. november 1918 (i dansesalonen Phønix. red.) valgtes Johannes Kjærbøl til formand med 207 stemmer. Dermed fik afdelingen en formand med både lyst og evner til at genoptage den afbrudte virksomhed på basis af organisationens love og vedtægter og på basis af de prøvede fremgangsmåder. Valget skete i god forståelse med I. A. Hansen og forbundsledelsen.«

*

De store tab af skibe, som Danmark led under krigen, og den deraf følgende efterspørgsel på tonnage fremkaldte mange nye værfter og stor rift om arbejdskraft. Værfterne måtte affinde sig med, hvad de kunne få, indbyrdes trak de med tilbud om højere løn kvalificerede arbejdere fra det ene værft til det andet, og gode akkorder førte folk i strømme til arbejde, som de ikke tidligere havde været beskæftiget med.

»Frie fugle«, der ikke tog forpligtelserne altfor højtideligt, skabte røre på arbejdspladserne og øgede stemningen på værkstedsklubbernes møder; hurtigt iværksatte ulovlige strejker hørte til dagens orden.

Gang på gang måtte jeg rykke ud til møder med de utilfredse smede, der var opgejelede af tidens radikale elementer og uden respekt for mine argumenter. Når jeg efter et sådant møde foreholdt de ældre og mere besindige kolleger deres forpligtelse til at overholde overenskomster og de med arbejdsgiverne truffne aftaler, blev jeg gerne mødt med den opfattelse, at de var dårlige kammerater, hvis de fortsatte arbejdet, når de andre gik i strejke.

De manglede mod og overlod til mig at tolke, hvad de inderst inde godt vidste var rigtigt.

Gennem min virksomhed på anvisningskontoret var jeg efterhånden blevet trænet i den hårde diskussion og havde tilegnet mig den sprogform, der måtte anvendes overfor de robuste og fandenivoldske fyre. Det var såvist ikke altid salontone, der førtes, og mon ikke præst og skolelærer samt Anders og Mette derhjemme på Tåsinge ville have korset sig sammen med dem, der havde kendt den høflige dreng, hvis de havde overværet bataljen på et møde med ulovligt strejkende skibssmede.

Jeg måtte ikke alene tage hårde tørne med mine medlemmer, men måtte også stå for skud fra værfternes ledelse, når jeg ikke hurtigt nok fik jaget folk i arbejde igen. Når det kom til stykket, forstod arbejdsgiverne godt vanskelighederne, og jeg kom med tiden til at stå på en god fod med dem. Der var dog en, som selv om han forlængst er gået heden, fortjener en minderune. Det er direktør Bondegaard på Refshaleøen, bistået af hans håndgangne lakaj, ingeniør Gundestrup. Deres arrogance og hæmningsløse overlegenhed kunne bringe blodet i kog, når jeg blev ringet op og brutalt pålagt at sørge for arbejdets rolige gang på værftet, eller når det ved forhandlings-

bordet var umuligt at opnå en indrømmelse, den være nok så rimelig motiveret.

Det var almindeligt, at jeg havde adgang til værfterne, hvad der kunne være i disses egen interesse, det gjaldt også Refshaleøen, men en skønne dag blev det meddelt mig, at adgang var forbudt.

Nemesis indfandt sig dog også her, men derom senere.

Det var en livlig virksomhed, der optog mig i krigens sidste år og i tiden derefter, et stærkt stigende og af utilfredshed præget antal arbejdsløse til kontrol og mange urolige aktioner på arbejdspladserne.

En morgen, da jeg kom ind til anvisningskontoret, var der en af mine assistenter, der kom mig i møde og sagde til mig: »Gå ind ad hoveddøren, en hel sværm er samlet derude«. »Der er strejke,« sagde han og fortsatte: »De tæver dig!« Nå, jeg kom om hjørnet, og så lød det: »Der er han, det røde svin!«. Der blev sendt deputationer ind på mit kontor, hvor de blev mødt med: »Jeg har ikke tid til at tale med jer,« og så gik de, og da klokken var 11, var der ikke ret mange tilbage.

Jeg undrer mig tit over, at min fysik kunne holde til disse efterkrigsårs krævende virksomhed, på anvisningskontoret utilfredse arbejdsløse og på værfterne ansvarsløse yderliggående kammesjukker.

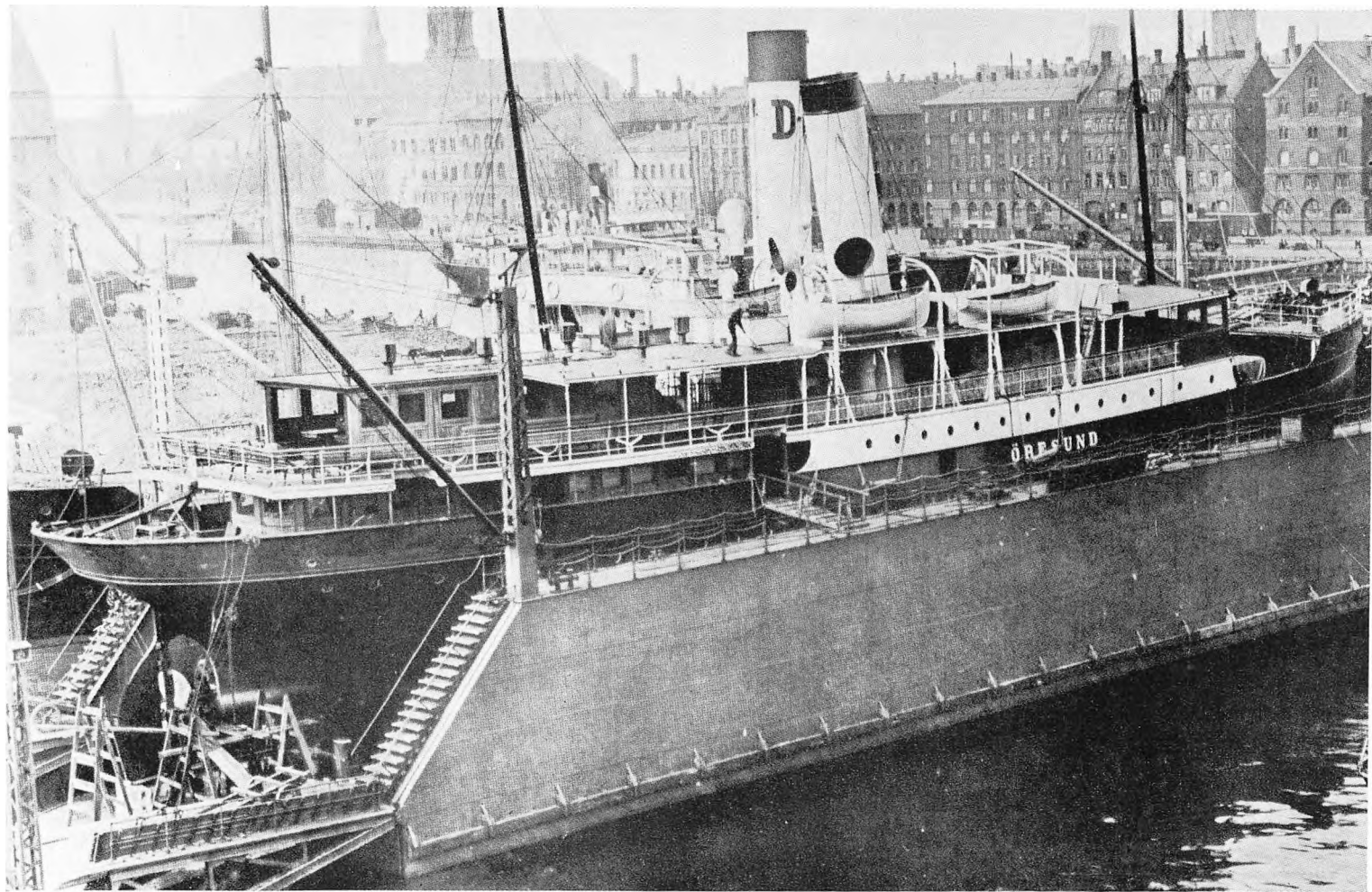
*

Den organisatoriske udvikling indenfor Smedeforbundets københavnske afdelinger havde nødvendiggjort en reorganisation. Efter mange og lange forhandlinger blev resultatet, at »Metalarbejdernes Centralafdeling i København« blev oprettet.

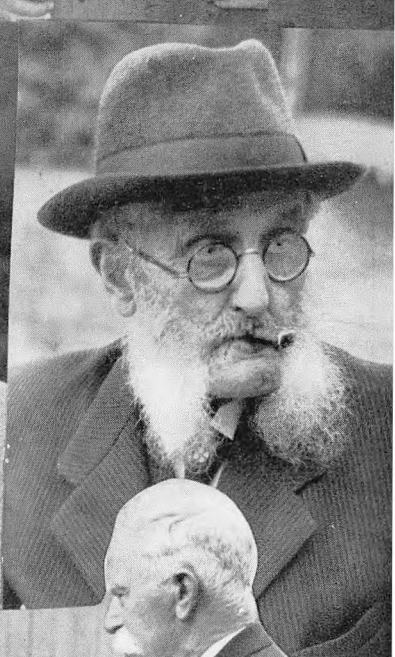
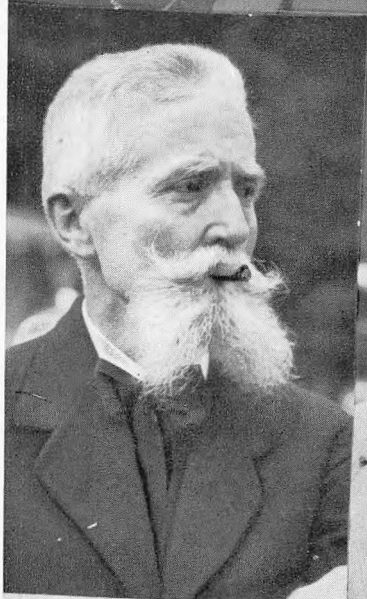
Den rolle, som jeg var kommet til at spille ved denne sags gennemførelse gav anledning til, at Niels Jakobsen paa fleres vegne opfordrede mig til at lade mig vælge til leder af centralafdelingen.

Det var egentlig et hverv, der tiltalte mig, men jeg mente dog, at jeg burde rådføre mig med I. A. Hansen, men da han kort og klart gav udtryk for, at han ikke ønskede mig på denne plads, rettede jeg mig derefter. Jeg ville dog gerne have sagt farvel til det slidsomme og ofte ubehagelige arbejde på anvisningskontoret.

Det skulle senere vise sig, at I. A. havde andre planer med mig.

En detalje fra skibsværftet med Havnegade i baggrunden.

Mellem gamle fagfeller.

Stormfulde efterkrigsår

I de stormfulde år efter krigens afslutning blev arbejdet på Smedeforbundets kontor så stærkt forøget, at det blev nødvendigt at ansætte to sekretærer, Peter Andersen fra 3. april 1919 og Vilhelm Christensen fra 4. juni samme år.

Efter hovedbestyrelsesmødet, der besluttede at ansætte Peter Andersen, ringede I. A. til mig og meddelte, hvad der var sket, idet han tilføjede, at han havde ønsket at få mig til sekretær, men at hovedkassereren var gået stærkt imod, da han ikke ville undvære mig som bestyrer af anvisningskontoret.

Da hovedkassereren fik at vide, at I. A. havde underrettet mig, gav han udtryk for sin utilfredshed hermed.

Det var vel nok en skuffelse for mig, men det var naturligt, at det blev Peter Andersen. Han var blevet meget anvendt under de omfattende forhandlinger med arbejdsgiverne, som de vanskelige og urolige forhold havde givet anledning til, og han havde vist sig at være en habil forhandler, realitetsbetonet og i besiddelse af en urokkelig ro.

Først i tyverne var der igen meget politisk røre om arbejdsløshedskasserne og stærke angreb på deres kontrol med de arbejdsløse.

Hovedkasserer Johansen, der var kassernes første talsmand, varetog energisk og med megen dygtighed disses interesser. Som et led i sine bestræbelser inviterede han det af landstinget nedsatte udvalg vedrørende arbejdsløshedslovgivningen til at aflægge et besøg på metalarbejdernes anvisningskontor.

Det blev en stor dag for mig, og jeg kunne, efter at udvalget med den kendte venstrepolitiker Steensballe i spidsen havde gennemgået

kartoteksystemet og hele kontrolordningen, notere, at de pågældende politikere måtte anerkende, at alt var i mønsterværdig orden. Det var selvfølgelig ikke uden betydning for den videre politiske diskussion.

I arbejdsløshedskassens beretning for 1921-23 skrev Johansen:

»Vi skal kun med hensyn til det københavnske anvisningskontors hele virksomhed udtale, hvad også oversigten i beretningen giver et klart indtryk af, at det under hele den forløbne for kontoret så vanskelige tid er lykkedes at gennemføre ekspeditionerne med den samme anerkendte præcision, som tidligere har kendetegnet kontoret, og som indenfor sit område har skaffet det en position, der har gjort det uangribeligt ikke alene fra statstilsynets side, men også fra de sider, fra hvilke arbejdsløhedskasserne og deres virksomhed sædvanligvis er genstand for angreb.«

Siden 1914 havde jeg deltaget i samtlige Smedeforbundets kongresser, hvor en voksende utilfredshed med sammensætningen af forbundets ledelse var kommet til orde, og som i 1920 var blevet så stærk, at en ændring var blevet nødvendig.

Særligt var kravet om, at provinsen skulle være repræsenteret i ledelsen berettiget, men det tiltalte ikke I. A. Hansen, som med en hovedbestyrelse, der af hensigtsmæssige grunde bestod af 13 i København boende medlemmer, kunne udøve en myndighed, der nærmede sig det enevældige. Han måtte dog kapitulere og affinde sig med en udvidet hovedbestyrelse sammensat af provinsboer og københavnere samt et forretningsudvalg.

Ved de af ændringen fremkaldte valg blev jeg medlem både af hovedbestyrelse og forretningsudvalg og kom derved i endnu nærmere samarbejde med I. A. Hansen. Som bestyrer af anvisningskontoret havde jeg støttet mig stærkt til hovedkasserer Johansen. De to fremragende mænd var mine gode læremestre, I. A. først og fremmest som en af fagbevægelsens store ledere, Johansen som arbejderbevægelsens anerkendte ekspert på det sociale område.

Det var en fortræffelig skole, jeg var kommet i.

Jeg var nu i forreste række, og det var åbenbart, at man begyndte at regne med mig som en af fagbevægelsens fremtidige mænd, hvad følgende lille episode gav et vink om. Et medlem af hovedbestyrelsen betroede mig, at han var opfordret til, hvis I. A. Hansens hel-

bredtilstand måtte medføre et personskifte, at lade sig vælge til forbundsformand. Han bad mig om at støtte denne tanke, til gengæld skulle jeg få bistand til at blive valgt som hovedkasserer, når engang denne post blev ledig.

Det tiltalte mig ikke at deltage i sådanne kandestøberier, kollegaen blev kort og godt afvist, og da spørgsmålet blev aktuelt, viste det sig, at vedkommende ganske havde overvurderet sine chancer.

I april måned 1922 blev jeg stillet overfor en opgave, hvis løsning medførte mange bryderier.

I en indberetning fra Det danske Generalkonsulat i Danzig til udenrigsministeriet blev der gjort opmærksom på, at »Danziger Werft« på grund af manglende arbejdskraft ønskede at beskæftige danske arbejdere.

Konsulatets indberetning gik fra udenrigsministeriet til arbejdsdirektoratet og derfra videre til anvisningskontoret.

Jeg var klar over, at det ville være forbundet med vanskeligheder at løse denne opgave, men den omfattende arbejdsløshed og de ringe udsigter for snarlig beskæftigelse opfordrede til at gøre forsøget.

Der meldte sig mange medlemmer, som havde lyst til at rejse, og der var almindelig stemning for at indgå på de angivne betingelser. Efter at de nødvendige formaliteter med pas, billetter m. v. var bragt i orden, rejste 42 skibsbyggere og 20 drejere den 26. maj med damper til Stettin.

Ved en forglemmelse eller mangel på kendskab til forholdene var passene ikke blevet forsynet med polsk visum, hvad der ville forhindre arbejderne i at rejse gennem den polske korridor. Manglen blev opdaget af den af »Danziger Werft« til Stettin udsendte ingeniør, og for ikke at skabe vanskeligheder og for at få folkene hurtigst muligt frem dirigerede han dem over Berlin til Marienburg. Hertil var i mellemtiden ankommet en floddamper med en stor chalup, hvori arbejderne blev sejlet det sidste stykke vej.

Dispositionen medførte en del ubehageligheder for deltagerne, hvoraf nogle søgte at give en mere dramatisk fremstilling af turen end helt svarende til virkeligheden. Rejsevanlighederne gav dog anledning til, at arbejderne, som var ankommet til Danzig søndag aften, ikke mente at kunne begynde allerede mandag morgen.

Man måtte have lov til at udhvile efter de overståede anstrengelser, og dette affandt værftet sig med.

Denne »hviledag« medførte imidlertid, at danskerne kom under forskellig påvirkning, bl. a. af kommunisterne på værftet, således at arbejdet heller ikke kom i gang om tirsdagen.

Jeg fik nu opfordring til, efter anmodning fra udenrigsministeriet og arbejdsdirektoratet, omgående at rejse til Danzig, og med bange anelser forudså jeg mødet med rebellerne.

Det viste sig da også, at der var løftet stemning og megen utilfredshed; med hensyn til beboelsesforholdene i barakkerne måtte jeg erkende, at kritikken ikke var uberettiget. Iøvrigt havde danskerne vakt opsigt i byen, den tyske mark stod i kurs 2, og de danske kroner, som smedene var i besiddelse af, havde åbnet uanede muligheder for et lystigt leben.

Trods bistand fra Det tyske Metalarbejderforbund og imødekommenhed fra værftets ledelse lykkedes det ikke for mig at få bilagt uoverensstemmelserne, og samtlige smede med undtagelse af to rejste hjem på konsulatets regning.

Det hele var nærmest en skandale, og jeg undgik selvfølgelig ikke personlige angreb.

Senere rejste flere hold påny til Danzig. Der indløb igen klager over smedene, som havde mere appetit på byens forlystelsesliv end lyst til at passe arbejdet. Den 16. juli måtte jeg atter derved, og det lykkedes ved forhandling med værftets ledelse at få bilagt uoverensstemmelserne, således at flere hold efterhånden kunne anvises.

Der fremkom dog gang på gang klager fra værftet over forsømmelser og uheldig optræden, og i december måned blev anvisningen standset; der var dog adskillige, som forblev på værftet i længere tid.

Når jeg senere tænkte tilbage på disse tildragelser, var det ikke uden en vis harme, også over den måde som en del af dagspressen havde behandlet affæren på.

Men i al bedrøveligheden var der også oplevelser fra disse mine to første udenlandsrejser, episoder, der lyste op i erindringen, når jeg havde smøget ærgrelserne af mig.

Generalkonsul Koch i Danzig og hans medarbejdere havde ydet god støtte ved forhandlingerne med værftet, og generalkonsulen havde personligt skænket mig megen opmærksomhed. Han viste mig

rundt i den vidunderlige gamle Hansestad, og en måneskinsaften blev uforglemmelig, da vi kørte ned ad den smukke »Lange-Brücke«, hvor Danzigs vartegn, »Kran Tor« dominerede, og hvor trædemøllen til hejseværket endnu fandtes og mindede om en tidligere barbarisk tid.

De gamle byporte, gyderne, de smukke patricierhuse, der stod urørte fra middelalderen, de mange kirker fra hvis tårne klokkespilene tonede udover den ældgamle stad, var en meget smuk oplevelse.

Af en anden karakter var et besøg på det mondæne badested »Zoppot«, hvor den store forskel i den danske krone og den tyske marks værdi lukkede op for en ekstravagance, som jeg aldrig havde drømt om at opleve.

Men for mig, der ikke var rejsevant, opstod der også pudsige situationer. I Berlin havde jeg et ophold, som jeg benyttede til at se lidt på byen. Jeg havde hørt, at »Cafe Bauer« på hjørnet af Unter den Linden og Friederichsstrasse blev meget besøgt af skandinaver, hvorfor jeg tog der hen for at få lidt mad. Ukendt med tyske spisevaner bestilte jeg fire stykker smørrebrød med det resultat, at tjeneren serverede fire mægtige hvedekager, af størelse og tykkelse som skiver af hjemmebagt brød på landet, belagt med skinke og pølse. Vel var jeg sulten, men trods et par store krus øl lykkedes det ikke for mig at tømme det anselige fad, som havde vakt nogen opmærksomhed hos de omkringsiddende. Med nysgerrighed betragtede man denne fyr, overfor hvem tjeneren havde påtalt, at han pillede en avis ud af den store spanskrørsholder, som bladet sad i, men som jeg mente var noget ubekvem.

I toget fra Danzig til Stettin sad der overfor mig en venlig mand, som gav sig i snak med mig, det gik noget trægt med samtalen, for den smule tysk, jeg havde lært hos Hanna Wulf på Borups højskole, var ikke tilstrækkelig til en konversation. Underholdningen gik hurtigt i stå, indtil jeg tilfældigt trak mit pas op af lommen, og manden udbrød: »Men! De er jo dansk ligesom jeg«. Så fortsatte vi på vort modersmål.

Efter tilskyndelse af I. A. Hansen besøgte jeg de berlinske metalarbejderes hovedkvarter og traf der den tidligere formand »der kleine Cohn«. Da han hørte, at jeg var fra København, udbrød han i minde om gode dage her: »Ach, ach, Divoli und Hafnia«; det sidste var hotellet, hvor han havde boet.

I september måned 1923 blev der gennem anvisningskontoret anbragt 64 skibssmede i Gøteborg; nogle af dem vendte hurtigt tilbage, men der opstod ikke tilsvarende pinlige situationer som i Danzig året forud. Da det pågældende svenske værft trods rykkerskrivelser ikke betalte de af kontoret udlagte rejsepenge, som man kontraktligt var pligtig til, måtte jeg en tur til Gøteborg for at indkassere beløbet. Jeg tog en kollega, en god ven med, og I. A. havde givet anvisning på et hotel i Gøteborg, der viste sig at være i luksusklassen. Vi to gæve skibssmede havde aldrig drømt om at bo så fint, men det gik ud over de stipulerede rejsediæter, så luksus og nøjsomhed måtte følges ad. Ganske vist havde jeg indkasseret et ret stort beløb, men det skulle jo arbejdsløshedskassen have helt og holdent – uden provision. Vi nåede dog at komme ud til »Trollhättan« og oplevede lidt af den egenartede skønne svenske natur.

Anvisning af arbejdskraft til udlandet gav mig den erfaring, at stod organisationen bag, var arbejderne betydelig mere nøjeregnende med de tilbudte arbejdsvilkår, end når de tog ud på egen risiko, således som det tidligere var skik med rejsende håndværkssvende.

Typer på skibsværfterne

Skibssmedeforeningen var oprettet den 7. april 1895 og havde derfor 25 Aars jubilæum i 1920. Jeg syntes, at jubilæet skulle fejres i den helt store stil, og forberedte den økonomiske side af sagen ved at få vedtaget et ekstrakontingent, som blev erlagt gennem hele året forud. Jeg fik I. A. Hansen til at forfatte et festskrift, og dagen gennemførtes så flot, at selv I. A. var imponeret og bagefter spurgte: »Hvor har du fået alle de penge fra?« Han stod jo som medlem af Skibssmedeforeningen, men havde ikke bemærket, at han havde betalt et forhøjet kontingent.

I foreningens bestyrelse var vi enige om, da 30-året for oprettelsen nærmede sig, at søge successen fra 1920 gentaget, og trods den da verserende storkonflikt lykkedes det. Jeg havde fået den idé, at der burde udarbejdes en beretning om livet på skibsværfterne, således at de mange typer, der havde haft deres færden der med samt deres øgenavne blev foreviget.

Ideen fik tilslutning, og ved hjælp af en kollega, Daniel Lorentzen, blev den udformet i en bog, »Typer og Tidsbilleder«.

Jeg var noget spændt på, hvorledes den ville blive modtaget, mange af modellerne levede endnu, og ville der ikke komme protest fra de enkelte, som måtte stå for skud? Det gik helt anderledes, bogen, som hvert enkelt medlem fik gratis udleveret, vakte megen munterhed, og det viste sig, at også udenforstående kunne goutere den.

Da Nationalmuseet i 1952 udsendte sin første bog »Smeden«, der blev optakten til en række arbejdererindringer, som har givet et værdifuldt kulturbillede af livsvilkår og arbejdsforhold i sidste

halvdel af forrige århundrede, blev den indledt med et afsnit fra »Typer og Tidsbilleder«.

Jeg oplevede endog, da der i anledning af udgivelsen blev holdt en lille festlighed, at skuespiller ved Det kongelige Teater, Palle Huld, læste dette afsnit op og levendegjorde de omhandlede figurer på en storartet måde.

Jeg var uden personligt kendskab til den overvejende del af de typer, der er omtalt i bogen, dels var de i særlig grad knyttet til værftet på Refshaleøen, dels drejede det sig om en tid, der lå forud for min på Flydedokken.

Der var en del, der skiftede arbejdsplads, det kunne være, fordi de var kommet på kant med mesteren, eller de var utilfredse med akkordpriserne, men ikke sjældent vendte de tilbage til deres gamle arbejdsplads, hvor de trods alt følte sig hjemme.

Ved denne vandring mellem værfterne lærte jeg nogle af de mere ustabile typer at kende, og det var ofte dem, der havde tiltrukket sig den opmærksomhed, der medførte øgenavnene. Blandt Flydedokkens faste stab grasserede også de hyppige karakteristiske »kælenavne«, det hørte nu engang med til faget.

I flæng kan jeg nævne: »Sildebåden«, svenskeren »Karen Marie«, »Gumminitteren«, »Djævlén«, der såmænd var en rolig og besindig nitter med det borgerlige navn Andreas Olsen, men som ved et karneval havde været klædt ud som selve fanden.

En meget lille fyr ved navn Christensen hed aldrig andet end »Stumpen«, og så var der Hansen, der i en kæfert trillede ned i tørdokken og selvfølgelig derefter kun blev benævnt »Trilleren«. En radmager fyr hed »Sukkerstangen«, og en anden med tilsvarende legemsbygning blev kaldt »Flueben«.

Og så er der de mange, som kom ind fra provinsen, og hvis øgenavne hentyder til vedkommendes hjemegn, f. eks. »Jens Trykkerdam«, brødrene »Laurits og Johan Vallerød«, »Helsingør Jensen«, »Chr. Ballerup« og »Morten Tipperup«.

Jyderne fik deres fornavn forbundet med »Jyde«. Der kan nævnes »Jyde Peter«, »Jyde Anders«, men også københavnske kvarterer gav anledning til øgenavnenes opståen, »Chr. Østerbro«, »Valby Smeden«, »Oskar Amager« og »Chr. Kløvermark«.

Havde man aftjent sin værnepligt, medførte det jævnligt navne,

der hentydede til våbenarten, »Dragonen«, »Peter Husar«, »Garder Jørgen« eller til vedkommendes forfremmelse i tjenesten som »Korporalen« eller »Sergenten«.

En kendt tillidsmand og samtidig bestyrelsesmedlem var uvægerlig behæftet med »Steamrøret«.

Navnene kunne være forholdsvis uskyldige, men når de hentydede til visse fremtrædende ansigtstræk, kunne det jo være noget generende for den pågældende, f. eks. »Næse-Jakob«, »Grev Horn«, »Ole Tud« eller »Snabel-Jakob«.

Men lad mig ikke glemme den lille tykke »Ole Lokkebrok«, som jeg arbejdede sammen med i al den tid, jeg var på Flydedokken; han havde til opgave at skifte stempler i lokkemaskinerne efter vort behov, men han var ikke til at jage med, og det kom ikke Ole ved, at det sinkede os i vort akkordarbejde, når han jævnlgt gik »afsides« for at få en »smøg«.

At se ham, indkaldt til Borgervæbningen, og møde på arbejdspladsen iført en for stor uniformstrøje, en uniformskabuds på hovedet og med en muskedonner, der var længere, end han var høj, det var et uimodståeligt syn.

Sproget havde også ejendommelige udtryksformer. Var et stykke arbejde eller vejret ubehageligt, var den »kymig«, var akkorden god, var den »lejfjig« eller »piveng«; gik noget godt, hed det »den er i vinkel«. En »morakker« blev nærmest brugt i nedsættende betydning om en mand, der arbejdede hurtigt og hårdt med risiko for at »sprænge akkorden«, »en naglevarmer« blev ofte benævnt »navlekoger«.

En kammerat, jeg havde sluttet venskab med, var »Skabelon-Larsen«. Han hed Larsen, men hans tilnavn var i virkeligheden et hædersnavn, som han havde erhvervet på grund af sin dygtighed som skibsbygger.

Skibssmedeforeningens første formand hed Frantz Petersen, men blev kaldt »Tante«. Han blev en del omtalt, efter at han ved en begravelse stod op ved graven og holdt en tale, der sluttede med et »Lev vel«.

Ved en generalforsamling, hvor medlemmernes mødepligt ved begravelser var til diskussion, gav »Tante« følgende bidrag: »Der er ikke noget at bebrejde foreningen, den får ofte først dødsanmeldel-

sen efter begravelsen, men når et medlem dør og vil have ligfølge, er det hans pligt at meddele dødsfaldet i god tid.« »Tante«s indlæg blev honoreret med en latter, så salen rystede.

Øgenavnene var kendt ikke alene af kammeraterne, men også af værfternes funktionærer, hvad følgende lille historie viser.

En skibssmed blev kaldt »Vandmanden«, fordi han altid var med, når vandtankene skulle trykprøves. Hans borgerlige navn var Petersen, og en dag indfandt hans kone sig på værftet og skulle absolut tale med manden. Hun henvendte sig til formand og mester, men ingen kendte manden, og man formodede, at han slet ikke arbejdede der.

Konen protesterede, hendes mand havde i mange år været beskæftiget her og havde med »vandprøverne« at gøre. Så gik der et lys op for mesteren: »Ja, men så er det jo ham, der kaldes »Vandmanden«, hvilket konen måtte indrømme, og hun havde undgået al besværet, hvis hun straks havde brugt det dagligt anvendte navn.

Sekretær i Smedeforbundet

I maj måned 1924 valgte Smedeforbundets hovedbestyrelse mig til sekretær, efter at Vilhelm Christensen var søgt over i De samvirkende Fagforbund. Jeg forlod dermed anvisningskontoret efter henimod 10 års virksomhed, for hvilken arbejdsløshedskassen kvitterede med en lille festlighed og et guldur.

Samme år blev Arbejdernes Oplysningsforbund stiftet, og efter opfordring trådte jeg ind i dets bestyrelse, sikkert efter I. A. Hansens anbefaling.

Da den socialdemokratiske presse i 1918 begyndte udgivelsen af eftermiddagsbladet »Klokken 5«, havde redaktøren, folketingsmand Hans Nielsen henvendt sig til I. A. og spurgt, om han ikke kendte en yngre mand, som kunne levere nogle bidrag til bladet. Dette gav anledning til, at I. A. opfordrede mig til at medvirke, og dermed gik en gammel drøm om at blive journalist i opfyldelse. Ganske vist blev det ikke til den store udfoldelse, det hindrede det efterhånden ret omfattende arbejde, som jeg var kommet ind i, men da jeg en dag så, at et af mine indlæg var gjort til spidsartikel under overskriften »Gadens Parlament«, var jeg ikke fri for at føle mig lidt stolt.

Den første verdenskrig afsatte voldsomme dønninger i erhvervslevet, og den nærmeste tid efter krigens ophør var præget af en udbredt optimisme. København skulle blive stabelplads for varer til reeksport, ikke mindst til Baltikum. Indførslen af varer i anden halvdel af 1919 nåede et beløb af halvanden milliard kroner.

Luksusforbruget steg, og for de strengt nødvendige indførselsartikler måtte der på grund af de for Danmark ugunstige valutakurser og de dyre fragter betales stadig højere priser.

Forlystelseslivet udfoldede sig sorgløst og i en hektisk rytme. »Vi danser alle pengene ud af landet,« blev der sagt, og en tilsyneladende højkonjunktur i 1920 blev afløst af en dybtgående økonomisk krise med fortvivlede erhvervsforhold, fallitter og arbejdsløshed.

Nervøsiteten i bankverdenen gav sig udslag i en henvendelse til regeringen, der i midten af december 1919 oprettede et valutaråd under handelsminister Hage's forsæde.

I rådet, der talte repræsentanter for alle dele af erhvervslivet, blev også De samvirkende Fagforbund repræsenteret ved I. A. Hansen og formanden for Dansk Arbejdsmandsforbund, Lyngsie.

Rådet nedsatte et 5-mands udvalg bestående af repræsentanter for bankerne til ved daglige møder at behandle de mange anmodninger om valuta. Senere blev dette udvalg udvidet til et timandsudvalg med repræsentanter for handel, industri og landbrug, som repræsentant for arbejderne I. A. Hansen med Lyngsie som suppleant. »Den overordentlige Kommission« var repræsenteret ved departementschef Riis-Hansen.

Hver eftermiddag holdt dette udvalg møde i Nationalbanken for at fordele den forhåndenværende valuta til indkøb af nødvendige varer. Et sådant dagligt møde var tidsmæssigt en stor belastning for den i forvejen travlt beskæftigede I. A. Hansen. Han bad da mig om at varetage denne opgave, idet han gav anvisning på den faglitteratur, som det ville være gavnligt for mig at sætte mig ind i.

Da jeg også – sammen med I. A. – deltog i plenarmøderne, kom jeg i nær berøring med bankernes og erhvervsorganisationernes førende mænd, hvoraf mange forsvandt i det økonomiske kaos, der afløste den overdrevne optimisme og den vilde spekulations periode.

En af dem, der ved de daglige møder viste mig megen forståelse, var I. A.'s gode ven, Max Ballin. Han var et fremtrædende medlem af Arbejdsgiverforeningens hovedledelse og i bestyrelsen for en række industriforetagender, medlem af »Den faste Voldgiftsret«, men først og fremmest leder af »Ballin & Sønner«, en sammenslutning af fabrikker og firmaer indenfor læderbranchen. En munter og charmerende mand, som formodentlig, fordi jeg var I. A. Hansens stedfortræder, var mig velvillig stemt. Dertil kom, at Ballin hørte til de arbejdsgiverrepræsentanter, som viste megen forståelse af arbejder-

klassens problemer, han hørte til de mere frisindede indenfor de ledende arbejdsgivere.

Han blev dog næsten et symbol på de første efterkrigsårs spekulationsprægede optimisme og det dybe økonomiske fald. Den omfattende koncern i læderbranchen, som han dannede i 1918, brød sammen i 1921 – som dengang påstået – med en tabt aktiekapital på ikke mindre end 27 millioner kroner – og med et skud den 10. april 1921 satte han selv et punktum for sin andel i den vilde spekulation.

Allerede den 4. juni 1920 havde valutarådet som følge af den politiske udvikling vedtaget sin ophævelse. For mig var det et ganske vist kortvarigt, men meget lærerigt og interessant felt at være inde på, og mit bekendtskab med Riis-Hansen kom senere til at betyde meget for mig.

I. A. Hansens sidste år

I 1920 blev Internationalt Metalarbejderforbund ved en kongres i København genoprettet efter en afbrydelse på 7 år, forårsaget af verdenskrigen. I. A. var ikke fremmed for tanken om at blive leder af organisationen, men under stærkt pres, ikke mindst fra hovedkasserer Johansen, opgav han det; derimod blev han, hvad der alt taget i betragtning var naturligt, medlem af bestyrelsen (centralkomiteen) og af den snævre ledelse (eksekutivkomiteen) som repræsentant for de skandinaviske lande.

I nogle år havde han været angrebet af sukkersyge og måtte i 1924 lade sig indlægge på hospital et par dage efter, at han den 5. april på storstileet måde var blevet hyldet i anledning af sit 25 års jubilæum som forbundsformand. Der var gået koldbrand i den ene fod, som blev amputeret. I omtrent 3 måneder var han lænket til sengen og var langt fra restitueret, da han besluttede at ville deltage i den internationale metalarbejderkongres i slutningen af juli måned i Wien.

Det var nærmest uforsvarligt at lade ham foretage denne lange rejse, selv om hans søn skulle ledsage ham. I. A. ville dog ikke lade sig overtale til at blive hjemme til trods for, at han ikke havde fået protese til erstatning for den amputerede fod, men måtte bevæge sig på et såkaldt »Kræmmerhus« og ved hjælp af en stok. Når han så stærkt insisterede på at være med ved denne kongres, var det, fordi han frygtede, at svenskerne ville erobre hans plads i eksekutivkomiteen som repræsentant for de nordiske lande.

Hovedkassereren, som var den, der havde den største indflydelse på I. A., søgte energisk at få ham til at afstå fra sit forsæt, men uden held, og Johansen fandt da, at det var nødvendigt også at lade mig,

som nu var sekretær, ledsage ham på rejsen. Det blev for alle tre en såre besværlig tur, men I. A. beholdt sit mandat.

Det er vel iøvrigt et stort spørgsmål, om kongressen under de foreliggende omstændigheder ville have udskiftet ham, hvis han var blevet hjemme, men selvfølgelig gjorde det et dybt indtryk på alle deltagerne, at han i sin ynkverdige tilstand var kommet til stede.

Der blev ingen større mulighed for hans søn og mig til at tage Wien i nærmere øjesyn. I. A. krævede stadig vor nærværelse, men en aften resignerede han og gav os to unge mennesker fri, medens han blev alene på hotellet.

Som en omsorgsfuld far sendte han drengene af sted med mange formaninger, især med hensyn til de kvindelige fristelser, om hvilke han med tilsyneladende erfaring erklærede, at hvis man faldt for dem, ville det kun betyde bristede illusioner.

Vi to ubefæstede sjæle undgik i så henseende skuffelser, selvom Wiens »Prater« syntes at frembyde en betydelig gæstfrihed.

På vejen hjem til Danmark blev jeg en erfaring rigere med hensyn til rejseforhold. I Passau skiftede vi tog og kørte videre med sovevogn. I. A. og hans søn var fælles om en kabine – I. A. kunne jo ikke klare sig alene – medens jeg havde plads for mig selv. Lidt før toget skulle afgå, kom der en mand ind med flere kufferter og gjorde straks opmærksom på, at han snorkede stærkt og derfor anbefalede mig at få en anden køje. Jeg var lidt desorienteret og gik hen til I. A. og forklarede ham situationen. »Du skal ikke bryde dig om, hvad sådan en fyr siger, det er nok en handelsrejsende, der vil have kabinen for sig selv«, var I. A.'s svar.

Jeg gik tilbage og forberedte mig på at tage den bestilte køje i besiddelse, og da manden atter kom ind og så, at hans snorken ikke blev taget alvorligt, varede det ikke længe, inden han forsvandt med hele sin bagage, og nu var det mig, der havde kabinen for mig selv.

Rejsen skulle ikke gå til ende uden lidt dramatik. Det havde været trættende for I. A. – og også for os to »samaritter« – når der skulle skiftes tog; de lange perroner bevirkede, at den meget gangbesværede mand med os under armene måtte tilbagelægge strækninger, der irriterede ham. Da vi skulle tiltræde den sidste etape fra Berlin, gav han, som tidligere sket nogle gange, luft for sin pirrelighed ved at skælde sønnen ud. Nu syntes jeg, at målet var fyldt, og harme-

lig over, at I. A. viste så lidt taknemlighed for den hjælp, der blev ydet ham, gav jeg ham en alvorlig overhaling med det resultat, at han blev overrumplet, og der indtrådte en pinlig tavshed. Da vi kom ind i kupeen, må han have indset, at han havde forløbet sig, han lod rekvirere en flaske god moselvin, og snart bredte der sig en hyggelig stemning blandt os, – en besværlig rejse var snart tilendebragt.

Det var forståeligt, at det handicap, som I. A. gennem sin sygdom havde fået, gjorde ham irritabel, men dertil kom, at hans mangeårige lederskab havde givet ham en autoritet og en selvfølelse, som ikke tålte megen modsigelse. Det fik jeg at føle kort efter, at jeg var blevet sekretær, jeg tillod mig at kritisere en passus i en skrivelse, som han havde affattet, og da blev den store mand såre vred.

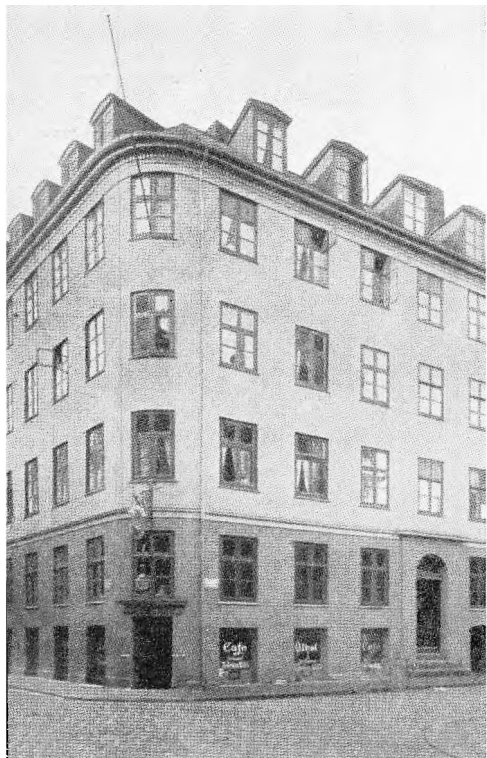
Det var noget, han ikke var vant til, og det kan nok være, at tordenen rullede i smedenes højborg, men der kom dog atter klaring i det kammeratlige vejrlig.

*

Endnu inden jeg var blevet sekretær, bad han mig om at være taler ved majfesten i Løgstør. Han havde selv lovet at komme, men da dagen nærmede sig, fik han ikke tid til at rejse derop; jeg havde dog en mistanke om, at Løgstør var for lille for ham.

Da jeg havde afleveret min tale, der ikke udløste nogen begejstring hos tilhørerne – jeg var og blev en mådelig prædikant – gik jeg tidligt til ro på hotellet, jeg skulle af sted næste morgen, før en vis mand fik skoene på.

Henimod midnat vågnede jeg ved et voldsomt spektakel i restaurationslokalerne, alle onde ånder var tilsyneladende sluppet løs, der høstes høje råb og kvindeskrig, iblandet lyden af ituslået glas. Jeg listede ud på trappen, som førte ned til restauranten, og hvilket syn, et slagsmål af dimensioner; rivaler kæmpende om kvindegunst, måske også stærke kræfter, som »fardagspenge« havde sluppet løs – det var jo 1. maj, skiftedag. Jeg trak mig hurtigt tilbage til mit værelse, det var jo ikke godt at vide, hvad der kunne ske, hvis nogen af de kæmpende fik øje på mig og måske havde fundet anledning til med slående argumenter at kvittere for en dårlig majtale! Da jeg om morgenen kom ned i restauranten, flød det med ituslåede flasker og service, brækkede stoleben og ødelagte glasreklamer. Tjenerne gik mismodige omkring og ryddede op på valpladsen.

*medenes gamle hus, hvor jeg i stuen startede
som kontorbestyrer.*

I. A. Hansen.

— Der er han! —

Som formand for Skibssmedeforeningen sammen med dens bestyrelse 1920.

Som formand for Smedeforbundets hovedbestyrelse ved dets 40 års jubilæum i 1928.

Nogle dage efter kaldt I. A. på mig og viste mig et avisudklip, som smedenes formand i Ålborg havde sendt, og hvori det blev fortalt, at »Snedkerforbundet«s sekretær havde talt 1. maj i Løgstør, og det havde givet anledning til et voldsomt bråvallaslag.

Han havde svært ved at skjule et smil, da han sagde til mig: »Jeg sendte dig til Løgstør for at holde majtale, ikke for at præke revolution!«.

I. A. var en ærgerrig mand. Det var en naturlig ting, at han med den position, han havde fået, ikke alene fik overladt en mængde hverv, som havde direkte tilknytning til fagbevægelsen, men også blev anbragt på poster, hvor hans indsigt i økonomiske problemer kunne nyttiggøres. Det velhavende smedeforbund finansierede en række kooperative virksomheder, og det førte til, at han kom ind i forskellige erhvervsprægede foretagender.

Han var en flittig mand, kunne overkomme meget, men havde efterhånden mere at bestille, end tiden strakte til.

Hans sygdom og amputationen hæmmede ikke hans stræben, men som Peter Andersen skrev i festskriftet i anledning af forbundets 50-års jubilæum:

»selvom han med en ret enestående energi påny gav sig i kast med sine mange opgaver, blev han ikke mere den kæmpe, som han havde været«.

Han ville ikke nøjes med den placering, han havde fået indenfor fagbevægelsen og Kooperation, han ville også ind i det politiske liv og var blevet borgerrepræsentant.

Da Stauning dannede sit første ministerium i 1924, kom I. A. på tale som trafikminister, men efter sigende gik stærke kræfter i fagbevægelsen imod denne tanke; han blev dog medlem af landstinget 1. november s. å.

Under disse forhold måtte han overlade flere sager til sekretærerne, end han tidligere havde betroet dem, og det blev af betydning for min videre udvikling som fagforeningsmand.

Efter et møde i Rømersgade i 1925 fortalte I. A. mig i fortrolighed, at borgerrepræsentationen havde designeret ham til formand. Han havde vel ventet, at dette ville glæde mig, men til hans øjensynlige overraskelse gav jeg tilkende, at jeg ikke syntes om det. »Du

har nok i forvejen, og du bør både af hensyn til dig selv og din organisation ikke påtage dig mere!»

Han hævdede heroverfor, at formandspladsen i borgerrepræsentationen ikke krævede meget arbejde – »men en betydelig repræsentation«, føjede jeg til. »Du vil vel ikke modarbejde mig«, spurgte han, mere ængstelig end fornærmet. »Det ved du godt, jeg ikke vil,« lød svaret. Men jeg var bekymret.

Så blev I. A. Hansen da formand for borgerepræsentationen, og jeg forstod nu, hvorledes ærgerrigheden kunne voldføre en mand, der ellers i al sin færd var nøgtern og velovervejende.

Jeg, der i forholdet til mesteren, I. A., betragtede mig som en lærling, hvem han havde tildelt megen god lærdom, følte nu, at han havde glemt den tyske sentens »In der Beschränkung zeigt sich der Meister«. Det var et fyndord, han så ofte selv havde anvendt, når han manende overfor medarbejdere og medlemmer indprentede, at det gælder her i livet at iagttage begrænsningens kunst, både personligt og organisationsmæssigt.

Der gik en splint af den beundring, som jeg nærede for ham, når han i modsætning til tidligere jævnlige kom for sent til et møde og måtte gå, førend det var sluttet, og jeg var klar over, at det svækkede hans autoritet.

I. A. Hansen havde lært mig, at ro og selvdisciplin er nødvendig for en forhandler og for en leder af møder, hvor modsætningerne kan give stærke udslag. Han havde lært mig at lytte og at undlade i tide og utide at tale, men nu havde han også lært mig, at livsløbet ikke må forceres frem, hvis man skal bevare en vunden position.

Fagforeningslivet var ikke ufarligt, det bød på fristelser, som det ikke altid var let at modstå, men deltog jeg undertiden i et noget løssluppet kammeratligt samvær, blev jeg ikke fordærvet. Min følelse af ansvar overfor den gerning, jeg skulle udføre, og de forpligtelser mine hverv pålagde mig var uanfægtet.

Jeg var ikke noget hængehoved, men følelsesbetonet, kunne være opfarende, ja brutal, men når jeg fornemmede at have begået uret, havde jeg let ved at strække hånden frem og give en undskyldning.

Dybt i mit sind var der endnu rester af mine oprindelige mindre-værds komplekser, som, når jeg skulle påtage mig en ny opgave, gav en usikkerhed, der måske blev bedømt som beskedenhed, men i virke-

ligheden var ængstelse; men mærkede jeg, at det gik godt, kunne jeg til gengæld blive selvsikker, optræde overlegent og blev ikke sjældent opfattet som værende noget storsnudet. Jeg var taknemlig for den placering, jeg havde fået, og ikke mindst overfor dem, der havde taget sig af mig, først og fremmest I. A. Hansen og A. Johansen.

Jeg var trofast i mit venskab, men uden tolerance overfor den, der ville snylte på arbejdsløshedskassen eller dem, der bevidst søgte at sprænge det sammenhold, der var organisationens første forudsætning. Jeg foragtede alle, som af fejghed lod sig rive med af en uforvarlig opposition og af påstået uvidenhed blev medløbere til trods for, at der var givet ærlige og udtømmende oplysninger og vejledning.

Min karakter var blevet noget sammensat, der var endnu bevarede træk fra barndom og ungdom, men også egenskaber, som væksten til manddomsalderen havde fremkaldt, og over det hele megen lune og godt humør.

Således var jeg behæftet, da jeg nærmede mig det tidspunkt, der skulle blive et vendepunkt i mit liv, med virkninger som var ganske uoverskuelige.

*

I. A. havde aldrig sparet sig, det gjaldt først og fremmest hans mangesidede virksomhed, men han satte også pris på et muntert samvær, og han nød bordets glæder. I kammeratligt lag var det morsomt at være sammen med ham og lytte til ham; han var i besiddelse af stor fortællekunst og kunne levende gengive selv små oplevelser med udpræget iagttagelsesevne og et strålende lune.

Men arbejde og selskabelighed sled på ham. Hans næsten legendariske fysik var efter sygdommen blevet svækket, og da han af lagde sin beretning på kongressen i 1926, var det tydeligt, at han ikke var rask.

Tilrettelæggelsen af et sådant stævne er et stort og tidkrævende arbejde, og han havde heller ikke sparet sig ved denne lejlighed, hans vilje til selv at ville bestemme alle enkeltheder var usvækket.

Det var tradition hos smedene, at der efter kongressens afslutning blev arrangeret en udflugt for delegerede og gæster, og hovedbestyrelsen havde lagt denne opgave i hænderne på et lille udvalg bestående af smedenes formand i Århus, Leonhard Hansen og mig.

En dag kaldte I. A. på mig: »Hvor skal udflugten gå hen i år?« »Vi skal til Hillerød og spise frokost i »Slotspavillonen« og derefter besøge Frederiksborg slot,« lød mit svar.

»Vi skal ikke til Hillerød med al den kongerøgelse,« snerrede I. A., »nej, vi skal til Helsingør og spise på »Marienlyst« hos min gamle ven, Anders Jensen«. Anders Jensen var dengang en kendt slagtermester, som byggede Paladshotellet ved økonomisk bistand af en »afrikansk ven«, som folk mente var identisk med selve Kong Frederik VIII. Anders Jensen erhvervede senere »Marienlyst«.

Jeg måtte – da I. A. truende udbrød: »Nu ringer jeg til Anders Jensen!« gøre opmærksom på, at det ikke nyttede noget, der var sluttet aftale med værten i Hillerød.

Han kom dog ikke til at lide den tort at være med ved »Kongerøgelsen«, det forhindrede hans sygdom.

Denne lille kontrovers var den sidste, jeg havde med ham.

Under kongressen forværredes hans tilstand, og da den omfattende replik på de mange indlæg, som beretningen havde givet anledning til, skulle klares, overlod han det til mig. Selv lå han på en sofa i et sideværelse til kongressalen, og det må have været svært for ham, at han for første gang i sit liv måtte resignere og ikke kunne føre kampen til ende.

Fem dage efter, at kongressen havde genvalgt ham med akklamation, døde han i sit hjem den 8. juni, kun 58 år gammel.

Imod I. A.'s ønske havde kongressen vedtaget, at den ene af sekretærerne skulle være næstformand, og valget var faldet på mig, måske fordi jeg havde klaret replikken. Da jeg gik ind i sideværelset og fortalte ham om valget, udbrød han: »Ja, når det endelig skulle være, er jeg tilfreds med, at det blev dig«.

Da jeg sidste gang talte med I. A. i hans hjem i smedenes hus på hjørnet af Sct. Pederstræde og Larslejsstræde, sagde han med svag stemme: »Du skal ikke være bekymret, dette her dør jeg ikke af«.

En elsket fars bortgang kunne ikke have gjort dybere indtryk på en søn, end dette dødsfald virkede på mig. Da jeg om morgenen læste nekrologen i »Social-Demokraten«, græd jeg; tårerne banede sig stadig vej, da jeg tog ind til kontoret, hvor alle sørgede, og en usikker stemning rådede. Hvorledes ville fremtiden forme sig for den organisation, som bar I. A.'s mangeårige stærke præg?

Ængstelig for den store opgave

I festskriftet 1938 skrev Peter Andersen: »Efter I. A. Hansens død drøftede hovedbestyrelsen, om man skulle se tiden an og foreløbig konstituere forbundets næstformand, Kjærbøl, som formand. Hovedbestyrelsen vedtog at lade afholde ekstraordinær kongres med dagsorden: Suppleringsvalg i anledning af formandens dødsfald. Den ekstraordinære kongres blev afholdt den 14. august 1926. Hovedbestyrelsen foretog ingen indstilling til kongressen«.

Jeg ønskede ikke at blive formand, opgaven forekom mig så stor, at jeg ikke turde binde an med den, og hvervet burde tilfalde Leonhard Hansen, som formentlig var bedst kvalificeret og havde givet tilkende, at han var villig.

Hovedkassereren var af en anden mening, han ville, at jeg skulle lade mig opstille, men jeg afslog og erklærede, at jeg helst ville fortsætte med Leonhard Hansen som formand. Jeg var desuden af den opfattelse, at min virksomhed som bestyrer af anvisningskontoret havde skabt så megen uvilje imod mig, at det ville forringe mine chancer for at blive valgt. Hovedkassereren var dog utrættelig, og jeg havde så megen respekt for min gamle overordnede, at jeg til sidst gav efter, men ængstelig var jeg.

Ved afstemningen på kongressen faldt i første omgang stemmerne således: Jeg fik 112 og Leonhard Hansen 86, medens to andre kandidater fik henholdsvis 22 og 5 stemmer.

I anden omgang valgtes jeg med 123 stemmer mod 100 på Leonhard Hansen, der straks efter valget holdt en smuk tale og udbragte et leve for mig.

Til næstformand valgtes Peter Andersen og til sekretær Vilhelm Christensen, der ønskede at vende tilbage til sit gamle forbund fra sin korte gæsteoptræden i De samvirkende Fagforbund.

Det næsten svimlede for mig, at jeg var blevet I. A. Hansens efterfølger, og selv om jeg kun kunne være glad ved den tillid, der var vist mig, var der malurt i glædens bæger.

Hvorledes ville samarbejdet forme sig med de to sekretærer, der både i alder og anciennitet var ældre, og ville jeg være i stand til at klare mig overfor den temperamentsfulde Leonhard Hansen, der havde fået et betydeligt stemmetal på kongressen, og som ofte havde stået i skarp opposition til I. A.? Det gik dog langt bedre, end jeg havde turdet håbe, og arbejdsgiverne modtog mig som en mand, der ville videreføre I. A.'s linie.

Da jeg kom til den første forhandling i Jernindustriens Sammenlutning, indledtes mødet med, at den stoute smedemester og oldermand Carl Seifert rejste sig og bød mig velkommen. Seifert og I. A. havde været venner, og jeg havde ved flere lejligheder været sammen med dem. Nu ønskede Seifert den nye formand til lykke med hvervet i håbet om, at det venskabelige forhold, der havde bestået mellem min forgænger og jernindustriens ledelse måtte fortsætte.

Denne smukke velkomst gjorde et dybt indtryk på mig, der nærede stor respekt for Carl Seifert.

I bogen »Smeden Carl Seifert«, der efter hans død blev udarbejdet af oldermand Holger Johannessen, skrev jeg bl. a.:

»Hos en filehugger, der beskæftigede et par mand i et værksted i Nyhavn, var der fremsat krav om højere løn, og jeg var udset til mæglingsmand for Smedeforbundet, medens Seifert tilsvarende repræsenterede Jernindustriens Sammenslutning.

Det var en smuk sommerdag med solskin og høj luft, da jeg, beæret over at skulle have Seifert til modpart i sagen, indfandt mig i den pågældende ejendom i Nyhavn, hvor filehuggeren havde sin kælder i baghuset.

Jeg ventede ved nedgangen, indtil Seifert kom, og jeg glemmer aldrig synet af ham, da han i ulastelig grå jaket og med høj grå silkehat skred frem fra porten i forhuset og ned over den lange smalle gård. Der var en absolut uoverensstemmelse mellem det hul, som vi forsvandt i, og Seiferts fornemme påklædning.

Øjensynlig gjorde Seiferts respektindgydende person også et stærkt indtryk på filehuggermesteren, han fik lagt aviser på nogle træblokke, der fungerede som sæde for os to mæglingmænd. Værkste-

det var lille, mørkt og uordentligt, og Seifert kunne ikke skjule sin misfornøjelse med at skulle anbringes i et sådant hul.

Forhandlingen blev meget kort. Jeg tolkede svendenes krav om en højere løn, medens mesteren erklærede, at han ikke var i stand til at give mere.

»Har De ikke et sted, hvor vi to mæglingsmænd kan tale alene sammen?« spurgte Seifert, hvorefter vi blev vist ind i et endnu mørkere rum, der brugtes til opbevaring af trækul.

Da døren var lukket, udrød Seifert: »De kan vel nok se, at han ikke kan betale mere i løn, når han ikke engang har råd til at holde sit værksted rent. Vi må lade sagen gå videre til behandling i sammenslutningen, og så skal vi to have noget frokost«.

Om frokosten skal jeg kun berette, at den sluttede om aftenen, og at jeg ikke var helt klar i hovedet, da jeg søgte til kontoret i smedenes bygning på Gl. Kongevej.

Gentagne gange besøgte jeg Seifert i hans smukke hjem i Badstuestræde, der særligt var præget af fine gamle mahognimøbler. Under et sådant besøg kunne han trække de gamle chatolskuffer ud og tage smukke låse frem, fint gedigent arbejde, hans lærlinge havde udført som svendeprøve.

Hvor kunne han kærtegne et sådant arbejde! Jeg, der selv havde lært som klejnsmed, udtalte min anerkendelse af det smukke arbejde, men så kunne det falde Seifert ind at påpege, at nok var arbejdet godt, men der var alligevel et og andet, som kunne være bedre. Han tilstræbte fuldkommenheden, og han var en kunstner.

Selvfølgelig viste Seifert mig også sit værksted, og for mig, der havde lært i en halvmørk, gammeldags smedie, forekom det at være noget nær det ideelle. Jeg forstod nu bedre den ringeagt, hvormed han havde behandlet filehuggeren i Nyhavn, der ikke engang kunne holde sit værksted rent.

Som formand for smedene var jeg også formand for jernkartellet, »Centralorganisationen af Metalarbejdere«, og kort efter valget havde jeg en samtale med formanden for Jernindustriens Sammenslutning, Julius Madsen, med henblik på de forestående overenskomstforhandlinger.

Vi var enige om, at de gamle traditioner skulle videreføres.

Det vil føre for vidt i enkeltheder at beskrive min faglige virksomhed. Jeg var nu ikke alene forbundsformand, men samtidig formand for Skibssmedeforeningen – og for Metalarbejdernes Arbejdsløsheds-kasse.

Mine første forhandlinger om en overenskomstfornyelse førte til et forslag af 6. november 1926, der ved urafstemning blev vedtaget med 4814 stemmer mod 3937.

Den 8. juli 1927 blev der i forbindelse med et hovedbestyrelsesmøde afsløret et smukt mindesmærke på I. A. Hansens grav på Vestre Kirkegård i København, og til dets rejsning var ydet bidrag fra praktisk talt alle forbundets afdelinger. Jeg tolkede takken til den mangeårige leder og sagde bl. a.: »Der var noget monumentalt over I. A. Hansens personlighed. Han virkede overvældende på alle, med hvem han samarbejdede. Han var en høvding, en fører, der banede nye veje og overvandt modstand. Når der engang skal rejses en bauta over den danske arbejderbevægelse, vil I. A. Hansens navn finde en fremtrædende plads derpå«.

Også i 1928 lykkedes det at opnå enighed om et nyt overenskomst-forslag, der ved urafstemning blev vedtaget med stor majoritet.

I 1925 var det på Skibssmedeforeningens generalforsamling vedtaget at søge oprettet en fællesorganisation for arbejderne på skibsværfterne i København kaldet »Skibsværftsfagenes Samvirke«. Jeg skulle selvfølgelig også her være formand. I 1926 fik denne sammenslutning sit eget fagblad, et månedsblad, som jeg redigerede samtidig med »Jern- og Metalarbejderen«, hvis spidsartikler jeg altid, i lighed med I. A. Hansen, selv skrev.

Jeg måtte dog efter 4 års forløb på grund af mit arbejdes tiltagende omfang opgive redaktionen af skibsværftsfagenes blad, og nogle år senere blev denne sammenslutning ophævet, efter at det havde vist sig, at den ikke fik den betydning, man havde regnet med.

Jeg gled hurtigt ind i de forskellige hverv, min forgænger havde beklædt, og som det var naturligt for en fagforeningsformand at varetage, men med al min respekt for den politiske virksomhed, var jeg i erindring om I. A. Hansens sammenkædning af faglig og politisk arbejde afgjort indstillet på at holde mig til fagbevægelsen. Jeg var ikke modstander af, at en fagforeningsmand også var politiker, det kom blot an på, om vedkommende kunne overkomme begge dele, men som

formand for Smedeforbundet og Centralorganisationen af Metalarbejdere med hvad dertil hørte ville det ikke være muligt på forsvarlig måde også at deltage i partiarbejdet. Jeg var fuldkommen klar over, at der måtte være en intim kontakt mellem de faglige organisationer og det politiske parti, og at fagbevægelsen måtte tage hensyn til de retningslinier, som politisk skulle følges.

Der blev da også snart knyttet en personlig kontakt mellem Stau-ning og mig.

De første år af min formandstid gik uden større vanskeligheder. Ved overenskomstforhandlingerne havde jeg held til at opnå forskellige forbedringer, og i hovedbestyrelsen var samarbejdet godt. I begyndelsen kom der lidt gnidning mellem Leonhard Hansen og mig, men det blev rent forbigående, og på kongresserne var han en loyal og varm fortaler for mig.

Det daglige samarbejde på hovedkontoret var præget af godt kammeratskab, jeg var fra min tidligere virksomhed ikke ukendt med administration, og kom der endelig engang imellem lidt murren mellem medarbejderne, sørgede jeg for at få de små uoverensstemmelser, som det gerne drejede sig om, brægt ud af verden.

Jeg erindrede her I. A. Hansens kloge ord, »at det var nødvendigt at bevare enigheden i toppen«, thi, hvis der kom splittelse i ledelsen, ville en sådan forplante sig ud til medlemmerne og svække det sammenhold, som var nødvendigt for at bevare organisationens styrke.

Som I. A. Hansens efterfølger mødte jeg overalt en velvilje, der kom mig og dermed organisationen til gode. Hyppigt var mit lune mig en hjælp, det gjaldt ikke mindst på kongresserne, hvor det karakteristiske smedehumør ofte gav sig udslag på en morsom måde.

I relation til forbundets afdeling i Odense, hvor der var tradition for, at det fynske gemyt let kom til udfoldelse, havde jeg på en kongres talt om den fynske mentalitet. Det gav anledning til, at en af de delegerede bidrog til debatten med følgende indlæg: »En af mine svigermødre har engang sagt til mig: »Carl, der er tre ting, du skal passe på, det er de rødhårede, de pukkelryggede og fynboerne«. (Carl var selvfølgelig jyde).

Jeg riposterede med følgende: »Til min gode ven, Carl, skal jeg bemærke, at jeg har været rødhåret, men som kongressen kan se, er

håret faldet af, pukkelrygget er jeg ikke, og fynbo har jeg da aldrig været«. (Mange troede, at jeg var født på Fyn).

Når forhandlingerne gik trægt og modsætningerne skærpedes, kunne en morsom bemærkning eller en lille humørfyldt historie ofte bidrage til at få det til at glide lettere, og ikke mindst på medlemsmøderne måtte der appelleres til munterheden, selvom denne undertiden kunne blive noget grovkornet.

Sammen med mine øvrige hverv havde jeg beholdt formandsskabet i Skibssmedeforeningen. I en omfattende overenskomstsituation i 1931, hvor forligsmandens mæglingsforslag blev forkastet, var det kun en forholdsvis ringe del af arbejderne, der havde deltaget i afstemningen.

En ny afstemning blev iværksat, og en søndag formiddag afholdt Skibssmedeforeningen ekstraordinær generalforsamling i Folkets Hus på Enghavevej for dèr påny at behandle mæglingsforslaget og stemme om det.

Den store sal var stuvende fyldt af skibssmede, som overvejende var mødt med det bestemte forsæt at stemme forslaget ned. De ville ikke lade sig »belukse« af deres »moderate« formand.

Nå! Generalforsamlingen begyndte, der blev valgt dirigent, og i en omfattende redegørelse påviste jeg, at det måtte være akseptabelt, og at medlemmerne burde vedtage det. De kunne ikke forvente at få et bedre tilbud, men var sikre på, hvis forslaget blev forkastet, at komme ud i en måske langvarig konflikt.

Talen blev just ikke modtaget med bifald, tværtimod. Adskillige afbrydelser viste, at der var høj kampstemning, og da jeg sluttede min søndagspræken, var det ganske tydeligt, at jeg var ude for en af de storme, som gennem tiderne jævnlige havde præget skibssmedenes generalforsamlinger.

En efter en stod opponenterne op og talte imod vedtagelse, ikke altid i urbane vendinger. Skældsord og injurier blev under voldsomt bifald slynget op til mig, og stemningen kom efterhånden på kogepunktet.

Så stod en af mine gamle arbejdskammerater, Emanuel Jensen, op og holdt en brandtale. Jensen blev almindeligvis kaldt for »Sildebåden«, fordi han ejede en båd, hvorfra han drev jagt og fiskeri; ikke mindst på Saltholm var vildtet i fare, når Emanuel Jensen mødte op med skyderen. Han var forøvrigt en god kammerat, uden synderlig

forstand på faglige problemer, men han skulle altid give sit besyv med i laget og som oftest i opposition til ledelsen.

Han var forøvrigt tillidsmand for en speciel gruppe på værftet, nemlig stemmerne.

Nu frembød der sig en god lejlighed for »Sildebåden« til at kunne optræde for de mere end tusind medlemmer, der var mødt, og samtidig lave lidt grin med denne formand, som troede, at han kunne diktere, hvorledes frie og selvstændige skibssmede skulle stemme.

Det var ikke en formfuld tale eller logisk argumentation, der prægede hans indlæg, men det passede til stemningen, og det var øjensynligt, at min gamle kammerat følte sig som fisken i vandet.

Da han havde endt sin, efter hans og de fleste deltageres opfattelse, overbevisende tale imod mæglingsforslaget, spurgte han dirigenten, om han måtte føje en lille historie til. Dirigenten nikkede, og »Sildebåden« fortalte så, beruset af det bifald, han havde fået, følgende:

»Der var engang en mand, som led meget af hovedpine, hvorfor han gik til professor Rovsing for at blive kureret. Rovsing undersøgte manden, tog hans hjerne ud og meddelte ham, at han kunne afhente den i løbet af nogle uger. Hjernen blev repareret, men manden kom ikke, og så skete der det, at professoren tilfældigvis mødte ham på gaden.

‘Hvorfor kommer De dog ikke og henter Deres hjerne,’ sagde professoren til manden. Den er i orden!’

‘Ja tak!’ svarer manden, men jeg har ikke brug for den mere, jeg er nemlig blevet formand for Smedeforbundet!’

Vild jubel og stormende bifald til »Sildebåden«, der som en triumfator forlod talerstolen med et blik til mig, der sagde så meget som, »Der fik jeg ram på dig, kammerat«.

Situationen var ingenlunde gunstig for mig, jeg var jo åbenbart til grin for hele forsamlingen, men medens nye opponenter erobrede talerstolen, udpønsede jeg en hævn, idet jeg var klar over, at skulle jeg ikke helt tabe ansigtet, måtte jeg bruge samme midler, som »Sildebåden« havde anvendt.

Da talernes række var endt, replicerede jeg, inden den skriftlige afstemning fandt sted. Efter at have afleveret mit saglige indlæg siger jeg til dirigenten: »Emanuel Jensen fik jo lov til at servere en historie, jeg går ud fra, at jeg får samme ret«; og da dirigenten havde nikket bekræftende, fortalte jeg følgende:

»Det var efter verdenskrigen, at en englænder, en amerikaner og en dansker diskuterede kirurgiens store fremskridt under krigen, og til belysning heraf fortalte englænderen, at han havde en landsmand, der fik skudt begge benene af, men havde fået kunstige ben og nu var en fremragende fodboldspiller på det engelske mesterhold.

‘Vi kender noget lignende,’ sagde amerikaneren. Vi havde en soldat, der mistede begge arme, og nu er han forsynet med kunstige og er Amerikas bedste bokser.’

‘Det er nu ikke så farligt, hvad I her har fortalt’, sagde danskeren. ‘Jeg havde en god ven, der frivilligt gik med i krigen og mistede hovedet. Han blev imidlertid forsynet med et træhoved og tænk jer, nu er han tillidsmand for stemmerne på Flydedokken.’«

At ruderne holdt til det hyl og den latter, som skibssmedene honorerede historien med, var mærkeligt. I øjeblikket havde de vist glemt både mæglingsforslag og afstemning, og det varede lidt, inden forsamlingen kom til besindelse igen.

»Sildebåden« rejste sig fra sin plads, gik hen forbi bordet, hvor jeg sad, afleverede en personlig bemærkning, som dog ikke skal gengives her, men at jeg havde beholdt valpladsen var uomtvisteligt, for så vidt angik den humoristiske del af forestillingen.

Afstemningen viste nemlig, at »Sildebåden« og hans følge havde sejret med hensyn til mæglingsforslaget. Det blev forkastet med meget stor majoritet.

For »Sildebåden« kom der imidlertid et efterspil.

Nogle dage senere modtog han på arbejdspladsen en kasse, hvori der lå et i træuld omhyggeligt indpakket træhoved, fremstillet af skibstømmerne, og nu blev der til »Sildebåden« føjet udmærkelsen »Træhovedet«.

Ved en skovtur, hvor frokosten skulle indtages på »Lottenborg« i Lyngby, havde nogle spøgefugle taget træhovedet med og lod en tjener servere det for Emanuel Jensen på en bakke.

Han og jeg var iøvrigt lige så gode venner efter denne episode som forinden, et tegn på, hvor stærkt kammeratskabet i virkeligheden var.

Efter den omtalte generalforsamling skulle jeg på forbundskontoret, hvor resultatet af afstemningerne i forbundets afdelinger blev gjort op, da forligsmanden ventede på underretning om stillingen.

På vej til kontoret gik jeg ind i en restaurant for at få lidt frokost og satte mig i et hjørne for at være så ugenert som muligt.

Noget efter kom to velklædte unge mennesker ind og tog plads nær ved mit bord, så jeg kunne følge deres samtale.

Jeg blev snart klar over, at det var to medlemmer af Smedeforbundet, der havde været til generalforsamling i en af de københavnske afdelinger, hvor der ligesom i Skibssmedeforeningen havde været afstemning om overenskomstforslaget. Det fremgik af deres ordskifte, at de var meget utilfredse, og da den ene udbrød: »Ja, du, det var galt, da vi havde I. A. Hansen til formand, men det er da blevet rent ad helvede til, efter at Kjærboel er kommet til«, skyndte jeg mig at spise, betalte tjeneren og forsvandt stiltørdigt, men ikke særlig opmuntret.

I marts måned samme år havde jeg skrevet en artikel i »Jern- & Metalarbejderen« betitlet »Forlig eller Kamp«. Artiklen sluttede med:

»En fremragende mand har sammenlignet den danske fagbevægelses stilling i øjeblikket med de allieredes i slaget ved Marne. Havde de allieredes tropper ikke dengang trukket sig tilbage, til de selv bestemte tidspunkt og sted, da de ville slå til, havde de næppe sejret. De veg ikke slagne, men kampberedte, og de sejrede netop, fordi de veg«. Til slut hed det: »Det bliver da vore medlemmer, der til syvende og sidst selv skal afgøre deres skæbne, det bliver dem, som kommer til at bestemme, om vi skal medvirke til en storkamps etablering nu, eller om vi skal forberede »Slaget ved Marne«.

Nogen tid senere kom jeg efter et møde sammen med nogle kammerater ind på en mindre restaurant, og ved et af bordene sad et noget højrøstet selskab.

Pludselig hører jeg en af dem udbryde: »Og så skriver han om Marne-slaget i fagbladet, hvad rager Marne os, han må jo ikke være rigtig klog«.

Jeg gav mig heller ikke denne gang til kende.

På kant med Lyngsie

Som nævnt gik de første formandsår godt for mig, jeg havde vundet en god position, fik på den ordinære kongres i 1929 megen anerkendelse for min virksomhed og blev enstemmigt genvalgt, men i 1931 kom jeg som forbundsformand for første gang ud i strid modvind.

Hen mod slutningen af 1930 begyndte den økonomiske verdenskrise at gøre sig gældende i Danmark. Arbejdsløsheden voksede uhyggeligt, og forsøget på at få overenskomsten i jernindustrien, der udløb 1. februar 1931, fornyet, mislykkedes. Arbejdsgiverne opsagde overenskomsten og stillede krav om lønreduktioner og andre forringelser, medens metalarbejderne krævede forhøjelse af minimal- og mindstelønninger, forbedringer af tillidsmandssystemet og en uges ferie med løn. Afstanden mellem parterne var så stor, at forhandlingerne ikke førte til noget resultat, og arbejdsgiverne varslede lockout, besvaret med strejkevarsler fra De samvirkende Fagforbund. Der var lagt op til storkamp; forligsmanden, Riis-Hansen, måtte gribe ind.

Han stillede mæglingforslag, som i Smedeforbundet blev forkastet ved urafstemning, hvori kun godt halvdelen af medlemmerne deltog.

En generalforsamling i De samvirkende Fagforbund krævede en ny urafstemning iværksat, og nu blev forligsforslaget vedtaget.

Utilfredsheden med, at der ikke, efter at forslaget var blevet forkastet, opnåedes nogen som helst forbedring, blev udnyttet af kommunisterne, og oppositionen krævede afholdt en ekstraordinær kongres i Smedeforbundet.

Ved en urafstemning blev der flertal for dette krav, men kun 15 procent af medlemmerne havde stemt.

Alligevel besluttede hovedbestyrelsen at indkalde kongressen, som fandt sted i Århus i oktober 1931, og her blev der for alvor løbet storm mod mig. Kongressen varede i 3 dage, og tonen, som beherskede den, var hård, anslået af den kommunistiske ordfører Heinrich Wolf, som bl. a. udtalte: »Det kan ikke bevises, at formanden og forretningsudvalget har fået noget som helst for at lave det nummer med os«.

Til denne insinuation bemærkede jeg harmfuldt: »Jeg er klar over, at dette ikke skulle være noget bønnemøde, men jeg havde ikke troet, at perfidi og ondskab i den grad gjorde sig gældende«.

Overfor den rejste kritik kunne jeg henvise til den økonomiske situation, der ikke var nogen god baggrund for at føre lønkamp, samt til at reallønnen siden 1927 var steget med 16–17 procent.

Oppositionen stillede en resolution, der udtrykte den »skarpeste misbilligelse«, og som var møntet på at fælde mig og hovedbestyrelsen, men den blev forkastet. En anden resolution, der henstillede, at der i større udstrækning blev taget hensyn til stemningen blandt medlemmerne, var ikke tilfredsstillende for mig, men af hensyn til organisationens interesser tiltrådte jeg, og den blev vedtaget med 147 stemmer mod 70.

Jeg red stormen af, og som Ernst Christiansen skrev i bogen »Danske Smede«, havde jeg »vundet om ikke en strålende, så dog en afgørende sejr«. Samtidig skrev han:

»I forbindelse med overenskomstsituationen opstod en ejendommelig og pinlig strid mellem Lyngsie og Kjærbøl. Under forligsforhandlingerne havde Vilhelm Nygaard som De samvirkende Fagforbunds formand samt Lyngsie og Kjærbøl været nedsat som et særligt tremandsudvalg. Da Lyngsie forelagde forligsforslaget for en ekstraordinær kongres i Arbejdsmandsforbundet, som traf afgørelsen for dette forbunds vedkommende, gav han en fremstilling af tremandsudvalgets forhandlinger med forligsmanden, så man måtte få det indtryk, at Kjærbøl havde været initiativtager til lønreduktionsbestemmelserne og desuden ikke havde tænkt på de særlig lavtlønnede arbejdergrupper. I »Jern- og Metalarbejderen« imødegik Kjærbøl meget skarpt Lyngsies påstande og brugte i denne forbindelse ordene perfidi og løgn. Lyngsie svarede med at anlægge injurieresøgsmål.«

På kongressen i Århus blev Lyngsies påstande selvfølgelig fremdra-

get. Han havde ladet trykke et lille skrift, hvori han angreb mig og gav sin fremstilling af sagen. Han lod denne publikation omdele på kongressen – idet hans ellers så sikre taktiske sans for en gangs skyld svigtede ham. Lyngsie glemte, at mellem smedene og arbejdsmændene var en gensidig uvilje, så der fra begge sider var tilbøjelighed til at se kritisk på, hvad der kom fra den anden part. Lyngsies skrift fremkaldte en stemning på kongressen modsat den tilsigtede. Min fremstilling af forligsforhandlingerne, som blev støttet af Vilhelm Nygaard, blev godtaget, og divergensen mellem Lyngsie og mig fik ingen betydning for smedenes afgørelse.

Om sagsanlægget skrev Ernst Christiansen, at det:

»fik heller aldrig nogen betydning. Smedeforbundets forretningsudvalg forbød Kjærbøl at give møde i retten, fordi man – som A. Johansen udtrykte det i en redegørelse i fagbladet – ikke ville opføre en turnering for udenforstående tilskuere, »der helst så alle de kæmpende blive liggende på valen«. Som følge af sin udebliven fra retten blev Kjærbøl idømt to bøder à 200 kr. Men en offentlig storvask til fryd for modstanderne og til skade for arbejderbevægelsen var undgået.«

Mit venskab med Lyngsie var sat overstyr, men til gengæld mærkede jeg, at Staunings og Riis-Hansens respekt for mig var blevet styrket.

Mellem I. A. Hansen og Lyngsie var der gennem årene et uvenskab, der til tider udfoldede sig til fjendskab og afspejlede et dybtgående svælg mellem smedene og arbejdsmændene. På arbejdspladserne måtte en arbejdsmand ikke sætte sig ved svendenes bord. Jeg kendte tilfulde denne laugsprægede overlegenhed overfor de ufaglærte. Forsøgte en arbejdsmand at nærme sig skibssmedenes bord i marketenderiet eller på beværtning, blev han hånligt jaget bort med betegnelsen »arbejdskule«.

Engang, medens jeg arbejdede på Flydedokken, opmærkede jeg plader og havde ladet en arbejdsmand holde i den ene ende af en såkaldt kridtline; straks kom en overlegen kvartérmand og gjorde opmærksom på, at arbejdsmanden ikke måtte medvirke ved opmærkning, og resultatet blev, at en lærling måtte holde i enden på den »privilegerede« snor.

Der er blevet sagt, at det spændte forhold mellem I. A. Hansen

og Lyngsie ikke var så dybtgående, som det blev gjort til, men det er ikke rigtigt. Da I. A. Hansen på en generalforsamling i De samvirkende Fagforbund betegnede Lyngsie som en sjakal, fik man en fornemmelse af, at der var blod mellem de to. Det var jo heller ikke skånsomt, da Lyngsie, efter at I. A. Hansen havde mistet den ene fod, betegnede ham som »haltesmeden«.

Også karaktererne bidrog til, at de to ikke kunne forliges, Lyngsie den iltre og temperamentsfulde og I. A. præget af en urokkelig ro.

Ikke længe efter, at jeg var blevet forbundsformand, begyndte Lyngsie at skænke mig sin bevågenhed. Af og til bad han mig om at komme over i arbejdsmændenes højborg på hjørnet af Nørre Søgade og H. C. Andersensgade til drøftelse af faglige spørgsmål. Jeg blev gæst hos Lyngsie i hans hjem i Bagsværd, og han var en strålende vært, der sammen med sin elskelige kone trakteredede gæsterne kongeligt og med sprudlende humør skabte feststemning.

Hvad var nu årsagen til denne – i modsætning til hans overfor min forgænger – yderst venskabelige holdning? Havde Lyngsie til fordel for arbejdsmændene villet tilvejebringe en mildere luft fra de faglærte? Hvem ved det? Han havde i hvert fald respekt for mig, hvad han bl. a. viste, da han sendte telegram til Wien, hvor jeg deltog i det østrigske metalarbejderforbunds kongres, og bad mig komme hjem straks. Han havde en sag i Den faste Voldgiftsret, som han ikke ønskede behandlet, uden at jeg, der var medlem af retten, medvirkede. Jeg fandt dog ikke anledningen tilstrækkelig til, at jeg skulle afbryde min deltagelse i kongressen.

Men piben fik altså en anden lyd. Det havde nok været klogt, om jeg havde modereret mine udtryk i fagbladet, men den skarpe og injurierende form var udsprunget af harme over at blive »hængt ud« som den, der i tremandsudvalget havde svigtet arbejdsmændenes interesser. Der havde jo været fuldkommen enighed i »det forhutlede udvalg«, som man spøgende kaldte det, men populært var det ikke.

Da vi tre efter at have underskrevet overenskomstforslaget forlod arbejdsgiverforeningens bygning i en taxa, blev døren revet op, og en utilfreds fyr spyttede ind i vognen og råbte forbitret: »Sådanne tre forrædere«.

Nytårsaftensdag 1931 døde Lyngsie 67 år gammel efter en lang

og smertefuld sygdom og blev bisat ved en storstilet højtidelighed i Forum i København.

Pressen bemærkede, at jeg deltog i bisættelsen, og jeg skrev følgende eftermæle:

»Med M. C. Lyngsie har dansk fagbevægelse mistet en personlighed, som først og fremmest de danske arbejdsmænd vil føle sig i taknemmelighedsgæld til, men som også har gjort sig fortjent af den danske fagbevægelse som helhed.

Som skaber af Dansk Arbejdsmandsforbund og som dettes ubestridte fører gennem de år, i hvilke det har eksisteret, har Lyngsie bidraget til at hæve et omfattende og i økonomisk henseende dårligt stillet befolkningslag op til bedre livsbetingelser.

Jeg vil lade andre og mere uhildede bedømme Lyngsies metoder, der ikke altid faldt sammen med de linjer, som bl. a. danske smede gennem årene har fulgt, men det skal ved denne lejlighed siges, at i overenskomstsituationen i foråret 1931 var Lyngsie og jeg fuldt enige om at søge konflikten undgået.

Lyngsie var i besiddelse af en levende fantasi, der til tider gjorde ham uberegnelig, men talentfuld var han, hvad enten han udfoldede sine rige oratoriske evner, eller han skrev sine omdiskuterede artikler.

Han var en særpræget personlighed, hvis liv og virksomhed er et omfattende kapitel i dansk fagbevægelses historie, og man bør ikke over de til tider noget ejendommelige udslag af hans stærke temperament – i de senere år påvirket af hans sygdom – glemme hans fortjeneste som de danske arbejdsmænds fører.«

Jernindustriens mørke år

Riis-Hansen var for mig den store personlighed, hvis navn blev knyttet til overenskomstsituationen i 1931. Om det var bekendtskabet fra Valutarådets Arbejdsudvalg i 1919-20, der medførte, at der kom et nært samarbejde i stand mellem ham og mig, ved jeg ikke, men antagelig kan der også have været andre grunde. Formanden for De samvirkende Fagforbund, Vilhelm Nygaard, var naturligvis ordfører for tremandsudvalget, men han lagde ikke skjul på sit mismod og havde ikke tiltro til, at det var muligt at komme igennem uden åben konflikt. Der var ikke rigtig slagkraft i ham.

I modsætning til Nygaard var Lyngsie den vitale forhandler, beundret for sin slagfærdighed af arbejdsgiverne, men måske nok lidt for meget agerende for den kloge og nøgterne nationaløkonom, Riis-Hansen.

Han var klar over situationens alvor, intet tidspunkt kunne være bedre egnet for arbejdsgiverne til at tage en storkamp, under hvilken arbejdernes organisationer ville forbløde med tømte strejkekasser. I Norge var der storkonflikt fra marts måned, og den blev først bilagt i september.

I min omtale af denne konflikt skrev jeg i »Jern- og Metalarbejderen« for september: »At den har medført en skærpelse af de virkninger, som verdenskrisen øver på det norske næringsliv, må jo betragtes som givet, og at den norske arbejderklasse går ind i en overordentlig vanskelig tid er utvivlsomt.«

Det var en tilsvarende tilstand, jeg anede, da jeg sammen med Nygaard og Lyngsie gik ind for at undgå en storkamp i Danmark, men det var under Riis-Hansens direkte påvirkning, at dette syns-

punkt blev til klar overbevisning. Riis-Hansen indbød mig til samtaler i sit hjem, hvor han manudcerede mig i nationaløkonomi; næppe nogen fagforeningsmand kunne på det tidspunkt få en mere værdifuld vejledning i de aktuelle samfundsproblemer.

I sine erindringer skriver C. N. Hauge om Riis-Hansen: »I den overordentlige kommission havde Riis-Hansen været et årvågent medlem. Derved erhvervede han sig just ikke venner i de kredse, der følte sig ramt af hans årvågenhed. Alle måtte imidlertid erkende hans dygtighed og store indsigt i samfundsforhold. Men jeg, der har et nøjere kendskab til ham, må sige, at han aldrig blev nogen ubetinget sikker menneskekender. Som følge heraf blev det muligt for direktør Glückstadt at overtale ham til at gå ind i bankens (Landmandsbanken) direktion ...«.

»Riis-Hansen troede på manden og blev narret. Senere blev han kendt skyldig i forsømmelse med hensyn til vejledning og til agtpågivenhed.«

Som den retsindige mand han var, kastede denne dom en dyb skygge over resten af hans liv, og det er vel ikke udelukket, at den bidrog til, at han døde i en ikke særlig fremskreden alder. For mig kom han til at stå som den mand, der mere end nogen anden hjalp mig igennem vel nok den vanskeligste situation, jeg havde været ude for.

Så kom 1932, og Ernst Christiansen skriver herom i »Danske Smede«:

»Den voksende arbejdsløshed og hele den almindelige krisetilstand var ikke noget godt grundlag for overenskomstforhandlingerne i begyndelsen af 1932. Arbejdsgiverne mødte med glubske krav: 20 procent lønreduktion og en overenskomst, der med pristalsregulering skulle gælde i tre år. Om disse krav var overhovedet ingen forhandling mulig, og forligsmanden anså det til at begynde med også for håbløst at gribe ind, men på opfordring af den socialdemokratiske regering stillede han alligevel et forligsforslag for at prøve at undgå den af arbejdsgiverne varslede lockout.

Med den begrundelse, at der ikke – således som man havde været enig om i 1928 og 1931 – mellem arbejdsgiverne og arbejder-

nes organisationer havde været ført visse forhandlinger, bl. a. om at nå frem til afslutning af flerårige overenskomster, foreslog forligsmanden, at samtlige faglige overenskomster forlængedes et år. Fristen for besvarelsen af forslaget var så kort, at en urafstemning ikke kunne tilrettelægges, og en henvendelse om forlængelse af fristen blev afslået. Forbundets hovedbestyrelse var derfor stillet i en vanskelig situation. En del af hovedbestyrelsen mente det berettiget at tiltræde forligsforslaget, da det drejede sig om en uændret forlængelse af overenskomsten, medens en anden del, uden at være imod selve forslaget, dog mente urafstemning nødvendig. På Kjærbøls forslag vedtoges med 11 stemmer at tiltræde forliget, medens 11 undlod at stemme og 2 stemte imod. Også de øvrige fagorganisationer tiltrådte forligsforslaget, og en storlockout var endnu en gang afværget.

Ligesom i 1931 gav forløbet af denne overenskomstsituation anledning til adskillig kritik. Denne kom navnlig til orde på den ordinære kongres, der afholdtes i juli i Aarhus. Men skønt der forud for kongressen var gjort et systematisk arbejde fra den kommunistiske opposition for at få valgt folk af deres farve til delegerede, var oppositionen dog adskilligt svagere end året forud. Kritikken blev foruden mod forholdene ved overenskomstafslutningen i særlig grad rettet mod Kjærbøls virksomhed som redaktør af fagbladet, idet man bebrejdede ham, at han anvendte for skarp tone mod oppositionen. Kongressen godkendte Kjærbøls virksomhed både i forbund og ved fagblad med 145 ja mod 87 nej. Med lignende stemmetal blev nogle misbilligelsesresolutioner mod Kjærbøl og hovedbestyrelsen afvist. Da der skulle foretages formandsvalg, demonstrerede oppositionen ved at opstille en kommunistisk modkandidat, L. Rosendahl, Esbjerg, som dog kun fik 41 stemmer.«

1932 blev et mørkt år ikke mindst for jernindustrien. Indenfor Smedeforbundet blev den gennemsnitlige arbejdsløshed næsten 40 procent, og i løbet af året blev det klart, at Burmeister & Wain var ude i en alvorlig krise. Kursen på selskabets aktier faldt helt ned til 15, og i december måtte ledelsen gå til regeringen og anmode om hjælp. Gennem en lov blev der givet betalingshenstand, og samtidig blev der nedsat et rekonstruktionsudvalg, hvori jeg fik sæde. Det må

have været en besk pille at sluge for direktør Bondegaard, der som nævnt havde nægtet mig adgang til værftet på Refshaleøen, men det blev også en torn i øjet hos Arbejdsgiverforeningen, hvis medlemsblad »Arbejdsgiveren« i dyb forargelse og i en hoverende tone angreb mig personligt. I »Jern- og Metalarbejderen« gav jeg svar på tiltale, og der udviklede sig en meget skarp og personlig præget meningsudveksling:

Jeg skrev bl. a.

»Hvad der har vakt den vrede, som »Arbejdsgiveren« nu giver udtryk for, er sikkert ikke spørgsmålet om, hvilken arbejderrepræsentant, der fik sæde i udvalget, men at arbejderne overhovedet skulle være repræsenterede i dette Nu har man altid kunnet hævde, at virksomhedernes forretningsgang var noget, som arbejderne ikke havde forstand på, og ikke skulle blande sig i, og så blev der pludseligt, oven i købet i vort største industrielle selskab, givet en arbejderrepræsentant mulighed for at kunne se bag kulisserne. Vi tror dog at kunne trøste »Arbejdsgiveren« med, at den viden, som vedkommende arbejderrepræsentant derved erhverver sig, ikke vil blive misbrugt til skade for den virksomhed, i hvilken en stor arbejder- og funktionærstab er dybt interesseret... Forøvrigt må det ikke glemmes, at det er A/S Burmeister & Wain, der selv har påkaldt statens bistand.

Med hensyn til den pågældende værftleders for nogle år siden udstedte forbud imod, at Kjærbøl kom indenfor de pågældende arbejdspladsers porte, skal vi bemærke, at det såmænd ikke har været nogen gnavende orm hos Kjærbøl, men vi har anført det som bidrag til karakteristik af en ledelse, på hvilken »Arbejdsgiveren«s udtryk »uklædelig overlegenhed« er såre passende

Når endvidere »Arbejdsgiveren« anfører, at man får den mistanke fæstnet, at hensigten ikke så meget har været at belyse overenskomstsituationen som noget helt andet, nemlig at benytte en lejlighed for den ophøjede arbejderrepræsentant til at hovre over Burmeister & Wains ledelse, som hr. Kjærbøl nu øjensynlig synes, at han kan se fra oven og nedefter, skal vi hertil nøjes med at anføre, hvad vi skrev i vor artikel, nemlig:

Der er imidlertid ingen grund til at hovre over, hvad der her er

sket. Dertil er de ulykker, som virksomhedens sammenbrud kan medføre for dansk industri og for beskæftigelsesmulighederne i vort land, alt for vidtrækkende. Det bør også erindres, at den omfattende beskæftigelse, som Burmeister & Wain har kunnet give direkte og indirekte, i meget stor udstrækning har bidraget til at formindske arbejdsløsheden, men om denne store beskæftigelsesmæssige indsats kan opveje de ulykker, som eventuelt kan blive følgen af virksomhedens vanskeligheder, må fremtiden afgøre.«

Undersøgelsesudvalget gennemgik meget nøje alle virksomhedens forhold, og den 18. februar 1933 afgav det sin indberetning.

På basis heraf udarbejdedes et lovforslag om den fremtidige ordning af B. & W.'s forhold.

Forslaget blev fremsat i Folketinget den 21. februar af handelsminister Hauge, og det vedtoges af Rigsdagen den 28. februar 1933.

Virksomheden blev ved denne lov delt i to afdelinger, en driftsafdeling, der skulle videreføre selskabets levende virksomhed, og en afviklingsafdeling, der uafhængig af driften skulle likvidere de aktiver og passiver, som ikke havde forbindelse med den levende virksomhed. Den gamle bestyrelse trådte tilbage, og en ny valgtes med direktør H. P. Lading som formand. Som administrerende direktør valgtes civilingeniør C. A. Møller, der på det tidspunkt beklædte en betydelig post i den F. L. Smidth'ske koncern. De tidligere direktører Einar Bondegaard og H. H. Blache forblev som skibsbygningsdirektør og maskindirektør.

Rekonstruktionen medførte, at min gamle arbejdsplads, Flydedokken, som den populært kaldtes, blev lukket. B. & W. havde i 1927 under den voldsomme udvidelse overtaget dette gode solide værft, hvad der dengang gav mig anledning til at beklage overfor direktør Overgaard.

Der var også i rederkredse utilfredshed med, at B. & W. overtog Flydedokken, der havde et godt renommé, og mange så med uvilje, vel også med nogen ængstelse, på B. & W.'s hastige udvikling.

Nu blev værftet nedlagt, og det blev min triste opgave at holde møder med arbejderne og forklare dem, hvorfor dette skridt havde været nødvendigt.

For mig var det en skæbnens ironi at medvirke til direktør Over-

gaards afgang, medens jeg måtte erkende, at der ikke var grundlag for at afskedige direktør Bondegaard, som havde sine sager i orden. Jeg kunne ikke undgå at høre, at min neutrale holdning blev omtalt med respekt.

C. A. Møller blev, som nævnt, administrerende direktør, og det viste sig hurtigt, at det var et heldigt valg, under hans ledelse gik B. & W. frem til en position, som man ikke havde turdet påregne, da virksomheden blev rekonstrueret.

I 1935 udtrådte direktør Bondegaard af direktionen i en alder af kun 55 år, vistnok på grund af en alvorlig sygdom, der tidligt lagde ham i graven.

Det gjorde mig ondt, at direktør Overgaard blev offer for manglende samarbejde med direktør Bondegaard, som sidstnævnte utvivlsomt bar hovedskylden for, selvbevidst og arrogant som han var.

Jeg stod på en særdeles god fod med Overgaard, der havde ledelsen af maskinfabriken og stålstøberiet.

Da »Laurits Andersens Fond« i marts 1931 blev oprettet, meddelte Vilhelm Nygaard mig, at han på foranledning af direktør Overgaard, der var formand for Industrirådet, skulle opfordre mig til at indtræde i fondens bestyrelse. Jeg efterkom opfordringen, og denne henvendelse fra industriens førstemand turde vel være et bevis på, at bedømmelsen af mig ikke alle steder var slet så uvenlig, som Arbejdsgiverforeningens blad dengang gav udtryk for.

Talsmand og voldgiftsdommer

I 1931 afholdt Socialdemokratiet i dagene fra 7. til 10. juni kongres i København. Nogen tid i forvejen aflagde Stauning uventet besøg på Smedeforbundets hovedkontor og opfordrede mig til at holde foredrag på kongressen.

I befippelse over denne uventede henvendelse udbrød jeg: »Ja, men jeg er jo ikke delegeret på kongressen og har ikke adgang til den.«

Stauning brummede smilende i skægget: »Du skal se, du kommer nok ind.«

I bind II af »En bygning vi rejser« er der om dette foredrag skrevet følgende:

»Kongressen selv gav kriseproblemerne en udførlig behandling. Den vidsynede fagforeningsmand Kjærbøl havde fået overdraget hvervet at trække linjerne op for Socialdemokratiets syn på industriens forhold. Som Stauning allerede havde gjort det i flere år, fremhævede Kjærbøl selve produktionens betydning, idet han herunder berørte arbejdsmarkedets og det økonomiske livs problemer i en bredere sammenhæng. Således understregede han landbrugets betydning i verdensøkonomien, bl. a. som aftager af industriprodukter. Det var derfor af interesse for arbejderne, at landbruget kunne afkaste en rimelig forrentning.

Kjærbøl betragtede industriens rationalisering som et led i udviklingen og som en nødvendighed, hvis Danmark skulle bevare sin stilling som et foregangsland med hensyn til løn- og arbejdsvilkår, men man måtte kræve garanti mod en hensynsløs varetagelse af privatøkonomiske interesser på bekostning af arbejderklassen og den brede befolkning.

Dernæst omtalte Kjærbøl de midler, der kunne sættes ind mod arbejdsløsheden: Offentlige arbejder og begrænsning i udbudet af arbejdskraft, f. eks. ved indførelse af 40 timers arbejdsuge, afskaffelse af overarbejde, indførelsen af ferie med løn og forhøjelse af den skolepligtige alder. Særligt fremhævede han, at beskæftigelsesspørgsmålets løsning var knyttet til industriens udvikling, som man derfor ikke burde hæmme – heller ikke i dens mere koncentrerede former som truster, karteller o. s. v. I denne forbindelse tog han afstand fra tanken om udbyttedeling og fra arbejdernes medejendomsret ved køb af aktier. Han frygtede, at arbejdernes kapital kunne gå tabt, at deres samfølelse kunne blive ødelagt, og at der kunne udvikle sig en fare for forbrugerne.

Tilsidst gik Kjærbøl ind på spørgsmålet om forholdet mellem fagbevægelsen og det socialdemokratiske parti. Hans ledende synspunkt var det, at fagbevægelsen måtte tage de politiske magtforhold i betragtning. Hvis fagbevægelsen ville undgå tvungen voldgift eller lovgivningsmæssige direktiver, måtte fagbevægelsen selv, så langt som det var foreneligt med dens interesser, begrænse sin magtudfoldelse og tage de fornødne politiske hensyn.«

De radikale midler, jeg omtalte, som f. eks. en 40 timers arbejdsuge og afskaffelse af overarbejde, må ses på baggrund af den voldsomme arbejdsløshed, som hærgede vort land.

Det var ikke sidste gang, Stauning aflagde besøg på smedenes hovedkontor; han var blevet interesseret i at få mig ind i det politiske liv, det gjaldt både Borgerrepræsentationen og Rigsdagen. Jeg havde dog ikke glemt, hvordan det var gået I. A. Hansen, og jeg følte mig nu så stærkt knyttet til fagbevægelsen, at jeg ikke ville svække den indflydelse, jeg havde opnået, for at blive rigsdagsmand eller borgerrepræsentant, og Stauning måtte gentagne gange gå med uforrettet sag.

Den 29. oktober 1931 så jeg mig nødsaget til at forlade stillingen som formand for Skibssmedeforeningen efter 13 års forløb. Jeg modtog ved min afgang en smuk gave. En af de senere formænd for Skibssmedeforeningen skrev:

»Det var et stort arbejde, Kjærbøl udførte i efterkrigstiden, og kun en mand med hans fysik kunne holde dertil.«

Mit medlemsskab i Burmeister & Wain's rekonstruktionsudvalg var vel nok det mest krævende af de mange hverv, jeg som forbundsmand fik betroet. Jeg blev bl. a. formand for kontrolkomiteen for den socialdemokratiske presse, medlem af forretningsudvalget for landsforeningen »Dansk Arbejde«, af bestyrelsen for Nationaløkonomisk Forening, medlem af Statens Eksport-Kreditudvalg og af styrelsesrådet for »Sparekassen for København og Omegn«.

Min stilling medførte også en del foredragsvirksomhed. Allerede den 28. september 1926 talte jeg i radioen om »Kapital og Arbejde«, i 1929 om »Rationaliseringen og Arbejderne«, i 1931 om »Dansk Arbejdsret«, i 1933 »Fagforbundene og Teknikens Udvikling« og den 30. oktober 1934 om »Arbejdsløshedsproblemet«. Den 12. november s. å. diskuterede Arbejdsgiverforeningens næstformand og jeg i radioen »Arbejder- og Arbejdsgiverorganisationernes fremtidige Opgaver og Virksomhed«. Den 2. januar 1935 holdt jeg et radioforedrag: »Kan Samfundet undvære Fagbevægelsen«.

Jeg talte også i Studenterforeningen, Studentersamfundet og Folkeuniversitetsforeningen, på Esbjerg- og Roskilde højskoler, i Nationaløkonomisk Forening og i Industriforeningen.

Det var ikke af lyst, jeg optrådte som foredragsholder, veltalende blev jeg aldrig, og bortset fra, hvad jeg som forbundsformand var tvunget til, undgik jeg så meget som muligt at virke som »folketaler«.

En af mine mest interessante opgaver var dommerhvervet i »Den faste Voldgiftsret«. Her indledte jeg et varmt venskabsforhold til Vilh. Buhl, der da var skattedirektør og arbejdernes juridiske dommer, et venskab, der varede ubrudt til Buhls død, og som han gav udtryk for på sit dødsleje, da jeg besøgte ham på hospitalet.

Også Martin Petersen, Snedkerforbundets mangeårige højt agtede formand, blev jeg ven med, og vi tre tilbragte ofte, når retsmøderne var forbi, en hyggelig stund ved et krus fadøl.

Engang, da det var aftalt, at Martin Petersen ville komme lidt senere, fandt Buhl på, at han skulle narres med et krus skattefrit øl. Da Martin indfandt sig, blev der, efter aftale med tjeneren, serveret et krus af det lette øl, som han nød med velbehag. Derefter fik han et krus med det »rigtige« øl, som han også drak med velvære.

Nogen tid efter røbede Buhl rænkespillet, men først da tjeneren blev tilkaldt som vidne, gik det op for Martin, at han var blevet narret.

Himmel og hav, hvor blev vi to spasmagere regaleret: »Sådan et par skævrøvede tyveknægte«, – men vi morede os.

En god ven fandt jeg også i højesteretssagfører C. B. Henriques, arbejdsgivernes juridiske dommer, der i ikke mindre end 33 år beklædte dommersædet.

I Axel H. Pedersens bog »C. B. Henriques, En Rettens Tjener« siger Henriques:

»Blandt arbejderorganisationernes repræsentanter i Voldgiftsretten kom jeg til at stå I. A. Hansen nær. Han lærte efterhånden at dømme rigtigt og objektivt, uden ensidigt at tage hensyn til arbejdernes interesse. I begyndelsen mente både arbejdere og arbejdsgivere, at deres stemmeafgivning skulle baseres på egne interesser. Men efterhånden lærte de at dømme som ganske uvildige dommere.

Johns. Kjærboel var en meget dygtig dommer, og han var absolut upartisk. Han har altid sagt, at han har lært meget af vort samarbejde. Det var nu ikke så underligt, at både Kjærboel og andre af arbejderorganisationernes repræsentanter lærte en del af mig, fordi de godt kunne lide, at jeg gik løs på en arbejdsgiver, når jeg mente, at han havde uret. Det var de ikke vant til at se, at en dommer var objektiv og sagde sin mening ganske uafhængig af, hvem der havde valgt ham. De respekterede mine afgørelser, det må jeg sige, næsten mere end formandens. Formandens votering kom jo bagefter, og så tænkte de altid: Han udligner. Med mig havde de på fornemmelsen: Han siger ikke andet, end hvad han mener.«

Når proceduren var forbi, og parterne havde forladt retslokalet på Københavns Rådhus, blev der voteret. Det var reglen, at retsformanden lod en af lægdommerne begynde, hvad der ikke altid var så rart, fordi det var lettere at forme sin votering, når man havde hørt nogle af de andre dommere.

En dag lod retsformanden mig begynde, og med nogen nervøsitet gennemførte jeg min votering, der uden bemærkninger og i den traditionelle rækkefølge blev tiltrådt af den ene arbejdsgiver, af Buhl, af den anden arbejdsgiver, af Martin Petersen, Henriques og til sidst af retsformanden. Jeg var heldig trods nervøsiteten, og den dag ikke fri for en vis selvfølelse.

Udenfor retten var samværet med Henriques den store oplevelse, præget af hans fortællekunst, der altid havde et humørfyldt islæt. Han havde en sjælden evne til at aflure de komiske træk i en tilsyneladende nok så dagligdags tildragelse.

I den førnævnte bog om ham er hans hjem beskrevet:

»I den gamle bys hjerte, få skridt fra Købmagergade, bor C. B. Henriques om vinteren. Han har boet her hele sit liv.

Grosserer Benny Henriques, hans fader, flyttede ind i den gamle patricierlejlighed i 1863. I forældrenes tid kørte kun hestekøretøjer på Købmagergade, der om aftenen var belyst af de nyinstallerede gaslygter.

På væggen hænger Edvard Falke's maleri af C. B. Henriques fra 1920, og på bordet i biblioteket står et prægtigt sølvfad, en gave på 80-årsdagen fra A/S Kastrup Glasværk, hvor C. B. Henriques har været formand for kontrolkomiteen fra 1910. Ellers er alt næsten, som det var i forældrenes tid, et gammelt københavnsk borgerhjem, præget af velstand og kultur. Kakkellovnene står der stadig, selvom der er indlagt centralvarme. De hører med til lejlighedens virkelige interiør, der ville blive ødelagt, hvis de blev fjernet. Nationalmuseet er interesseret i at arve en af stuerne. Skinnende prismer og rødt plys. Tegn på svunden tid, der ånder hygge og varme«.

I dette hjem tilbragte jeg uforglemmelige timer.

Den 26. april 1957 var Henriques sidste gang gæst hos Gerda og mig. Et planlagt besøg på Henriques' landsted i Skodsborg blev forhindret af hans tilskadekomst, som medførte døden den 13. juli samme år.

Ejendommeligt var jeg også kommet i nær berøring med den mand, som Henriques vel nok satte højest indenfor sagførerstanden, nemlig overretssagfører Axel Bang.

Handelsminister Hauge havde som nævnt sat mig ind i styrelsesrådet for »Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn«, for hvilket Bang var formand; ungdommelig, sprudlende af humør og med en udpræget social forståelse.

Det var ikke kedeligt, når styrelsesrådet holdt møde, og Axel Bang og generaldirektør Michael Koefoed krydsede klinger; vidste man ikke bedre, måtte man tro, at de nærmest var fjendtligt indstillet

overfor hinanden, og så var der i virkeligheden tale om et godt ven-skab.

Men så længe kampen stod på, var det svært at få et ord indført, og gamle kammerherre Krieger, etatsråd Dybdal, ja selv oldermænd Wildt, den gamle zünftige murermeister, der ellers nok kunne skaffe sig ørenlyd, måtte pænt vente til de to kæmpende havde sænket kår-den. Morsomme var disse intermezzoer mellem to højt begavede mænd, og de hørte næsten med til enhver dagsorden.

Under hagekorsets åg

Efter I. A. Hansens død blev det ved et møde i Bremen i centralkomiteen for »Internationalt Metalarbejderforbund« bestemt, at Danmark fortsat indtil den kommende kongres skulle repræsentere Skandinavien i eksekutivkomiteen.

På kongressen i Paris i august måned 1927 tilbød danskerne at lade mandatet gå over til det svenske metalarbejderforbund, det største i Skandinavien. Man enedes dog om fortsat at lade Danmark være indehaver af hvervet, således at de særlige skandinaviske interesser indenfor »Internationalt Metalarbejderforbund« skulle varetages af mig. I et referat i fagbladet skrev jeg: »Det ærefulde hverv forpligter til af yderste evne at hævde de skandinaviske metalarbejderes interesser indenfor vor internationale organisation«.

Hvervet gav anledning til hyppige rejser til udlandet, og efterhånden knyttede jeg venskabsforhold til en lang række af de ledende folk i metalarbejderorganisationerne i Vest- og Centraleuropa og selvfølgelig ikke mindst i Skandinavien.

I august måned 1930, 10 år efter at »Internationalt Metalarbejderforbund« var blevet genoprettet i København, fandt kongressen atter sted her efter indbydelse af Centralorganisationen af Metalarbejdere. Møderne blev holdt i Rigsdagens fællessal under festlige former og i overværelse af en række prominente gæster fra Socialdemokratiet og fagbevægelsen.

For deltagerne blev det en stor oplevelse, som ikke mindst udlændingene ofte talte om; dertil bidrog den gæstfrihed, de mødte, og de arrangementer, der var knyttet til kongressen.

I sin beretning til Internationalens kongres i London 1934 skrev Konrad Ilg: »at kongressen i København blev et uforglemmeligt min-

de for alle deltagerne«. Konrad Ilg var leder af Metalarbejder-Internationalens Sekretariat, en fremragende mand, som jeg kom til at stå i et særlig stærkt venskabsforhold til.

Han var udlært som klejn- og kunstsmed, var præsident for det svejtsiske Ur- og Metalarbejderforbund og medlem af Det svejtsiske Nationalråd. Han var en højt agtet mand, en stor taler, der endda opnåede at blive »dr. honoris causa« ved Berns universitet.

Den glade tillidsfuldhed, det voksende internationale samarbejde, troen på arbejderbevægelsens fremgang og øgede indflydelse blev dog snart afløst af ængstelse og mismod.

I marts 1932 udtalte Konrad Ilg på et centralkomitémøde i Frankfurt, »at alle landsforbundene befinder sig i en kritisk og ualmindelig oprivende situation«. Han pegede på den kolossale arbejdsløshed i de forskellige lande, og at særlig Tyskland var ude for uoverskuelige vanskeligheder, forstærket af den fremadskridende nazistiske bevægelse.

På kongresserne i det tjekkoslovakiske og det hollandske metalarbejderforbund i juni samme år kom ængstelsen for udviklingen i Tyskland og Østrig stærkt til orde. Den ene af de to formænd for den tyske broderorganisation, Alwin Brandes, hævdede dog på kongressen i august måned, »at vore sidste kampe har bevist, at en stærk sammensluttet fagbevægelse selv i tider som de nuværende ikke bøjer sig for diktaturet«.

Ak ja! Året efter sad Brandes, der også stod i nært venskabsforhold til mig, i fængsel.

I februar 1933 blev »Metallarbeiter-Zeitung« forbudt indtil 15. marts, og i det tjekkiske medlemsblad for 8. marts omtales dette forbud således: »Altså, fordi vort tyske broderblad har sagt sandheden, er det blevet forbudt. Tyrannerne vil aldrig høre sandheden, men den vil skingre dem i ørerne, når Tysklands proletariat rejser sig imod et forrykt og vilkårligt diktatur.

Vore kammeraters hus i Berlin blev gennemført af politi, og en mængde skrifter blev beslaglagt. Den slette samvittighed lader dem ikke sove og med rette mærkes overalt oprørets ånd. Og den vil intet mødeforbud eller husundersøgelse kunne afskaffe.«

Den 30. januar 1933 udnævntes Hitler til rigskansler og gennem-

førte nu nationalsocialismens erobringer, bl. a. ved ophævelse af fagforeningerne.

Den 20. april var det Hitlers fødselsdag, og jeg, der var taget til Berlin for at forhandle med de tyske kolleger, oplevede nu et skuespil, der blev prentet udsletteligt i min erindring. Storbyen var overdådigt flagsmykket, kæmpestore faner med hagekorset dækkede husenes facader, og skulle man dømme efter, hvad man så og hørte, måtte det være en lykkelig tid, der var oprunden for den berlinske befolkning.

Der skulle være en stor parade på Unter den Linden, og på hjørnet af Friederichsstrasse betragtede jeg den mægtige demonstration til ære for føreren.

Og hvem var det, der kom der? Overrasket så jeg en deling polititjente i strækmarch og med et mægtigt orkester i spidsen; men de var jo gode socialdemokrater – således havde sekretær Grassmann fra Hamborg betegnet dem, da han året forud havde været til møde i København og derfra skulle til Berlin for at holde foredrag for dem.

Nu forstod jeg for alvor, at den nazistiske bølge havde gennembrudt digerne.

Alwin Brandes blev efter sit fængselsophold sat under kontrol af det tyske politi, hvor han hver dag skulle give møde. Enkelte af lederne meldte sig af frygt ind i nazipartiet. Brandes stod urokkelig fast i sin overbevisning og med foragt stemplede han forræderne.

Da jeg besøgte ham og hans tapre kone, Minna, i deres lille hus ved Tempelhof, var han mere bekymret for mig end for sig selv. »Du må være forsigtig,« sagde han, »måske derovre på den anden side af vejen står et fotografiapparat i vinduet, og du bliver fotograferet, når du kommer og går«.

Jeg ænsede dog ikke advarslen, og i de følgende 2½ år besøgte jeg ofte huset, der blev rammen om megen tragedie; men hvor jeg oplevede samværet med tapre og kæmpende kammerater, repræsentanter for metalarbejdernes undergrundsbevægelse.

I lighed med andre landes metalarbejderorganisationer, som havde økonomisk mulighed derfor, havde Danmark og Sverige hver stillet 10.000 kr. og Norge 5.000 kr. til rådighed for en hjælpeaktion for de nødlidende kolleger i Tyskland. Disse penge og senere yderligere be-

løb måtte bringes til Berlin i tyske marksedler, da det kunne være farligt at ombytte i selve Tyskland.

Det var naturligt, at det blev mig, der måtte klare denne opgave, som medførte jævnlige rejser til Berlin, og sammenlagt kom det efterhånden til at dreje sig om ret store beløb.

Da jeg efter mit første besøg atter kom til Berlin, var Brandes i koncentrationslejr, og det var en grædende og urolig Minna, jeg traf. Hun ringede et par gange på telefonen, det drejede sig om sæbe, soda og lignende, og inden ret længe var jeg omgivet af taknemlige berlinske kolleger, hidkaldt af de tilsyneladende uskyldige stikord.

I påsken 1935 besøgte jeg Minna, hun havde malet og pudset hele huset op, for hun havde fået besked fra »Reichsanwalt« om, at Alwin ville blive frigivet fra koncentrationslejren, men da jeg 2. påskedag tog afsked med hende, var hun dybt bedrøvet, for hendes mand var ikke kommet hjem.

Disse rejser til Berlin var vel nok forbundet med nogen risiko, men kun een gang blev jeg nervøs, da konduktøren i sovevognen mellem Warnemünde og Berlin lukkede døren op, tændte lyset og med et: »Heil Hitler, haben Sie Dewisen«, lod sig nøje med et »Nein«. Jeg lå i køjen med marksedlerne stoppet ned i strømper og underbukser.

For handels- og kontormedhjælperne bragte jeg også penge til *deres* mand, som i Berlin havde indrettet sig med et lille sæbeudsalg og rullestue, og jeg havde uskyldige breve med hjem til formanden for det tyske træindustriarbejderforbund, Fritz Tarnow, der var flygtet til København, men i lommen havde jeg fremkalderblæk.

Jeg bragte breve til de unge socialdemokraters hovedkvarter, der var camoufleret i et stort fint sportsmagasin i Alte Jakobsstrasse. 14 dage efter mit besøg blev det stormet af nazisterne, og de unge arresteret.

Med væmmelse læste jeg de nedværdigende og hånlige sentenser, som jødernes butiksruder var påmalede, efter at butikkerne var plyndret, og hos private bekendte fornemmede jeg den uhyggelige atmosfære, som krævede hviskende tale for lukkede vinduer, selv om heden var trykkende. Man vidste god besked med nazisternes fremfærd, bl. a. at de havde påsat branden i rigsdagsbygningen.

Da jeg sidste gang i 1935 traf Alwin Brandes i hans hjem, var den

store, stoute mand synlig mærket, grå og afmagret, lige rank og lige beslutsom, men både han og Minna græd, da jeg pakkede gode danske madvarer ud.

*

I juli 1934 opnåedes enighed med arbejdsgiverne om at forlænge de løbende overenskomster til 1. februar 1937. Ernst Christiansen skriver herom i »Danske Smede«:

»I løbet af 1934 dalede arbejdsløsheden og nåede for Smedeforbundet ned på ca. 20 eller gennemsnitlig 74 dage pr. medlem. Priserne var i svag stigning. Pristallet steg fra 162 i februar 1934 til 169 i februar det følgende år. Gennem forbundets lønpolitik lykkedes det i nogen grad at afbalancere prisstigningerne, så realfortjenesten stadig lå over 1927.

Hele denne ændrede situation mærkedes på forbundets ordinære kongres i sommeren 1935. Kjærbøl kunne påvise, at de hårde kriseår var stået igennem, uden at lønniveauet var slået ned, som arbejdsgiverne havde villet. Havde end kriseårene lagt tunge byrder på arbejdernes skuldre, så var dog ved kombineret faglig og politisk virksomhed virkelige tilbageskridt afværget. Til disse resultater i økonomisk henseende kom andre af stor betydning. Tillidsmandsinstitutionen var fæstnet. Netop i månederne forud for kongressen var faldet et par voldgiftsdomme, der viste værdien af bestemmelserne til beskyttelse af tillidsmændene. Den ene af disse domme gav tillidsmanden Osbech hos Burmeister & Wain 5.000 kr. i erstatning, fordi han uberettiget var afskediget, og forbundet fik samtidig tilkendt 10.000 kr. i bod fra firmaet. I den anden tillidsmandssag fastsloges direkte, at tillidsmændene måtte være beskyttet mod særlig afskedigelsesrisiko, eventuelt ved at genansættelse blev gennemtvunget. Foruden i tillidsmandsspørgsmålet kunne Kjærbøl pege på fortsat gode resultater i arbejdet for lærlingene og på andre områder. Denne kongres godkendte Kjærbøls beretning enstemmigt, og den genvalgte ham med akklamation til formand.«

På kongressen fremsatte formanden for Helsingør-afdelingen, Kai Lindberg, efter samråd med mig følgende udtalelse, der blev enstemmigt vedtaget:

»Idet kongressen fastslår betydningen af, at der oprettes et Arbej-

dernes Erhvervsråd til fremme af arbejderklassens økonomiske interesser, opfordrer kongressen De samvirkende Fagforbund til at søge oprettet et sådant erhvervsråd i samarbejde med det danske Socialdemokrati og Det kooperative Fællesforbund.»

Året før, altså i 1934 havde Arbejdernes Oplysningsforbund udsendt en materialesamling, hvori jeg hævdede, »at en fagbevægelse, som undlod at tage beskæftigelsesmæssige eller erhvervsmæssige hensyn, men alene ville slå sig igennem på skøn eller på en »primitiv indstilling«, ville komme til kort og tvinge samfundet til at træffe forholdsregler imod sig. Omvendt tvivlede jeg ikke på, at Socialdemokratiet og regeringen ville vise hensyn overfor faglige ledere, som ikke savnede evnen til at vurdere mulighederne for fremstød.«

Citatet er hentet fra »En Bygning vi rejser«, hvori der videre er anført:

»I god konsekvens af hele denne argumentation udkastede Kjær-bøl samtidig tanken om et »Arbejdernes Erhvervsråd«, hvortil der var knyttet økonomisk uddannet arbejdskraft, men som kontrolleredes af repræsentanter for den faglige, kooperative og politiske arbejderbevægelse. Rådet skulle i forhold til rigsdag, regering og myndigheder være ligestillet med Industrirådet og Grosserer-Societet, være repræsenteret ved handelsforhandlinger o. l. og indsamle og bearbejde økonomiske oplysninger.

Denne tanke blev taget op af Stauning, på hvis initiativ der i efteråret 1934 forhandlede mellem hovedorganisationerne om oprettelse af et sådant råd. Efter de nødvendige forberedelser trådte det i virksomhed i 1935 med netop de af Kjær-bøl anførte opgaver. Dets første formand blev borgmester Peder Christensen, som på det tidspunkt var formand for Det kooperative Fællesforbund. Som kontorchef og daglig leder antoges cand. polit. Niels Lindberg. »Arbejderbevægelsens Erhvervsråd« blev den officielle betegnelse for det nye organ.

Med erhvervsrådets oprettelse anerkendte den samlede bevægelse, at der var indtrådt en ny tilstand, som gjorde det nødvendigt for arbejderbevægelsen at beskæftige sig med landets samlede økonomiske anliggender – og gøre det på solidt grundlag. På denne måde udtrykte rådet en erkendelse af et ansvar, men det var naturligvis også tænkt som en kilde til øget indflydelse og kom til at

virke således i en periode, da erhvervsorganisationerne i stigende grad toges med på råd.«

Det er givet, at den vedtagne udtalelse på smedenes kongres bidrog til at fremme oprettelsen af erhvervsrådet, og den vakte da også en sådan opmærksomhed, at dagspressen beskæftigede sig med den.

Folketingsmand og minister

Den 13. september 1935 døde møllermester Christen Hansen, mangeårig folketingsmand for Københavns 9. kreds.

I oktober skulle der være folketingsvalg, og nogen tid før kom en deputation fra 9. kreds og opfordrede mig til at lade mig opstille som Christen Hansens efterfølger. Det var på Staunings foranledning, og det blev meddelt mig, at han ville have mit svar senest kl. 7 samme dag.

Selv om de fremmødte partifæller kun gik Staunings ærinde – jeg vidste, at en af dem ønskede selv at blive folketingsmand – var jeg irriteret over disse gentagne opfordringer, der også var kommet direkte fra folketingskredse i provinsen, og jeg var uvenlig, men lovede dog deputationen at overveje og at give Stauning besked; trods alt var jeg blevet usikker, det pres, jeg var ude for, måtte jo have stærke bevæggrunde, og jeg benægter ikke, at jeg følte mig smigret.

Det var ikke alene sammenkædningen af min stilling som forbundsformand med et folketingsmandat, der ængstede mig, det var også selve atmosfæren i rigsdagen, som jeg havde fornemmet og ikke syntes om.

Som medlem af forskellige kommissioner kendte jeg »den politiske luft«, og en dag jeg gik fra Christiansborg, lovede jeg mig selv, at jeg aldrig skulle være rigsdagsmand.

Da jeg havde sundet mig lidt efter deputationens besøg, tilkaldte jeg hovedkasserer og begge sekretærer, der alle tre var imod, at jeg efterkom henvendelsen.

Jeg henviste til Staunings mange anmodninger, det var jo svært stadig at være afvisende, og med en lille snert: »Det er jo lettere for dem, der ikke bliver opfordret«.

Det er muligt, at jeg havde holdt mig stiv i ryggen, hvis jeg havde haft lidt mere tid til overvejelse; men jeg skulle samme dags aften rejse til Prag og havde travlt med at afvikle forskellige sager.

Da jeg til den fastsatte tid ringede til Stauning og sagde ja, var det ikke resultat af moden overvejelse, og da jeg om aftenen lå i min køje i nattoget til Berlin, kom tvivlen ind i mit sind. Jeg fortrød, at jeg havde overgivet mig, men nu var der næppe mulighed for et tilbagetog.

Et brev fra et medlem af bestyrelsen i vælgerforeningen i 9. kreds, Aage Jørgensen, en god gammel ven, var derfor ikke uvelkomment. Han meddelte mig, at man havde samlet sig om Ib Kolbjørn, man vidste jo, skrev han, at jeg ikke ønskede at blive folketingsmand, og han rådede mig til at opgive min kandidatur.

Jeg gik nu til Stauning, viste ham brevet og bad om at måtte trække mig tilbage, men håbet om imødekommenhed brast, da han erklærede, at det skulle jeg ikke bryde mig om, jeg havde jo lovet at lade mig opstille – basta.

Men nu blev jeg stadig og erklærede, at så måtte Stauning selv klare ærterne, jeg ville ikke røre en finger for at blive valgt, og jeg nægtede at deltage i opstillingsmødet.

Med en brummen i skægget, der vist nærmest måtte opfattes som utilfredshed, bebudede han, at han nok skulle klare den situation.

Det var med blandede følelser, jeg forlod Stauning, ked af, at jeg var raget ind i dette politiske kævl, men med håb om, at jeg kom hel-skindet igennem, det vil sige gik fri for at blive opstillet.

Men det skulle gå anderledes.

Den aften, mødet fandt sted, blev der ringet til mig, – jeg boede dengang på Nørrebro, – om straks at komme, man havde vedtaget at opstille mig. I en taxa tog jeg af sted, overrasket over, men ked af, at jeg alligevel ikke havde undgået min skæbne.

Det viste sig, at Stauning havde allieret sig med Vilh. Buhl, der boede i kredsen, og hvilken forsamling kunne vel klare sig, når de to kæmper drog sværdene. Buhl oven i købet som mødets dirigent.

Jeg måtte frem på scenen og takke den store forsamling for den tillid, der var vist mig, og love at gøre mit bedste, når jeg kom ind på tinge. Det var jo en sikker kreds, jeg kunne ikke undgå at blive valgt.

Men det værste var, at nu skulle jeg holde vælgermøder, selv om det kun drejede sig om nogle få. Fuldstændig utrænnet, uden politisk ballast, anede jeg ikke, hvad jeg skulle sige; jeg fik dog lavet et manuskript, som jeg ved det første møde, endda sammen med selve Stauning, lirede af.

Da jeg bagefter spurgte ham, hvordan det var gået, lød det overbærende, at det var såmænd meget godt, måske havde jeg talt lidt for hurtigt.

Hvor var han festlig ved sådan en lejlighed! Når han med sin dybe stemme sang med på Oskar Hansens »Stauning igen«, var han ikke til at stå for.

Som sagt var 9. kreds en sikker socialdemokratisk kreds, og godt for mig, når jeg nu var tvunget til at optræde på den politiske arena. Skulle jeg gennem mine valgtaler have erobret et rigsdagsmandat, var jeg ganske givet dumpet.

Den 22. oktober 1935 fandt folketingsvalget sted, det sejrrie valg, hvor Socialdemokratiet kunne notere en fremgang på 105.000 stemmer, med over 46 procent af vælgerne bag sig.

Stauning stod nu overfor en rekonstruktion af ministeriet, og nogle dage efter valget blev jeg kaldt ned til ham og fik måske mit livs største chok, da han sagde, at jeg skulle være handelsminister.

Der er afgjort ingen tvivl om, at havde jeg vidst, at dette blev enden på legen, havde jeg ikke ladet mig indfange.

Jeg bønfuldt Stauning om at blive fri, jeg gjorde opmærksom på, at den post kunne jeg umuligt klare, men bønner og forestillinger var omsonst, nu havde han fået mig i nettet! Der var ingen pardon, og med det trøstens ord – affødt af Staunings egen erfaring som handelsminister: »Jespersen er jo dernede«, forlod jeg ham i dyb mismod. (Jespersen er den senere mangeårige departementschef). Jeg gik i min nød til Buhl, der da var skattedirektør, og beklagede mig, men desværre erklærede han, at jeg selvfølgelig skulle efterkomme Staunings ordre.

Kort efter fik jeg at vide, at trafikminister Friis-Skotte forlod regeringen, og jeg ringede derfor til Stauning og henstillede, når jeg endelig skulle være minister, at jeg fik overladt trafikministeriet, men med et barsk: »Der kan ikke ændres noget,« blev jeg afvist.

Sammen med de andre nye ministre, forsvarsminister Alsing An-

dersen, undervisningsminister Jørgen Jørgensen, kirkeminister Johannes Hansen, trafikminister Niels Fisker og socialminister Ludvig Christensen blev jeg da om aftenen den 4. november af Stauning forestillet for kongen på Fredensborg Slot, efter at udnævnelserne var underskrevet.

Tidligt på formiddagen den 5. november mødte jeg efter aftale med Hauge i handelsministeriet. Under den flere timer lange samtale fik jeg overraskende at vide, at Hauge ikke gik på grund af svigtende helbred, således som almindelig antaget, men at han, som han udtrykte det, »var smidt ud«.

Jeg erklærede, at havde jeg vidst det, ville jeg under ingen omstændigheder havde overtaget posten, hvortil Hauge bemærkede, at når han skulle afløses, kunne han ikke tænke sig nogen bedre.

Dette var sikkert mere end en høflig vending, thi Hauge havde jo flere gange vist mig sin bevågenhed; han havde sat mig ind i rekonstruktionsudvalget for Burmeister & Wain og i styrelsesrådet for Sparekassen. Som medlem af det under handelsministeriet hørende eksportkredit-udvalg var jeg ofte kommet i nær berøring med ham.

Formiddagens lange samtale sluttede med, at vi spiste frokost sammen, et venskab var beseglet. Hauge døde den 25. december 1940.

Jeg ved ikke, hvorfor Stauning skilte sig af med ham. Valgkampen var i høj grad ført på Hauge's politik, det vil sige Valutacentralen, som var resulteret i den store politiske sejr.

At der var slidt stærkt på Hauge, kan der ikke være tvivl om, og måske ville Stauning have en yngre mand ind, selvom Hauge kun var 65 år, men jeg er tilbøjelig til at tro, at den væsentligste grund har været, at Stauning ville knytte fagbevægelsen så stærkt som muligt til sin politik.

Det var jo uundgåeligt, at udnævnelsen af mig til minister måtte vække almindelig opmærksomhed. I værket »En Bygning vi rejser« hedder det:

»Ministerlistens største overraskelse var dog den nye handelsminister, Johs. Kjærboel. Rigsdagspolitisk var han uden fortid. Han havde heller ikke beskæftiget sig med kommunalpolitik. Han var den udprægede fagforeningsformand, men ikke ensidig eller snæ-

vertsynet. Tværtimod havde han et vågent blik for fagbevægelsens politiske forpligtelser og for samfundets erhvervsøkonomiske sammenhæng.«

I bogen »Vor Regering og Rigsdag« skriver Gunnar Fog-Petersen:

»Da den landskendte formand for Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund – en stilling Kjærboel har været indehaver af fra 1926–35 – 50 år gammel lod sig vælge til folketingsmand, undrede en og anden sig derover. Naturligvis kunne han, med den position han indtog i sit parti, let være blevet rigsdagsmand på et tidligere tidspunkt, men det har han altså ikke ønsket.«

Forfatteren gør sig dog skyldig i en fejltagelse, når han videre skriver:

»Nu lod han sig vælge på en sikker plads i hovedstaden, og det viste sig snart, at det heller ikke var folketingsmand, han i og for sig ville være, men minister. En halv snes dage efter at han var blevet medlem af rigsdagen, var han medlem af regeringen. Utvivlsomt har han været en af hovedmændene for kravet om ministeriet Staunings rekonstruktion i efteråret 1935.«

Intet kunne være mere forkert. Jeg fik lejlighed til at gøre Gunnar Fog-Petersen opmærksom på hans fejlagtige formodning, og han lovede at ville forsøge en korrigerende, men hans tidlige død den 28. maj 1939 – han blev kun 58 år – kom i vejen derfor; og han er jo ikke den eneste historieskriver, der har taget fejl.

Derimod er K. K. Steincke's omtale af mig i sin bog »Det trækker op« helt korrekt:

»I forbindelse med det nye ministerium kan jeg ikke nægte mig fornøjelsen overfor hr. Kjærboel, hvem jeg også gerne vil glæde, at servere følgende lille historie. Under mine samtaler med Stauning vedrørende min afgang fra socialministeriet fik jeg det indtryk, at han egentlig helst ville have Kjærboel til min efterfølger, selv om han personlig satte megen pris på Ludvig Christensen. I ungdommeligt overmod tilbød jeg da Stauning, at jeg ville tale med Kjærboel og bevæge ham til at overtage socialministeriet, i hvilken anledning jeg telefonerede til ham og bad ham komme op til mig i ministeriet. Svar: »I hvilken anledning?« – »Det skal du få at vide, når du kommer.« – »Ja, jeg kommer ikke, før du i telefonen har meddelt mig, hvad det drejer sig om.« Til sidst måtte

jeg rykke ud med, at det drejede sig om socialministeriet og skulle lige til at forklare ham, hvor tiltalende en opgave det var, men næppe havde jeg udtalt ordet »socialminister«, før han sagde: »Nej, du kan – og så kom der en ed så frygtelig og langstrakt, at jeg dels af hensyn til folkekirkens medlemmer, dels til papirnøden ikke kan gengive den – bande på at jeg ikke under nogen omstændigheder skal rage dine kastanier ud af ilden o.s.v. o.s.v.«, indtil jeg helt forstumlet og udmattet måtte lægge røret på.«

I »Danske Smede« følger Ernst Christiansen hertil:

»Denne lille muntre fortælling viser i hvert fald, at Kjærbøl ikke stod på tærne efter at blive minister. Men han blev det altså.«

I »Smedeforbundets jubilæumsskrift 1938« skrev Peter Andersen:

»For dem, der stod Kjærbøl nær, var der ingen tvivl om, at han kun efter mange og store overvejelser gik ind på at forlade formandsstillingen i Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund for helt at lade sig opsluge af det politiske liv. Ganske vist havde han i de seneste år i stigende grad taget del i behandlingen af de samfundsøkonomiske spørgsmål, som han nu som minister må beskæftige sig med, og der er ingen strid om værdien af den indsats, han på disse og andre områder har gjort ved siden af sin formandsgering, men forbundets arbejde stod dog hans hjerte nærmest, og der er sikkert lagt et endog meget stærkt pres på ham for at få ham til at træffe sin afgørelse, som den blev.«

Videre er der i jubilæumsskriftet anført:

»Under samme hensyn som ved I. A. Hansens død, nemlig at en så stor del af kongresperioden var tilbage, vedtog hovedbestyrelsen, at en ekstraordinær kongres skulle indkaldes for at foretage valg af en ny formand. Iblandt dem, der måtte blive tale om at vælge, var selvsagt forbundets næstformand, Peter Andersen, som i ca. 16 år havde bestridt stillingen som sekretær og næstformand, samt i en endnu længere årrække havde været medlem af hovedbestyrelsen. Trods dette, at han selv frabad sig valget og anbefalede at vælge Leonhard Hansen, Århus, der havde været på valg sammen med Kjærbøl i 1926, krævede kongressen alligevel, at han skulle lade sig opstille, og Peter Andersen gav efter og blev valgt. Til næstformand valgtes sekretær Vilh. Christensen, og som ny sekretær valgtes Hans Rasmussen, Odense, der i sin forholdsvis

korte formandstid i Odense afdeling havde vist sig som en meget brugbar mand.«

Stærkt bevæget tog jeg afsked med mine kolleger på den ekstraordinære kongres den 30. november, hvad der foranledigede en morsom tegning af Jensenius med digt af »Ærbødigst«:

Bevæget afsked med kollegerne

Farvel, kammerater! For smedene jeg
forsvinder fra horisonten.
Den gamle, I ved nok, har kaldt på mig
jeg må med de andre til fronten.

Fra essen på Gamle Kongevej
ej ryger mer mine gnister.
For Stauning sagde: Nu mukker du ej,
du skal være handelsminister.

Bevares, anselig stillingen er,
berømmelse også der ligger.
Alligevel stillingen her hos jer
den tror jeg er mere sikker.

Næ, slet ingen garantier man har,
hvad tilfældet Borgbjerg bekræfter.
For Stauning ta'r sin hammer og sla'r,
for han har de stærkeste kræfter.

Mig holder Stauning for tiden af,
de allesammen er glade.
Hvem sikrer mig, at ikke en da'
jeg går til Borgbjergs brigade?

Nu har en anden formand I valgt.
Jeg bader mig jo i solen.
Men skulle det ske, jeg i unåde faldt,
så sidder jo Peter på stolen.

Hans stemme skælvede stærkt derved,
han hulkede, ærligt og redeligt.
Så rejste der sig en barket smed
og sagde: »Vist er det kedeligt!«

Det har vi ej før været ude for,
at sådan du overmandes.
Det er da ikke noget at tude for,
vent til du skrider, Johannes!

Ved et par afskedsfester i Smedeforbundet og i Centralorganisationen af Metalarbejdere blev jeg hyldet og fik smukke gaver.

*

Da jeg ved Folketingets første møde efter oktobervalget satte mig på den nederste af regeringsstolene som den yngste i anciennitet af ministrene, samlede jeg vel nok den største opmærksomhed. Det var jo ikke almindeligt, at en nyvalgt folketingsmand straks indtog sin plads som minister, og at det oven i købet var en decideret fagforordningsmand, der aldrig havde deltaget i politisk virksomhed.

En af de første, der kom hen til mig og gratulerede med den nye værdighed, var Christmas Møller.

»Nu har jeg i årevis slidt og stridt for at blive minister,« sagde han, »og så bliver De bogstavelig talt slæbt til taburetten. Jeg opnår nok aldrig at blive minister.«

I en tale betegnede han mig som en homo novus, hvad der politisk set var rigtigt.

At starte i folketinget som minister og uden naturlige forudsætninger må være det samme som at blive kastet ud på dybt vand uden at kunne svømme.

Gode kammerater hjalp mig, min ven, Holger Larsen, formanden for finansudvalget gav mig gode råd. Han pegede bl. a. på talerstolen med et: »Den skal du holde dig fra så meget som muligt,« et råd, der i høj grad tiltalte mig.

En anden var formanden for Keramisk Forbund, Einer-Jensen.

Vi havde siddet sammen i De samvirkende Fagforbunds forretningsudvalg i flere år, kendte hinanden ud og ind, og havde knyttet et venskab, der aldrig blev brudt.

For en politisk novice som mig var de to venners bistand såre værdifuld, og det gjaldt ikke mindst Einer-Jensen, fordi han i modsætning til Holger Larsen stadig var medlem af tinget og kunne følge mig til døren, da jeg gik ud. Han er en dreven politiker, med fremragende forhandlingsevne; han har vist mig et aldrig svigtende kammeratskab, og uden risiko kunne jeg betro mig til ham og få god vejledning.

Det var mig en tilfredsstillelse, da jeg senere kunne medvirke til, at han blev formand for den socialdemokratiske gruppe, og konstatere partifællernes tilfredshed med hans ledelse.

Jeg blev optaget i vistnok den ældste af Snapstingets kaffeklubber »den jyske kaffeklub«, der gennem årene havde haft fremtrædende socialdemokratiske rigdagsmænd som medlemmer, oprindelig fortrinsvis jyder, deraf navnet.

Da jeg på Holger Larsens foranledning blev medlem, var, såvidt jeg husker, foruden ham, Einer-Jensen, landbrugsminister Kr. Bording, kirkeminister Johannes Hansen, folketingsmændene, dyrlæge Jens Peder Jensen og fisker Ludvigsen medlemmer. Senere kom justitsminister Busch-Jensen, trafikminister Kai Lindberg og finansminister Viggo Kampmann til.

*Idyl i kaffeklubben i Snapstinget.
Busch-Jensen opvarter*

Busch-Jensen og jeg kom til at stå hinanden nær, jeg høstede megen viden hos ham, det levende leksikon, den sproglige begavelse, manden præget af megen sund fornuft og en udpræget velvilje overfor sine medmennesker.

Indtil sin død var Johannes Hansen formand. Han bestemte, hvem der dag for dag skulle betale »omkostningerne«, og førte et minutiøst regnskab, så ingen blev forfordelt.

Da han døde, blev jeg formand.

Klubben havde sit stambord, ingen udenforstående måtte sætte sig ved bordet uden formandens tilladelse, og ingen måtte byde eller betale for genstande uden særlig aftale.

Jeg håndhævede klubbens uskrevne love med megen strengthed, de var kendt af alle tingmedlemmerne og blev respekterede.

Selv om klubbens eftermiddagskaffe, der efterhånden fortrinsvis blev til øl, var præget af den munterhed, som er foreneligt med en afslapningsstund, blev alvorlige problemer også behandlet, og ofte blev det til nyttige referater og værdifulde oplysninger.

Da jeg forlod tinget, blev Kai Lindberg formand, og min efterfølger som boligminister, Kaj Bundvad, blev medlem.

I politisk stormvej

Som minister kom jeg hurtigt i funktion med et forslag om valuta-lovens forlængelse. Det var første gang, jeg betrådte folketingets talerstol, en kende nervøs, men ikke mere end at man bagefter erklærede, at jeg havde gjort indtryk af overlegen ro, som altså i nogen grad var tilkæmpet.

Forslagets fremsættelse var ikke udtryk for noget særligt initiativ fra min side; valgkampen var jo ført og vundet på kravet om valuta-centralens opretholdelse.

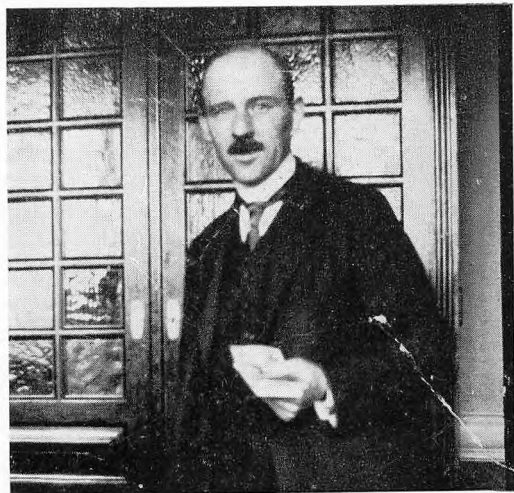
Da de konservative bekendtgjorde, at de ville undlade at stemme, fordi valget havde vist, at befolkningens flertal krævede denne lov, kunne forslaget vedtages med regeringspartiernes stemmer både i folketing og landsting og blev ophøjet til lov den 18. december 1935.

Første stykke vej på min politiske løbebane var tilbagelagt, men kunne ikke give noget fingerpeg om, hvordan det ville gå, når jeg stod overfor større politiske opgaver.

Kort efter, at den nye regering var dannet, var der taffel på Fredensborg Slot, hvor kongeparret residerede. Efter taflet blev der drukket kaffe i havestuen, og særlig de nye ministre var genstand for opmærksomhed. Også jeg blev beæret med en samtale med kongen, som blandt andet spurgte, hvordan det føltes at være handelsminister. Jeg svarede, at jeg var noget trykket og usikker; Hauge havde i længere tid været ude i valgkampen, så der var ophobet en mængde sager i ministeriet, og nu skulle der forelægges en ny valutalog, som måske ville fremkalde en større debat i rigsdagen. Dertil kommer, sagde jeg, at jeg ikke er fortrolig med rigsdagsarbejdet, da jeg ikke tidligere havde været medlem. Kongen trøstede mig og sagde bl. a.: »De har en fordel, de andre kan ikke slå op i Rigsdagstidende og se, hvad De tidligere har sagt.« Jeg måtte erkende, at det ikke var

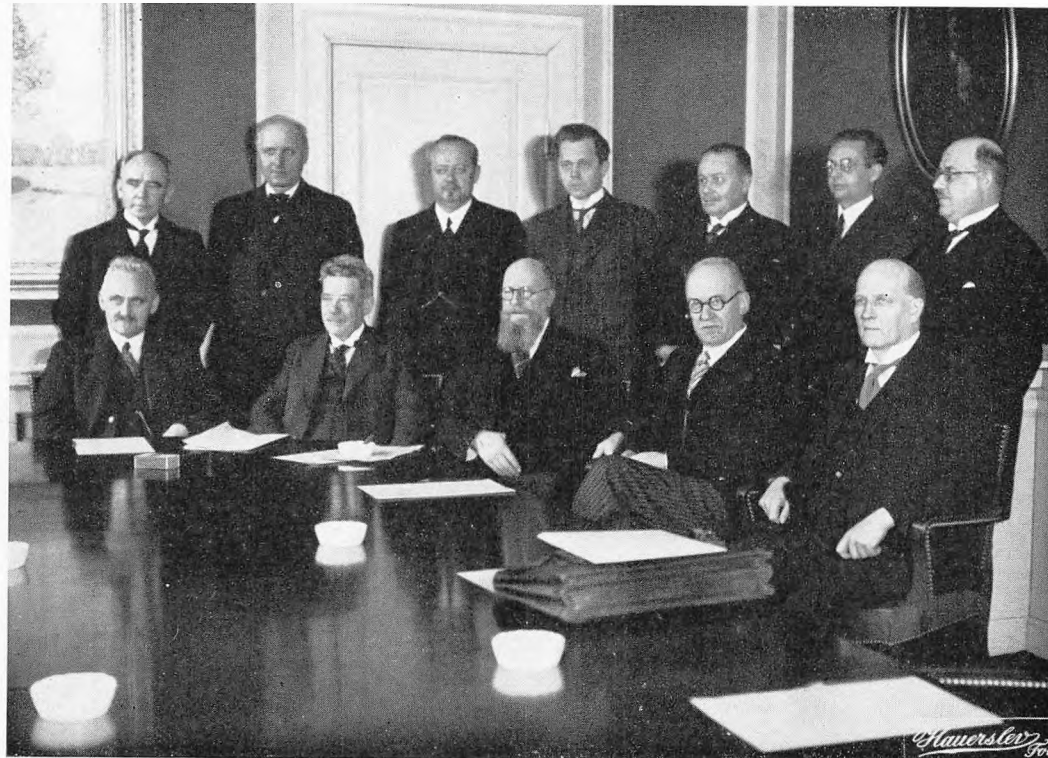
*vej fra Den faste Voldgiftsret sammen med
Martin Petersen og Bubl ca. 1930.*

Som kontorbestyrer 1917.

Hauge afleverer handelsministeriet 1935.

Ministeriet Stauning-Munch 1935.

Stabelafløbning på B. & W.'s skibsværft, Refshaleøen 1936.

uden betydning, og jeg morede mig over kongens humør, som jeg ofte senere skulle stifte bekendtskab med.

Fra Hauge arvede jeg også forslaget om at ændre Nationalbanken fra at være et privat aktieselskab til at blive en selvejende institution. Forslaget blev til lov den 7. april 1936, og Bramsnæs blev den første kongelig udnævnte direktør.

Det betød selvfølgelig meget for en nybagt minister uden parlamentarisk erfaring, at regeringen efter landstingsvalget i 1936 erobrede flertallet, hvortil kom Staunings bevågenhed, selv om han sikkert fandt, at handelsministeren til tider viste for lidt politisk aktivitet.

Hauge og Hans Nielsen lagde ved en bestemt lejlighed ikke skjul på, at jeg burde tage noget hårdere fat på oppositionen, men når jeg mærkede, at jeg stod svagt i debatten med de gamle trænede politikere, fandt jeg, at det var bedre at tie, end at brænde sig.

Det vakte opmærksomhed, at jeg undlod at svare på nogle nærgående spørgsmål, som Pürschel rettede til mig, og i dagspressen var det på en lidet smigrende måde blevet omtalt. Til held for mig undlod Bording nogle dage senere at svare på et direkte spørgsmål, men han var jo en meget estimeret politiker, og her nøjedes man med at konstatere, at »Bording var gået til Kjærbøls tavse brigade«. Hvad Pürschel angik var jeg irriteret over hans overlegne studentikose optræden og klar over, at jeg ikke kunne stå mig i en debat med ham.

Da jeg senere fik anledning til at sige, at jeg både kunne tie og tale, skrev »Ærbødigt« følgende vers:

Den danske talekunst er stor,
især i folketinget.
Der tales millioner ord,
snart myndigt, snart bevinget.
En gerne vil i pulten slå,
en anden lyrisk maler.
Snart er det værd at høre på,
og snart Hans Nielsen taler.

Men når hr. Kjærbøl ordet ta'r,
så spidser mange øre.
Thi ordet i sin magt han har,
det lader sig jo høre.
Med virkning han fremføre kan
det, som han har at sige.
Men skal det være, siger han,
så kan jeg også tie!

Det, som hr. Kjærbøl tier om,
når han la'r vær' at vidne,
det fyldte godt, såfremt det kom
en dag i Rigsdagstidende.
Den mand skal ikke høre spot,
hr. Kjærbøl vil jeg hædre.
At holde taler, det er godt,
at holde mund er bedre!

Jeg tvivler på, at så vil skik
i folketinget blive.
Ens egne ord er sød musik.
Hans Nielsen vil da sige:
»Man ej på maven af den grund
for Kjærbøl burde ligge.
Jeg kan da også holde mund.«
— Han gør det bare ikke!

For dem, der troede, at en fagforeningsmand, der aldrig havde givet sig af med praktisk politik, kunne springe ind i rigsdagen og straks beherske den politiske debat, var jeg selvfølgelig en skuffelse. Jeg havde ikke fra et menigt medlems plads fået lejlighed til at sætte mig ind i rigsdagsmekanikken, og ingen kunne være mere utilfreds end jeg selv. Jeg fortrød for alvor, at jeg havde forladt min fremtrædende plads i fagbevægelsen og ladet mig lokke ind på et område, som jeg var ukendt med. Ganske vist var det Stauning, der havde ansvaret, men det blev givetvis ikke taget i betragtning, og for de drevne tingmedlemmer var det naturligvis en svir at sætte mig i forlegenhed.

Jeg fik flere gange kærligheden at føle, og den 17. februar 1937 foranledigede de konservative, at der blev stillet dagsorden, efter at deres ordfører, Henning Hasle, havde formuleret spørgsmålet: »Er handelsministeren overhovedet kvalificeret til at indtage den post han har? Ministeren har både formelt og reelt brudt loven«.

Stormen blev redet af, og efterhånden blev jeg mere fortrolig med den politiske arena, men jeg manglede den fødte politikers træning og lyst til at krydse klinger, og jeg følte mig underlegen.

Jeg kendte kortene, jeg lærte spillets regler, men jeg erhvervede aldrig den kombinationsevne og den fantasi, som en udpræget politiker skal være i besiddelse af.

Til gengæld har jeg anerkendt og ofte beundret dem, der beherskede den politiske kunst, men jeg havde svært ved at forlige mig med den lethed, hvormed der kunne skiftes standpunkter, og den tve-tydighed, der kunne ligge i at høre fremsat een mening på talerstolen og en anden på tomandshånd.

Mine mangler som politiker kunne Stauning selvfølgelig ikke undgå at få øje på, og der er nok hvisket ham noget i øret derom.

I 1936 døde Vilhelm Nygaard og i 1938 hans efterfølger som formand for De samvirkende Fagforbund, Chr. Jensen.

Dagbladet »Politiken« havde spurgt mig, om det var på tale, at jeg skulle være Chr. Jensens efterfølger, hvortil jeg svarede, at det var der afgjort ikke.

Det gav Stauning anledning til at bemærke, at jeg skulle ikke have svaret så kategorisk, det at være formand for De samvirkende Fagforbund var lige så betydningsfuldt som at være minister.

»Vil du måske gerne af med mig som handelsminister?«, spurgte jeg, hvortil Stauning svarede, at »på den måde skulle det ikke opfattes«.

*

Kort efter, at jeg var blevet minister, aflagde jeg et besøg hos min plejefar i Troense, det var jo dog ham, der – vel nok uden selv at tro på det – havde spået om min fremtid.

En medarbejder ved »Svendborg Avis« havde forinden besøgt Anders Hansen og interviewet ham. Han fortæller, at da han havde frembragt sit ønske og gjort Anders forståeligt, at det var »Bondegaards Avis«, fik den gamle munden på gлед:

»Tak! – mange tak ska' De ha'. Ja, det er vel nok en stor glæde! – Store tårer løber ned ad den gamle fragtmands kinder. – Det sku' min kone ha' oplevet, hun ville rigtignok være bleven glad. Min kone ventede sig li'som mig noget stort af Johannes. Han var jo så'n en dejlig dreng og så klog. Jeg husker så tydelig en aften vi sad og spillede kort. Her var skovfogden, Rasmus Hansen og dr. Bentsen. Så si'r Johannes til doktoren: »Ska' jeg ta' dig a'!« Å, min-sandten på et øjeblik ha'de han tegnet doktoren fuldstændig som han sad. Jo, han var dygtig.

Jo, han var en dejlig dreng, kommer det inde fra sengen, han ha'de en høj stjerne her i Troense, alle ku' li' ham, men han var ikke som de fleste drenge.

– Han var dygtig i skolen?

– Ork ja. Han gik jo deroppe hos lærer Jensen, og en skøn' dav kom læreren og fortalte, at nu kunne han ikke lære Johannes mere regning. Å, Jensen ku' ellers nok regne. Men Johannes regnede videre, helt oppe i 3. grad. Je' sa' osse til ham: Du bli'r minister, Johannes! Og nu blev han det. Ja, er det ikke forunderligt.

– Det er altså i disse stuer, han har opholdt sig?

– Ja, der i det lille pulterkammer, der sov han, indtil han kom i lære hos klejnsmed Mortensen i Svendborg. I Svendborg havde han det strengt. Han havde ikke noget godt kammer, men Johannes klagede sig ikke, han havde det godt, sa' han. Men helt godt var det dog ikke.

– Jeg har fået brev fra Johannes. Han kommer snart herover, skriver han – »for nu er je' jo ble'n minister, som du altid har sagt,

far.« – Ja, det er forunderligt, som det kan gå. Men den ting ska' Johannes nok klare, han har et godt hoved, og han har klaret alt, hvad han endnu har haft med at gøre. Han er en dejlig dreng.

Anders Hansens ansigt stråler. Jeg kan se på ham, at han er ude for noget ovenud lykkeligt, og hvor hans tanker er henne, er nemt at gætte. Selv om han snart er 80 år, vil den stolteste dag i hans liv blive den dag, da Johannes Kjærbøl næste gang kommer til Troense.«

Til trods for, at jeg omfattede min skønne barndomsegn med usvækket kærlighed, var det dog ikke ofte, jeg havde besøgt Troense, dertil havde arbejdet lagt for meget beslag på mig, og tit blev det kun til en lille afstikker i forbindelse med en forretningsrejse, men minderne levede hos mig.

*

Til gengæld for mine vanskeligheder som politiker fik jeg et udmærket samarbejde med mine medarbejdere i handelsministeriet.

Det kunne i begyndelsen knibe for dem at acceptere, at »morgenstund har guld i mund«, men efterhånden blev de fortrolige med det, og ofte viste det sig, at de blev tilfredse med at kunne »afvikle« deres minister fra morgenstunden.

Fra mine allerførste dage i handelsministeriet mindes jeg en morsom hændelse; jeg kunne i mit kontor, der var lydsikret med dobbelte døre, høre stemmer, endda til tider så tydeligt, at jeg kunne opfange enkelte ord. Jeg snusede rundt som en kat i et hundehus og konstaterede, at stemmerne kom fra radiatorerne, som af hensyn til værelsets fornemme stil var godt gemte i skabe ved væggen og just ikke bidrog til at udnytte varmen; når jeg lyttede her, var det til tider muligt at følge en hel samtale udenfor kontoret. Jeg undersøgte nøje gulvet under skabene, om der skulle være et hul, som lyden kunne komme igennem, men det var der ikke. Til sidst gik jeg udenfor på gangen, og hvad så jeg? – to store åbne riste lige ud for radiatorerne, vel nok anbragt for at gangen også kunne nyde godt af varmen fra det ellers »hermetisk« tillukkede rum.

Da jeg gjorde handelsministeriets daværende faktotum, betjentformand Olsen opmærksom på den »geniale« anordning, fortalte han, at der her i sin tid havde stået en bæk, som særlig journalisterne havde fundet behag i at benytte, hvorfor den var blevet fjernet. Jeg gav

besked på hurtigst muligt at få ristene dækket til, de var jo ikke udtryk for megen omtanke hos dem, der havde indrettet bygningen.

En lille episode fra min første ministertid vil jeg også nævne. Jeg overværede på det for mig tidligere lukkede værft på Refshaleøen en stabelafløbning, hvorefter der var en lille sammenkomst i direktionslokalerne med vin og det obligate bagværk. Og hvem opvartede her? Ingen ringere end Bondegaaards sendebud, ingeniør Gundestrup, der måtte lide den tort at byde mig vin og brød. Situationen var grotesk, min hårdkogte nejsiger ved forhandlingsbordet opvartende den af ham og Bondegaard yderst ringeagtede person.

Det gjorde mig egentlig ondt for Gundestrup, der forøvrigt snart efter, at den nye ledelse for B. & W. var kommet til, måtte forlade værftet.

Han passede ikke ind i den atmosfære, der nu kom til at præge den store virksomhed.

I et enkelt tilfælde svigtede det ellers udmærkede samarbejde med embedsmændene så fuldstændigt, at jeg måtte afskedige en mand, der var anerkendt som en dygtighed, men som i det daglige arbejde var egenrådlig og uden evne til at kunne tilpasse sig de skiftende ministre, en enspænder, hvis svigtende helbred måske nok bidrog til, at han var ganske uden respekt for ministeren.

Det var lederen af ministeriets søfartsafdeling, kontorchef Krogh, der flere gange af Hauge havde fået advarsler. I vinteren 1937 undlod han at følge de direktiver, jeg havde givet med hensyn til isbrydningstjenesten, og dette måtte føre til hans fald.

Krogh krævede en undersøgelse i henhold til tjenestemandsløven, hvad flere sammen med mig frarådede ham, men da han fastholdt kravet, formåede jeg rigsadvokaten til at foretage en sådan. Det blev derved klarlagt, at afskedigelsen måtte anses for berettiget. Det var med beklagelse, jeg traf afgørelsen, og den vakte selvfølgelig opsigt i søfartskredse, men jeg fandt forståelse hos den overvejende del af tjenestemændene.

Fra Kroghs broder i Sydamerika modtog jeg et brev med trussel om, at han kom hjem til Danmark og ville skyde mig. En anden broder, nobelpristageren August Krogh, der formentlig havde fået genpart af brevet, skrev til mig og trøstede med, at broderen i Sydamerika var noget eksalteret og ikke skulle tages alvorligt.

Det var naturligt, at Stauning måtte være med i en sag af denne karakter, så meget mere som han kendte Krogh fra sin tid som handelsminister. Den endelige afgørelse blev truffet en søndag under Staunings week-end-ophold hos sønnen Holger, som dengang ejede en landejendom på Orø i Holbæk fjord, hvor jeg efter indbydelse af Stauning aflagde besøg. I fred og ro hyggede Stauning sig her under primitive forhold, og det var øjensynligt, at han var meget interesseret i landbrugets problemer.

Omtrent på samme tid opstod en divergens mellem Danmark og Polen, der fik bygget nogle skibe på dansk værft. De polske myndigheder mente, at der fra dansk side blev vist for lidt opmærksomhed til gengæld for de placerede ordrer. Man hæftede sig ved, at ingen repræsentant for den danske regering havde aflagt besøg i Polen, medens omvendt flere havde gæstet Danmark.

På denne foranledning bestemte Stauning, at jeg skulle rejse derned for at bringe polakkerne i bedre humør. Der blev udarbejdet et omfattende program for besøget, der skulle foregå i den helt store stil med modtagelse hos præsidenten, kransenedlægning ved den ukendte soldats grav m. m., foruden Warszawa havde jeg ønsket at se den gamle stad Krákow. Den polske presse beskæftigede sig meget med denne høflighedsvisit.

Medens forberedelserne stod på, havde det herværende polske gesandtskab meddelt departementschef Jespersen, at man ønskede at dekorere mig med storkors af »polonia restituta« med skærf. Jespersen havde dog gjort opmærksom på, at ministeren næppe ønskede nogen orden.

Lidt morskab mente jeg nok, man kunne få ud af den historie, og da lejligheden tilbød sig, sagde jeg til Stauning: »Nu rejser jeg jo snart til Polen!«

Svar: »Ja, det er godt, vi kan få vrøvlet med de polakker ud af verden.«

»Og så har jeg fået tildelt en høj polsk orden,« gik jeg videre.

»Hvad er det for noget sludder, du ved jo godt, at vi ikke modtager ordener.«

»Jamen, jeg troede kun, det drejede sig om danske ordener. Er det ikke en fornærmelse mod et fremmed land at nægte at modtage en tilbudt dekoration?«

»Hvis jeg havde sagt ja til alt det, der er tilbudt mig, kunne jeg have været et helt fastelavnsris.«

»Det er nok muligt, men jeg har altså ikke villet støde dem, der i forvejen er utilfredse med os.«

»Det er s'gu noget kedeligt noget dette her. Jeg troede ellers, du var mere fornuftig.«

Nu turde jeg ikke spænde buen mere, der var jo optræk til et ordentligt tordenvejr, og da jeg udløste spændingen med et: »Jeg har sagt nej,« lød det fra Stauning: »Jeg kunne nok tænke, at du ikke var så dum« – heldigvis uden tryk på »så«.

Forøvrigt blev rejsen ikke til noget, den polske handelsminister Roman blev syg nogle dage før min sekretær, Skat-Rørdam og jeg skulle afrejse med skibet »Pilsudski«, og dermed blev denne episode afsluttet.

*

Det store erhvervsområde, som handelsministeriet omfatter, kunne nok give en nybagt handelsminister en del at spekulere på. Jeg var ret fortrolig med industriens forhold, som jeg i skrift og tale havde beskæftiget mig med, og hvis fremtrædende repræsentanter jeg kendte. Rederierhvervet var mig heller ikke fremmed, men det var handelens problemer, der voldte mig hovedbrud.

Dertil kom, at nu var handelsministeren ikke alene identisk med den forhadte valutacentral, men det var en renlivet fagforeningsmand uden kendskab til handelens forhold og selvfølgelig slæbende socialiseringsideer og kooperative interesser med ind i sin embedsførelse.

Man havde affundet sig med Hauge, der gennem en årrække som handelsminister havde opnået en vis autoritet, men at lade ham blive afløst af en smed, var nærmest en hån mod grossererne.

Jeg fik da også på forskellig måde kærligheden at føle, selv om harmen blev pakket ind med høflige ord.

I sin bog »Vor Regering og Rigsdag« skriver Gunnar Fog-Petersen herom:

»Man har været tilbøjelig til i ham at se et koncentreret udtryk for fagforeningernes magt og styrke, nu repræsenteret i regeringen og parat til at gøre sig gældende, og i det tempo, som han skønnede klogt og muligt at gennemføre en udpræget fagforeningspolitik i det danske samfund. Denne vurdering har ikke vist sig holdbar ...

Det er en misforståelse at opfatte ham som en sådan ensidig mand. Det er en forestilling, der er skabt omkring hans tavshed og korte taler. Som handelsminister kan han dog ikke undgå ved mange forskellige lejligheder at udtale sig mere almindeligt, og hvad man hidtil har hørt fra hans mund, røber et alsidigt samfundssind og forstående interesse for ikke blot andre erhvervs arbejdsvilkår, men også for det der er fælles for et lands indbyggere ... Han øver gennem valutacentralen, der sorterer under ham, en mægtig og vidt forgrenet indflydelse i vort samfund. Også her har man villet tillægge ham visse hensigter, hvorfor der ikke fandtes andre holdepunkter, end hvad man kunne læse sig til i stjernerne. Kjærbøl vil benytte valutacentralen til at gennemføre en fuldstændig centralisering af det danske samfund, han er en farlig mand! Mon ikke sandheden skulle være den, at han, der nu er blevet politiker, har lært denne kunsts første og fornemste dyd, forsigtighed? ... Han er en praktisk mand, og hans ledelse af valutacentralen har betydet kontorstyre ombyttet med praktisk håndelag. At han, som rimeligt og naturligt er, udtaler sig på regeringens vegne og giver grunde for sine synspunkter, der harmonerer med regeringens politik, kan kun undre dem, der vil benægte hans politiske evner.«

Ovenstående blev skrevet i 1937.

På dette tidspunkt var der også i Grosserer-Societetet og Provinshandelskammeret begyndt at dæmre en mere forsonlig opfattelse af mig.

Den ellers korrekte formand for Grosserer-Societetet, grosserer Laage-Petersen, som ikke havde kunnet skjule sin store misfornøjelse med mig, begyndte at behandle mig med forståelse, og efterhånden kom vi i den grad på talefod, at jeg blev en velset gæst i hans hjem.

Noget lettere gik det med Provinshandelskammerets formand, købmand Lange, Frederikssund, formentlig fordi han var landstingsmand og derfor kunne bedømme mig fra et politisk synspunkt.

Med håndværkets folk kom jeg hurtigt i kontakt, og ikke mindst blandt Hauges fagfæller, snedkerne, og særlig hos møbelsnedkerne fik jeg mange gode venner, som jeg stadig har forbindelse med.

Det samme var tilfældet med købmændene, på hvis foreningsmøder jeg altid var en velkommen gæst.

Da jeg gik af som handelsminister, fik jeg en meget smigrende omtale i deres blad. Handelsforeningerne forærede mig et smukt sølv-cigarettui med følgende inskription: »Handelsminister Johs. Kjærbøl. I taknemmelig erindring fra De Danske Handelsforeningers Fællesorganisation. 8. juli 1940.«

Vandt jeg således fodfæste hos erhvervene og med et upåklageligt samarbejde med embedsmændene i ministeriet, var jeg stadig skydeskive for den politiske opposition, der i rigsdagen og i den til rådighed værende presse benyttede enhver lejlighed til at angribe mig.

»Jyllandsposten« var i så henseende meget aggressiv, og jeg formåede direktør Chr. H. Olesen – som jeg var kommet på nært hold, da jeg sad i landsforeningen »Dansk Arbejde«s hovedledelse – til at henvende sig til bladet, som han stod i et venskabeligt forhold til. Resultatet blev, at jeg fik at vide, at redaktionen havde megen sympati for mig som person, og at angrebene var af ren politisk karakter. Jeg blev da så meget klogere.

I august 1937 talte jeg ved Handels- og Kontormedhjælperforeningens jubilæumsfest. Talen, der blev transmitteret, gav anledning til en skarp protest fra de såkaldte upolitiske radioklubber.

Protesten var uden mening, dels måtte det være naturligt, når der blev talt til medlemmer af en faglig organisation, at pege på, hvor dens interesser blev varetaget, dels havde der en uges tid i forvejen været transmission fra et L.S.-stævne på Skamlingsbanken, hvor man så vist ikke havde været tilbageholdende med hensyn til politisk agitation.

Det kriminelle afsnit af talen var efter dagbladet »Børsen«s mening følgende:

»Det danske Socialdemokrati er blevet et folkeparti, der i stedse stigende grad har forstået at samle befolkningen om sin politik. At dette har været til gavn for de interesser, som fagbevægelsen og dens organisationer varetager, er hævet over enhver tvivl, og derfor vil jeg benytte lejligheden på denne festdag til at sige til medhjælperne, at ligesom de i stigende grad samler sig om deres faglige organisation, må de også i egen interesse støtte Socialdemokratiet og den socialdemokratiske presse.«

På Skamlingsbanken var der vedtaget en resolution med bl. a. følgende salut:

»Vi stempler regeringens konfiskation af valutaen som en ulovlig handling, der bør være genstand for tiltale og straf.«

Og agitatorisk lød opfordringen:

»De fornødne pengemidler vil stå til rådighed, hvis hver mand tegner sig for svinekronen. Indsend i dag Deres navn og adresse til L.S.'s hovedkontor, og De vil få tilsendt tegningsblanketter.«

Overfor denne hensynsløse agitation var der ikke fra de samme radioklubber givet udtryk for forargelse. Min forseelse havnede i Radiorådet, der officielt meddelte, at der var nedsat et udvalg til at overveje reglerne for transmissionerne.

Langt mere generende for mig var en sag, der i pressen fik overskriften »Handelsminister Kjærbøl og cykelpumperne«.

For at kunne følge importen af cykelpumper, der blev indført til rene dumpingpriser, overførte valutacentralen dem til den såkaldte bundne liste. Dette skete af hensyn til den danske produktion.

Uheldigvis var den ene af direktørerne for den pågældende fabrik søn af en af mine gode venner. Dette skulle altså være grunden til den foretagne disposition, ligesom et lån af Erhvervenes Lånefond, der intet havde med cykelpumperne at gøre, selvfølgelig var ydet af samme årsag.

Det var dagbladet »Vestkysten«, der startede angrebet, som efterhånden blev støttet af flere blade, bl. a. »Nationaltidende«, og fik en fuldkommen ærerørig karakter.

»Nationaltidende« skrev under overskriften »Korruptionens arnested«, at man i overførelsen af cykelpumper til bunden liste har måttet se et skridt til begrænsning af importen, og derefter hedder det:

»Hvem havde nu særlig interesse i, at denne import blev begrænset? Ja, herom var der ingen tvivl – det havde indehaveren af den eneste danske cykelpumpefabrik, grosserer P. T. Nielsen. Det blev meget apropos konstateret, at grossererens er en nær personlig ven af hr. Kjærbøl, og at hans virksomhed har modtaget et betydeligt lån fra det under handelsministeren sorterende Erhvervenes Lånefond.«

Senere i artiklen skriver bladet, at det for sit vedkommende ønsker at fremhæve,

»at hvor meget eller hvor lidt der nu måtte ligge i det her fremdragne tilfælde, så ser vi deri et typisk tidens træk, en ildelug-

tende prøve på den atmosfære, der skabes gennem den ulyksalige valutaordning.

Vi betvivler ingenlunde, at der vil kunne fremdrages en række konkrete eksempler af mere eller mindre graverende karakter, men vi behøver dem ikke. Vi vil ikke gøre os den ulejlighed at opsøge beviser, der er ganske overflødige, når man kender menneskene. Med dette kendskab kan man sige med usvigelig sikkerhed, at en ordning som den, der praktiseres gennem valutacentralen, umuligt kan opretholdes gennem en længere årrække, uden at der kommer til at stå en os af korruption omkring den – lige fra de tilfælde, hvor det er personlige sympatier eller antipatier, der gør udslaget, til de groveste eksempler, hvor der ligefrem kommer kontanter på bordet.

Der er folk, som trives vel i denne atmosfære, men det er ikke et sundt samfund, der giver sådanne elementer et forspring i konkurrencen med hæderlige forretningsmænd, som står fremmede overfor anvendelsen af den slags metoder.«

Jeg kunne selvfølgelig ikke undlade at reagere overfor et så ærerørigt angreb, og i en udtalelse til et blad sagde jeg bl. a.:

»Den foretagne disposition er en fuldt ud naturlig og rimelig administrativ handling, og man vil vel ikke kræve, at den omstændighed, at jeg kender en direktør og dennes far skulle medføre, at den pågældende fabriks produkter fik en dårligere og ugunstigere stilling end andres. Havde man indskrænket sig til mere i almindelighed at angribe mig personligt, skulle jeg såmænd ikke have gjort større ophævelser herover, men navnlig et enkelt blad har benyttet sagen til at fremsætte sådanne udtalelser, der af den læge læser – selvom udtalelserne er holdt i indirekte form – kun kan forstås som beskyldning, ikke alene mod mig, men også mod valutacentralens ledelse for modtagelse af bestikkelse, og noget sådant forekommer mig aldeles uhørt. At fremsætte udtalelser, der kun kan forstås som angreb på valutacentralens lederes og min personlige ære, er at gå for vidt, og jeg har derfor forelagt sagen for justitsministeriet, som, efter hvad der nu meddeles mig, har truffet beslutning om at indlede politimæssig undersøgelse mod det pågældende dagblads ansvarshavende redaktør.«

Efter at denne undersøgelse var tilendebragt gik sagens akter til

rigsadvokaten, efter hvis indstilling justitsminister Steincke resolvede, at der skulle rejses tiltale mod chefredaktør Aage Schoch.

Sagen kom derefter til behandling i en domsmandsret, hvis dom lød på, at redaktør Schoch blev idømt en bøde på 1.000 kr. svarende til 40 dages hæfte. De påtalte ærefornærmende udtalelser blev kendt ubeføjede. Domfældte skulle betale sagens omkostninger.

*

Over de mange genvordigheder bør jeg dog ikke glemme, at jeg efter sejren ved landstingsvalget i 1936 havde den glæde, ikke mindst som gammel fagforeningsmand at gennemføre forslaget om ophævelse af loven om »Erhvervs- og Arbejdskraftfrihed«, den såkaldte tugthuslov.

Min motivering ved forslagets forelæggelse var at:

»Denne lov, der af mange kaldes »tugthusloven«, blev i 1929 vedtaget med kneben majoritet umiddelbart før et folketingsvalg, der medførte regeringsskifte. Den ny handelsminister Hauge fremsatte 2. oktober 1929 forslag om lovens ophævelse. Dette forslag blev vedtaget af folketinget; men i landstinget forkastedes det med 35 stemmer mod 29. To gange senere er forslag om tugthuslovens ophævelse blevet fremsat, men gennemførelsen forhindret af landstinget. Regeringen har derfor nødtvungent stillet sagen i bero, indtil der nu er indtrådt visse ændringer, der sandsynligvis vil give forslaget en bedre skæbne, og det vil efter min overbevisning være urigtigt at opretholde tugthusloven en dag længere end nødvendigt.

Tugthusloven består af vage og uklare, men i deres konsekvenser uheldige bestemmelser, der bør falde væk. Det naturlige værn mod organisatoriske magtmisbrug har vi i Den faste Voldgiftsret, hvis afgørelser i modsætning til »Erhvervs- og Arbejdskraftfrihedsloven« er egnet til at underbygge og styrke retsbevidstheden.«

Samarbejdet med Stauning

Til en handelsministers omfattende virksomhed hører også megen repræsentation.

Stauning havde pålagt mig ikke at sige nej til indbydelser, ligegyldigt om de kom fra organisationer, erhvervsvirksomheder eller private. »Det er nyttigt, at du kommer ud i de forskellige samfundskredse og taler med dem,« sagde han.

Kort efter nytår 1936 meddelte han mig, at jeg ville få en indbydelse til middag fra en direktør O. P. Christensen, »og den må du ikke sige nej til, han er en hæderlig kapitalist.« Det var den senere kendte mæcen, der skænkede sin malerisamling til staten og oprettede et fond med velgørende formål – i daglig tale kaldet O. P., en nær ven til Stauning, og senere blev han også min kones og min trofaste ven.

En anden gang kom Stauning og lagde et godt ord ind for en grosserer, der søgte importtilladelse. »Prøv at hjælpe ham, han er fattig,« lød anbefalingen.

Stauning blandede sig iøvrigt ikke ind i sine ministres virksomhed, og gik han i forbøn for en eller anden, men fik oplyst, at der ikke i det givne tilfælde var mulighed for at give en håndsækning, affandt han sig uden indsigelse dermed.

Den fattige grosserer blev hjulpet, hvad der måske havde været usikkert, hvis ikke Stauning havde henledt opmærksomheden på ham.

Det var selvfølgelig af værdi for mig at komme i berøring med mange mennesker, der ofte var reserverede overfor handelsministeren, men som i samvær med mig blev mere forstående.

I egenskab af udstillingsminister, som Helge Wamberg betegnede mig, var jeg i 1937 i Paris i anledning af verdensudstillingen.

Den 13. juni var kronprinsparret ankommet, og samme aften kom jeg til banegården »Gare du Nord«. Jeg bemærkede i farten et par distingverede herrer med høje hatte, men tog ikke videre notits deraf, jeg skulle skynde mig til mit hotel, hvor der samme aften skulle være en større festlighed. Jeg hyrede en taxa og blev på »George V« anvist en fyrstelig lejlighed med balkon og udsigt over den festligt illumerede by.

Da jeg forberedte mig til at gå i bad og levendegjorde en velkendt reklame med selerne ned ad bagdelen, banker det på døren, og på mit: Kom ind! toner to fine herrer med deres chapeau claque i hånden frem og giver stærkt nedbøjede undskyldning for, at de ikke havde fanget mig på banegården. Den ene var den senere direktør for udenrigsministeriet, Jens Rudolph Dahl. De betonedes, at minister Oldenburg, der havde pålagt dem at attachere handelsministeren, ville blive meget vred over deres pligtforsømmelse. Jeg trøstede dem så godt jeg kunne, men bad dem meget bestemt om at forsvinde, de måtte se, at jeg trængte til et bad, jeg levendegjorde smeden, sort og snavset efter den lange rejse i de dengang dårlige franske jernbanevogne.

Minister Oldenburg blev virkelig vred og var meget svær at forsones, så jeg måtte søge bistand hos fruén for at formilde ham.

Det var festlige og fornøjelige dage, jeg oplevede sammen med kronprinsparret og fremstående repræsentanter for dansk erhvervsliv.

En frokost hos den franske præsident var heller ikke en almindelig begivenhed, ligesom festforestillingen i operaen, hvor den danske ballet lagde pariserne for sine fødder, blev en stor oplevelse for mig teaterglade menneske. Da 3. akt af balletten »Napoli« var danset, glødede publikum af begejstring, og Poul Reumert, der spillede P. A. Heiberg i »Spotterens Hus« og af den franske præsident blev komplimenteret for sit smukke franske sprog, bidrog til, at der blev kastet glans over dansk scenekunst.

Senere på året var Stauning og hans søn, Søren, sammen med mig og min yngste søn, Niels, på et ugelangt krydstogt i de danske farvande med fyrinspektionsskibet »Argus«. Stauning elskede søen, og på en sådan tur udfoldede han hele sin charmerende munterhed; når han i messen med sin dybe stemme sang de gamle arbejdersange, fremkaldte han en stemning, som greb alle deltagere.

Her var han i sit rette element i modsætning til, når han måtte del-

tage i en af de ofte forekommende officielle middage og til tider var så tillukket, at han ikke ofrede et ord på sin borddame. Mere end een af dem, han fik til bords ved sådanne lejligheder, følte sig ulykkelig over at være luft for denne tavse viking.

Men følte han sig hjemme, kunne han som en stor dreng være fuldkommen overgiven. Engang var jeg indbudt til middag hos en embedsmand, men kunne først komme senere på aftenen. Da jeg indfandt mig, var hjemmet bogstavelig talt i oprør, Stauning fór omkring, svingende de lykkeligt skrigende damer, udførte solodans og sang, så man fik indtryk af, at sådan måtte de gamle vikinger have moret sig, det var en fuldkommen ubændig livsudfoldelse.

Da han var færdig med at agere, satte han sig stilfærdigt hen ved pejsen sammen med mig og et par andre gæster og drøftede roligt med os de emner, der almindeligvis kommer frem ved en kop kaffe efter en middag. Vikingen var faldet til ro, men for gæsterne var overgangen så forbavsende, at det næsten virkede trykkende.

Sådan var Stauning, et rigt nuanceret menneske med en grundfæstet trofasthed og en udpræget kammeratskabsfølelse.

Han var ikke kommet sovende til sin fremragende placering i samfundet. Da jeg som ungt menneske kom sammen med de gamle partifæller, kunne de fortælle om megen modgang, som Stauning mødte hos dem, der gav tonen an indenfor partiet. I. A. Hansen sagde rent ud, at han ikke dengang kunne lide denne unge rødskæggede fyr, »der rendte ud og ind hos Peter Knudsen«, men piben fik en anden lyd, og når I. A. senere jævnlige – hvad han var tilbøjelig til – kritiserede partifæller i flæng og spræng, var der een, der aldrig blev angrebet, og det var Stauning.

Man fortalte også, hvor svært han i sin ungdom havde haft med at udtrykke sine tanker fra talerstolen, ofte hakkende og stammende, så det var en lidelse at høre på ham, men for mig bidrog alt dette til, at jeg endnu mere beundrede min »værkfører«.

Min hengivenhed gjorde mig dog ikke ukritisk overfor ham.

Ved en bestemt lejlighed fandt jeg det nødvendigt, at der blev talt et alvorsord med ham og begrundede dette ved en samtale med landbrugsminister Bording og finansminister H. P. Hansen. Jeg henstillede til dem som de ældre at gå til den store mand, hvad de nægtede

med den begrundelse, at de ikke som jeg kendte direkte til sagen, men var enige med mig om, at Stauning måtte have en advarsel.

Jeg påtog mig da det ubehagelige hverv, og det var ikke nogen selvbevidst handelsminister, der indfandt sig hos statsministeren og fremførte sit ærinde – tværtimod.

I begyndelsen af samtalen viste Stauning en overlegenhed, som forargede mig, men den bidrog til, at jeg, stærkere end jeg måske ellers ville have optrådt, foreholdt ham, at det sikkert var bedst for ham selv, at han resignerede i stedet for at sætte sig på den høje hest. Nu forstod Stauning, hvad der drev mig til dette opgør, og erklærede, at han ville følge min henstilling, og med et varmt håndtryk skiltes vi; venskabets bånd var ikke bristet.

Stauning viste mig i det hele taget megen tillid, og særlig på tomandshånd hørte han altid stilfærdigt på mig, når jeg fremsatte mine synspunkter. Jeg vovede mig sjældent ind på de politiske spørgsmål, her følte jeg mig afgjort underlegen, men jeg havde ofte den glæde at mærke hans tilfredshed, når jeg rådede ham i mere dagligdags spørgsmål.

I 1937 blev der afholdt en interskandinavisk konference i Stockholm, hvori jeg deltog. Inden forhandlingerne sluttede, rejste Stauning hjem med nattoget, efter at han havde spist middag sammen med Alsing Andersen og mig. Vi to blev tilbage i restauranten, og samtalen drejede sig naturligvis om Stauning, som nok kunne give rigeligt stof til en diskussion mellem to af hans nærmeststående medarbejdere.

Under samtalen spurgte Alsing, om jeg ville være formand for partiet, en tanke, der fuldstændig overrumplede mig, det var umuligt for mig at forstå, at et sådant spørgsmål kunne blive rejst.

Mit svar faldt prompte, at det ville jeg under ingen omstændigheder indlade mig på.

Men nu blev det fra Alsings side ikke blot et spørgsmål, men en opfordring, og jeg blev klar over, at det var Stauning, der stod bag, men her veg jeg ikke. »Jeg er,« sagde jeg, »ganske uegnet til en sådan post, der kræver en mand af stort format, med betydelige talegaver og i besiddelse af træning i den politiske teknik.«

Stauning havde utvivlsomt lagt vægt på at få mig overtalt, thi ellers ville Alsing næppe have udvist så stor ihærdighed, men jeg var

På verdensudstillingen i Paris 1937 i følge med departementschef Dalhoff.

Som arbejds- og socialminister med ministersekretær Jakob Høirup.

Sammen med mine gamle medarbejdere Peter Andersen og Vilhelm Christensen.

Frikvarter med Busch-Jensen i Snapstinget.

ubøjelig i min sikre overbevisning om, at til en sådan post var jeg ganske ukvalificeret. Senere fik jeg opklaret, at Stauning ønskede, at forbindelsen mellem parti og fagbevægelse skulle styrkes, og mente, at jeg i min egenskab af tidligere ledende organisationsmand ville være tjenlig hertil.

Der kan jo spørges, hvorfor Stauning ikke gik direkte til mig, men formodentlig havde han erfaring for, at jeg kunne være noget stædig. Alsing med sin venlige form kunne måske bedre blødgøre smeden, men det lykkedes altså ikke, hvad der afgjort var det bedste både for partiet og mig.

Måske har erindringen om modsætningsforholdet mellem Stauning og Lyngsie under den store arbejdskamp i 1925 spillet ind.

Staunings store arbejdsevne er ofte blevet fremhævet, men han forstod også kunsten at slappe af. Hans udprægede flid, parret med en stærk ansvarsfølelse gav sig udslag i hans eksemplariske ekspedition af dagens store post, og skriftlige henvendelser blev altid besvaret omgående. Sad jeg hos ham en tidlig formiddagstime og foredrog en sag, kunne han, samtidig med at han hørte på mig, skrive breve med sin smukke håndskrift.

Når jeg, der førte regeringens forhandlingsprotokol, en enkelt gang måtte sende afbud til et ministermøde, og jeg bad Stauning om at tage et referat, kunne jeg være sikker på, at der senest næste dags morgen lå et koncept fra ham. Han var et ordensmenneske, præget af præcision, og han skød ikke dagliglivets små opgaver fra sig.

En af de første gange, jeg skulle møde på Amalienborg, kom jeg 5 minutter før det fastsatte klokkeslet. Her møder vi altid 10 minutter før, lød det strengt fra Stauning.

Under besættelsen blev nytårskuren indskrænket, og i en tilsigelse til ministrene havde Stauning gjort opmærksom på, at påklædningen var jaket i modsætning til det ellers traditionelle kjolesæt. Jeg havde overset denne ændring i ceremoniellet og mødte som sædvanlig i kjole.

Da jeg trådte ind i gemakket, hvor ministrene samledes, så jeg straks, at de allerede fremmødte var i jaket, og af Stauning blev jeg modtaget med et: »Hvordan er det, du ser ud?« Jeg fremstammede noget om, at vi jo plejede at møde i kjole. »Har du da ikke set, hvad jeg har skrevet til dig?« Men, jeg måtte erkende, at det havde jeg ikke.

»Hvorfor tror du da, jeg skriver til dig,« lød det barsk, men dermed var den pinlige situation ikke endt.

Da kongen fulgt af kronprinsen trådte ind og gik ned langs rækken af ministre, der var opstillet i en fastlagt rækkefølge efter anciennitet, og turen kom til mig at give håndtryk med et »godt nytår«, bøjede kronprinsen sig ned over mig og hviskede: »Kommer De fra middag, eller skal De til middag?« Jeg svarede, at det vel ikke kunne være en fornærmelse at tage sit bedste tøj på.

Jeg var dog ikke færdig med at blive skoset, da jeg sagde farvel til kronprinsen, blev jeg beåret med et muntert: »God fornøjelse.«

En anden gang blev jeg delagtig i en episode forud for et møde i statsrådet på Amalienborg. Det var ved udgangen af marts måned, en mængde love var færdigbehandlet i rigsdagen og skulle stadfæstet af kongen. Alle ministre var mødt med undtagelse af indenrigsminister Bertel Dahlgaard. Minutterne begyndte at overskride det fastsatte klokkeslet, Stauning brummede utålmodigt, kabinetssekretær Bardenfleth kom ind og meddelte, at kongen, der altid var præcis, var utilfreds med, at mødet ikke kunne begynde, og nervositeten bredte sig. Døren ud til trappen stod åben, og tiden sneglede sig af sted.

Så ser man Dahlgaard, belæsset med en svulmende mappe, arbejde sig svedende op ad trappen og i salen blive modtaget af en meget vred statsminister. Dahlgaard skulle nu hurtigt have sine papirer ud af mappen, men genstridigt lod den sig ikke åbne. Så var det jo godt, at der var en smed til stede, som måtte kunne klare en sådan bagatel, og på Staunings opfordring forsøgte jeg at åbne lukketøjet – men uden held, hvad åbenbart medførte almindelig skuffelse.

Den kongelige jæger, der holdt vagt ved døren, trådte nu til, drog sit sværd og prøvede at brække låsen op, men selv denne hårdhændede behandling var resultatløs. Da skete der noget, som røbede Staunings snarrådighed, med en lommekniv skar han siden af mappen op med det resultat, at alle Dahlgaards papirer væltede ud på gulvet. Situationen var reddet, men kongen var meget vred over forsinkelsen, og jeg blev hånet af Stauning med et: »Jeg troede, når vi havde en smed i regeringen, at han kunne klare en sådan bagatel.«

Det viste sig bagefter, at mappen slet ikke havde været låst, men Dahlgaard havde proppet så mange papirer i den, at det simpelthen

var umuligt at få den lukket op, selv om der blev anvendt et så kraftigt redskab som et sværd.

Jeg måtte døje hånlige bemærkninger om, at jeg som klejnsmed ikke kunne dirke en bitte lås op, det gik her omtrent modsat af, hvad der skete i Wessels »Smeden og Bageren«. Værst var det dog for Dahlgaard, som ikke undgik at få en meget alvorlig irettesættelse af den altid punktlige statsminister.

Muntre samvær med Zable

I sommeren 1938 besøgte jeg gentagne gange i min week-end nogle gode venner, der ferierede på den gamle mønske hovedgård »Nordfeld«, hvor der da var pensionat.

Blandt gæsterne var også forhenværende statsminister C. Th. Zahle og hans kone Mathilde. Zahle var nu formand for landstinget, og i denne egenskab havde jeg haft lejlighed til at tale med ham en enkelt gang om tingets forretningsorden.

På »Nordfeld« opstod der hurtigt et venskabsforhold mellem Zahle, hans elskelige Mathilde og mig.

I den skønne natur og i muntert samvær udfoldede Zahle sine charmerende egenskaber, humørpræget og fuld af spilopper, og når jeg indfandt mig lørdag eftermiddag, udbrød han gerne: »Der er min legeskammerat, nu skal vi more os.« Det blev til så fornøjelige dage, som de, der kun kendte Zahle som den, også i det ydre fine, men noget tilknappe politiker, ikke kunne gøre sig forestilling om. For mig, der netop i den sommer havde private vanskeligheder, blev samværet med Zahle en stor opmuntring.

Han var altid oplagt til sjov og benyttede enhver lejlighed til at fremkalde komiske situationer.

En søndag var jeg sammen med en del af gæsterne på »Nordfeld« taget til Ulvshale, hvorfra der eksporteres flint.

Det første, man lagde mærke til, var et par granvoksne fyre, antagelig et par opsynsmænd. Fra land skød en bred dæmning sig ud i vandet, og det interesserede mig, hvad der stod på et skilt yderst på molen, hvor der var kajplads til skibene, når de lastede flint. Da jeg gik tilbage for at slutte mig til selskabet, kom den ene af kæmperne

mig i møde og gjorde mig opmærksom på, at det var forbudt at gå ud på molen. Det kunne jeg ikke forstå, og det kom til en skarp ordveksling, hvorunder kæmpen truede med, at hvis jeg ikke respekterede forbudet, ville han hente sin hund. Han anede ikke, hvor bange jeg var for hunde.

Irriteret udbrød jeg tilsidst: »Jo mindre folk har at regere over, des mere storsnude er de.«

Jeg var blevet gal i hovedet, gik hen til bilen, og i forbifarten hørte jeg, at der blev sagt til den strenge cerberus: »Er De klar over, at det er handelsministeren?«, hvad tilsyneladende ikke bragte manden ud af fatningen. Da jeg vendte mig om, så jeg, hvordan selskabet morede sig, og det gik op for mig, at jeg havde været ude for en spøg, og hvem andre kunne være ophavsmanden, end Zahle.

Han havde, da jeg gik ud på molen, spurgt de to kæmper, om de havde mandsmod, hvad de bekræftede. »Så får I,« sagde Zahle, »hver en tokrone, hvis I vil sige til den lille tykke mand, der går derude, at det må han ikke.«

Jeg morede mig, men først da jeg gav Zahles bestukne aktør hånden, blev han beroliget, han havde jo drevet gæk med handelsministeren. Jeg ønskede blot, at der ville blive lejlighed til at hævne mig på Zahle.

En søndag eftermiddag gik udflugten bl. a. til den ejendommelige »Klekkende Høj«, hvori der findes to store jættestuer. Da Zahle i fin grå jaket stod udenfor højens indgang, erklærede han, at nu ville han se, hvordan den så ud indvendig, og trods Mathildes protest smed han jaketten og kravlede ind i højen.

Det var et kosteligt syn, da han atter kom frem, vel noget lignende som en grævling, der kravler ud af sin hule; han var helt dækket af støv, og ikke mindst hans benklæder havde selvfølgelig måttet holde for, men da Mathilde bekymret søgte at børste ham af, udbrød han: »Skidt med det, det er jo heltemøg.«

*

I nærheden af »Nordfeld« fandtes et lille vandhul, som næppe ret mange regnede med at være en fiskestang værdig. Der var dog en gæst, som trofast sad på kanten af hullet med sine fiskegrejer, overbevist om, at der var fangstmuligheder.

Det kunne Zahle ikke stå for, han tog til Stege og købte en lille gedde, som han – pokker må vide hvordan – i et ubevogtet øjeblik fik anbragt på den fuldendte fiskers krog, og det kan nok være, at alle skeptikere blev gjort til skamme, da manden stolt fremviste sit bytte. Men Zahle morede sig kosteligt.

*

Inde i Stege købte Zahle et par badebukser, men selv om han var lille af vækst, var bukserne dog nærmest passende til en meget lille dreng. Jeg drillede ham, og resultatet blev, at Zahle tilbød at sælge bukserne til samme pris, som han selv havde givet. Jeg købte dem, men Zahle måtte på den vedhængende prisseddel prente sin autograf og datoen for handelen. Badebukserne har jeg opbevaret med megen pietet.

*

En sommeraften opførte Zahle og jeg en hel friluftskomédie i »Nordfeld«s park. I skumringen optrådte jeg med et lagen over mig som den hvide dame, der kom svævende fra engen gennem parken, hvor jeg med besvær måtte forcere en hæk, medens Zahle var borgherren, der modtog det traditionelle spøgelse.

*

Da jeg ved en middag i Zahles hjem satte mig ved bordet, stod der ved min kuvert et smukt krus med søvlåg og en Stjerne-øl. Zahle bød velkommen og opfordrede mig til at hælde øllet op i kruset, og når jeg havde drukket indholdet, var kruset mit.

Zahle gav hermed udtryk for sit venskab, vel nok til nogen overraskelse for de mange politiske meningsfæller, der deltog i middagen.

*

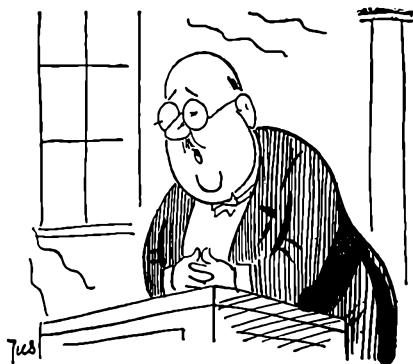
Det var en tilfredsstillelse for mig, at jeg i Zahles sidste leveår kunne glæde ham med at køre ud i naturen, som han elskede, og hvis skønhed han havde et åbent øje for. Særlig var han glad, når turen gik til hans barndomsegn omkring Roskilde, til Herthadalen og Ledreborg. Under en af de sidste udflugter besøgte han skomagermester Zahle og hustrus gravsted på Roskilde gamle kirkegård, synlig bevæget i erindringen om sine forlængst afdøde forældre.

Han døde 3. februar 1946 efterladende mindet om en fremragende personlighed og et fint menneske.

*

Omend mindre teatralsk end på »Nordfeld« måtte jeg ofte optræde på mange forskellige felter. Jeg skulle jo efter Staunings pålæg stille mig til rådighed, når der blev kaldt på mig, og foruden omtale i pressen blev jeg ikke sjældent genstand for »Ærbødigt«' morsomme og harmløse versekunst.

Da jeg ved en ungdomsfest i min tale havde peget på nødvendigheden af at tilegne sig kundskaber og erindret min gamle lærer Jensen, »der lærte mig dansk og regning,« skrev Viggo Barfoed, altså »Ærbødigt«, følgen-
de vers:

Lærer Jensen mindes ved ungdomsfesten

Når Kjærbøl holder en tale ved borgerlig konfirmation, så lytter de unge andægtigt, han er jo en kendt person. Det gælder jo om at tage et borgerligt ord med hjem. Og Kjærbøl fortalte de unge, hvad der havde hjulpet ham frem.

Men Jensen åbned hans øjne, og Jensen bragte ham trøst, han endnu hører i drømme Jensens manende røst: Vær flink til dansk og regning, og giv på lærdommen agt, så vil du mod tinderne stige og opnå den højeste magt.

Han nåede ikke sin storhed alene ved egen kraft. Nej, Kjærbøl har haft den lykke, at han gamle Jensen har haft. Den lille Johannes som lille var der ikke så meget ved, og uden den gamle Jensen var Kjærbøl nok endt som smed.

De unges øjne blev blanke, betaget på Kjærbøl de så. Så spurgte de: Hvor er Jensen? Kan hans adresse vi få. Desværre, den gamle Jensen er død eller pensionist. Hvad kan så det hele nytte, så er det jo håbløst og trist.

En rustale på Handelshøjskolen blev også omtalt, men gav ikke anledning til versificeret kommentar, selvom jeg også her pegede på, at uddannelsens ballast måtte være i orden, men jeg undlod at nævne lærer Jensen. De unge jubledede, da jeg erklærede, at mine ord

ikke skulle optages som en formaning, hvad sagde ikke drengen: »Jeg er kun blevet formanet een gang, og da blev jeg så skidt tilpas.«

*

I mit privatliv blev 1938 et skelsættende år. Da jeg i oktober måned meddelte ministersekretæren, at jeg havde fået en ny adresse, fordi jeg havde taget afsked med mit hjem, virkede det meget overraskende på ham. Man havde jo ikke mærket noget, der kunne tyde på et sådant skridt, sagde han, hvortil jeg svarede, at mit privatliv var eet og ministergerning noget andet.

Gennem en årrække havde uoverensstemmelserne i hjemmet hobet sig op og udviklet sig til en fortættet tilstand af disharmoni. Jeg var ikke uden skyld, men når sladderer efterhånden som et giftigt islæt i omtalen af begivenheden slog fast, at det selvfølgelig var mig alene, der havde været årsag til bruddet, så var det en trøst for mig, at mange års trofast venskab med mine svigerforældre forblev ubrudt.

Jeg kunne ikke undgå at høre lidt om, at nu var den jævne arbejderdatter ikke fin nok til den ophøjede smed. Sandheden var, at jeg af hensyn til mine drenge havde resigneret gennem år, der rakte helt tilbage til en tid, hvor hverken minister- eller anden værdighed kunne stilles op som modstykke til den af sladderer for tilfældet omhandlede kvinde, der ikke var fin nok til mig.

Det var strengt for mig at skulle tage afsked med mine to sønner, men jeg bevarede forbindelsen med dem og ligeledes med mine svigerforældre, som viste mig megen forståelse.

Forsynet havde skænket mig et livsløb langt ud over, hvad andre mennesker med en tilsvarende herkomst fik tildelt, og jeg kunne ikke forvente at gå fri for vanskeligheder, som jeg selv i nogen grad havde bidraget til.

Sådan ræsonnerede jeg, medens sladderer efterhånden døde hen.

Da Steincke gik af

I en omtale af regeringens indre samarbejde kan dette kun betegnes som værende mønstergyldigt. De to hovedpersoner Stauning og P. Munch var fremragende mennesker med stor gensidig respekt og hensyntagen, der prægede hele regeringens forhandlingsform.

Det kunne selvfølgelig ikke undgås, at der opstod uoverensstemmelser, men de blev altid afviklet på en måde, der undlod at svække sammenholdet.

Jeg mødte kort efter min udnævnelse med et forslag om, at staten skulle yde en støtte på 20 mill. kr. til 2 amerika-både, som Det Forenede Dampskibsselskab nødvendigvis måtte lade bygge, hvis Amerika-linjen skulle opretholdes.

Desværre gik de radikale ministre imod forslaget, og jeg kan kun beklage, at denne traditionelle sejlads på Amerika, som havde været bestridt af Danmark siden firserne i forrige århundrede, da Tingvallaselskabet sejlede emigranterne derover, gik til norske og svenske rederier, der ved at indsætte moderne både har fulgt med udviklingen og bevist, at det kunne betale sig.

Indenrigsminister Bertel Dahlgaard var uhyre flittig og grundig, men kunne have svært ved at slippe sagerne, og det var sjældent, han mødte i regeringen med lovforslag uden at stille ændringer til dem, men jeg havde respekt for hans dygtighed. Senere kunne han nok til tider være noget besværlig for mig.

Socialminister Ludvig Christensen kendte jeg bedst. Som hovedkasserer i Formerforbundet, der var medlem af Centralorganisationen af Metalarbejdere og havde kontor side om side med Smedeforbundet, havde vi haft et nært samarbejde gennem mange år.

Takket være regeringens stærke stilling på Rigsdagen fik han mulighed for at gennemføre en række love, der betød sociale fremskridt, og hvoraf ferieloven vel er den, der særlig huskes.

Landbrugsminister Kr. Bording var den af de daværende ministre, der længst gjorde mig følgeskab i det politiske liv, jeg lærte meget af ham og følte mig nær knyttet til denne drevne politiker, der samtidig var en strålende kammerat; han havde stor indflydelse på Stauning.

Den elskelige kirkeminister Johannes Hansen udtrykte ofte taknemlighed over for mig, fordi jeg havde taget navneforandring, »ellers var jeg jo ikke blevet minister,« sagde han, »der kunne jo ikke samtidig være to med samme navn.«

Når jeg har indladt mig på at omtale enkelte af mine daværende ministerkolleger uden dermed at ville gå hele rækken igennem, må jeg nævne finansminister H. P. Hansen, et herligt menneske med en frejdig facon, som tiltalte mig meget. Ingen kunne bedre end han og jeg på gemytlig måde regalere hinanden, til tider så kraftigt at hans søde kone, Louise, når hun overværede vore venskabelige skærmydsler, kunne udtrykke ængstelse for, at det skulle blive til alvor. I fællesskab lo H. P. og jeg da til hende.

Og så var der Steincke, som frister mig til en længere omtale.

Jeg har altid haft respekt for hans dygtighed og hans store indsats på det sociale område, men har aldrig kunnet forlige mig med hans selvbevidsthed og selvoptagethed. Han var den fødte polemiker, vittig og slagfærdig, men nådesløs overfor den, der ikke kunne klare sig i diskussionen.

Det var en fryd, når Steincke og Bertel Dahlgaard krydsede klinger. Dahlgaard var ingen sinke i den polemiske kunst, men han skulle gerne have en ydre anledning for at udfolde sin færdighed; det behøvede Steincke ikke, han var jo selv et midtpunkt, hvorfra han kunne starte.

Selv om jeg var klar over min risiko, fik jeg altid, når jeg var sammen med ham en uimodståelig lyst til at stikke til ham; fik jeg en skramme, kunne det ikke afholde mig fra at gå på ham igen.

Jeg havde kun en hammer ved hånden, medens Steincke som den elegante fægter brugte fleuretten. Til gengæld var han meget sensibel, og når han blev ramt, kunne han klagende spørge, hvorfor jeg

altid var ude efter ham. Steincke kunne ofte lægge en overlegen hånd i sine udfald, og jeg følte det som berettiget retorsion, når jeg kunne drille ham. På tomandshånd, når han ikke havde noget auditorium, kunne han være hyggelig, og uvenner blev vi ikke.

For regeringen var han efterhånden blevet en belastning, og jeg blev uforsættlig en lille brik i det spil, der fandt sted i forbindelse med hans afgang som justitsminister den 15. september 1939. Jeg skulle i august samme år til Oslo for at forhandle med den norske udenrigsminister Halvdan Koht om nogle handelsmæssige spørgsmål. På grund af Koht's afrejse til udlandet kort efter min ankomst måtte jeg videre forhandle med hans stedfortræder, Trygve Lie.

Inden jeg rejste hjemmefra, blev jeg af Alsing Andersen opfordret til at tale med Stauning, der på samme tidspunkt var til en parlamentarisk konference i Oslo, om de vanskeligheder for regeringen, som Steincke havde fremkaldt gennem sine stridigheder med pressen og særlig retssagen mod redaktøren af »Sorø Amtstidende«. Alsing Andersen mente, at jeg havde tilstrækkelig indflydelse på Stauning med henblik på at få Steincke udskiftet.

På mit spørgsmål om, hvem man havde tænkt på som afløser, oplyste Alsing, at den for nylig udnævnte politimester i Lemvig, Unmack Larsen, måtte anses for at være brugbar.

Jeg boede i Oslo på samme hotel som Stauning, og en morgen, da jeg kom ned i restauranten, sad han alene ved morgenmåltidet. Jeg tog plads ved samme bord og indledte samtalen omtrent som følger:

»Det er kedeligt, at Steincke volder os så meget besvær!«

»Ja, han kan jo ikke holde sig i skindet.«

»Tænker du på at skille dig af med ham?« spurgte jeg og tilføjede:

»Inden jeg rejste, bad Alsing mig nævne spørgsmålet for dig.«

»Har han en mand, vi kan bruge?«

»Han nævnede politimester Unmack Larsen, Lemvig.«

»Kender du ham?«

»Nej, men når Alsing anbefaler ham, så må han jo være god nok.«

»Ja, det skulle man jo tro.«

Det var denne samtale, der gav anledning til, at Stauning sendte det i Steincke's »Farvel og Tak« citerede brev, dateret »Hotel Bristol«, Oslo, 17/8 1939, hvori han henstiller til Steincke at demissionere.

Da Unmack Larsen var trådt ind i regeringen, sagde Stauning oprømt til mig: »Du kan da se, at jeg retter mig efter dig!«

Gennem sin omfattende skribentvirksomhed med en fremtrædende placering af sin egen person har offentligheden kunnet danne sig et billede af Steincke som den højt begavede og forfængelige mand, med en udpræget trang til at blive omtalt.

I sine erindringer »Det trækker op« har Steincke fortalt, at han blev modtaget i privataudiens af kong Christian X, hvem han overrakte socialreformen »indbundet i oase-ged«. Ved denne lejlighed fik han kongens tilsagn om fortjenstmedaillen i guld, »der,« som han skriver, »er en hædersbevisning fra kongen selv og derfor ikke skal tilbageleveres ved modtagerens død.«

Stauning havde fået samme hædersbevisning efter Grønlandsprocessen i Haag 1933.

Ved et Bellahøjskue havde undervisningsminister Jørgen Jørgensen en hoppe, der fik guldmedaille. Uden at ville være respektløs og vel også noget flabet kunne jeg ikke dy mig for at gøre en bemærkning om det fine ministerium, hvor 3 ministre var indehavere af guldmedailler.

De 2 smilede, men Steincke så sur ud.

Johan Strøm fortalte mig en dag, medens han var socialminister, at Steincke overfor ham havde været syrlig, fordi et blad havde skrevet, at Strøm var den bedste socialminister.

»Hvad sagde du til Steincke?«, spurgte jeg.

»Der var jo ikke noget at sige,« svarede Strøm.

»Du er s'gu den bedste socialminister,« udbrød jeg med et smil, »og jeg må prøve på ved lejlighed at bekræfte det overfor Steincke.«

Tilfældet kom mig til hjælp.

Medens Steincke var formand for Landstinget, skulle jeg en dag træffe aftale med ham om tidspunktet for et lovforslags behandling i tinget.

»Tænk nu engang,« udbrød han umotiveret, »her kom Strøm i går og fik uden vanskeligheder bevilget flere millioner kroner, medens jeg, da jeg var socialminister, havde så meget besvær med blot at få bevilget nogle tusinder.«

»Ja, men Strøm er jo også den bedste socialminister,« riposterede jeg.

»Jeg troede, vi talte alvorligt,« lød det fra Steincke.

Strøm morede sig, da jeg fortalte ham historien.

Tilsidst et lille optrin, da jeg en morgen var på vej til mit kontor i boligministeriet som formand for samfærdselskommissionen.

Jeg traf da Steincke og hans kone, Jytte, som jeg kendte fra min tid i socialministeriet, hvor hun var ansat; de var ude på morgentur og fulgte mig til porten.

»Nu skal du være rar, K. K., overfor min gamle chef,« lød det fra fru Jytte, men det varede ikke længe, inden K. K. og jeg var i håndgemæng – i overført betydning. Da jeg skulle tage afsked med dem, spørger Steincke på den ham egen stilfærdige måde, når han er alvorlig: »Hvad tror du, jeg var blevet til, hvis jeg havde levet i et stort land?«

»Så var du gået til bunds!«

»God morgen, god morgen,« lød afslutningen.

Trods det fristende objekt, som Steincke er for mig, må jeg vende tilbage til en mindre interessant person, mig selv.

*

I Folketinget var det valutaloven, der voldte mig det største besvær, og dens fornyelse i 1937 gav anledning til stærke angreb. Det var særligt grosserer Prieme, der førte an på handelens vegne og ikke levnede mig ære for to skilling.

Et lille intermezzo skal her nævnes.

Under et af hans udfald var jeg ikke til stede, da jeg måtte være i Landstinget ved behandlingen af et af mine lovforslag.

Havde Prieme været opmærksom på Rigsdagens dagsorden, ville han have bemærket, at jeg var forhindret i at være i Folketinget. Nu benyttede han mit fravær til et personligt angreb på mig, og da jeg blev bekendt hermed, forlangte jeg en undskyldning, hvad han nægtede. Ved Christmas Møller's bistand måtte han dog give sig, men det forbedrede ikke hans forhold til mig – tværtimod. Politik kan være en hård håndtering, og Prieme var sin stands ihærdige tjener. Det gjorde et dybt indtryk på mig, da han under besættelsen blev likvideret.

Undertiden fik jeg dog også en opmuntring, og det vakte en del opmærksomhed, da formanden for »Fællesrepræsentationen for dansk

Håndværk og Industri«, malermester, oldermænd Claus J. Olsen ved organisationens møde i Aalborg i 1938 overfor den store forsamling understregede »hvilken fundamental betydning valutaordningen har haft for dansk beskæftigelse i industrien og – særligt i håndværket.«

Mere gemytligt behandlede »Ærbødigt« mig, da jeg, efter at mine to sønner havde været i Malmø, satte frugt på friliste:

Med taxastriden går det ikke bedre,
for disse vognmænd køres ikke træt.
Må taxasønner hjælpe deres fædre?
Det afgør nu Den faste Voldgiftsret.
Men generelt skal dommen ikke gælde.
Ministersønner må, i hvert tilfælde.

Hr. Kjærbøls sønner tog en tur til Skåne.
Da de kom hjem, de (ikke særlig smukt)
begyndte deres gamle far at håne:
»I Malmø kan man købe billig frugt.
Vi ikke op med svenskerne kan hamle.
Du er en rigtig sløj minister, gamle!«

Citroner fulgte efter inden længe,
samt appelsiner, grape og kirsebær;
og takket være Kjærbøls store drenge,
de i normale priser atter er.
Det er til fordel for os allesammen,
at æblet ofte falder langt fra stammen.

Ministrene har allesammen sønner,
som vi kan vente os en hel del af.
De er energiske, så vidt man skønner,
og inden længe kommer vel den dag,
da gamle Staunings søn, den unge Søren,
vil ta' og sætte far en stol for døren.

Bortset fra valutaspørgsmålet fremkaldte den øvrige lovgivning, jeg havde med at gøre, ikke voldsomme reaktioner hos oppositionen.

Eksempelvis fremsatte jeg i december 1938 forslag til en ny bevræterlov. Jeg var ængstelig for, at det ville sætte gemytterne på Rigsdagen i bevægelse, og ikke mindst frygtede jeg vanskeligheder fra den side, der skulle varetage afholdsbevægelsens interesser.

Jeg fandt da på, at det måtte være en betydelig fordel, hvis jeg kunne få Folketingets formand, Hans Rasmussen, der var afholdsmand, til at stige ned fra højsædet og påtage sig en ordførers rolle. Det lykkedes virkelig, og ikke mindst ved hans hjælp kom jeg gen-

nem forhandlingerne og fik gennemført en lov, som alt taget i betragtning vel måtte betegnes som et anstændigt kompromis.

Også en ny sparekasselov blev vedtaget. Dens bestemmelser om handelsministeriets repræsentanter i kassernes styrelsesråd vakte betænkeligheder hos oppositionen, der forestillede sig, at ensidige politiske synspunkter ville gøre sig gældende, når ministeren fordelte disse hverv.

Jeg havde dog den tilfredsstillelse, at venstremanden, Rahbek, der var ordfører i Landstinget, senere udtrykte sin tilslutning til den måde, fordelingen var foretaget på, og erklærede, at hvis Venstre kunne have forudset dette, ville man ikke have haft betænkeligheder ved at gå ind for lovens gennemførelse.

For mig, der aldrig som rigsdagsmand havde deltaget i udvalgsarbejde, var det selvfølgelig i begyndelsen vanskeligt at klare de forskellige spørgsmål, der kunne opstå, når jeg mødte til samråd, selvom jeg med flid satte mig nøje ind i paragrafferne og deres forudsætning. Dertil kom de politiske synspunkter, som kunne dukke frem, ofte overraskende; efterhånden opnåede jeg så megen erfaring, at jeg i reglen ikke blev overrumplet.

I efteråret 1938 trak tunge uvejrsskyer op på den internationale horisont. Chamberlains forhandlinger med Hitler og hans troskyldige budskab om, at der nu var: »Fred i vor tid«, hindrede ikke pessimismen i at brede sig, man følte, at det store ragnarok var nær.

Prieme gav i Folketinget udtryk for, at valutarestriktionerne hindrede, at Danmark på forsvarlig måde var forsynet med varer til at imødegå en eventuel krig, og mente, at handelsministeren næppe kunne sove roligt under en sådan situation.

I min replik gjorde jeg bl. a. opmærksom på, at der ikke havde været noget i vejen med min nattesøvn.

Dette ordskifte gav anledning til, at Jensenius frit efter Thorvald-

Stauning med den sovende handelsminister

sens »Natten« udførte den bekendte tegning af Stauning, svævende med den sovende handelsminister på armen – gengivet i »Blæksprutten« som helsidetegning.

En opgave, hvis løsning, jeg fik megen glæde af, var rejsningen af Håndværkerskolen i Sønderborg.

I grundstensdokumentet siges der: »Rundt i vort land – i det nordlige Jylland, på Fyen og Sjælland – var der forlængst bygget håndværkerskoler, hvorimod der her i det sydlige Jylland endnu ingen fandtes. Ganske naturligt følte egnens håndværkere savnet af en skole, hvorfor tanken om en håndværkerkostskole blev levende«.

Handelsministeriet havde givet tilsagn om støtte, men det viste sig hurtigt, at de, der stod i spidsen for planens gennemførelse, ikke magtede opgaven, og på et givet tidspunkt var det hele ved at gå i stykker. Mellem dansktalende og tysksindede håndværkere var der opstået sådanne modsætninger, at samarbejde var umuliggjort.

Nu blev jeg tilrådet at overlade statskonsulent Kr. Toftdahl-Møller at klare problemerne, og det blev et i alle henseender lykkeligt valg. Med en enestående energi tog han fat både med hensyn til at skrabe penge sammen, men også og ikke mindst til at forlige modsætningerne.

Den 22. april 1939 blev grundstenen lagt, jeg murede den første sten, og efter at skolen var rejst, modtog jeg fra Sønderborg byråd en kostbar gave som tak. Men i virkeligheden var det Toftdahl-Møller, som man først og fremmest var tak skyldig.

Rationeringsminister under krig og besættelse

Foråret 1939 blev særlig præget af de valg, som forslaget til en ny grundlov havde affødt.

Stauning havde forud for folkeafstemningen den 23. maj tilsendt samtlige vælgere et brev i faksimile som et led i sine bestræbelser for at få forslaget vedtaget.

Natten mellem den 23. og 24. maj var regeringen samlet i indenrigsministeriet, hvortil resultaterne fra de forskellige kredse indløb. Da optællingen var tilendebragt, og det viste sig, at grundlovsforslaget var faldet, var det øjensynligt, at det ramte Stauning hårdt.

Jeg glemmer aldrig denne nat, hvor jeg for første gang så en dybt skuffet og bitter Stauning. Han følte det som et smerteligt nederlag.

Kort efter var jeg til middag i hans hjem og blev efter Staunings opfordring tilbage, da de øvrige gæster var gået. Hans mismod kom da stærkt frem, og i overværelse af sin husbestyrerinde, frøken Augusta Erichsen og dennes søster bemærkede han, at det var bedre, han gik og overlod styret til andre.

Jeg imødegik meget kraftigt denne tanke og betonedes, at det ville være uforsvarligt af ham at gå, det var første gang, han havde lidt et politisk nederlag, og hans enestående medbør havde forvænt ham; han havde en uafviselig pligt til at blive på sin post.

»Nå! Ja, så må jeg jo blive, når du siger det,« brummede han i skægget; men det var en knækket Stauning, jeg forlod den aften.

Den verdenspolitiske situation blev stadig mørkere, og Danmarks forsyning med varer og fordelingen af dem blev nu det altoverskygende problem.

Når jeg tænker tilbage på det halve år førend besættelsen, står det for mig som en tid, hvor et tyngende ansvar og meget slid krævede en stærk fysik, men jeg føler mig i gæld til mine daværende medarbejdere, der med dygtighed hjalp mig ved tilrettelæggelsen af de mange foranstaltninger, som situationen krævede gennemført, vel overvejede og prægede af forudseenhed – men det var et ubehageligt job for mig.

I august måned 1939 udstedtes der eksportforbud for en lang række varer, særlig foderstoffer og råvarer, og i Folketinget gennemførtes en lov om begrænsning af udtræk af banker og sparekasser.

Visse tendenser til hamstring særligt af kolonialvarer begyndte at tone frem.

Rigsdagen vedtog bemyndigelsesloven, hvorefter der kunne iværksættes midlertidige foranstaltninger med henblik på landets forsyning med vigtige varer.

Jeg fremsatte lovforslag om nedsættelse af et nævn, der skulle regulere fragterne.

Et blad skrev, at handelsministeren med bemyndigelsesloven »er blevet udstyret med større magt end nogen enkeltmand har haft siden verdenskrigen.«

Motororganisationerne henstillede, at der indførtes en almindelig benzinrationering, en henstilling, som også blev fulgt, men i Folketinget blev der fremsat en konservativ forespørgsel om denne rationering.

Jeg gjorde rede for forsyningsspørgsmålet og afviste den kritik, der fremsattes fra oppositionens side. Halvdelen af de beholdninger, der fandtes ved krigens udbrud, måtte forbeholdes hæren og flåden. Der var forberedt betydelige udvidelser af tankanlæggene, og der ville blive indført lempelser, hvis der fremkom rigeligere forsyninger.

Søndag den 8. oktober blev sukker-rationeringskortene uddelt.

Den 7. november fremsattes forslag om valutalovens forlængelse til udgangen af 1940. I forelæggelsestalen gjorde jeg rede for nedgangen i Nationalbankens valutabeholdning og fremhævede, at guldbeholdningen var den sidste reserve og ikke burde anvendes til varekøb, idet den havde betydning som sikkerhed for landets udenlandske kredit.

På et møde i Vejle af repræsentanter for Provinsens Erhvervs-

vognmænd vedtoges en meget skarp protest mod benzinrationeringen, der blev påstået, at den ville umuliggøre vognmandsvirksomhed.

Christmas Møller udtalte på et møde i Haderslev, at valutacentralen var nødvendig. Ingen ansvarlig politiker ville efter hans mening angribe vor meget sparsomme guldbeholdning, der efter dagskurs svarede til mindre end 20 procent af et års køb i udlandet.

Den 6. december oplevede jeg at være det eneste tilstedeværende medlem i folketingssalen, bortset fra kommunisterne og formanden, da Aksel Larsen stillede forespørgsel til mig om skibsfartens indtjeningsmuligheder. Samtlige øvrige medlemmer udvandrede og vendte først tilbage ved afstemningen om en dagsorden, der forkastedes med alle stemmer mod kommunisternes.

Det var den finske vinterkrig, fremkaldt af Sovjetunionens angreb på Finland, der var baggrund for den enestående demonstration.

Under 2. behandling af valutalovent i Folketinget udtalte Christmas Møller, at han personlig ville stemme for loven, idet en forbrugsbegrænsning var tvingende nødvendig. Venstre ville stemme imod, og de konservative ville undlade at stemme.

Det vakte stor misfornøjelse, da jeg fredag aften den 15. december gennem radioavisen lod bekendtgøre, at fra og med den 16. december var kaffe og the rationeret, således, at hver person indtil 15. januar 1940 kun kunne købe enten 600 gr. kaffe eller 300 gr. the.

Harmfuldt spurgte folk, hvorfor der skulle rationeres og netop lige op til jul. Også indenfor regeringen var der nogen tvivl om nødvendigheden, og bl. a. var udenrigsminister Munch utilfreds med denne foranstaltning. Jeg fastholdt, at det var nødvendigt, der havde vist sig tegn på hamstring, og tilførslerne måtte anses for usikre, men populær blev jeg ikke.

I januar måned 1940 blev brændslet rationeret.

En forespørgsel i Folketinget gav mig anledning til at redegøre for situationen. Vanskelighederne skyldtes den skærpede blokade i december, den længere sejltid, faren for krigsforlis og det øgede forbrug af brændslet på grund af den kuldeperiode, som havde ramt Danmark.

Jeg antydede samtidig, at en langt alvorligere situation kunne ramme landet.

En gennemført tidlig lukning af restaurationerne fremkaldte pro-

testdemonstration fra musikere og personale, og selv om befolkningen efterhånden forstod tidens alvor, var det svært for de enkelte grupper, som blev berørt af de indgribende foranstaltninger, at af finde sig dermed.

I en trykkende atmosfære nærmede uvejret sig. Nu var min nattesøvn ikke altid lige rolig, men jeg var mig bevidst, at under de givne forhold var alle muligheder for at sikre befolkningens forsyninger udnyttet. Ansvar var tungt, og de utilfredse – og det var mange – kendte adressen, når kritikken skulle øves, lidet anende, at der skulle komme en langt sværere tilværelse.

Indenfor regeringen blev den udenrigspolitiske udvikling fulgt med den største agtpågivenhed, men her var det naturligvis først og fremmest Stauning og Munch samt Alsing Andersen, der var i aktivitet og holdt regeringens øvrige medlemmer underrettet. Foreteelser i Tyskland kunne være urovækkende, men Munchs opfattelse af situationen var behersket og fremkalte en vis rolig bedømmelse.

Tirsdag den 9. april kl. ca. 4 om morgenen blev jeg ringet op af trafikminister Axel Sørensen, der meddelte, at nu var tyskerne gået over grænsen. Jeg stod op og klædte mig straks på. Noget efter ringede telefonen igen med meddelelse om, at der var indkaldt til ministermøde i forsvarsministeriet. Jeg hyrede en taxa, og da jeg i Slots-holmsgade fortalte chaufføren, at tyskerne var gået over grænsen, blev han synligt overrasket, men næppe helt klar over øjeblikkets alvor.

På ministermødet, i hvilket værncheferne deltog, blev forhandlingerne på Amalienborg, hvori Stauning, Munch og Alsing Andersen havde deltaget, refereret, og de tilstedeværende ministre godkendte den trufne beslutning om kapitulationen.

Da jeg efter mødet gik ned i handelsministeriet, mødte jeg Christmas Møller, der dybt bevæget og grædende fik meddelelse om regeringens afgørelse, som han modtog med et: »Folkets sjæl er knust«.

Jeg søgte at berolige ham. »Det nytter jo ikke at græde, nu må vi i fællesskab søge at opnå det bedst mulige til gavn for vort land«.

Denne samtale blev akkompagneret af motorlarmen fra de lavtflyvende tyske bombemaskiner, der kredsede over København.

For mit vedkommende medførte besættelsen, at der måtte gennem-

føres en række forbud, således mod forhøjelse af priser uden Pris-kontrolrådets tilladelse, mod tilbageholdelse af varer, mod afsejling af danske skibe til fremmed havn, et midlertidigt spiritusforbud og en petroleumsrationering.

Efter at det var besluttet at danne en samlingsregering, således at ministre uden portefølje indtrådte i regeringen og bistod de enkelte fagministre, bad jeg Stauning om at måtte få Christmas Møller til kontrolminister. Jeg henviste til, at han havde været ordfører ved behandlingen af de skiftende forslag om valutareguleringen. Bag min anmodning lå også en dyb sympati for Christmas Møller, hvis noble karakter jeg værdsatte højt.

Den 11. april indfandt han sig i handelsministeriet, og hermed indledtes et samarbejde, der udviklede sig til venskab, selv om Christmas Møller engang imellem gjorde mig opmærksom på, at jeg havde handlet uden at tale med »Føllet«.

Lige så dreven han var som politiker, lige så uformuende var han som administrator. Mere end een gang kom han tilkort, når administrative opgaver lå for, men han respekterede mig. Trods modsætningen mellem den udprægede politiker og den i så henseende mindre bevandrede, men i administration mere erfarne handelsminister, blev det et fordrageligt samarbejde, fordi respekten var gensidig.

Nogen tid efter, at han havde »bosat« sig i handelsministeriet, blev det meddelt fra udenrigsministeriet, at en dr. Ebner, som skulle kontrollere den danske centraladministration, ønskede at aflægge et besøg i handelsministeriet. Christmas og jeg blev hurtigt enige om, at man ikke kunne undgå en sådan visit, men vi måtte have en tolk, og dette blev udenrigsministeriet underrettet om.

Om morgenen, da besøget skulle finde sted, plantede Christmas en stang med et dannebrogssflag på skrivebordet, og daværende kontor-chef i udenrigsministeriet, Wassard, fungerede som tolk.

Besøget formede sig meget formelt, men engang imellem kneb det for Wassard at bevare alvoren, vel vidende at de to skalke godt forstod, hvad Ebner fremførte – egentlig kun irriterende tyske høfligheds-fraser.

Jeg erindrer en anden episode. Der forhandlede om en margarine-ordning, og på et møde i handelsministeriet deltog en række margarinefabrikanter med direktør August Holm fra Otto Mønsted i spidsen.

På et givet tidspunkt benyttede jeg den for mig velkendte fremgangsmåde at forsøge en underhåndsforhandling for at opnå et forlig. Sammen med August Holm gik jeg ind i et tilstødende værelse, hvor vi blev enige om en ordning. Da vi vendte tilbage til plenarmødet, var dette i fuldkomment oprør, efter at Christmas Møller havde tilkendegivet de herrer sin uskrømte mening. Det lykkedes dog at få forliget ført igennem. Da jeg bagefter spurgte Christmas, hvad der havde været i vejen, lød svaret, at han syntes, jeg havde været for venlig overfor de herrer, de havde såmænd godt af at få en overhaling; at dette ikke befordrede forligsmulighederne, lod Christmas ganske ude af betragtning.

Men, hvor var han flittig, morgenmand ligesom jeg og i aktivitet hele dagen.

*

I slutningen af juni og i begyndelsen af juli fandt en række forhandlinger sted med henblik på at få dannet en egentlig samlingsregering på et mere solidt parlamentarisk grundlag, og efter mange vanskeligheder lykkedes det at få dannet det nye ministerium.

Forinden var jeg kaldt til Stauning, der meddelte mig, at Christmas Møller skulle overtage handelsministeriet, og at jeg skulle afløse Ludvig Christensen som socialminister. Jeg har senere fået mistanke om, at Ludvig Christensen var klar over, at socialministeren ville komme til at stå overfor betydelige vanskeligheder. Fremgangen i den sociale lovgivning, som det takket være den tidligere regerings stærke stilling i Rigsdagen havde været mulig, kunne ikke fortsætte under de nu herskende forhold.

Jeg stillede dog en betingelse, at jeg foruden at være socialminister også blev arbejdsminister, hvad Stauning indvilgede i.

Den 8. juli blev ministeriets sammensætning bekendtgjort, og da jeg indfandt mig i socialministeriet og hilste på departementschef Jonquieres, der stod i venskabsforhold til Ludvig Christensen, skete det med følgende bemærkning: »Jeg ved godt, at De ikke er glad for at se mig, men jeg er heller ikke glad for at se Dem,« en bemærkning, som Jonquieres ikke glemte, men som nok i hvert fald i begyndelsen dækkede de gensidige følelser.

Det var med vemod, jeg efter henimod 5 års virksomhed måtte tage

afsked med mine nærmeste medarbejdere i handelsministeriet. Flere af dem var blevet mine personlige venner, det gjaldt ikke mindst departementschef Jespersen, som jeg skylder stor tak, og som jeg stadig har forbindelse med.

Tiden fra den 5. november 1935 til 8. juli 1940 var blevet et interessant livsafsnit, i begyndelsen med famlende forsøg på at klare opgaverne, men efterhånden udviklende sig til en mere håndfast indsats. Jeg føler intet mindreværd, når jeg senere har kunnet iagttage enkelte af mine efterfølgeres virksomhed som handelsminister.

Kort efter ministerskiftet indbød Christmas Møller mig til en middag i sit hjem i Nybrogade, og da jeg så, at mine tidligere nærmeste medarbejdere fra handelsministeriet også var indbudt, troede jeg, at det var for embedsmændene, at middagen var arrangeret.

Det viste sig imidlertid, at jeg var hædersgæsten. Christmas Møller holdt en meget smuk tale for mig, og jeg blev dybt bevæget. Det var en bekræftelse på et venskab, der varede så længe han levede.

Ubehagelige opgaver

Havde jeg anet, hvad jeg kom til at stå overfor som arbejds- og socialminister, er det temmelig sikkert, at jeg havde sagt nej, selv om det var svært at gå imod Staunings ønsker.

Kort efter den nye regerings dannelse, havde generalkonsul Marinus L. Yde henvendt sig til mig og gjort opmærksom på, at det under de givne forhold måtte undgås, at der opstod åbne konflikter på arbejdsmarkedet, og at der måtte tilvejebringes en ordening, der forhindrede det.

Jeg havde en mistanke om, at Yde, der var ven med Stauning, kom fra ham, måske fordi Stauning forudsatte, at det ville skurre i ørerne på mig som gammel fagforeningsmand, om arbejdernes frie aktionsret skulle underbindes. Måske det også for Stauning selv ville være ubehageligt at pålægge mig løsningen af denne opgave.

Yde's argumentation med henvisning til, at besættelsesmagten ikke ville affinde sig med strejke eller lockout, og at det kunne blive skæbnesvangert for organisationerne, hvis tyskerne i så fald ville skride ind, overbeviste mig om nødvendigheden af, at der blev tilvejebragt et organ til bilæggelse af opståede stridigheder mellem arbejdere og arbejdsgivere.

Jeg gik til Stauning, som sikkert forberedt herpå erklærede, at der måtte findes en udvej, men at det selvfølgelig ville være det bedste, om De samvirkende Fagforbund og Arbejdsgiverforeningen selv kunne blive enige om en løsning. Jeg foranledigede da, at der blev optaget forhandling mellem de to hovedorganisationer, som i august enedes om et forslag, der skulle ophøjes til lov.

Den 11. september fremsatte jeg da i Folketinget »forslag til lov

om arbejdsforhold«, men det var på væsentlige punkter afvigende fra hovedorganisationernes udkast. Ved behandlingen i regeringen og de samarbejdende partier var det blevet stærkt forringet. Den »neutrale« opmand i arbejds- og forligsnævnet var ændret til et formandskab på tre mand, hvorved ordningen i højere grad fik karakteren af tvungen voldgift.

Det var Knud Kristensen, der stædigt benyttede den politiske situation til at fremme Venstres reaktionære interesser.

Den 14. september 1940 blev loven stadfæstet. Foruden af direktør Erik Dreyer kom formandsskabet til at bestå af byretsdommer *Myrdal* (ikke som anført i flere publikationer højesteretsdommer Victor Hansen. Denne tiltrådte først, da *Myrdal* var blevet myrdet) og professor Thorkil Kristensen; sidstnævnte på et uomgængeligt krav fra Knud Kristensen. Om professorens fremragende evner som nationaløkonom kunne der ikke være tvivl, men hans aspirationer som venstrepolitiker måtte naturligt, og ikke mindst på baggrund af Knud Kristensens protektion, fremkalde ængstelse med hensyn til en fordomsfri bedømmelse af forholdet mellem arbejder og arbejdsgiver.

Thorkil Kristensens periodiske indlæg i pressen, f. eks. i »Jyllands-posten« var af en sådan karakter, at det hos arbejderne måtte vække mistanke om, at han ikke var neutral. Jeg fandt det uheldigt, at et medlem af formandskabet pådrog sig et ensidigt politisk skær, og ved en samtale i ministeriet gjorde jeg ham bekendt med min opfattelse, som han dog nægtede at anerkende.

Med mit nøje kendskab til arbejderbevægelsens psykologi måtte jeg selvfølgelig stærkt beklage dette.

Det næste problem, jeg kom til at stå overfor, blev for mig det mest generende. Under forhandlingerne i 1941 om ekstraordinær støtte til arbejdsløshedskasserne fremsatte Venstre krav om en omfattende revision af forsorgsloven og loven om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring. Partiet gjorde en sådan revision til vilkår for at medvirke ved en hjælp til de vanskeligst stillede kasser.

Man måtte undres over, at Venstre i den situation, hvori Danmark befandt sig, ville kræve sin deltagelse i det politiske samarbejde betalt med sådanne forringelser af sociallovgivningen, som partiet under normale forhold ikke havde haft mulighed for at opnå.

Knud Kristensen krævede hårdt og stædigt, at der skulle nedsættes

et udvalg til at behandle de af Venstre opstillede krav. Han forlangte, at udvalgsarbejdet skulle fremskyndes og tilendebringes i løbet af 2-3 måneder. Jeg gjorde opmærksom på, at en sådan tidsfrist var umulig at overholde.

Under de givne forhold var regeringen nødt til at nedsætte udvalget, og beslutning herom blev truffet den 8. april 1941, og arbejdet påbegyndtes den 29. april med mig som formand.

Det var betegnende, at arbejdsløshedskasserne ikke måtte være direkte repræsenterede, det blev kun allernådigst tilladt, at hovedkasserer A. Johansen fra smedene og forretningsfører Marius Sørensen fra arbejdsmændene blev tilforordnede. Foruden mig blev Bording, Steincke og Einer-Jensen medlemmer, hvorved der sikredes en betydelig sagkundskab.

Jeg har været betroet formandshvervet i forskellige udvalg og kommissioner, men jeg har ikke oplevet et vanskeligere og mere ubehageligt arbejde end i dette udvalg. På forhånd vidste man, hvad Venstre tilsigtede, men jeg havde ikke regnet med en så arbejderfjendsk indstilling som den, der blev tilkendegivet af Ejnar Kjær. Han røbede samtidig et ukendskab til lovenes anvendelse i praksis, som gjorde det umuligt at forhandle på et sagligt grundlag.

Det var overraskende, at Venstres mest indsigtsfulde mand på det sociale område, dr. O. Krag, der også var medlem af udvalget, og som havde vist megen social forståelse, lod Kjær boltre sig.

Det er tænkeligt, at han, den kloge taktiker, ikke havde noget imod, at den stædige vendelbo brændte fingrene, særligt på den kontrolforanstaltning, der fik udtryk i de såkaldte arbejdskort.

Jeg, der gennem 10 år havde haft med kontrol af arbejdsløse at gøre, var klar over, at disse kort ikke var nogen betryggelse, og at de ville fremkalde en voldsom irritation hos arbejderne, men Kjær lod sig ikke overbevise trods eksempler, der måtte virke indlysende.

Man kan jo spørge, hvorfor jeg ikke lod forhandlingerne gå i stykker, men Stauning havde pålagt mig, at dette ikke måtte ske, hvorved det politiske samarbejde ville komme i fare. Dertil kom hensynet til de vanskeligt stillede arbejdsløshedskasser, som ville blive prisgivet, hvis der ikke blev opnået et forlig.

Jeg havde selvfølgelig ikke noget hastværk med at få afsluttet udvalgsarbejdet, jeg var jo klar over, at resultatet under alle omstæn-

digheder ville fremkalde harme i mit parti og fagbevægelse, og at jeg som formand først og fremmest ville komme til at stå for skud.

Efterhånden blev det en næsten stereotyp bemærkning, når jeg sluttede et udvalgsmøde: »Ja! så må vi jo se nærmere på det.«

En dag tonede departementschef Jonquieres frem fulgt af kontorchef, nuværende amtmand Wechselmann, der var sekretær i udvalget, og erklærede, at de ikke kunne forstå den noget henholdende måde, jeg ledede forhandlingerne på. Jeg bemærkede hertil, at når jeg havde brug for saglig bistand, skulle jeg nok søge den hos embedsmændene, men den politiske side af forhandlingerne måtte de overlade til mig.

Senere har de to udmærkede medarbejdere og jeg moret os over dette lille intermezzo.

Det blev til 75 møder, men så kunne jeg heller ikke trække tiden mere ud, og betænkningen blev afgivet den 27. februar 1942.

Som ventet blev den modtaget med megen utilfredshed, mindre i partiet end i fagbevægelsen, hvor særlig formanden for Arbejdsmandsforbundet, Aksel Olsen, endnu inden alle enkeltheder i forslaget var bekendt, rejste en voldsom kritik, der for mit vedkommende nærmede sig det ærerørige og særlig var generende for mig som gammel organisationsmand. Selv om jeg var forberedt på angreb, havde jeg alligevel ikke ventet en så hensynsløs behandling, der gjorde så meget mere ondt, som jeg var mig bevidst, at jeg ærligt havde slidt for at afbøde anslaget så meget som muligt.

I folketingsudvalget, der behandlede forslagene, lykkedes det at opnå visse lempelser, men det blev taget ilde op af de andre partier, da jeg ved forelæggelsen i folketinget udtalte: »Ingen kan være i tvivl om, at jeg ikke har hjertet med i de lovforslag, jeg her forelægger.« Til gengæld fik jeg en varm tak i gruppen.

Jeg fik også en uforbeholden støtte af de andre partifæller, der havde deltaget i udvalgsarbejdet, og ikke mindst Einer-Jensen udførte et stort arbejde for at dæmpe gemytterne.

Efterhånden viste det sig, at de foretagne ændringer ikke virkede så brutalt, som bl. a. Aksel Olsen havde forudsagt, og det var egentlig arbejdskortene, karakteriserede som »hundetegn«, der vakte størst anstød.

Som påpeget i udvalget var de som kontrolforanstaltning ganske nytteløse, og det var en oprejsning for mig, da Kjær som indenrigs-

minister måtte opleve den tort, at hans partifælle, socialminister Søren P. Larsen gennemførte, at ordningen blev ophævet.

Under alt dette har Ludvig Christensen sikkert følt det som en befrielse, at han ikke fortsatte som socialminister.

Blandt dem, der var særlig utilfredse med min bemærkning om »hjertet« i forbindelse med min forelæggelsestale, var dr. Krag. Han blev regnet for noget af en kyniker, men fik man ham på talefod, var han ikke bange for at yde sin støtte, når det drejede sig om den sociale lovgivning.

Han havde engang betegnet mig som en »straight« mand.

En morgen kørte jeg ham hjem efter en nats forhandlinger i et folketingsudvalg. Vi havde forgæves søgt at få hans stædige partifælle, Ejnar Kjær, til at acceptere Krag's og mine fælles synspunkter. Da det ikke lykkedes, gennemførte vi imod Kjær et forlig, og da vi sad i vognen, trykkede han min hånd, idet han sagde: »Jeg tror, at vi to har gjort det rigtige i nat.«

En lidet lystig rejse

Af de nye mænd i ministeriet af 8. juli 1940 kendte jeg bedst Gunnar Larsen. Han havde flere gange talt med mig om arbejdsforholdene i den store virksomhed »F. L. Smidth«, som han var direktør for.

Jeg havde indtryk af en moderne driftsleder, som forstod betimeligheden af at have et godt forhold til arbejderstaben. Han havde vel arvet nogle af faderen, ingeniør Poul Larsens udprægede arbejdsgiver-synspunkter, men var klar over, at en nyere tid krævede dem modifierede.

Da jeg var handelsminister, kom han flere gange til mig, den tidligere fagforeningsmand, for at høre min mening om konkrete faglige spørgsmål. Jeg kunne godt lide ham, der var noget frejdigt over hans fremtræden.

Det var dog afgjort en fejl at optage ham, der var uden parlamentarisk ballast, i regeringen, men når han fik det dårlige omdømme og et slet eftermæle, skyldtes det bl. a., at han blev svigtet af de gamle politikere og drevet i armene på Scavenius.

Buhl kunne ikke fordrage ham, og Scavenius brugte ham til rakker-tjeneste, til opgaver der ikke kunne være velsete under de givne forhold. Det vil være forkert at se bort fra Gunnar Larsens lyst til at agere, men tyskvenlig var han ikke, så lidt som Scavenius var det, men han gik i Scavenius' ledebånd og fik ikke det korrektiv, som de gamle erfarne politikere kunne være blevet for ham.

Hvad Gunnar Larsen foretog sig var sikkert altid i forståelse med Scavenius, som også pålagde ham den repræsentation, der ellers tilkom udenrigsministeren. Det var ikke billigt for ham at være minister.

Hans mange rejser til Tyskland var ikke velsete, og en dag i 1941 bemærkede Stauning, at tyskerne kunne have godt af at se en anden

repræsentant for ministeriet; henvendt til mig: »Kan du ikke tage en tur derned?«

På mit spørgsmål om, hvad jeg skulle foretage mig, svarede Stau-ning, at jeg kunne jo holde foredrag om vor sociallovgivning.

Mit besøg skulle formidles gennem »Nordische Verbindungsstelle«, og jeg havde en anelse om, at det var Buhl, der havde fået ideen.

Jeg var meget betænkelig ved denne mission, og blandt partifæller sporedes en mærkbar reservation.

Jeg følte mig som en belastet person, formand for det meget upopulære udvalg vedrørende revision af de sociale love, jeg havde lagt navn til loven om arbejdsforhold, der, selv om den var akcepteret af organisationerne, dog betød et dybt indgreb i deres tilvante frie udfoldelse, og nu skulle jeg til Berlin og holde foredrag. Var der lidt tyskervenlighed med i spillet, ville man måske insinuere.

Mine overvejelser førte til, at jeg ville benytte lejligheden til at få sådanne eventuelle skumlerier om min person ud af verden dels gennem foredragets indhold og dels ved at understøtte dette med en film. Finansudvalget gav den fornødne bevilling til filmens fremstilling, og i eftersommeren 1942 var jeg klar til at rejse. Filmen var forevist for og godkendt af regeringen, og en større kreds havde også haft lejlighed til at se den. Det var en god film, Scavenius kaldte den for en pralefilm, men sagde: »Den har de s'gu godt af at se«; det var tvivlsomt, om den ville glæde tyskerne.

Den 23. september fløj jeg da sammen med min sekretær, Gert Drachmann til Berlin, spændt på hvorledes denne færd ville forløbe.

Vejret var dårligt, blæsende og regnfuldt, og Drachmann måtte hente trøst hos stewardessen.

I lufthavnen Tempelhof blev vi modtaget af præsidenten for »Nordische Verbindungsstelle«, dr. Draeger og Danmarks gesandt i Berlin, minister Mohr.

Det var 7 år siden, jeg havde været i Berlin, og mine tanker gik uvilkårligt til de gamle kammerater, til Alwin og Minna Brandes' hjem i nærheden af flyvepladsen – hvor var de nu allesammen?

Jeg skulle nu som den danske regerings udsending vise korrekt optræden overfor repræsentanter for det bøddelregimente, der havde berøvet mig venner og kammerater, som jeg efter fattig evne havde søgt at hjælpe i deres kamp mod tyranniet.

I en trykkende atmosfære måtte Drachmann og jeg bide i det sure æble i samvær med en »Gauleiter und Oberpräsident«, en »Oberbefehlsleiter« o.s.v., der servilt gav udtryk for at være beæret ved »Excellensen«s besøg. 2 automobiler blev stillet til min rådighed, og den første dag blev afsluttet med en forestilling i Kroll-operaen.

Næste dag gik turen til Potsdam. Frokosten stod i omvendt forhold til den tyske befolknings usle rationer af levnedsmidler og viste, at der ikke var mangel i den øverste top.

På køreturen så vi kolonner af jøder ved slavearbejdet på marker og veje og med den jødiske stjerne på ryggen.

Et besøg i koncentrationslejren Oranienburg blev selvfølgelig indskrænket til den del, der gav indtryk af en vis anstændighed. Det gjorde dog et uudsletteligt indtryk at se en lang række smukke unge kvinder fra Ukraine, med elfenbensfarvet hud, mørkt hår og store smukke øjne, der udtrykte dyb sørgmodighed – det var udsøgt arbejdskraft til kartoffelskrælning.

Da vi besøgte de mægtige underjordiske værksteder på Heinkel og Auer-værkerne, begyndte de høje herrer at hviske, men højt nok til, at Drachmann og jeg blev klar over, at man vistnok var ved at gå for vidt med hensyn til, hvad »Excellensen« skulle se.

Til Heinkel-værkerne var knyttet en lærlingeskole, hvor de uniformerede og med hagekorsarmbind forsynede drenges undervisning og militærprægede opdragelse foregik.

For Ober-Generalarbeitsführer, dr. Decker var det åbenbart en skuffelse, at jeg ikke havde tid til en rundrejse for at bese en del »Kraft durch Freude-Anlage«. Det var jo så uheldigt, at den danske konge havde fødselsdag den 26. september, hvorfor jeg selvfølgelig måtte rejse hjem dagen før. Om tyskerne opfattede det som en tilfældighed, ved jeg ikke.

Den 24. september om aftenen var salen i »Haus der Flieger« fyldt. Den danske koloni i Berlin havde bidraget hertil. På de forreste rækker havde de nazistiske spidser taget plads. Da jeg gik op på talerstolen, der var flankeret af grønne planter og pragtfulde gladiolus, havde jeg følelsen af, at jeg besteg et skafot, pyntet med et dannebrogssflag ophængt side om side med hagekorsflaget. Mit foredrag bar titlen »Das soziale gesicht Dänemarks« og blev modtaget med høfligt bifald, hvori stærke håndklap fra danskerne tonede frem. Flere af

dem havde opholdt sig i Berlin i mange år og trængtes nu om mig, trykkede mig i hånden og erklærede, at det havde været en oplevelse at høre om den sociale standard i Danmark.

Efter en pause vistes filmen, og det var mærkbart, at den endnu mindre tiltalte tyskerne, medens danskerne nu åbenlyst gav deres begejstring tilkende.

Den indledtes med kongens ridt gennem København, og efter en lang række optagelser fra forskellige sociale institutioner sluttede den med, at et ungt par under et dannebrogslag hyldede det tusindårige frie Danmark.

Adskillige landsmænd havde tårer i øjnene, da de sagde farvel til mig. Der var dog en tysker, nemlig statssekretær Engel, der erklærede, at det var den bedste film om sociale forhold, han havde set. Han bad om at låne den til forevisning for personalet i socialdepartementet, hvad jeg med glæde indvilgede i.

Dagen efter, den 25. september fløj »Excellensen« hjem, og det var med lettet sind, at Drachmann og jeg trådte ud af maskinen i Kastrup Lufthavn.

Den usikkerhed, hvormed dette besøg var fulgt, forsvandt, da man læste nazibladet »Fædrelandet«s referat:

»Socialminister Kjærbøls foredrag i Berlin.

Et forvrænget billede af det danske socialvæsens udvikling.

Berlin.

(Fra vor korrespondent)

Det er en dårlig fugl, som besudler sin egen rede, siger man, og det skal dog også med det samme være sagt, at Deres korrespondent ikke føler sig hjemme blandt danske socialdemokrater.

Forleden forsøgte socialminister Kjærbøl i »Haus der Flieger« i Berlin at give førende personligheder inden for det tyske socialvæsen det indtryk, at Socialdemokratiet i virkeligheden har givet Danmarks arbejdere verdens bedste sociale forsorg.

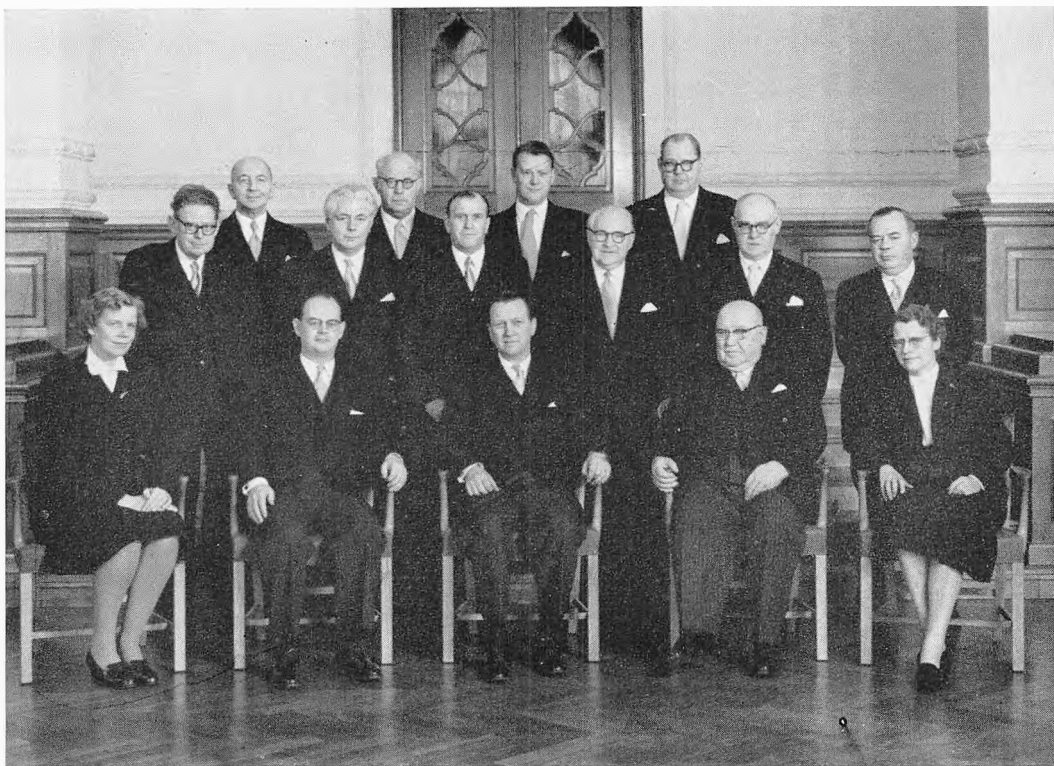
Vi er imidlertid mange, som kender den fulde sandhed, og vi ved, at det langt snarere er sådan, at det danske Socialdemokrati direkte har forrådt de personers interesser, som det var sat til at varetage. Det har skabt en tilstand, hvor den arbejdsløse vel ikke døde af sult, men hvor det var givet, at han heller ikke fik lov til stort andet end

*Som formand for Samfærdselskommissionen mellem sporvejsdirektør Ejnar Nielsen og
generaldirektør Terkelsen.*

*En viis og et håndtryk af Aksel Møller i Vandrehallen på Christiansborg, da jeg overtog
indenrigsministeriet i 1953.*

Ministeriet H. C. Hansen 1956.

*Velkommen hjem, Peter Freuchen.
I midten Ejnar Mikkelsen.*

*Med fly til Grønland, julen 1955.
Bagest: ministersekretær Ole Nørgaard.*

lige at leve. Arbejdsløse var der altid nok af. Det var nødvendigt at sikre de privilegerede arbejdere en løn, som de ellers ikke kunne opretholde, når der ikke røres ved kapitalens udbytte. Rentesænkningen har Socialdemokratiet nemlig aldrig gennemført. »Det har ikke kunnet det,« siger man, »fordi de radikale var imod den.« Socialdemokratiet kunne dog trods alt mange gange have frigjort sig for dette selskab, hvis det havde haft lyst til det, men det har ikke gjort det. Heraf må man nødvendigvis slutte, at socialdemokraterne enten har været uærlige i deres indstilling over for arbejderne eller også, at de har sat demokratiets bevarelse over det arbejdende folks velfærd.

Som en typisk repræsentant for denne indstilling, stod Kjærbøl på talerstolen og gengav det forvrængede billede af det danske socialvæsens udvikling, som vil være mange af »Fædrelandet«s læsere bekendt fra H. Jonquieres lille pjece om socialreformen. Socialministerens gengivelse var så bundet til dette arbejde, at man mange steder genkendte sprogbrugen i denne pjece, til trods for, at foredraget blev holdt på tysk.

Til alt held har Tyskland set værdigere repræsentanter for dansk kultur. Vi tænker her først og fremmest på de danske frivillige, men også på mange af de arbejdere, som er hernede, og som er blevet jaget i landflygtighed af den sociallovgivning, som socialministeren berømmede.

Ingen af de tyske morgenblade havde dagen efter så meget som en linie om socialminister Kjærbøls foredrag. I »Börsen Zeitung«s aftenudgave stod der derimod en petitnotits om begivenheden, medens Deres korrespondent ikke har kunnet finde den omtalt noget som helst andet sted.«

De tyske blade nævnede foredraget som en anledning til besøget, men det blev i hvert fald mig bekendt, at det var nævnt i 16 aviser. At nazisterne ikke ønskede nærmere omtale af den danske sociale standard, er vel forklarligt, men de undlod dog i modsætning til »Fædrelandet« at forvrænge det billede, jeg havde givet.

Jeg kendte »Fædrelandet«s korrespondent, en anløben person, der på forskellig måde havde søgt at bjerge sig gennem tilværelsen.

Desværre opnåede jeg ikke den tilfredsstillelse at kunne berette til Stauning om den færd, han havde sendt mig ud på, han var død

forinden, knækket ved grundlovssagens forlis og yderligere svækket ved det slag, som den tyske besættelse havde været for ham.

Siden I. A. Hansens død havde intet dødsfald smertet mig mere.

Den 1. maj var Vilh. Buhl blevet konstitueret som statsminister, og den 4. maj, dagen efter Staunings død, udnævntes han.

Med ham som statsminister fik jeg en gammel trofast ven til »værkerfører«, men alligevel følte jeg stærkt savnet af Stauning.

Buhl havde juridisk indsigt og var vel bevandret i økonomiske problemer, og for mig havde han været en god vejleder, efterhånden som jeg blev placeret i de mange forskellige foretagender, kommissioner og udvalg, inden jeg blev minister.

Buhl så sine folk an, blev man ven med ham, var han usvigelig trofast, men til gengæld var han ensidig hård og nådeløs overfor dem, der efter hans mening gjorde brud på redelighed og hæderlighed, og han kunne i diskussion med modstandere udfolde en brutal hensynsløshed.

Bag den hårde skal var der dog megen følsomhed og trang til at hjælpe, hvor en håndsrekning var påkrævet; han var i besiddelse af lune og ikke så lidt af en lyriker. På loftsbjælkerne i hans sommerhus havde han malet rim i ordsproglig stil, og da hans børn var små, lavede han, fingernem som han var, legetøj til dem.

*

Over alle større og mindre hændelser i 1942 var der dog een, der for mig ragede op, og som helt ændrede mit videre private livsløb.

En dejlig sommerdag blev jeg i stilhed viet til Gerda i den smukt beliggende Sørup-Sct. Jørgens kirke ved Svendborg Sund. Foruden præsten og kirkens funktionærer samt præstefruen, var kun min trofaste chauffør, Niels Slot, til stede. Et varmt venskab mellem den unge kvinde og mig blev her beseglet, og dermed indledtes et ægteskab, der betød, at jeg fik det fodfæste i mit privatliv, som jeg havde savnet. En velbegavet hustru og en strålende kammerat, der tog del i mine interesser, gav mig selvtillid, når vanskeligheder opstod, og rettede mig med en fornuftpræget kritik.

Vi havde begge ønsket at blive viet i Bregninge kirke på Tåsinge, hvor jeg var konfirmeret, men den ortodokse sognepræst erklærede, at han ikke viede fraskilte. Ægteskabet var dog ikke mere vederstygt-

geligt for ham, end at han, når Gerda og jeg senere besøgte Tåsinge og særligt i forbindelse med gudstjeneste i Bregninge kirke, hilste på og venligt talte med det ugudelige ægtepar.

Først efter vielsen fik Gerda's moder telefonisk underretning om begivenheden. Hun vidste jo nok, hvor det ville bære hen, og hun var glad for sin nye svigersøn, der havde vundet hendes fortrolighed.

Jeg var kommet i den vel ikke helt almindelige placering at være respekteret både af min nye og min tidligere svigermor.

Gerda var blevet stærkt betaget af min barndomsegn, og da jeg havde givet til kende, at jeg gerne ville henleve mine sidste år i Troense, købte hun resolut en af de smukkeste beliggende ejendomme der. Det var muliggjort ved, at hun afhændede sit hus i en københavnsk omegnskommune.

I ejendommen i Troense havde der gennem mange år været værts-hus, som bl. a. var blevet søgt af mandskabet på de mange anker-liggere, der i sejlskibenes tid ofte lå ud for denne kyst. Da en god ven, en kendt restauratør, erklærede, at »man aldrig må nedlægge en kro«, blev ejendommen sat i stand, inventar og service anskaffet. I nogle år blev »Lodskroen«, således kaldte vi den, fordi den lå i nærheden af lodseriet, et søgt spisested. En ny forpagter opretholdt ikke standarden, det blev efterhånden økonomisk uoverkommeligt at be-holde ejendommen, og med et betydeligt tab blev den solgt i 1957.

Det påtænkte otium i Troense måtte opgives, efter at jeg havde fået overdraget forskellige hverv, der fortsat knyttede mig til Kø-benhavn.

Blandt folk var det nok den almindelige mening, at denne kro var et strålende aktiv, der ville gøre mig til en velhavende mand, og så var sandheden, at det for Gerda blev en dårlig pengeanbringelse, og at hendes omsorg for mig blev os en dyr historie.

I Scavenius' regering

1942 blev et usædvanligt begivenhedsrigt år. I februar den famøse betænkning, der skabte røre i arbejderbevægelsen, i maj Staunings død, mit bryllup i juli og min rejse til Berlin i september, kongens rideuheld i oktober, dr. Best's udnævnelse til befuldmægtiget i november. Dertil kom regeringens omdannelse i november og hovedorganisationernes forlig i december, der medførte, at jeg besøgte kongen ved hans sygeleje.

Den 9. november blev Buhl trængt væk, og Scavenius blev stats- og udenrigsminister. Til formanden for De samvirkende Fagforbund, Laurits Hansen, afgav jeg socialministeriet, men forblev som arbejdsminister.

Det var broderparten af arbejds- og socialministeriet, som Laurits Hansen fik, men jeg afstod rundhåndet. Den lune medbør, der havde begunstiget de sociale fremskridt i tiden op til krigen, var jo blevet afløst af en strid modvind, og jeg havde fået mine skrammer.

Dertil kom, at det forsorgsmæssige havde tyngtet mig meget, det gjaldt særligt forsorgen for børn og unge.

Jeg var dybt rystet ved under mine besøg på børnehjem, lærlingehjem og opdragelsesanstalter at kunne fastslå store forsømmelser, mange anstalter var præget mere af eksercits end af humanisme, og ofte konstaterede jeg, at missionsprægede ledere fremkaldte og favoriserede hykleri hos de unge.

Bygningerne var tit i en miserabel forfatning, jeg mindes at have set loftet i en sovesal så utæt, at når det regnede, måtte baljer og spande frem for at opsamle vandet.

Det hele var et billede af vanrøgt, som var særlig uforsvarlig, fordi det drejede sig om børn og unge.

På opdragelseshjemmet »Flakkebjerg« så jeg ved et besøg, at en meget stor sovesal lå i første etage lige over snedkerværkstedet med maskiner og brandfarligt materiale. Der var overhovedet ikke foretaget foranstaltninger til sikring af drengene, hvis en brand udbrød.

Det lykkedes mig med stort besvær at få tilvejebragt en bevilling til opførelse af en bygning med en forsvarlig sovesal.

Peter Sabroe levede ikke forgæves, men han døde for tidligt, ellers havde jeg vel nok som socialminister overtaget en bedre arv fra mine forgængere.

Det besøg, der voldte mig mest smerte, var på »Bråskovgård«, ikke så meget fordi der var mangler, men fordi jeg her kom i forbindelse med unge mennesker, der måtte volde ledelsen store vanskeligheder. Jeg var dybt bevæget, da jeg om aftenen havde en sammenkomst med dem. – Hvilken risiko havde jeg ikke selv været ude for.

*

Vi var nu kun tre socialdemokrater i regeringen, hvori Laurits Hansen indtrådte som nyt medlem, og Bording og jeg fortsatte efter partigruppens beslutning. Afgørende for min forbliven i regeringen var, at også Bording skulle fortsætte. Uden ham, den kloge politiker med de fremragende menneskelige egenskaber, ville jeg afgjort have trukket mig tilbage. Det var såvist ikke tryghedsfølelse, Scavenius bragte med sig.

Hans arrogante, junkerprægede karakter kunne virke frastødende. Han var på sin vis frygtløs, vel nok mere overfor sine medarbejdere end overfor tyskerne, hvem han rent følelsesmæssigt ikke havde noget tilovers for, men på hvis sejr han troede. Var han uden evner til at blive en samlende og formidlende personlighed, var han afgjort af sind en dansk mand, der handlede i sikker overbevisning om, at han kun tjente sit lands interesser.

Efter udnævnelsen den 5. november af Werner Best til Tysklands befuldmægtigede i Danmark, holdtes der nogle dage senere en middag på Christiansborg Slot, og det var pålagt samtlige ministre at deltage.

Da jeg så bordplanen, viste det sig, at jeg var placeret ved siden

af dr. Best. Dette tiltalte mig selvfølgelig ikke, men en udenrigsministeriel embedsmand erklærede, at jeg jo talte tysk, hvad man havde erfaret fra mit besøg i Berlin. »Jeg ved jo, der er ministre, som behersker det tyske sprog, hvad jeg ikke gør,« bemærkede jeg, men de pågældende, som pladsen var tiltænkt, havde påstået, at de ikke magtede sproget, selvfølgelig for at blive fritaget for »æren«.

Fra samtalen med Best erindrer jeg kun, at han roste det danske landbrug i modsætning til landbruget i Frankrig, hvortil han sidst havde været udkommanderet.

Som så mange andre ubehageligheder blev også denne overstået.

Når Gunnar Larsen var på rejse, fungerede jeg altid som trafikminister og kom derved i nær berøring med generaldirektør Knutzen. Som formand for Dansk-Tysk Forening opfordrede han mig flere gange til at blive medlem. Jeg følte mig dog ikke tiltalt af opfordringen. Foreningen var stiftet den 6. august 1940 »til videre fremme af det århundredgamle samarbejde mellem Danmark og Tyskland«, som det hed. Den var legaliseret af Stauning, men blev ikke i almindelighed godkendt af befolkningen, der heri så en unødvendig tilnærmelse til tyskerne.

En tid holdt jeg Knutzen hen bl. a. med henvisning til, at Stauning ikke var medlem, men da han stadig pressede på, og da jeg talte med Stauning om det, erklærede han: »Vi må jo hellere melde os ind«; Buhl gjorde det samme. Jeg deltog kun een gang i et møde i foreningen, og det virkede ubehageligt på grund af de høflighedsfraser, som blev udvekslede. For mig, der kendte Knutzen nøje, var der ingen tvivl om, at han som formand for Dansk-Tysk Forening udførte et for ham ubehageligt hverv, som han senere hensynsløst og meget uberettiget blev kritiseret for.

*

Den 18. december 1942 blev der opnået forlig mellem hovedorganisationerne om forlængelse af samtlige overenskomster for et år. Dette gav anledning til, at jeg fik en uventet oplevelse.

Den 23. december om morgenen blev jeg ringet op af dronningens adjutant, der meddelte, at kongen ønskede at tale med mig kl. 10. Jeg vidste, at kongen var sengeliggende efter sit rideuheld den 19. oktober, og kunne ikke ane, hvad han ville tale med mig om. Det

var ganske vist min fødselsdag, men den kunne næppe give anledning til kongelig bevågenhed – var det en spøgefugl, der var på spil, var spøgen alligevel lovlig dristig.

Nå, der var jo ikke andet at gøre end at få jaketten på, og da jeg til det opgivne klokkeslet indfandt mig i Palæet på Amalienborg, viste det sig, at jeg var ventet. Af dronningen blev jeg ført ind i kongens soveværelse, hvor jeg fik anvist plads ved sengen.

Kongen fortalte nu, at han i aviserne havde læst om det opnåede forlig mellem arbejdere og arbejdsgivere og ønskede at sige mig tak herfor. Jeg gjorde opmærksom på, at det jo ikke var min fortjeneste, hvortil han bemærkede: »De er jo dog arbejdsministre.«

På forslag af mig bifaldt kongen, at jeg overbragte formændene for de to hovedorganisationer hans tak for deres indsats, og da jeg ikke kunne dy mig for at fortælle, at det var min fødselsdag, fik jeg lykønskning og håndtryk.

*

I besættelsestidens skæbneår 1943, præget af strejker og stigende uroligheder, blev jeg som arbejdsminister draget direkte ind i den sydende malstrøm under de voldsomme begivenheder i Odense i august måned.

Telefonisk havde jeg været i forbindelse med flere provinsbyer, hvor det gik hårdest til, bl. a. Esbjerg, for at bistå dem, der arbejdede for at dæmpe gemytterne.

Som eksempel kan fra bogen »Træk fra Odense under den tyske besættelse« anføres, at den 19. august »udsattes statsbanernes faste funktionærer for trussel om både personlig vold og ødelæggelse af lejligheder, såfremt de ikke gik i strejke. Banernes drift, både den lokale og den gennemgående, skulle efter funktionærernes vedtagelse standses kl. 20, men vedtagelsen blev ikke gennemført, idet der gennem eksprestelefonforbindelse med arbejdsminister Kjærbo blev foranlediget, at Dansk Jernbaneforbund tog sig af sagen; forbundet sendte derefter en repræsentant til Odense, og det blev pålagt det faste mandskab at fortsætte arbejdet samtidig med, at der blev sørgt for den nødvendige politibeskyttelse«.

Men dermed var situationen i Odense langt fra klaret. Strejkerne,

der var påbegyndt den 18. august om morgenen, udviklede sig efterhånden til et oprør, en desperat befolknings beslutsomhed overfor tyskernes provokationer.

Det kunne være fristende at beskrive alle enkeltheder i de dage, men jeg skal afstå derfra. Det hele udviklede sig til en så alvorlig situation, at den indebar en overhængende fare for landets forhold til tyskerne i almindelighed.

Jeg anså det derfor nødvendigt at tage til Odense sammen med Gert Drachmann lørdag den 21. august og fik overladt borgmester Vilh. Werners kontor på rådhuset. Werner og jeg stod hinanden meget nær. I en lang årrække var han formand for smedene i Odense, og i min tid som forbundsformand havde vi haft et udmærket samarbejde. Jeg indledte straks forhandlinger med arbejderrepræsentanter, ledere af erhvervsorganisationer, politi og pressefolk for at få et overblik over problemerne.

Samme dag kom også udenrigsministeriets direktør, Nils Svenningesen og den tyske regeringsrat Kannstein til Odense.

Forhandlingerne fortsatte natten til søndag, hele søndagen og natten til mandag, og foruden Svenningsen og Kannstein deltog borgmester Werner, departementschef Eivind Larsen og folketingsmand, redaktør Rasmus Hansen – den senere forsvarsminister.

Ved et afsluttende møde tidligt mandag morgen på kasernen lykkedes det af få en aftale med den tyske øverstkommanderende Weiss, bl. a. gående ud på, at de tyske soldater skulle forblive i deres kvarter de følgende dage, dog at normale øvelser og tjenstlig færden ville blive gennemført som hidtil.

Mandag morgen udsendte borgmesteren en redegørelse med opfordring til befolkningen om at undgå enhver uoverlagt handling, og med en erklæring ydede jeg støtte til Werners opråb.

General von Hanneken nægtede dog at godkende det opnåede forlig, men Kannstein tog straks af sted til København og fik Best overtalt til at akceptere det, hvorved Hanneken blev desavoueret. Om tirsdagen den 24. august var roen i Odense atter genoprettet, men uoverensstemmelsen mellem Best og Hanneken fik en afgørende indflydelse på den videre udvikling af forholdet mellem den danske befolkning og besættelsesmagten.

I begivenhederne omkring 29. august spillede folkestrejken i Odense

stærkt ind i de krav, som general von Hanneken stillede til regeringen og de politiske partier.

For mig er disse dage prentet i uudslettelig erindring, således bl. a. det gribende statsråd den 28. august, hvor kongen lænket til stolen tog bevæget afsked med hver enkelt minister; kirkeminister Holbøll blev hos kongen en lille stund efter statsrådets afslutning for at trøste majestæten, dybt bedrøvet som han var.

Men jeg har heller ikke glemt, hvorledes en enkelt upolitisk minister, da vi inden statsrådet var samlede på Amalienborg, søgte at sikre sig, at et »ben«, som han havde måttet give afkald på, da han blev minister, atter tilfaldt ham.

Jeg stod i nærheden, da jeg hørte, hvad det drejede sig om, og kunne ikke tilbageholde følgende udbrud: »Mon der ikke er andet at tænke på i dette øjeblik end at varetage sine egne personlige interesser.« Det gjorde dog tilsyneladende ikke noget dybere indtryk på den bjergsomme mand.

Efter 29. august fungerede ministrene ikke officielt, men jeg var blandt dem, der stadig havde føling med deres ministerium, og som fulgte med i, hvad der foregik. Jeg bad min ven og medarbejder, departementschef H. H. Koch om at komme med i modstandsbevægelsen, men jeg blev afvist med et: »Det er bedst, du holder dig udenfor, du er i forvejen tilstrækkelig belastet.« Jeg stod dog stadig i nær forbindelse med kammerater indenfor modstandsbevægelsen, deltog i interne møder indenfor partiet og gjorde lidt nytte ved gennem mine forbindelser indenfor erhvervslivet at fremskaffe forskellige ting til brug i kampen.

En gang om ugen spiste vi politiske ministre frokost sammen i »Snapstinget«.

*

Gennem jævnlige møder med vælgerforeningens bestyrelse havde jeg føling med partifællerne i 9. kreds, men det var mærkbart, at der rådede nogen misstemning imod mig bl. a. i forbindelse med revisionen af de sociale love, og fordi jeg sad i regeringen Scavenius.

Da jeg ikke ville risikere, at partifællerne vragede mig, når den tyske besættelse var forbi, henvendte jeg mig til min gode ven, H. P.

Hansen (Slagelse) og bad om tilslutning til, at jeg nedlagde mit folketingsmandat.

H. P. Hansen fandt det urimeligt, og det samme gjorde Buhl, som var gjort bekendt med mit standpunkt.

Jeg opgav da mit forsæt, men kritikken mod den førte politik indtil 29. august voksede samtidig med modstandsbevægelsens stigende indflydelse. Det stod mig klart, at jeg, når besættelsen ophørte, ville komme ud for stærke angreb fra partifællerne i valgkredsen, og at det også kunne skade partiet. Jeg skrev da den 9. april 1945 følgende brev til Buhl:

»Kære Buhl,

Da du i fjor på foranledning af H. P. Hansen talte med mig i anledning af, at jeg ikke ønskede at indtræde i en ny regering, når den nuværende trådte tilbage, og heller ikke at forblive som medlem af rigsdagen, motiverede jeg mit standpunkt med, at jeg gennem løsningen af de opgaver, som var pålagt mig særligt som arbejds- og socialminister havde fremkaldt en sådan bedømmelse i arbejderbefolkningen, at den kunne virke som en belastning for Socialdemokratiet, hvis dette opretholdt mig som minister og rigsdagsmand. Du var ikke enig med mig, og jeg kan selvfølgelig kun være dig taknemlig for, at du i lighed med H. P. Hansen anlagde en anden bedømmelse af mig, selv om jeg ikke kunne tiltræde den som værende almindelig gældende ude i arbejderbefolkningen.

Jeg lovede da også, da du bad mig derom, at undlade det planlagte skridt.

Du vil dog næppe undre dig over, at jeg i dag med den udvikling, der er sket, er ked af, at jeg ikke fik lov til at opretholde mit standpunkt, thi når jeg nu – forhåbentlig som den eneste af de socialdemokratiske ministre (jeg ser bort fra L. H.) – skal stemples som en quisling, så havde det været bedre for mig, om jeg dengang havde fået tilslutning til at gå frivilligt.

Jeg er derfor kommet til det resultat, at det vil være bedst både for mig og selvfølgelig først og fremmest for partiet, at jeg nu meddeler partiforeningen i 9. kreds, at jeg ikke lader mig opstille ved næste valg, men en sådan meddelelse kan jeg jo ikke afgive, førend jeg i henhold til mit løfte til dig under vor samtale den 3.ds. har

givet dig underretning og dermed adgang til en fornyet overvejelse af sagen.

Når jeg ikke i modsætning til tidligere ønsker at udtræde af rigsdagen straks, er årsagen, at jeg anser det for at være vanskeliggere nu end for et år siden at få et andet job.

Jeg anmoder dig derfor om at give mig tilslutning til snarest muligt at give min kredsledelse meddelelse om min stilling, men dersom du finder det formålstjenligt at lade spørgsmålet behandle i partirådet, beder jeg mig fritaget for at deltage i det pågældende møde.

Iøvrigt er jeg selvfølgelig til tjeneste for partiet, hvis dette har brug for mig på mere neutrale områder, hvor mine dårlige handlinger som minister ikke kan øve indflydelse.

For en fuldstændigheds skyld gør jeg opmærksom på, at jeg ikke er mig nogen brøde bevidst, at jeg anser den bedømmelse, som visse kredse har anlagt på mig, for at være uretfærdig, og at jeg i særdeleshed vedrørende revisionen af visse sociale love øvede en indsats, som jeg – når der, som af Stauning forlangt, skulle opnås enighed i udvalget – kan være bekendt både overfor parti og fagbevægelse.

Med venlig hilsen
din hengivne
sign: Johs. Kjærbøl

P. S. Jeg sender samtidig med nærværende en afskrift til Alsing Andersen.

sign: J. K.«

Heller ikke denne gang blev mit standpunkt godtaget, så kom kapitulationen, og befrielsesregeringen trådte til. Det viste sig nu, at dette at have været medlem af regeringen Scavenius var uforeneligt med politisk hæderlighed. Bording, Jørgen Jørgensen (Lejre) og jeg fik at vide, at vi ikke var værdige til at indtræde i den nye regering. Forsåvidt havde jeg bedømt stillingen efter kapitulationen rigtigt, og det var jo klart, at denne udelukkelse skærpede den rådende misstemning imod mig i min valgkreds.

Efter nogle for mig meget ubehagelige møder i vælgerforeningens

bestyrelse, blev der indvarslet til medlemsmøder i august, og her skulle så det endelige opgør finde sted. Jeg forlangte nu af Buhl, at han skulle deltage i mødet i 9. kreds nord, hvor utilfredsheden var størst, han boede selv i kredsen og havde ansvaret for, at jeg havde fastholdt mit mandat.

Buhl var villig, og der er næppe tvivl om, at hans forsvar reddede mig fra at få et mistillidsvotum. Der var fra forskellig side lagt op til aktion, og »interesserede«, der håbede at kapre bytte, var allerede på stien, men luften blev rensset, og jeg kunne fortsætte som kredsens repræsentant i en stadig tiltagende atmosfære af genvunden tillid.

Dette gjaldt særlig i kredsens sydlige del, hvor jeg ved afstemningen fik 172 stemmer for og 80 imod. Jeg har god grund til at takke den daværende formand for vælgerforeningen, Urban Hansen, den senere borgmester, for dette resultat. Derimod var det på vippen ved mødet i den nordlige del, hvori Buhl som nævnt deltog. Her fik jeg kun 82 stemmer for og 79 imod, medens 2 stemmesedler var blanke, men også i denne del af kredsen vandt jeg efterhånden mit gamle fodfæste tilbage.

I en omtale af min virksomhed under besættelsen skrev et blad: »Som arbejds- og socialminister kom han naturligvis ud for tysk pres, men det lykkedes ham ved fasthed at forhindre bl. a. tvangsudskrivning af danske arbejdere.

Ved en enkelt lejlighed nægtede han pure at lade et radioforedrag censurere trods gentagne krav fra tysk side. Foredraget blev holdt, og han fik sin vilje.

At radioens foredragschef Jens Rosenkjær var taknemlig for ministerens holdning, siger sig selv.«

Flygtningeadministrator

Medlemsmødet i 9. kreds nord blev i mere end een henseende af stor betydning for mig. Da afgørelsen var faldet, satte Buhl sig ned ved siden af mig, og efter at jeg havde takket min redningsmand, sagde han:

»Da jeg stod oppe på talerstolen, faldt mit blik på dig, og jeg tænkte – der har vi jo manden.« »Til hvad?« indskød jeg. »Til at klare de tyske flygtninge; Knud Kristensen (indenrigsministeren) ved hverken ud eller ind, men det er en opgave, du kan klare!«

»Det er pænt af dig, Buhl, at tænke på mig, men jeg har jo ikke det fjerneste kendskab til flygtningeproblemet, og jeg kan tænke mig, at det er en opgave, man kan knække halsen på.«

»Nu skal du lade være med at se sådan på det, jeg er overbevist om, at du kan magte opgaven, og nu lader du mig gå til Knud Kristensen, som sikkert vil blive glad for at blive befriet for dette job.«

»Ja, ja, nu har du reddet mig, så er jeg nødsaget til at øve gengæld, men hvis du møder modstand med henblik på min person, så ønsker jeg at blive fritaget.«

Få dage efter meddelte Buhl, at Knud Kristensen med tilfredshed havde modtaget forslaget, og regeringen havde også akcepteret, bortset fra kommunisterne. De tiltrådte ideen med at få en enkelt mand til at tage sig af flygtningeforsorgen, men var imod min person. Det var nu ikke så underligt, jeg havde altid ignoreret dem på rigsdagen, hilste aldrig på dem og talte kun nødtvungent med dem.

Det var med blandede følelser, jeg den 6. september modtog officiel anmodning fra indenrigsministeren og socialministeren om at påtage mig hvervet som leder af flygtningeadministrationen med

indkvartering af tyske flygtninge, sårede soldater og allierede flygtninge. Her var intet fortilfælde, fra hvis forløb der kunne hentes vejledning, ingen tradition der kunne bygges videre på, ingen erfaring at støtte sig til.

Den hårde kendsgerning var, at medens man straks efter kapitulationen havde regnet med, at hjemsendelsen af flygtningene ville finde sted i løbet af kort tid, var det den 24. juli 1945 meddelt den danske regering, at der ikke kunne siges noget bestemt med hensyn til, hvornår flygtningene kunne rejse hjem. Uden at vide noget som helst om, hvornår denne flygtningebyrde blev lettet, skulle administrationen gennemføre mere permanente foranstaltninger, og det gjaldt ikke mindst indkvarteringen.

Opgavens uoverskuelige rækkevidde var jo den omstændighed, at det drejede sig om mere end 200.000 tyske flygtninge og ca. 24.000 fra allierede lande, de såkaldte »displaced persons«.

Disse stakkels mennesker var af den tyske værnemagt hensynsløst anbragt i mange hundrede større og mindre forlægninger over hele landet, og da jeg overtog administrationen, var der sammenlagt mellem 500 og 600 indkvarteringssteder.

Da jeg havde sundet mig oven på den usikkerhed, som dette komplicerede problem havde bibragt mig, var jeg klar over, at skulle det løses, måtte jeg have frie hænder. Hvis jeg skulle følge den traditionelle administrative fremgangsmåde med ministeriel godkendelse, når der skulle disponeres, eller der skulle ventes på de nødvendige bevillinger, så ville det ikke være muligt at komme igennem.

Samtidig vidste jeg, at med en udstrakt bemyndigelse fulgte også et personligt ansvar, som betød knald eller fald.

Det lykkedes mig ved forhandling med socialministeriet og indenrigsministeriet at få den fornødne bemyndigelse, selv om det kneb noget med det sidstnævnte ministerium, hvis departementschef nok ville have hånd i hanke med mig. Da valget stod mellem opfyldelse af mit krav eller en anden til at påtage sig hvervet, bøjede han sig, men det kostede ham stor overvindelse.

Jeg havde dog i begyndelsen en fornemmelse af, at jeg var ude for lidt indirekte beskyldning, men efterhånden, som jeg fik fat i tøjlerne, hørte den op.

Jeg ved ikke, om det var departementschefen, der stod bag, da in-

denrigsminister Ejnar Kjær en dag ringede mig op og ønskede nogle oplysninger med bemærkning om, at jeg stod direkte under ham. I erindring om »vort gode samarbejde« vedrørende den sociale lovgivning kunne jeg ikke dy mig for at gøre opmærksom på, at Kjær ikke skulle blande sig i mine dispositioner. Det faldt selvfølgelig ikke i god jord, og ville han have krævet mig til regnskab, var jeg måske kommet tilkort, men formentlig har han anset det for unyttigt at beskæftige sig mere med den egenrådige fyr. Har departementschefen stået bag sin minister i denne lille episode, var han påny blevet skuffet.

Det var en stor og indviklet opgave, jeg sammen med mine medarbejdere skulle løse. Medarbejdere i denne forbindelse var ikke blot dem, der deltog i den snævre daglige ledelse, og som hver for sig havde sit område at varetage, men det var også de mange hundrede, der rundt om i hele landet administrerede de enkelte lejre, ofte mennesker, der bogstavelig talt var kommet lige ind fra gaden.

Intuition må vel være noget medfødt, i så fald må den hos mig gennem barndom og ungdom have slumret, men efterhånden, som jeg kom til at stå overfor at skulle træffe afgørelser, ofte i vanskelige situationer, fornemmede jeg et instinkt, som jævnlige erstattede manglen af en dybere granskning i en foreliggende sag.

Havde jeg nogensinde haft brug for intuition, for fantasi forenet med praktisk sans, var det så sandelig i en administration som denne.

De var nødvendige grundelementer i det initiativ og den dristighed, som opgaven krævede. Dertil kom en nøje afvejning af det psykologiske moment, der skulle iagttages.

Der var straks efter kapitulationen fastlagt visse principper, flygtningene måtte have en passende forplejning, men de sparsomme danske beholdninger måtte tages i betragtning, der skulle vises menneskelige hensyn, men også befolkningens reaktion måtte overvejes.

Det var ikke glemt, at mange flygtninge inden kapitulationen havde vakt harme i butikker og sporvogne med deres overlegne optræden som repræsentanter for herrefolket.

Behandlingen skulle være human, men gæstfriheden ikke for stor.

En prøve herpå fik jeg, da jeg til julen 1945 stillede 50 øre til rådighed for hver flygtning, så der i al beskedenhed kunne købes lidt ekstra til at mildne den tunge tilværelse i de lukkede forlægninger.

Dette gav anledning til harmfulde protester, og i en del af pressen var kritikken så voldsom, at den grænsede til fanatisme, men stemningen lagde sig, og da den samme »ekstravagance« blev udfoldet den følgende jul, blev den næsten ikke bemærket.

Flygtningene fra de allierede lande fremkaldte ikke tilsvarende problemer, de fik en væsentlig bedre forplejning og havde en bevægelsesfrihed, som de tyske flygtninge var afskåret fra.

Med en brutal hensynsløshed havde værnemagten anbragt flygtningene i alle mulige lokaliteter uden at tage i betragtning, at store dele af det danske samfunds funktioner derved gik i stå.

Eksempelvis kan anføres, at i Storkøbenhavn var 83 skoler fyldt med tyskere.

Jeg kom straks ud for et vældigt pres fra skoleautoriteter, højskolefolk, ledere af landbrugsskoler, erhvervsvirksomheder, hotelejere, ledere af idrætshaller o. m. a. Alle krævede at få flygtningene fjernet, og hver enkelt gjorde opmærksom på, at netop hans lokaliteter måtte være i første række.

Flygtningene skulle ud, men hvorhen? Det var der ingen, der kunne give anvisning på.

I sommeren 1945 havde den allierede militærmission givet tilladelse til, at de mange tyske militærbarakker, der lå spredt over hele landet, måtte anvendes til anbringelse af flygtningene, og det var blevet overladt beskæftigelsescentralen at nedbryde og genopføre dem som lejre.

En opgørelse viste imidlertid, at der på denne måde kun kunne anbringes 100.000 flygtninge, og hvis de resterende 100.000 skulle indkvarteres i almindelige bygninger, ville det fortsat betyde en stor belastning af danske lokaliteter. Tanken om at få barakker fra Sverige havde tidligere været fremme og blev nu taget op igen, og kort efter min tiltræden rejste jeg til Stockholm og forhandlede med de svenske myndigheder.

Jeg mødte overordentlig stor forståelse hos den svenske regering, og resultatet af denne og følgende forhandlinger blev, at svenskerne ikke alene stillede 2.000 nye gode barakker til rådighed for os, men også en mængde materiel til lejrenes drift, papirtæpper, papirmadraser, håndklæder, uldtæpper, jernsenge, gulvklude o. m. a.

Det må ikke glemmes, at Danmark efter besættelsens ophør led un-

der mangel på alt, hvad der hørte til en nogenlunde normal daglig livsførelse, og hvad skulle der ikke fremskaffes for blot nødtørftigt at tilvejebringe tålelige forhold for 224.000 flygtninge. Ingen tænkte på, hvor svært det f. eks. var at fremskaffe blot den mest primitive, men nødvendige hygiejne for de mange tusinde kvinder.

Det er ikke let at se, hvorledes det var gået uden Sveriges rundhændede bistand og store millionkredit. Når jeg tænker tilbage på den tid, fyldes jeg af taknemlighed, og mine tanker går til vennerne, socialminister Gustav Möller, afdøde forsvarsminister Allan Vougts og deres dygtige og interesserede medarbejdere.

Der var dog en enkelt, jeg havde lidt besvær med, lederen af forsvarsdepartementet, som Allan Vougts havde henvist mig til at forhandle med. I glæde over, at det dog lykkedes at få ham til at overlade mig de ønskede barakker fra den svenske armé, lovede jeg ham en stor ost. Det var dengang en så mægtig tillokkelse i Sverige, at det kunne formilde selv en nidkær varetager af den svenske armés interesser.

Ved det sidste møde i Stockholm, hvori deltog statsråder, statssekretærer og højtstående officerer, kom jeg dog galt af sted.

På foranledning af Allan Vougts spørgsmål, om jeg nu havde fået alle mine ønsker opfyldt, kunne jeg ikke dy mig for at svare: »Nej da, jeg ønsker, at Danmark får Skåne, Halland og Blekinge tilbage!«

Bortset fra statsråderne og enkelte, der kendte danskernes fripostighed og måske min i særdeleshed, gik der et mørkt drag over ansigterne; det var øjensynligt, at dette forfløjne ønske blev opfattet som en fornærmelse. Godt var det, at min formastelighed først fremkom, da aftalerne var sluttet, ellers kunne det måske have bidraget til, at forhandlingerne var blevet yderligere besværliggjort.

Transporten af denne kolossale mængde materiel voldte mange vanskeligheder, men også her ydede svenskerne en enestående indsats. Indesneede barakker blev på slæde transporteret fra grænseegnene i Nord- og Vestsverige til jernbane og skib. På et tidspunkt var ca. 60 skibe chartret til denne transport, og da belastningen blev for stor for Svenska Järnvägar, bistod De danske Statsbaner med jernbanevogne.

Tilfulde blev det bevist, at »hurtig hjælp er dobbelt hjælp«.

*

Ved rømningen af de forskellige lokaliteter måtte deres værdi for de normale samfundsfunktioner iagttages, derunder også erhvervsinteresser, men deres egnethed til at opfylde de menneskelige hensyn, som flygtningene havde krav på, måtte også tages i betragtning.

Den første indkvartering, jeg besøgte, var i »General Motors« store fabriksshal, hvor flygtningene lå på gulvet, pjaltede og elendige med deres få ejendele. Nogle løse mursten markerede, at dette lille stykke af gulvet havde de pågældende erhvervet for dem selv. Her så man, hvorledes besættelsesmagten ved kapitulationen havde ladet deres landsmænd fuldstændig i stikken, og det var oprørende at blive vidne til så stor menneskelig elendighed.

På »General Motors« havde man efter befrielsen fundet flere lig stoppet ind i varmekanalerne. Jeg skulle senere erfare, at trods al den usselhed, som denne fabriksshal rummede, var det langt værre andre steder, ikke mindst i provinsen.

I et forsamlingslokale i en købstad var der henslængt en dyngesnavsede, utøjbefængte flygtninge, unge og gamle, mænd og kvinder sammentrængt på gulvet i pjalter i en stank af udtømminger og sved, sløve og håbløse, en fornedrelse, der krævede hurtig indgriben, hvis ikke disse mennesker skulle gå til grunde i sygdom og svineri.

Efterhånden som baraklejrene blev opbyggede var det et puslespil at få rømningen af de beslaglagte lokaliteter gennemført således, at de, der dårligst egnede sig til formålet, blev tømt først, og at de bygninger, hvis beslaglæggelse generede samfundslivet mest, kom i betragtning, førend andre mindre påkrævede rum.

Ustandseligt blev jeg fra alle sider bombarderet med krav om frigivelse af de tyske forlægninger, og det var nødvendigt at bevare ligevægten, selv om det til tider kunne være vanskeligt.

Med Københavns skoledirektør, Thorkild Jensen, kom jeg i et frygteligt klammeri, da jeg, efter at have tømt nogle skoler for flygtninge, lod Studenterforeningens bygning rømme, inden de øvrige skoler var frigivet.

Thorkild Jensen mødte op på mit kontor med en følgesvend, og ubehersket lod han det regne ned over mig med gloser, der ikke var hentet fra en religionstime, men så lod jeg hammeren falde, og de to herrer måtte hurtigt retirere. Den følgende jul fik jeg fra Køben-

havns skoledirektion en pragtfuld blomsterhilsen og en varm tak for den indsats, der var øvet ved rømningen af skolerne.

Trods den mængde af barakker, det var lykkedes at fremskaffe, kunne de ikke dække behovet. Jeg måtte derfor se mig om efter bygninger, hvor der, uden gene for befolkningen i almindelighed, kunne anbringes flygtninge under forsvarlige forhold.

Under disse bestræbelser var mine øjne faldet bl. a. på Jagt- og Skovbrugsmuseet i Hørsholm.

Dette gav anledning til et morsomt intermezzo.

En deputation af »Nimrødder« med min senere gode ven, dr. Bøje Benzon i spidsen indfandt sig hos mig og henstillede meget indtrængende, at jeg opgav denne formastelige tanke.

Under samtalen ringede telefonen, det var kronprins Frederik, der henstillede, at jeg betænkte mig på at forlange museet ryddet. Jeg bemærkede, at jeg skulle have flygtningene ud af lokaliteter, der med al respekt for Jagt- og Skovbrugsmuseet var mere nødvendige for samfundslivet. Kronprinsen gentog sin henstilling, men jeg kunne ikke lade være med at smile, da jeg gjorde deputationen opmærksom på, hvem jeg havde talt med. Med et blink i øjet tilføjede jeg: »Det er da et ejendommeligt tilfælde, at Hans kongelige Højhed skulle ringe, netop som de'herrer var til stede.«

Der blev alligevel flygtningeforlægning i museet, og da det atter skulle tages i brug, erklærede man, at rømningen havde været til stor nytte, for nu kunne det indrettes på en bedre måde på grundlag af de erfaringer, man tidligere havde indhøstet. Der blev altså til slut tilfredshed med, at jeg – trods kongelig betænkelighed – havde beslaglagt museet et stykke tid.

I København havde frimurernes store bygning på Blegdamsvej været beslaglagt af Schalburgkorpset, senere af modstandsbevægelsen. Den var blevet slemt molesteret, og man var i færd med at restaurere, da jeg fik øje på den som egnet til en forlægning. Det var jo ikke underligt, at frimurernes førstemand, daværende borgmester på Frederiksberg, Vilh. Fischer, blev ked af det, men han forstod, at jeg var under nødvendighedens lov og resignerede i modsætning til andre, der i tilsvarende tilfælde lavede et voldsomt postyr.

*

Med oprettelsen af baraklejrene blev der anledning for en luren-
de kritik til at udfolde sig og at udnytte den interesse, som befolkning-
en naturligt nærrede overfor denne særegne opgave.

Lejrene måtte være lukkede og under bevogtning. Hvis flygtning-
ene havde kunnet bevæge sig frit, ville en infiltration i den danske
befolkning have fået uoverskuelige følger. Omtrent halvdelen af lej-
renes beboere var kvinder, mange tusinde unge, forsømte og varm-
blodige. Man behøver ikke megen fantasi for at forestille sig de ulyk-
ker, der kunne være fremkaldt, hvis de havde adgang til fri færden.

For mange mænd var disse ofte smukke kvinder så tillokkende, at
der tit skete indbrud i lejrene, i Oksbøllejren havde man således et
hold, hvis opgave udelukkende var at lukke hullerne i indhegningen
efter indbrud.

Men flygtningenes internering var også nødvendig, hvis man skulle
gøre sig håb om at få dem hjemsendt; spredt i den danske befolkning
ville denne opgave have været håbløs.

Hvad foregik der nu i disse store lukkede forlægninger? Fik flygt-
ningene en behandling, der var forsvarlig? Hvorledes blev der admini-
streret, også økonomisk, det drejede sig jo om millionbeløb.

Jeg havde selv givet anledning til, at der i sommeren 1946 blev
nedsat et rigsdagsudvalg på 17 medlemmer, hvori alle rigsdagens
partier var repræsenteret.

Udvalget aflagde jævnlige besøg i lejrene og holdt samråd med
mig.

Med regelmæssige mellemrum skildrede jeg i radio og på møder
flygtningeadministrationens virksomhed, lejrenes indretning og hvor-
ledes livet formede sig i dem.

I nogle af møderne deltog en bekendt dame, der straks, da jeg hav-
de overtaget ledelsen af flygtningeforsorgen, havde meldt sig til tje-
neste. Jeg havde takket for den interesse, hun viste, men havde høfligt
erklæret, at jeg ikke havde brug for hendes assistance på daværende
tidspunkt.

Antagelig var det i fornærmelse over denne tilsidesættelse, at hun
angreb mig for forsømmelighed og med påstande om, at jeg ikke
behandlede flygtningene forsvarligt.

Det kunne ikke undgås, at personer, der havde været anvendt i en
lejradministration, men var blevet afskedigede, optrådte som rygte-

smede. En kvinde, der havde været beskæftiget i Kløvermarkslejren, og som man på grund af uheldig optræden havde måttet skille sig af med, kunne fortælle meget om den hensynsløshed, hvormed de tyske flygtninge blev behandlet, og sladderens øvede sin virkning.

Her var noget, som kunne bruges. Eksempler fra den første tid, da lejrene lå i kaos, blev gravet frem og anvendt imod mig på et tidspunkt, hvor jeg kunne henvise til, at mere forsvarlige forhold var tilvejebragt.

Jeg må tilstå, det gjorde ondt, at den interesse, som befolkningen naturligt nærrede for flygtningeproblemet, blev udnyttet af suspekte personer og af en emsig overklassedame, der var blevet fornærmet.

Den stadige mistænkeliggørelse af flygtningeadministrationen søgte jeg at modarbejde på forskellig måde. Ved enkelte samlede besøg blev pressen orienteret, ligesom finansudvalget ved selvsyn konstaterede, hvorledes flygtningenes tilværelse formede sig, men der var stadig ørenlyd for »velvillige« menneskers historier, angrebene fortsatte, og arkitekt Poul Henningsen gik i spidsen.

I nogle kroniker i sit daværende organ »Politiken« omtalte han flygtningenes ophold i de lukkede lejre.

Som våbendrager for demokratiet skrev han: »Det er i den ærlige oplysnings tjeneste, sagen fremdrages. Jeg anser det ikke for hovedsagen, hvordan disse flygtninge behandles. For mig er hovedsagen, at vi ved noget om det og ikke nærer synderligt stærke ønsker om at vide det.«

Hans overfald gav anledning til et stærkt røre i pressen, der fik adgang til besøg i Kløvermarkslejren, som angrebene særligt sigtede på. Også Poul Henningsen blev anmodet om at bese lejren, men han havde ikke tiltro til nytten af en sådan forevisning, vel fordi han måtte påregne, at han derefter ikke kunne fortsætte sin uforskammede adfærd.

Blandt de pressefolk, der deltog i besøget, var også redaktør Chr. Torpe, som skrev en artikel i »Politiken«, hvori det bl. a. hed:

»»Dokumentation««

Et svar til hr. Poul Henningsen.

Det var unægtelig med noget blandede følelser, jeg i morges læste hr. Poul Henningsens kronik: »Dokumentation«: Et opløf-

tende syn af en flok journalister, der havde ladet sig trække rundt ved næsen mellem Potemkim-kulisser i Kløvermarkslejren for at havne ved et (naturligvis overdådigt) frokostbord. En beskrivelse, der syntes inspireret af en Nürnberg-afhøring om et officielt besøg i en koncentrationslejr!

Da jeg lagde avisen væk, forekom det mig næsten, som om det nu var mig og mine kolleger, der havde ansvaret for lejren.

Men der er et par ting, der står fast:

1) Hr. Poul Henningsen har aldrig været i Kløvermarkslejren.

2) Jeg har været der uden nogen som helst fornemmelse af at blive trukket rundt ad en forud lagt rute.

3) Hr. Poul Henningsen har sine oplysninger fra en kilde, der åbenbart ikke selv vil lægge navn til, mens jeg har talt både med ansvarlige og uansvarlige og med flygtningene selv uden at have modtaget indtryk af mundkurv eller tavshedspligt ...

Og barakkerne lå der dog i al fald, flygtningene var der! 14.000 i tal! Og jeg havde min fulde frihed til at gå, hvor jeg ville, og tale med hvem, jeg ville. Fotograferne kunne fotografere, hvor og hvad de ville. Der var ikke sat pigtråd om os.

Mit indtryk af et sted, hvor mennesker lever i en fattigdom, der er præget af hovedkulds flugt og af en verdens mangel på alt mellem himmel og jord – her i landet undtaget mad –, af et sted med alvorlige menneskelige problemer, af tragedier, der har deres udspring i splittede familier, uvished over for fremtiden, længsel efter forældre, mand eller børn, hvis skæbnes ikke kendes, *det* har jeg givet udtryk for. Et sted, hvor jeg nødig selv ville leve. Men tillige fået det indtryk, at ledelsen intet ønskede at skjule, og at de mennesker, der har med dette arbejde at gøre, søger at løse opgaven inden for de givne rammer, således at vi kan være det bekendt over for os selv og andre. Endvidere har jeg sagt, at efterhånden, som vi får råd dertil i form af varer, bør vor velstand komme flygtningene til gode.

Jeg skal ikke påberåbe mig, at jeg kender Kløvermarkslejren i bund og grund, vil intet forsvare, intet angribe udover, hvad jeg har set. Men jeg er mere tilfreds med mine kilder af hæderlige, navnkendte mennesker, end jeg på forhånd føler mig tryk ved hr. Poul Henningsens anonyme hjemmelsmand.

Og for en ordens skyld: Hr. Kjærbøls tre stykker smørrebrød i »Snapstinget« spiste jeg med den roligste samvittighed af verden. Det formede sig således, at det var mig, der på gæsternes vegne takkede hr. Kjærbøl for invitationen til at se lejren. Jeg sagde i to ord, *at jeg ikke vilde gøre forsøg på at sammenfatte, hvad vi hver især havde fået ud af besøget, men at hver enkelt måtte danne sig sit billede, som man må og kan det i et frit, demokratisk land.* Kun ét stod fast: at der er ydet en beslutsom indsats for at fjerne flygtningeproblemet fra befolkningens daglige vej – fra skoler og andre steder, hvor de var til alvorlig gene for vore børns opdragelse og ungdommens uddannelse.«

Trods pressens velvillige referater fortsatte Poul Henningsen sine skamløse skriverier.

Til sidst blev det dog uholdbart for mine medarbejdere og mig at affinde os med denne behandling. Poul Henningsen havde i et indlæg skrevet: »ønsker flygtningeadministrationen at kende bevismagten i mit materiale, kan det ske i retten. For at lette de herrer denne vej til renselse skal jeg udtale: »Johs. Kjærbøl, ekspeditionssekretær Mortensen og øverste lejrleder Harald Nielsen har på væsentlige punkter givet offentligheden urigtige oplysninger om Kløvermarkslejren – enten bevidst eller af en uvidenhed, som er uforenelig med deres ansvar.«

Hermed var målet fuldt, og resultatet blev et sagsanlæg.

Den 12. februar 1948 afsagde landsretten følgende dom:

»De påklagede udtalelser kendes ubeføjede, og sagsøgte, arkitekt Poul Henningsen, bør straffes med hæfte i 14 dage.

Så udreder han og til sagsøgerne, chefen for flygtningeadministrationen, minister Johs. Kjærbøl, lederen af luftværnschefens administrationskontor for Storkøbenhavn, ekspeditionssekretær V. Mortensen og lejrchef Harald Nielsen, i sagsomkostninger 1.000 kroner, som betales inden 15 dage fra dato.«

Jeg foranledigede, at Poul Henningsen ikke kom til at udstå den idømte hæftestraf.

Jeg ville være en mimose, om jeg ærgrede mig over de angreb, jeg kom ud for i min lange og forskelligartede virksomhed, sådanne hører næsten til i offentlighedens tjeneste, og de kan både være forklar-

lige og berettigede, men her havde jeg med stor personlig risiko påtaget mig et overordentligt vanskeligt hverv, og stående midt i udførelsen af dette skulle jeg og mine medarbejdere gøres misliebige af en person, som i sladderens tjeneste ikke engang værdigede mig en telefonopringning.

Også på anden måde blev angrebene dengang sat ind.

Nogle »venligsindede« blade havde snuset sig til, når rigsdagsudvalg eller pressen besøgte flygtningelejrene, var det forbundet med umådeholdne spisninger. Efterhånden blev denne påståede svælg i mad og drikke ligefrem til en myte.

Tilfældigvis blev flygtningeudvalget på et hotel i Jylland udsat for at få serveret levninger fra et bondebryllup dagen i forvejen, og herrejemi, hvor var vore måltider spartanske imod dette orgie af mad, som værten pånødte os for at komme af med resterne.

Minsandt om ikke denne spisning også blev refereret som eksempel på flygtningeadministrationens sans for bordets glæder – bondebrylluppet blev selvfølgelig ikke omtalt.

*

Livet i lejrene formede sig efterhånden som i almindelige bysamfund. Administrationen blev i vid udstrækning lagt i tyskerne egne hænder med et bystyre valgt efter tilvante demokratiske principper. Justitsen blev gennemført på sædvanlig måde med rettergang og domsmænd.

Børnenes undervisning var obligatorisk og kunne fortsætte i en højere skole på samme måde som i gymnasierne.

Tiltalende kirkerum for de forskellige trossamfund blev indrettet, og kulturelle opgaver blev varetaget gennem størst mulig tilvejebringelse af bøger, gennem foredrag og ved opførelse af skuespil. Jeg overværede i Kløvermarkslejren premièren på Schillers »Kabale und Liebe«, og det var for mig som teaterinteresseret en oplevelse; man var lige ved at glemme, at det var amatører, der agerede.

I Oksbøllejrens store kino, der var opført af tyskerne under besættelsen, og som kunne rumme mere end 1.000 mennesker, opførtes store udstyrsrevuer, hvori kvindernes dragter af crepepapir illuderede som silke. Orkestret var under ledelse af en kulhandler fra Stettin, og dets medlemmer udarbejdede selv partituret.

Ejendommeligt var det på en hverdag at overvære en revue, som intet teater udenfor lejren behøvede at skamme sig ved, og så i det samme rum deltage i en gudstjeneste om søndagen, når scenen var omdannet, svarende til koret i en kirke. Den store sal var stuvende fyldt med flygtninge, og synge kunne de, men hos mange tog følelserne overhånd, tankerne gik vel ved en sådan lejlighed til hjemlandet og til dem, de var blevet skilt fra.

I lejrene var indrettet sygehus, tuberkulosehospital og alderdomshjem. Sygeligheden var minimal, og heldigvis udeblev de frygtede epidemier. Kosten var ensformig, men sund, og bortset fra de grænser, der var sat for flygtningenes frihed, gav de store lejre mulighed for et friluftsliv, som vore landsmænd i storbyens saneringskvarterer var udelukket fra.

Flygtningene var utilbøjelig til at lukke vinduerne op, og lugten i barakkerne med den tætte belægning var i reglen stram, men sådan ville de nu engang have det. En uovervindelig plage var væggelusene, og her hjalp det ikke, at man lod barakker rømme og desinficere, for i frygt for tyveri slæbte flygtningene deres ejendele med ud og ind, og disse arnesteder for utøj var det ikke muligt at klare.

Det kneb i det hele taget med de voksne flygtninges bistand ved gennemførelse af hygiejniske foranstaltninger, men for børnene var det en svir at muntre sig i badebarakkerne.

Tilvejebringelse af tilstrækkelig beskæftigelse voldte de største vanskeligheder. Det omfattende arbejde med børn i de forskellige aldersklasser krævede nogen arbejdskraft. Ellers deltog flygtningene i lejrenes daglige drift, i køkkener, ved fordeling af naturalier og deres tilberedning, ved renholdelse og med polititjeneste i selve lejren. Men det var svært at fremskaffe materialer til syning og strikning, til reparation af fodtøj og til de hundrede forskellige ting, som et sådant bysamfund havde brug for. Den danske befolkning led jo også under store savn efter den plyndring, landet havde været udsat for.

Lyst til at bestille noget skortede det ikke på, og det var forbavsende, hvad tyskerne med fingerfærdighed kunne få ud af tilsyneladende ubrugeligt materiale.

Et stort savn var manglen på tobak. Til de små haver, som de anlagde, fik de udleveret tobaksplanter, som de passede med megen omhu, men det kunne ikke løse problemet.

Der blev så i en række lejre iværksat en mere rationel dyrkning af tobak; ialt tilplantedes ca. 30 ha land, og 4 à 500 flygtninge blev som-meren igennem beskæftiget ved pasningen og høsten. En interimistisk fabrik blev indrettet i en af Ålborglejrene, og gennem en fastlagt rationering blev shagtobak og cigarillos uddelt. Kvaliteten svarede til, hvad danskerne måtte nøjes med under krigen, men flygtningene betegnede den som «Kjærbøls hævn».

Det var en betydelig hjælp, at store kirkesamfund, særligt i Amerika, sendte tøj, så flygtningenes beklædning efterhånden blev for-svarlig, hvad også sundhedstilstanden beviste.

I nogle vintre kneb det med at skaffe brændsel, men her delte flygt-ningene vilkår med den danske befolkning.

Principielt havde man i begyndelsen fastlagt, at forsorgen skulle være nødtørftig, men forsvarlig, dog blev opfattelsen af, hvad der var nødtørftigt, med tiden ændret.

Forsorgen blev mere og mere nuanceret, og flygtningene fik lidt ef-ter lidt adgang til flere og flere goder. Baggrunden var naturligvis, at hjemsendelsen trak i langdrag.

Opholdet bag pigtråd, den ensformige lejrtilværelse, adskillelsen fra familien i Tyskland og usikkerheden om hvad fremtiden ville bringe, gav grobund for lejrpsykoser og stemningskriser. I enkelte perioder, navnlig når vinteren nærmede sig, uden at der forelå hjem-sendelsesaftaler, måtte den mulighed tages i betragtning, at der kunne opstå oprør i lejrene. Det må erindres, at de fleste flygtninge tilbragte 2, 3 – og ikke få 4 vintre i Danmark. Til de psykiske vanskeligheder føjede sig fortrædeligheder af mere materiel karakter som knaphed på brændsel og begrænsede muligheder for at variere kosten.

Vi undgik både oprør og epidemier, men en dyb bitterhed prægede efterhånden særligt kvinderne, som havde deres mænd i Tyskland, og harmen blev ofte adresseret til Danmark, »som holdt på flygtningene og tjente penge på dem,« i stedet for til de allierede, som nægtede dem hjemrejse.

Gennem det meste af 1946 strømmede de tyske flygtninge ud af skoler, forsamlingslokaler, hoteller, landbrugsskoler, erhvervsvirk-somheder og sportshaller til de store baraklejre. Det var ikke altid med tilfredshed, at de forlod de ofte snævre lokaliteter og kom ud, hvor der var mere albuerum, og hvor fællesskabet gennem opbygning

gen af deres eget samfund skulle føles stærkere; den vanemæssige tilpasning gjorde sig også her gældende.

Med jernbane og skib gik det ud til det åbne land, og med den relation, som alle mennesker tager i betragtning under livets omskiftelser, blev det dog for de allerfleste flygtninge en forandring til det bedre, selv om nogle helst ville blive, hvor de var.

Men så opstod der et nyt problem. Besættelsesmagten havde uden hensyn til flygtningenes familiære tilhørsforhold ved den vilkårlige indkvartering i danske lokaliteter skilt ægtefolk, børn og forældre fra hinanden, så det ikke var ualmindeligt, at en del af familien sad i den ene kant af landet og de nærmeste pårørende i en helt anden kant. Der blev nu sat et storslået arbejde i gang for at føre familierne sammen, hvad jo ville lette de i forvejen uhyre besværligheder, som flygtningene var ude for, og gennem en enestående indsats af De danske Statsbaner lykkedes det, uden at den danske befolkning mærkede de mange røkeringer, at løse dette spørgsmål, om hvis omfang næppe nogen udenforstående gør sig begreb.

Så lå da efter halvandet års forløb disse store »byer« rundt om i det danske land – og særligt i Jylland – under bevogtning, afspærrede fra omverdenen og levende deres eget isolerede liv. Oksbøl med 36.000 indbyggere, dengang Danmarks sjette største by, og Kløvermarkslejr med 17.000 for blot at nævne et par.

Kun 10–15 procent var mænd, mest i en fremskreden alder, resten kvinder og børn.

Manglen på mænd var i mere end en henseende mærkbar, de store drenge og piger modnedes, naturligt opstod der forbindelser, men rygter, der sivede ud fra lejrene om en udbredt umoralitet, var stærkt overdrevene.

Jeg er tilbøjelig til at tro, at sædeligheden, når forholdene i lejrene tages i betragtning, godt kunne tåle sammenligning med tilstandene udenfor, men det er jo indlysende, at tilfælde af erotisk omgang blev mere iøjnefaldende under det sammentrængte lejrlev.

Hvad jeg her har skrevet om flygtningelejrene og livet i dem er kun en gengivelse i meget grove træk uden de mange hundrede detailler, som hører til en virkelig beskrivelse af flygtningeadministrationens virksomhed.

*

Flygtningelejrenes opbygning og indretning var jo ikke i sig selv et mål, men, foruden at være opsamlingssteder for de mange hundrede tømte lokaliteter, var de også en forudsætning for at komme af med flygtningene. Efterhånden som tiden gik, opstod der en stigende betænkelighed ved stadig at holde disse mange tusinde mennesker indespærret, og blandt mine medarbejdere sporede jeg nogen bekymring.

Her var jeg ubøjelig, det var min overbevisning, at hjemsendelse af flygtningene forudsatte, at de var samlede, hvortil kom hensynet til det danske samfund. Udenrigsminister Gustav Rasmussen arbejdede ihærdigt for at få dette vanskelige problem løst, og i udenrigsministeriet fandt en række forhandlinger med repræsentanter for de allierede regeringer og militære myndigheder sted, hvori jeg sammen med mine nærmeste medarbejdere deltog.

Da jeg i efteråret 1946 havde overblik over flygtningenes anbringelse, fandt jeg det formålstjenligt at foretage en rundrejse sammen med tre af mine medarbejdere til de forskellige besættelseszoner i Tyskland for at påvirke de derværende myndigheder til at hjemtage flygtningene.

Selv om der ikke under denne første rejse blev givet positive tilsagn, er der ikke tvivl om, at de opnåede kontakter havde betydning i de videre bestræbelser for at få Danmark frigjort for flygtningebyrden.

Jeg oplevede under denne og efterfølgende rejser at gense Tyskland i en sørgelig forfatning, der var intet tilbage af den overlegne selvsikkerhed, der havde nået sit højdepunkt i den tyske nazisme. De ødelagte byer og den apatiske tilstand, hvori den tyske befolkning befandt sig, virkede stærkt deprimerende, og indtrykket var, at det ville vare et stykke tid, inden man kunne påregne flygtningenes gensyn med deres ødelagte land.

Rejserne var selvfølgelig forbundet med mange besværligheder, men gennemførtes uden alvorlige uheld, bl. a. takket være en meget dygtig chauffør, kontorchef Børge Aarøe, der med en beundringsværdig udholdenhed og sikkerhed førte bilen ad ødelagte veje og mellem byernes bjerge af murbrokker.

Et middel til hjælp, når vi kom i vanskeligheder, var cigaretter, der havde en meget stor værdi i modsætning til rede penge, som man

ikke kunne købe ret meget for i det udmarvede land. Et blik ned i fornedrelsens afgrund fik jeg, da jeg sammen med mine ledsagere stod ved den molesterede »Kölner-Dom«, og en ung mand forgæves tilbød sin søster for seks cigaretter.

På vej til Berlin gennem den russiske zone havde vi en trist oplevelse i grænsestationen Helmstedt. Et tog med flere hundrede flygtninge kom østfra, et forfærdeligt syn, lasede og udhungrede mennesker, prægede af lidelser og håbløshed.

Forinden den videre transport ind i Vesttyskland måtte de gennem to lange barakker, en for kvinder og en for mænd, hvor de blev desinficerede ved oversprøjtning med D.D.T-pulver.

Et dybt indtryk gjorde det ved indgangen til kvindernes barak at læse: »Alle kvinder, der er voldtaget, skal henvende sig til lægen.«

Så gik transporten videre i kreaturvogne ind i det forarmede fædreland, og det var åbenbart et fortrin at sidde på vognbunden ved de åbne døre med benene hængende ud.

For ikke at lade nogen mulighed uprøvet tog vi fra Tyskland til Paris for at forhandle med den derværende danske udenrigsrepræsentation. Denne rejse gennem det krigshærgede Vesteuropa bød på mange dystre oplevelser, men der var dog også muntre episoder imellem; blot en enkelt vil jeg nævne. Da vi nåede Verdun, var vi i knibe, benzinen var opbrugt, og vi havde ingen franske benzinmærker, så det så mørkt ud for vor videre rejse. Imidlertid hørte en venlig restauratør, som vi spiste hos, om vor alvorlige situation og fik at vide, at det også drejede sig om en minister – og han rådede os til at op-søge præfekten og anmode om dennes bistand.

Denne mission påtog den altid tjenstvillige Aarø sig, og nu skete der følgende: Aarø kørte til præfektens bolig og forklarede den fine mand, der nærmest svarer til en amtmænd i Danmark, hvorfor den danske minister med ledsagere ikke kunne komme videre. Præfekten trak sine hvide handsker på, kørte til nærmeste benzindepot og lod vor biltank fylde. Der skulle ikke betales noget, men Aarø fik pålæg om at hilse den danske minister og i republikkens navn byde ham velkommen til Frankrig.

Jo! den franske courtoisie fornægtede sig ikke.

Gennem udenrigsministeriets stadige bestræbelser lykkedes det i 1946 at starte de første hjemtransporter af flygtninge, men der var stadig store vanskeligheder at overvinde.

De stammede ofte fra de lokale myndigheder i besættelseszonerne, og for at udvide kontakterne tog jeg påny i 1947 til Tyskland og besøgte besættelsesmagterne i de 4 zoner.

Udenrigsminister og flygtningechef tager afsked med de sidste flygtninge

Med mellemrum sendtes i de følgende år større og mindre kontingenter hjem, men de enkelte transporter krævede et stort arbejde, ikke mindst for at opfylde de krav, som de allierede myndigheder i Tyskland stillede.

Omsider oprandt den store dag, den 14. februar 1949, på Kolding banegård, da det lange tog dampede af med de sidste tyske flygtninge. Ihærdige bestræbelser havde båret frugt, et spinkelt håb var gået i opfyldelse – der var ikke en eneste flygtning tilbage i lejrene.

Kongen modtog mig dagen efter og overrakte mig sit fotografi, hvorpå majestæten havde skrevet: »Til minister Johs. Kjærboel med tak for Deres store indsats i flygtningesagen fra Deres hengivne Frederik R. den 15/2. 1949.«

*

Efterhånden som flygtningene var blevet hjemsendt, skulle barakkerne med inventar og alle efterladenskaber realiseres. Det drejede sig eksempelvis for Oksbøls vedkommende om skoler, hospitaler, teater, centralkøkkener, straffeanstalt, kirker, brandværnsinstallationer, landbrugsredskaber, kirurgiske instrumenter, tandlæge-rekvisitter og meget andet. Daværende socialminister Søren P. Larsen nedsatte derfor i slutningen af 1946 et udvalg til at forestå denne meget omfattende virksomhed med mig som formand.

Da barakudvalget, som det populært blev kaldt, havde endt sit ar-

bejde i 1952, havde realisationen indbragt netto over 35 millioner kroner.

*

Samme år blev jeg af daværende udenrigsminister Ole Bjørn Kraft anmodet om at tage til London for sammen med en repræsentant for udenrigsministeriet og to af mine medarbejdere at forhandle med en tysk delegation under kontrol af de allierede om erstatning for flygtningenes ophold i Danmark.

Gennem hele marts måned 1952 forhandlede der, inden det lykkedes at få tilkendt et beløb på 160 millioner kroner, der skulle afdrages over 8 år. Flygtningene havde rundt regnet kostet Danmark ca. 430 millioner kroner, så det var jo en relativ lille erstatning, men der kunne ikke skaffes mere. De allieredes repræsentanter ville ikke til-lade tyskerne at gå højere.

430 millioner kroner er mange penge, men når udgiften pr. flygtning pr. dag kun beløb sig til kr. 2,54, alt indbefattet, såvel bygning af lejrene som forplejning, sygehuse, børnehjem, skoler og transport, må det vel kunne erkendes, at administrationen havde været forsvarlig. Kost-prisen kunne variere noget fra lejr til lejr, men lå gennemsnitlig på ca. 85 øre pr. flygtning pr. dag.

Det må dog ikke glemmes, hvad jeg før har nævnt, at man til beklædningen modtog værdifulde gaver, særligt fra de store, velhaven-de amerikanske kirkesamfund.

Det var påfaldende, så lidt den tyske delegation, bortset fra dens leder, viste af forståelse for ikke at tale om taknemlighed for den indsats, Danmark havde ydet. Så meget mere glædeligt var det, da den tyske Forbundsdag ratificerede den trufne overenskomst, og den socialdemokratiske ordfører, dr. Luetkens under spontant bifald fra medlemmerne af samtlige demokratiske partier udtalte:

»Jeg tror mig i overensstemmelse med dette hus, når jeg udtaler min fraktions og måske hele husets tak til Danmark og dets daværende regering, fordi et stort antal tyske flygtninge i en svær tid blev behandlet med omsigt og menneskelighed.«

*

Hvervet som leder af flygtningeadministrationen står for mig som det mest interessante og også mest tilfredsstillende, fordi jeg fik lov til at medvirke ved løsningen af en meget stor opgave. Ved et tilbageblik over dette tidsrum føler jeg trang til endnu engang at fremhæve den indsats, der fra svensk side under ledelse af socialminister Gustav Möller blev gjort for at løse indkvarteringsproblemet. Havde den svenske regering ikke trådt så beredvilligt og hurtigt til med levering af barakker på et tidspunkt, da det kneb allermest for os, havde vi ikke været i stand til at klare indkvartering og dermed frigørelse af de mange lokaliteter så hurtigt og effektivt.

Jeg står også i taknemlighedsgæld til alle de medarbejdere, der i tidens løb var knyttet for kortere eller længere tid til flygtningeadministrationen. Den interesse, hvormed de varetog de forskelligartede opgaver, gjorde det let at samle og lede denne særegne administration.

Boligminister

Boligbyggeriet havde efter krigens afslutning under Venstres regering udviklet sig til et fuldkomment kaos; altfor meget var sat i gang uden at kunne blive færdiggjort rettidigt, langvarige dyre byggelån pressede byggepriserne op, og manglende arbejdskraft medførte sortbørslønninger og unormalt høje mestersalærer.

Da Hedtoft efter folketingsvalget den 28. oktober 1947 skulle danne regering, var der i partigruppen enighed om, at det var nødvendigt at få oprettet et særligt ministerium for byggeriet, og til at lede dette blev jeg udset. Havde jeg kunnet indkvartere mange tusinde flygtninge, måtte jeg vel også kunne bekæmpe bolignøden. Sådan var det almindelige letfærdige ræsonnement.

Jeg var klar over, at jeg ikke kunne indfri de overdrevne forventninger, man stillede til mig som boligminister – een ting var at anbringe flygtninge under primitive forhold – noget helt andet at skulle tilfredsstille et stort boligbehov med hensyntagen til de stigende krav, som udviklingen stillede til boligens indretning.

Der rådede nogen usikkerhed med hensyn til boligministeriets be-

*Boligminister og departementschef
uden lokaler*

ståen ud i fremtiden, og for at »stive det af« skulle sundhedsvæsenet overføres fra indenrigsministeriet, og den 13. november 1947 blev jeg da udnævnt til minister for byggeri og sundhedsvæsen.

Jeg skulle nu samle et helt nyt ministerium og tilvejebringe de fornødne kontorer. Det var i sig selv en vanskelig opgave, hvis løsning fremkaldte misfornøjelse hos de forskellige embedsmandsgrupper, der måtte omplaceres for at få tilvejebragt en ramme, som min administration kunne passes ind i.

Min første handling var at få udnævnt en af mine gode venner fra socialministeriet og flygtningeadministrationen, kontorchef Axel Skalts til departementschef, et lykkeligt valg af en fremragende medarbejder både ved ministeriets opbygning og fremover.

Det varede ikke længe, inden jeg kunne danne mig en forestilling om denne nye virksomhed, der efterhånden ville blive så omfattende, at den kunne bære et ministerium »uden anhang«. Efter at jeg havde sat mig ind i sundhedsvæsenets område, og da jeg fortsat var leder af flygtningeadministrationen, kom jeg til det resultat, at sundhedsvæsenet måtte forblive, hvor det var – og den danske befolknings sundhedstilstand blev næppe ringere af den grund. Den 23. november blev jeg så minister for byggeri og boligvæsen efter i 10 dage også at have været sundhedsminister.

Den 30. november 1949 måtte jeg overtage arbejdsministeriet, efter at Marius Sørensen var fratrådt, og jeg var nu arbejds- og boligminister. Flygtningeadministrationen var endnu ikke afviklet, og som formand for barakudvalget måtte jeg varetage den omfattende realisation af flygtningenes efterladenskaber. Men det betød en aflastning, at arbejdsløshedsforsikringen, ferieloven samt medhjælper- og funktionærlovgivningen blev overført fra arbejdsministeriet til socialministeriet.

Alligevel var det en mangesidet virksomhed, jeg var inde i.

I første omgang lykkedes det mig at erhverve en vis goodwill, takket være det byggestop, som den foregående regering havde indført for at bremse op for det hæmningsløse byggeri. Der var i overmål af påbegyndte og halvfærdige huse, som man nu blev tvunget til at fuldføre, når der ikke blev sat mere byggeri i gang. Resultatet blev en rekord i færdiggørelse af lejligheder, der egentlig ikke var min for tjeneste, men som jeg i det almindelige omdømme fik ros for.

Efterhånden som jeg ved besøg omkring på byggepladserne fik indblik i byggevirksomhedens udfoldelse, var det ikke respekt, den fremkaldte. Laugsmæssige traditioner og en overdreven vedhængen ved gamle metoder med dertil hørende prisaftaler vanskeliggjorde en rationalisering, der kunne billiggøre byggeriet og dermed give mulighed for en mere rimelig husleje.

Jeg var kommet fra et industrielt område, hvor rationaliseringen forlængst var blevet anerkendt, hvis det skulle være muligt at konkurrere med udlandet. En sådan konkurrence truede ikke byggeområdet, her kunne man i fred og ro værne om gamle traditioner, og de enkelte forsøg, der blev gjort for at modernisere byggeriet, blev mødt med uvilje.

Det faldt ikke i god jord, når jeg under mine mange forhandlinger med byggefolk søgte at ændre mentaliteten – hvad forstand havde jeg på de privilegerede byggefags anliggender, jeg var jo kun smed.

Jeg skulle skabe rytme i byggeriet, men hvordan, når hver spillede på sit instrument? På byggepladserne hindredes arbejdets planmæssige fremadskriden af mangel på kontakt mellem faggrupperne.

Jeg måtte ofte tænke på arbejdstakten ved bygningen af et skib, et kompliceret objekt med et utal af detaljer, et produkt af teknisk samarbejde, der sikrede skibets stabilitet i søen i modsætning til det mindre indviklede jordbundne hus. Skulle et skibs byggetid være forholdsvis lige så længe som bygningen af et hus, ville Danmark forlængst være slået ud af udlandets konkurrence.

De få muligheder, der var for at gribe regulerende ind i byggeriet, var en torn i øjet på den politiske opposition, for hvem det da også lykkedes at begrænse mine beføjelser. Den skjulte hensigt var nok at få undermineret dette »overflødige« boligministerium.

Succes som boligminister havde jeg ikke, og en hårdt tiltrængt lovgivning om byplanlægning og byudvikling sørgede modstanderne i Folketinget for at reducere mest muligt. Mine lovforslag vedrørende ændringer i boligstøtte- og huslejelov nåede ikke gennem den politiske skærsild, før regeringen måtte træde tilbage i oktober 1950. Jeg havde bl. a. tilsigtet at lette adgangen til statslån og at øge huslejetilskuddene til børnerige familier, men det fandt ikke nåde for oppositionens øjne.

Det havde ofte været kritiseret, at administrationen i en urimelig

grad blev centraliseret i København, men da jeg lod oprette en række kontorer i provinsen for at lette materialetildelingen til de byggende, kom denne nyttige disposition også ud for angreb, som dog imidlertid døde hen, da man måtte erkende, at ordningen var hensigtsmæssig.

Visse kredse indenfor den private byggeindustri havde også et godt øje til boligministeriet, der nærmest blev betragtet som en unyttig nydannelse indenfor centraladministrationen.

Mine mislykkede bestræbelser for at skaffe værelser til unge enligstillede bidrog heller ikke til at øge respekten for mig som boligminister. Fra mange sider, fra læreanstalter og skoler, havde man påpeget, at manglen på værelser til de unge havde skabt vanskeligheder for, at disse kunne gennemføre deres uddannelse. Også beskæftigelse af unge arbejdere, særligt når de kom fra provinsen, var blevet hæmmet, sagde man.

Den af arbejds- og socialministeriet nedsatte ungdomskommission var efter en undersøgelse kommet til det resultat, at der i byer og bymæssige bebyggelse var 30.000 såkaldte overtallige værelser. Begrebet overtallige værelser skulle forstås således, at når eksempelvis en familie på fire medlemmer havde mere end 6 værelser til rådighed, skulle overskydende rum stilles til disposition for udlejning. Der var altså værelser nok, det gjaldt blot om at få dem fordelt, så der blev fremskaffet de nødvendige logier til de unge. På denne baggrund følte jeg mig forpligtet til gennem en lovgivning at søge problemet løst.

Med meget besvær lykkedes det at få gennemført en lov, der tilsigtede, at de store lejligheder skulle afgive et eller flere værelser i forhold til lejlighedens størrelse, og ønskede indehaveren ikke dette, måtte der erlægges en afgift.

Det blev nærmest en fiasko. Det viste sig, at den formodede trang til værelser for de unge ikke gav sig særlig stærke udslag, og at de store lejligheders indehavere søgte at komme udenom lovens bestemmelser. Jeg trøstede mig med, at hvis ikke forsøget var gjort, ville der fortsat have været larm om det.

Jeg følte ikke udelt tilfredshed med min virksomhed som boligminister, men jeg var sikker på, at jeg ved opbygningen af boligministeriet havde tilvejebragt et organ, der med sin stab af dygtige em-

bedsmænd efterhånden ville blive af betydning for det store område, som byggeriet og boligproblemerne omfatter, og tiden gav mig ret.

Under boligministeriet var bl. a. henlagt statens parker, og jeg nævner Frederiksberg Have og Søndermarken, fordi der i forbindelse med disse anlæg var nogle problemer, der trængte til at blive løst.

Reguleringen af Frederiksberg Bakke, hvorover en stadig øget trafik til og fra København foregår, havde i lange tider beskæftiget pressen og offentligheden, og forskellige forslag havde været fremme, endog et, som gik ud på at føre en tunnel gennem bakken. Som formand for et udvalg tog jeg i foråret 1949 fat på at søge fremskaffet et projekt, der kunne samle forskellige interesser i en enhed. Det var med megen skepsis, man mødte mine bestræbelser, men gennem langvarige forhandlinger lykkedes det i løbet af et år at få enstemmig tilslutning til en plan, hvis gennemførelse vil betyde en mere forsvarlig trafikåre til og fra byen.

*

I maj 1948 ansøgte Zoologisk Have om at måtte leje et stykke af Søndermarken for at få plads til den voksende dyrebestand.

Jeg var velvillig stemt, men da planen kom offentlig frem, vakte den et voldsomt postyr, ikke mindst fremkaldt af redaktør Anker Kirkeby ved dagbladet »Politiken«, som protesterede mod den påtænkte »vandalisme«.

Men jeg fandt protesten meningsløs, det pågældende stykke af Søndermarken lå nærmest ubenyttet hen, og jeg formåede finansudvalget til vederlagsfrit for et tidsrum af 20 år at overlade arealet til Zoologisk Have, der udformede det på en så smuk måde, at det vakte anerkendelse, også hos dem, der havde været modstandere af projektet. Fra fremtrædende autoritativ side blev det overfor mig tilkendegivet, at det var en gevinst både for Zoo og Søndermarken. Det var en skuffet Anker Kirkeby, der i sit blad måtte notere nederlaget.

*

En opgave, der lå helt udenfor mit virkeområde som boligminister, kom jeg rent tilfældigt til at beskæftige mig med.

I foråret 1949 havde Gerda og jeg været en tur sydpå, og under

et ophold i Paris, der var ganske privat, havde vor ambassadør Kruse gennem presseattaché Helge Wamberg fået nys om vor tilstedeværelse.

Han bad mig om en samtale vedrørende det hus, en gammel patricierejendom på Champs Elysées i nærheden af Triumfbuen, som den danske stat havde købt, men som stod tom, og uden at der blev truffet afgørelse om dets anvendelse. Jeg blev opfordret til at få gang i overvejelserne, og efter hjemkomsten overlod Hedtoft mig at tage fat på opgaven.

Ved gentagne besigtigelser af bygningen stod det mig klart, at den planlagte ombygning ville blive utilfredsstillende, og at det i alle henseender ville være det rigtigste at rive huset ned og bygge et nyt, og jeg fik tilslutning fra kyndig side. Når vi nu har et smukt »Danmarks Hus« i Paris, har jeg i al beskedenhed en lille andel deri. Jeg kan ikke vide, om jeg får det at se – forskellige omstændigheder har indtil nu forhindret det.

*

Inden jeg forlader min første periode som boligminister, må jeg fortælle om Gerdas og min rejse til Nordnorge.

Det norske genopbygningsdepartement havde indbudt os til at bese, hvilken indsats der var øvet i Finmarken efter de kolossale ødelæggelser, som tyskerne havde forårsaget ved deres tilbagetog.

Den 1. august 1949 fløj vi sammen med daværende kontorchef i det norske departement, Axel Hillestad, fra Oslo til Tromsø, hvorfra rejsen gik videre med bil 600 km nordpå til Hammerfest.

Det var en uforglemmelig tur gennem det barske, men storslåede Nordnorge, som tyskerne med en forfærdende hensynsløs grundighed havde raseret, intet var blevet skånet, ja selv ude på skærene havde de afbrændt husene.

Norges nordligste skov ved Alta var hugget om, og kun de meterhøje træstammer stod tilbage for at danne tankspærringer.

I havnen i Hammerfest ragede sortsvedne bropæle som kæmpe-mæssige afbrændte tændstikker op af vandet. Byen med sine interimistiske huse og barakker var et levende vidnesbyrd om, at en uskyldig befolkning var drevet i landflygtighed, men ukuelig var vendt tilbage for at genopbygge deres by på de gamle tomter. Som her, så overalt i Finmarken, ville de fordrevne nordmænd bo der,

hvor de hørte hjemme, selv om det drejede sig om afsidesliggende steder, langt fra anden beboelse. Det betød naturligvis, at genopbygningen blev yderligere besværliggjort.

Ved siden af de delvis ødelagte veje lå masser af efterladt tysk krigsmateriel, rustne panservogne, kanoner, feltkøkkener, efterladenskaber, der fortalte om en brutal krigsførelse for at skabe et stort strategisk tomrum. Det var tilfredsstillende at skue vraget af det engang så stolte panserskib »Tirpitz«, som under krigen havde søgt ly indenskærs, men ikke havde undgået en fortjent skæbne.

En beskæmmende krigsførelse, der ikke ænsede civilbefolkningens lidelser og afsavn, blev anskueliggjort, men samtidig en fredens imponerende genopbygning, vanskeliggjort ved de omfattende transporter af materiel over lange afstande og et ofte vanskeligt tilgængeligt terræn.

Jernbanen gennem Finmarken var endnu ikke anlagt, tilførslerne måtte gennemføres søværts forbundet med enorme omkostninger; men planmæssigt og i moderniseret form voksede et nyt Finmarken op.

Et ejendommeligt og farverigt befolkningsislæt var samerne (lapperne), om hvem det fortæltes, at da tyskerne gennem opråb havde kaldt dem til møder for at få dem indregistrerede, vandrede de med deres rensdyr over grænsen til Sverige. Det kunne de gøre ifølge en overenskomst mellem Sverige og Norge, der gav samerne frihed til at overskride grænsen mellem de to lande.

Med skib gik hjemturen langs den skønne kyst fra Hammerfest, forbi Lofoten til Bodø, og derfra med bil over Saltfjeldet til Mo i Rana, dengang endestationen for jernbanen mod nord.

På Saltfjeldet var polarkredsen markeret ved en granitobelisk, på hvilken tyskerne havde tilkendegivet deres herredømme ved et indhugget hagekors. Nordmændene havde straks efter kapitulationen fjernet det, men »arret« på obelirken fortæller stadig om tysk hovmod under besættelsen.

Med toget over Trondheim til Oslo og derfra videre hjem tilendelages en rejse, der havde været en enestående oplevelse.

Blandede opgaver – minister igen

Den 30. oktober 1950 afgik ministeriet Hedtoft, og Frederiksbergs borgmester Aksel Møller afløste mig som boligminister.

Jeg stod i et venskabeligt forhold til min efterfølger, og da byplan-nævnet havde gjort opmærksom på, at der tiltrængtes en samlet ordning af samfærdselsforholdene indenfor hovedstadsområdet, og henstillet, at der blev nedsat et udvalg til behandling af dette store problem, bad Aksel Møller mig om at overtage formandshvervet.

For ham spillede vore gensidigt afvigende politiske opfattelser ingen rolle i dette tilfælde, og hans tolerance strakte sig så vidt, at han overlod mig et kontor i boligministeriet.

Kommissionen blev nedsat den 4. december 1950.

Den bestod af repræsentanter for sporveje, jernbaner, omnibusdrift og for amt og kommuner, byplanfolk og ministerielle embedsmænd.

Til min rådighed stod et sekretariat, der med stor dygtighed gennemførte vidtspændende undersøgelser af de bestående trafikproblemer, udarbejdede trafikanalyser og foretog omfattende økonomiske beregninger.

Også trafikforholdene i udlandet blev studeret. Da jeg som tidligere nævnt var i London i marts måned 1952 benyttede jeg lejligheden til sammen med mine medarbejdere at indhente nærmere oplysninger om Londons trafik, ligesom jeg i Stockholm gjorde mig bekendt med de svenske færdselsproblemer. To af mine medarbejdere var i Hamborg for at få et indtryk af trafikken dér.

For at forenkle kommissionsarbejdet nedsattes et arbejdsudvalg.

Det var en overmåde interessant, men vanskelig opgave, jeg her

var kommet ud for, betydelige divergenser prægede de mange diskussioner, og en overgang regnede jeg med, at det ville være ugørligt at opnå enighed.

Jeg var klar over, at hvis resultatet ikke blev enstemmigt, ville det besværliggøre gennemførelsen af den lovgivning, der skulle blive konsekvensen af kommissionens arbejde, og måske bidrage til, at en samordning af storkøbenhavns trafik blev udskudt.

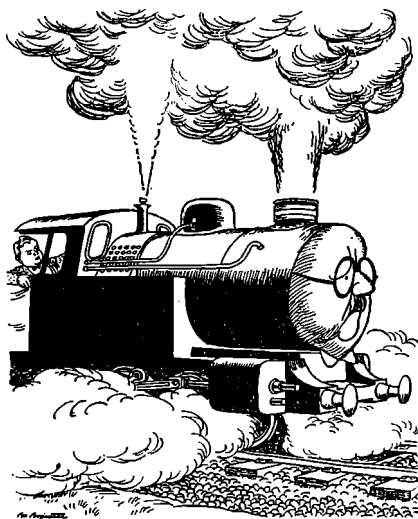
Opgaven burde forlængst være løst, jo længere tid, der gik, og de enkelte samfærdselsmidler udviklede sig uden den nødvendige indbyrdes kontakt, jo vanskeligere blev det.

Sekretariatsarbejdet krævede mere end 100 møder, arbejdsudvalget holdt 58 og den samlede kommission 15 møder, men så var der også opnået enstemmig tilslutning til oprettelse af et trafikråd med tilhørende organer for Storkøbenhavn.

Det af kommissionen udarbejdede lovforslag blev noget ændret af ministeriet og kom ikke til første behandling i folketinget før end ved slutningen af samlingen 1957-58 til trods for, at kommissionen havde afgivet sin betænkning den 28. juni 1955.

Så kan der begyndes forfra i folketingssamlingen 1958-59, og imens vokser trafikken og påfører hele bysamfundet stigende besværligheder, fordi hver enkelt trafikgruppe ensidigt varetager sine interesser uden hensyn til helheden.

Det er næppe sandsynligt, at det lovforslag, der måtte blive resultatet af Folketingets overvejelser, vil falde sammen med det, som kommissionen har udarbejdet, til gengæld står der til tingets rådighed et så omfattende og dybtgående materiale vedrørende trafikforholdene i København og andre storbyer, at det må kunne danne et godt grundlag for det pågældende folketingsudvalgs arbejde.

*Formanden for samfærdselskommissionen
som lokomotiv. Aksel Møller som
lokomotivfører*

Anerkendelsen herfor må adresseres til kommissionens sekretariat, men jeg er også daværende direktør Erik Dreyer megen tak skyldig, ikke mindst for den tid, da jeg påny var blevet minister, og hvor han påtog sig en del af det arbejde, som jeg af tidsmæssige grunde måtte give afkald på.

*

I 1950 afløste jeg Ludvig Christensen som formand for oplysningsforbundets københavnske afdeling. Jeg er tilbøjelig til at tro, at folketingsmand Poul Hansen (Grenå) som forretningsfører for afdelingen havde en finger med i spillet. Han havde varetaget kulturarbejdet i flygtningelejrene, og nu indledtes et nyt samarbejde, som er blevet præget af gensidig tilfredshed.

Formandshvervet i A. O. F. førte til, at jeg kom ind i bestyrelsen for Borups Højskole, som på det tidspunkt var ude for store vanskeligheder, både med hensyn til at samle det antal elever, som højskolen krævede for fortsat godkendelse, og med hensyn til vedligeholdelse af den ca. 200 år gamle patricierbygning i Frederiksholms Kanal, hvor højskolen har til huse.

For at redde skolen trådte A. O. F.'s Københavns afdeling til i 1952, jeg overtog hvervet som formand for bestyrelsen og med værdifuld bistand fra højesteretssagfører Kjeld Rørdam og fhv. ligningsdirektør H. C. Henningsen lykkedes det at omdanne skolen til en selvejende institution.

Økonomien blev rettet op, dels ved at en række forbund bidrog med betydelige beløb, og dels ved, at statens lån ved overgangen til selvejende institution kunne sættes i vejret.

Poul Hansen trådte til som forstander, og under hans dygtige ledelse gik skolen ind i et nyt tidsafsnit med stigende elevantal, fornyelse af inventar og reparation og ombygning af huset.

Under beskedne former havde Johan Borup grundlagt sin højskole i 1891, og for mig, der i min ungdom havde søgt kundskaber hos den gamle højskolemand, der døde i 1946, var det en stor tilfredsstillelse at medvirke ved skolens genrejsning.

*

Foruden stillingen som formand for A. O. F.' københavnske afdeling opgav Ludvig Christensen i 1950 hvervet som næstformand i Civil-Forsvarsforbundet, og dets daværende præsident, hofjægmester Torben Foss bad mig om at overtage den ledige post.

Jeg havde hænderne fulde og trængte ikke til flere opgaver, men da Foss forsikrede, at der faktisk ikke fulgte meget arbejde med, efterkom jeg anmodningen; jeg vidste, at han ofrede sig meget for dette hverv og var næsten identisk med forbundet. Desværre døde Foss allerede i 1952, og jeg måtte nu overtage styret netop på et tidspunkt, hvor uforudsete vanskeligheder opstod.

Trods stærke opfordringer ønskede jeg ikke at blive i ledelsen, jeg havde nok at gøre i forvejen, og efter at jeg med kongens billigelse havde foranlediget professor Anker Engelund til at overtage præsidenthvervet, fratrådte jeg.

*

Efter folketingsvalget den 22. september 1953 blev den anden regering Hedtoft udnævnt den 30. september.

I den afgående regering havde Aksel Møller varetaget både boligministeriet og indenrigsministeriet, vist nok fordi man nærmest betragtede boligministeriet som et anhang, der kunne knyttes til et andet ministerium.

Der er ingen tvivl om, at denne opfattelse blev grundig revideret af Aksel Møller. Da jeg overtog hans efterladenskaber, erfarede jeg, at det fine indenrigsministerium nærmest bød på en rekreation, når jeg kom fra det hektiske arbejde i boligministeriet.

Min sidste periode som boligminister formede sig nærmest som en direkte fortsættelse af den første, der var ikke sket store dybtgående ændringer i den boligmæssige tilstand. Det såkaldte utraditionelle byggeri, som var påbegyndt i større stil i min tid, var i stadig udvikling, men nævneværdigt indhug i boligunderskuddet kunne ikke konstateres. Bestræbelserne for at fremme vinterbyggeri fortsattes, men ikke uden modstand både fra arbejdere og håndværksmestre.

Da dette skrives, har min efterfølger som boligminister, Kaj Bundvad, fremsat sine omfattende lovforslag om boligbyggeri og om leje. Da han har en flertalsregering bag sig, må det vel påregnes, at forslagene i hovedtrækkene vil kunne gennemføres, hvorved der på

dette meget vanskelige område tilvejebringes et bæredygtigt grundlag, der vil kunne holde et stykke ud i fremtiden. For mig som boligminister var det ikke grotid. Jeg forsøgte sammen med finansminister Viggo Kampmann og socialminister Johan Strøm at tilvejebringe en omfattende og rationel boligreform, men den fik ikke udelt støtte fra de radikale og mødte afgørende modstand hos Venstre og konservative. Små lapperier her og der, bl. a. en omlægning af statens støtte til boligbyggeriet ved et forlig med de radikale, var hvad jeg i min sidste periode som boligminister opnåede.

Til gengæld var den administrative del af min virksomhed meget omfattende med forhandlinger om materialetildeling, om boligforeningers og privates byggeproblemer og meget andet, og jeg skal ikke nægte, at dette interesserede mig mere end ørkenvandringen i Folketinget, hvor der var langt imellem de små oaser.

Modtagelsen om torsdagen kunne være lidt besværlig, de stakkels boligsøgende havde ofte vanskeligt ved at forstå, at jeg ikke kunne skaffe dem en lejlighed, »De er jo da boligminister«, lød det bestandigt. Hyppigt var boligforholdene så uforsvarlige, at jeg følte mig tvunget til i enkelte tilfælde under hånden og ad omveje at søge fremskaffet en forsvarlig lejlighed, men det var ikke altid uden risiko, for så kunne der godt dukke en ny boligsøgende op og med henvisning til den, der var hjulpet, kræve min bistand.

*

Som indenrigsminister var det et nyt lovgivningsområde, jeg kom ind på, for blot at nævne indfødsret, værnepligt, kommunal valglov, tandlæger og tandteknikere; et forslag til en ny apotekerlov gav mig en del bryderier.

Et tilsvarende forslag havde været fremsat af Aksel Møller, der ikke havde fulgt flertallet i den kommission, som havde været nedsat om apotekervæsenet, medens jeg gik ind for majoritetens indstilling.

Det var jo klart, at Venstre og konservative under disse omstændigheder måtte være kritisk indstillede, medens Bertel Dahlgaard støttede mit forslag, der fremkaldte en lang debat om medicinalindustrien og apotekervæsenet.

Medicinalindustrien advarede under henvisning til eksporten stærkt

imod, at forslaget blev gennemført i den skikkelse, hvori det var forelagt, og under udvalgsbehandlingen blev det også ændret således, at Venstre og konservative kunne tiltræde det.

Alligevel er det et spørgsmål, om ikke den eksporterende medicinal-industri havde krav på mere interesse end det apotekervæsen, som i stigende grad lever på at sælge medicinalfabrikkernes produkter.

Som indenrigsminister satte jeg stærkt ind for at få gennemført forbedringer i det sørgeligt forsømte sindssygevæsen, men havde store vanskeligheder med at få de nødvendige penge.

En kategori, som voldte mig besvær og ærgrelse, var militærnægterne. At der blandt dem var mennesker, som af ideelle grunde ikke ville bære våben, er der ikke tvivl om, men den gældende lovgivning blev af mange dårlige elementer benyttet til at opnå en mere behagelig tilværelse i militærnægterlejrene end den, som værnene kunne byde på. De optrin, som forefaldt i lejrene, var ofte usømmelige, og kravene fra dem, der havde fundet et virkeområde, hvor de kunne udfolde deres asociale indstilling, var til tider forbløffende.

Jeg har altid anset det for at være nødvendigt ved besøg i de virksomheder og institutioner, der hørte under det pågældende ministeriums område, at få en fornemmelse af, hvad der foregik.

Det giver mulighed for en mere personlig bedømmelse af tingene, når man har studeret dem »i marken« og ikke må nøjes med skriftlige beskrivelser og mundtlige fremstillinger.

Betydning har det også at studere forholdene i andre lande, og i sommeren 1954 foretog jeg da en rejse til Vesttyskland, Holland, Belgien, Frankrig og Schweiz for dér at undersøge boligproduktionen og ved forhandlinger med ledende personer indenfor de pågældende landes civilforsvar at erfare om opgaver og muligheder efter de seneste års politiske og militære udvikling.

Takket være min dygtige og meget sprogkyndige sekretær, Niels Salicath, blev det en meget ydbytterig rejse, der affødte en rapport på ikke mindre end 112 maskinskrevne foliosider.

Samme år i tiden 8.-18. august studerede jeg sammen med departementschef Axel Skalts bygge- og boligproblemer i Norge og Sverige, et studium, der også er nedlagt i en omfangsrig rapport.

*

Lørdag morgen den 29. januar 1955 blev jeg ringet op i boligministeriet af finansminister Viggo Kampmann. »Hedtoft er død i Stockholm,« lød det i telefonen, »jeg har lige fået meddelelsen af H. C. Hansen, der har bedt mig om at sige det til dig.«

Et kort ordskifte fulgte, og lammet lagde jeg telefonen.

Den dag var det svært at samle tankerne om arbejdet. Mindet om den strålende, varmhjertede personlighed trængte sig stadig frem.

Efter at hans kære hustru, Ella var død, var det øjensynligt, at det kneb for ham at bære det tunge tab og til tider bevare ligevægten, og for mit vedkommende følte jeg det undertiden som en brist i samarbejdet.

Ved en bestemt lejlighed kom jeg til det resultat, at det måtte være mig, der ikke gjorde tilfredsstillende fyldest, jeg var ikke upåvirket af mine skuffelser som boligminister.

Jeg ville nødig være medvirkende til at øge Hedtofts vanskeligheder, og jeg følte mig derfor forpligtet til at gå til ham og spørge, om han var ked af medarbejderskabet, i så fald var jeg klar til at gå. Hedtoft så et øjeblik på mig, så brød tårerne frem, og med en omfavelse erklærede han sin hengivenhed for mig: »Du gode kammerat,« sagde han.

Dermed var en misforståelse klaret, men da jeg kom hjem om aftenen, havde Gerda modtaget en smuk buket blomster med en hilsen fra Hedtoft, der bad hende om at give mig et kys fra ham. Vi var begge dybt rørt – hvor var han dog et stort menneske.

Det var den tredje socialdemokratiske regeringschef, jeg havde virket under, der nu var borte. Stauning knækket af politiske skuffelser og sorg over Danmarks skæbne ved besættelsen, Buhl syg og med svigtende kræfter, og nu Hedtoft, ung og tilsyneladende legemligt og åndeligt i fuld vigør.

Lørdag aften blev jeg sammen med Kampmann kaldt ud til H. C. Hansen, han meddelte bl. a., at han sammen med statsministerposten ville beholde sit embede som udenrigsminister og samtidig overtage formandshvervet i partiet.

Jeg kom nu til at virke under den femte regeringschef.

Rejserne i Grønland

I forbindelse med mine rejser i 1954 havde jeg talt med Hedtoft om en tur til Grønland. Det lå ganske vist udenfor de ministerielle områder, jeg havde med at gøre, men der var dog et påtrængende boligproblem, som det måske kunne være gavnligt, at jeg så på. Det drejede sig jo fortrinsvis om træhuse, og fra barakbyggeriet for flygtningene havde jeg nogen erfaring, som måske kunne blive til nytte.

Storartet, som Hedtoft var, erklærede han, at hans salon på grønlandsskibet »Umanak« stod til rådighed for Gerda og mig.

Efter Hedtofts død bekræftede H. C. Hansen, at han var indforstået med den trufne aftale, og den 2. juli 1955 gik rejsen da nordpå til det land, som så mange længes efter at besøge.

»Umanak« sejlede os til Godthåb, Sukkertoppen, Holsteinsborg og Egedesminde. Videre gik rejsen med kystskibet »Tikerak« til en række byer, udsteder og bopladser, til Loranstationen i Nipisat, marinestationen i Grønnedal, kryolitbruddet i Ivigtut og hvalfangerstationen i Tovquassaq.

Efter ankomsten til Narssarsuak i Sydgrønland forlod vi »Tikerak«, og med flyvemaskine gik det igen nordpå til Thule, til Vejrstation Nord og Mestersvig på østkysten.

Det blev en meget udbytterig rejse under departementschef Eske Bruns kyndige førerskab og med en værdifuld bistand, som den amerikanske flyvergeneral Barcuus ydede ved at stille sig selv og sin privatmaskine til rådighed. Dette førte til, at vi efter besøget i Mestersvig igen blev fløjet tværs over Grønland, og med et kort ophold i Søndre Strømfjord gik det videre til Sct. Johns på Newfoundland, hvor generalen havde sit hovedkvarter.

Efter et døgn's ophold fløj vi til Keflavik i Island, hvor vi blev

modtaget af Danmarks daværende ambassadør, fru Bodil Begtrup, der under det halvanden døgn's ophold var en gæstfri værtinde og en udmærket cicerone. Med en islandsk maskine blev rejsen afsluttet i Kastrup Lufthavn den 17. august.

Ved besøgene på de forskellige steder på Grønlands vestkyst og i Thule søgte jeg at sætte mig ind i de administrative myndigheders virksomhed. Gennem samtaler med befolkningen, hvor Eske Brun, som behersker det grønlandske sprog, var en fortrinlig hjælper, fik jeg indblik i grønlændernes mentalitet, deres livsvilkår og indstilling overfor den nye tid, der på så mange måder ændrede deres tilværelse. Ikke mindst boligproblemet måtte påkalde min interesse.

I Godthåb overværede jeg åbningen af landsrådets 5. samling og holdt en tale, hvori jeg påkaldte grønlændernes medarbejderskab ved opbygningen, en tale som blev modtaget med megen forståelse. I det hele taget fik Gerda og jeg overalt, hvor vi kom frem, smukke beviser på grønlændernes taknemmelighed over besøget, og der kom hurtigt kontakt mellem Gerda og børnene, der altid flokkedes om hende.

Som resultat af denne rejse kan jeg nævne, at jeg efter hjemkomsten fik tilvejebragt den fornødne bevilling til oprettelsen af den radiofoni, som længe havde været tiltrængt, men som administrationen af hensyn til det dyre anlæg ikke havde villet gå til bevillingsmyndighederne om.

Også de usle indkvarteringsforhold for de værnepligtige i marinestationen Grønne-dal blev efter påtale overfor forsvarministeren forbedrede.

Til mit første besøg på marinestationen – jeg besøgte den igen i januar og august 1956 – knytter der sig en morsom episode.

Jeg havde fået at vide, at jeg ville blive modtaget med kanonsalut, og derfor telegraferede jeg til admiral Kjøl-sen, at jeg frabad mig denne æresbevisning.

Fra admiralen modtog jeg derefter en telegrafisk meddelelse om, at i følge et kongeligt reskript tilkom der en minister en sådan honnør.

Nu meddelte jeg Kjøl-sen, at jeg havde ændret min rejseplan, og at besøget måtte opgives.

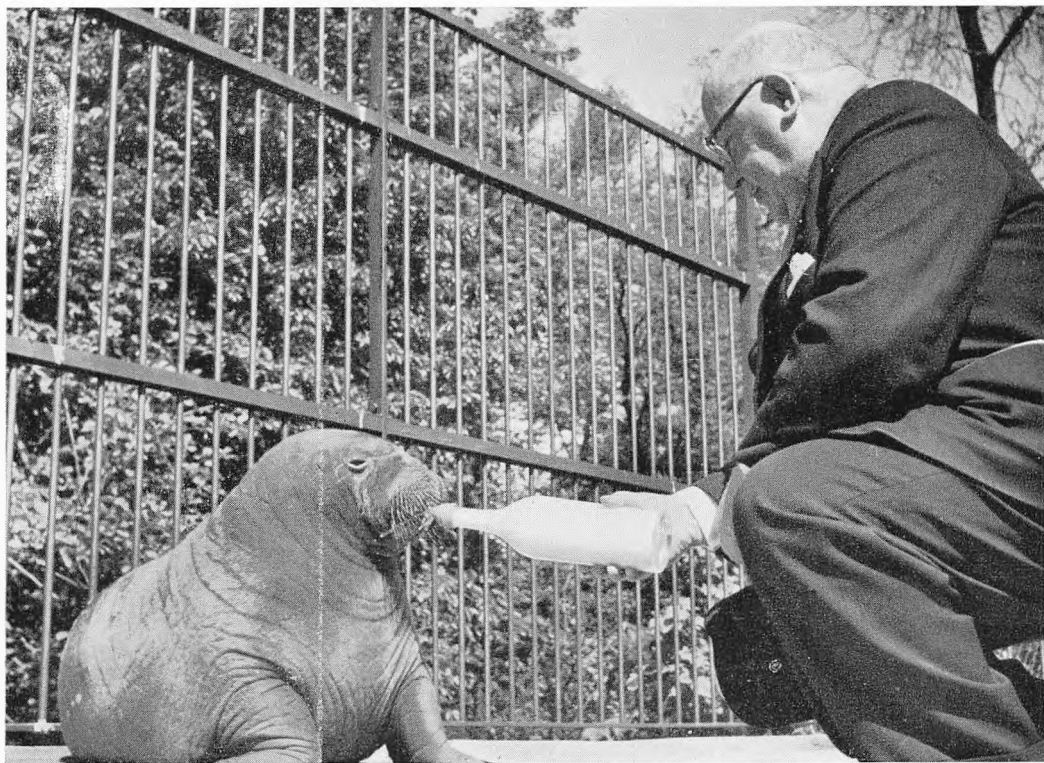
I et nyt telegram oplyste admiralen, at han droppede salutteringen, hvorefter jeg fulgte min oprindelige rejserute indbefattet Grønne-dal.

Sammen med landsbøvding Lundsteen i spidsen for Grønlands landsråd efter gudstjeneste i Godthåb kirke, sommeren 1955.

På slede over isen ved Thule i polarnatten, december 1956.

Hvalrossen i Zoologisk Have i København får navnet »Johanne«, maj 1957.

Nøglerne til boligministeriet afleveres til Bundvad den 28. maj 1957.

Min modtagelse blev uden kanontordenen både hjertelig og stilfuld.

Til de opstillede »basser« og befalingsmænd holdt jeg en lille tale, gik langs rækkerne og trykkede hver enkelt i hånden, og admiralen syntes at være tilfreds og viste mig og mine ledsagere megen opmærksomhed og gæstfrihed.

Jeg havde den glæde, da jeg i sommeren 1956 atter besøgte Grønne-
dal, hvis chef nu var admiral Larsen, at besigtige de indtil da opførte meget smukke og moderne bygninger til underbringelse af mand-
skabet.

*

Min første grønlandsrejse blev indledningen til et nyt og såre inter-
essant livsafsnit, thi kort efter hjemkomsten blev jeg af H. C. Han-
sen opfordret til at overtage posten som minister for Grønland imod
at afgive indenrigsministeriet.

Derved ville H. C. blive noget
aflastet. Den 30. august 1955 blev
jeg da udnævnt til boligminister
og minister for Grønland, den
sidste af en række udnævnelser
af forskellig karakter, siden jeg
i 1935 blev handelsminister.

Ifølge Folketingets årbog var
grønlandsministeriet mit ottende,
men af dem alle det mest egen-
artede og særprægede, dets om-
råde liggende fjernt fra det
egentlige Danmark og dets op-
gaver af en karakter afvigende
fra de øvrige ministeriers.

Principielt var det rigtigt at
lade Grønland få sit eget ministerium i stedet for, at en travl optaget
stats- og udenrigsminister skulle varetage de egenartede hverv, det
her drejede sig om, ikke mindst under den opbygning, der foregår
efter grønlandsreformens gennemførelse i 1950.

Ganske vist var der i grønlandsdepartementet en fyldig repræsen-
tation af sagkundskab med Eske Brun i spidsen, men skulle et udpræ-

*Grønlandernes overraskelse, da deres
nye minister dukkede op*

get embedsmandsstyre ikke alene beherske administrationen, var det nødvendigt, at ministeren satte sig grundigt ind i sagerne.

Det måtte være formålstjenligt, at der i spidsen for et departementalt styre i København og landshøvdingembedet i Grønland stod en minister, der mest muligt kunne tale med om sagerne, men det krævede et indgående studium af Grønland og dets befolkning.

Den kongelige grønlandske Handel lader jeg i denne forbindelse ude af betragtning, selv om jeg skulle varetage dens bevillingsmæssige spørgsmål og normeringer. Den har gennem et par hundrede år sørget for den grønlandske befolknings forsyninger, er vort ældste rederi, og det er »Handelen«, der nu varetager den erhvervsmæssige udvikling på Grønland.

En handelskyndig direktør, bistået af et styrelsesråd, hvori erhvervsrepræsentanter har sæde, står i spidsen. Besejlingen ledes af erfarne folk og udføres af dygtigt mandskab i skibene, af mænd, der er fortrolige med den vanskelige og ofte farefulde sejlads.

Man havde dog ikke vist megen interesse for Østgrønland til trods for, at det hørte direkte under ministeriet og ikke under landshøvdingembedet, – og her bor endda et par tusinde mennesker.

Det måtte alt taget i betragtning være formålstjenligt, at jeg hurtigst muligt kom til Grønland igen, og da tiden omkring jul og nytår var bedst egnet til at kunne være borte fra departementer og Folketing, rejste Gerda og jeg derop den 14. december, og jeg opnåede samtidig at studere landet ved vintertid.

Jeg afstår fra at lave rejsebeskrivelser, vore 5 rejser derop kunne give tilstrækkeligt stof til en bog, men enkelte ting må jeg dog nævne for at karakterisere vor færd, der var besværlig og ikke altid farefri.

Gerda og jeg tilbragte julen i Godthåb, bortset fra 4 døgn sejlads med landshøvdingens rejsebåd til udsteder og bopladser i Godthåbsfjorden – en sejlur på ialt 370 km.

I Godthåb var hver dag fra morgen til aften, også helligdagene, optaget af forhandlinger med repræsentanter for praktisk talt alle grene af administration, skolevæsen, den grønlandske kirke, retsvæsen og politi, kæmner og byggeleder, håndværkere og private næringsdrivende, befolkningskommissionen og fiskeriforeningen.

Den 23. december fyldte jeg 70 år, men havde på forhånd frabedt

mig den traditionelle opmærksomhed. Jeg har altid haft den opfattelse, at det ikke er ens egen fortjeneste at nå et bestemt åremål. Jeg mærkede dog, at mange mennesker erindrede mig. Jeg fik et meget stort antal telegrafiske hilsener, således fra kongeparret og regeringen, og det glædede mig selvfølgelig.

Boligministeriets personale havde for en gangs skyld trodset deres chef, og uanset det besvær der var forbundet for ministersekretær Ole Nørgaard at have et stort sølvfad med i bagagen, skulle det overrækkes på selve dagen. Det var en meget smuk opmærksomhed, men alligevel var det en medfølgende adresse, der gjorde det dybeste indtryk på mig. Den var kunstnerisk udført med vignetter, der illustrerede de forskellige områder, hvor jeg havde virket gennem de mange år, og den var vedlagt personlig underskrift af hver enkelt af ministeriets store personale.

Adressen havde følgende ordlyd:

»Det samlede personale i boligministeriet bringer på dets chefs 70-årsdag en hjertelig lykønskning og de bedste ønsker for fremtiden.

På denne mellemstation under en langvarig, mangesidig og energisk virksomhed i samfundets tjeneste opholder vi den travle vandringsmand med en tak for den indsats, De har øvet for boligministeriet, og den interesse, De har vist for personalets vilkår og forhold.

De af os, som har haft lejlighed til at samarbejde med Dem i det daglige, har lært at værdsætte den varme menneskelighed og den åbenhed og tillid, hvorved vi altid er blevet mødt.

Deres forståelse for personalets stilling og Deres lydhørhed for vore synspunkter har været en opmuntring og ansporing i vort fælles arbejde for det ministerium, hvis oprettelse er Deres værk, og som under Deres ledelse har befæstet sin stilling gennem de resultater, der er opnået.«

Jeg følte, at denne hilsen ikke blot var udtryk for almindelig høflighed, men at der bagved lå gode følelser for mig.

Bageren i Godthåb sendte en dejlig kransekage, og en grønlænder kom med et meget smukt lille juletræ lavet af enebærkviste, – der findes i almindelighed ikke grantræer på Grønland.

Et besøg på »Dansk Røde Kors«-børnehjemmet, hvor der uddeltes

gaver til børnene, var en festlig begivenhed. I dagens anledning havde de lært en sang, der med liv og lyst blev sunget på dansk: »I dag er det Kjærbøls fødselsdag, hurra, hurra, hurra,« og da jeg takkede for hyldesten, lød det i kor: »Alt forladt.«

Juleaftensdag besøgte Dronning Ingrid's sanatorium, hvor der også blev uddelt gaver til børnene, og på alderdomshjemmet blev de gamle beværtet med vin og cigarer; også for de ældre kvinder er tobak en eftertragtet nydelse.

Juleaften blev af en uforglemmelig skønhed med gudstjeneste i Godthåbs gamle kirke, hvori vi deltog, jeg iført hvid anorak, som Gerda havde ladet sy i Godthåb, for at jeg kunne være »standsmæssigt« påklædt. Grønlænderne mødte også frem i hvide anorakker – provst, kateketer og organist dog i sorte – og kvinderne i deres pragtfulde festdragter.

Fra kirken vandrede vi gennem dyb sne til Hans Egedes gamle hus, hvor vi boede hos den gæstfrie kolonibestyrer Thurøe. Dyb stilhed med tæt snefald prægede den storslåede natur, og julen blev fejret i en stemning af hygge og højtid, mens nordlysene flammede over en tindrende stjernehimmel. At holde jul i Grønland er en betagende oplevelse.

En forrygende snestorm, der umuliggjorde menneskets oprejste stilling, blev senere kontrasten til julens storslåede stille skønhed, og megen fattigdom i uhumske boliger virkede i kulde og sne nedslående og harmonerende dårligt med sommerrejsendes ofte glansbilledprægede skildringer.

Da vi sejlede fra Godthåb nytårsaftensdag med »Disko«, havde jeg ikke alene erhvervet et forøget kendskab til grønlandske forhold, men også fået revideret synspunkter, som jeg tidligere havde tilegnet mig under den første rejse ved sommertid.

Nytårsdag kom vi til Frederikshåb, hvor jeg førte forhandlinger og aflagde besøg ligesom i Godthåb, og den følgende dag gik turen med lægebåden »Johan Lerch« til bopladserne Kvanøen og Ilivelarsuk.

Den 6. januar sejlede vi til grønlandskommandoen Grønnedal, og efter en afstikker med et marinefartøj til udstedet Arsuq, nåede vi til Julianehåb søndag morgen den 8. januar. Her besøgte vi Dronning Ingrid's børnehaven, børnesanatoriet og sygehuset. Til børnehaven

medbragte vi en fornem gave fra dronningen, en butik med alt tilbehør, som børnene rigtigt kunne lege med.

Forhandlingerne med fåreavlerne vil jeg nævne, fordi det drejer sig om et erhverv, der trods store vanskeligheder har vist sin levedygtighed. Der kræves dog støtte til forsøg med dyrkning af afgrøder, der kan trives i den korte sommer, og som sammen med græsset kan sikre fårenes forsyning med foder i vintertiden.

Om morgenen den 10. januar gik rejsen sydpå til Nanortalik med Knud Rasmussens gamle skonnert »Søkongen«. Besætningen var udelukkende grønlandere, skipperen iberegnet, men trods de primitive forhold ombord blev denne 2 dages sejlads en stor oplevelse. Vi rejste under forhold, der gav et lille indtryk af vor store forskers færden, når han sejlede i de grønlandske farvande, og vi måtte beundre grønlandernes store dygtighed i indenskærs sejlads.

På tilbagevejen til Julianehåb mislykkedes det på grund af is at gøre landgang ved Herrnhutternes tidligere missionærstation Lichtenau, men da vi nåede frem til udstedet Sydprøven, der ligger i nærheden, havde indbyggerne fra Lichtenau skyndt sig over fjeldet for at hilse på os. Da »Søkongen« kastede los, stod de på broen og tog afsked med salmesang, gribende og stemningsfuldt.

Samme dags aften var vi tilbage i Julianehåb, og den 13. januar kl. 4 om morgenen gik rejsen hjem til København, hvor »Disko« efter at have rundet Kap Farvel kom ud i en brandstorm over Nordatlanten.

Under denne vinterrejse var tilbagelagt ca. 9.000 km, heraf 5.000 km sejlads og ca. 4.000 km flyvning.

*

Den tredje rejse til Grønland startede den 17. juni 1956 og gik denne gang til Østkysten. Vicedirektør Magnus Jensen fra Den kongelige grønlandske Handel og ministersekretær Ole Nørgaard var med – og selvfølgelig min uundværlige Gerda.

Efter en vanskelig sejlads gennem et bælte af is udfor Angmagssalik ankom »Kista Dan« dertil den 24. juni. I de følgende 3 dage forhandlede der med inspektør, institutionsledere og distriktsrådet. Bygninger og anlæg blev besøgt, og vi besøgte en række grønlandske boliger.

Det var øjensynligt, at østkysten ikke havde haft den samme in-

teresse for administrationen som vestkysten, og det var en skuffet vicedirektør, der efter 20 års forløb genså denne forsømte del af Grønland. Fra 28. juni til 2. juli besejlede vi Angmagssalik-distriktet med kystskibet »Miki«, grønlændernes kælenavn for grundlæggeren af Scoresbysund, kaptajn Ejnar Mikkelsen.

Vi besøgte 7 bopladser og den tidligere amerikanske base Ikateq, og overalt blev vi modtaget med venlighed og taknemlighed. Vicedirektøren udarbejdede planer for en forbedring af erhvervslivet og for en mere rationel udnyttelse af havets store rigdomme ved denne kyststrækning.

Der blev fra grønlandsk side givet udtryk for en følelse af tilside-sættelse. Kateket Henrik Abelsen på bopladsen Kungmiut sagde rent ud, at danskerne havde glemt østkysten med dens 2.000 beboere. Han var også – og med rette – utilfreds med sit »skolekapel«, en primitiv kombination af kirke og skole, som findes rundt om på bopladserne i Grønland, men som i Kungmiut måtte anses for helt uværdigt til kirkelige handlinger.

Jeg lovede ham en rigtig kirke, og han håbede, at det kunne lade sig gøre, men gav dog udtryk for sin tvivl. Takket være den store mængde materialer på den forladte amerikanske base lykkedes det at få kirken bygget, den blev indviet i efteråret 1957 og blev kaldt Johanneskirken.

Den 3. juli sejlede vi fra Angmagssalik til Reykjavik, hvorfra turen gik længere nordpå til Scoresbysund. Om morgenen den 7. juli kom skibet ind i storisen, der her lå i en bredde af ca. 120 sømil. Det blev en besværlig sejlads, og først den 12. juli nåede vi til Kap Tobin.

Dagen efter kørte vi på hundeslæder ind til Scoresbysund for at holde møde med distriktsrådet, men først lørdag den 14. juli nåede skibet ind efter at have slidt i ismasserne mere end en uge.

Vi besøgte Kap Hope og Kap Tobin, og den 21. juli gik rejsen glat hjemad. Fredag den 27. juli var vi i København, en til tider besværlig og med en del dramatiske episoder forbundet rejse var forbi, men allerede den 7. august gik færden igen til Vestgrønland.

*

Formålet var at supplere de tidligere indvundne erfaringer særligt vedrørende boligbyggeriet og erhvervslivet samt forholdene på udstederne.

Hele Vestkysten blev besejlet lige fra Kuvdlorssuaq, også kaldet »Djævelens Tommelfinger«, beliggende ved Melville bugten i nord, og til Narssarsuaq i syd.

Ialt blev 53 beboede pladser besøgt, og den udsejlede distance udgjorde 5.275 km. Fra Narssarsuaq fløj vi til Søndre Strømfjord, og den 22. september landede vi i Kastrup Lufthavn.

Denne rejse kunne betegnes som en status over 5 års arbejde efter grønlandskommissionens betænkning. Den gav et tydeligt indtryk af de meget forskellige vilkår, hvorunder den grønlandske befolkning lever på Vestkysten. I Nordgrønland former tilværelsen sig anderledes end i Sydgrønland, men indenfor den enkelte kommune er der også forskel på levevis i byen og tilværelsen på udsteder og bopladser.

*

Jeg havde under disse rejser tilegnet mig en betydelig viden om forholdene på Grønland, befolkningens mentalitet, dens beskæftigelse og levesæt, dens særegne kultur, administrationens opgaver og virksomhed og ikke mindst erhvervsmulighederne, kort sagt et all-round kendskab, som var nødvendigt for en grønlandsminister, der ville tale med om tingene.

Der var dog endnu et område, som det kunne være nyttigt at studere nærmere, og særlig i vintertiden, nemlig Thule, hvor vi havde aflagt nogle timers besøg under sommerrejsen i 1955. På samme måde som Østgrønland hører det direkte under ministeriet. Landshøvdningens og det grønlandske landsråds beføjelser omfatter kun vestkysten.

Som en forpost højt mod nord ligger Thule 1.300 km fra Nordpolen. Befolkningen her stammer fra nogle omkring 1860 indvandrede eskimoer, gamle venner af Knud Rasmussen, oprindeligt boende i Kap York stationen Thule, der i en årrække blev bestyret af Peter Freuchen.

Da amerikanerne anlagde Thule-basen, flyttede beboerne 100 km længere nordpå til en nyanlagt moderne by, der vidner om en beundringsværdig indsats af danske ingeniører, håndværkere og arkitekter i et udpræget arktisk klima.

Jeg ville med dette besøg afrunde mine tidligere rejser og samtidigt med julen i Godthåb in mente vise thuleboerne, at jeg også huskede dem.

Så fløj jeg da påny den 16. december med min kække Gerda og vennen, vicedirektør Magnus Jensen til Søndre Strømfjord, derfra fløj vi til Thule-basen og endelige videre i polarnatten med et fly, som udstyret med ski landede på isen udfor Thule by den 18. december.

Det blev en særpræget visit, anderledes end de tidligere besøg i Grønland. Her traf vi helt andre mennesketyper, stærkt afvigende fra den øvrige grønlandske befolkning, stoute mænd, fremragende jægere og fangere, hvoraf flere havde deltaget i Knud Rasmussens ekspeditioner. Kvinderne stod på højde med mændene, kunne fuldtud deltage i disses færd og styre et hundeforspand på lige fod med de mandlige slædekuske.

Overraskende var det, at denne befolkning, der tidsmæssigt stod naturfolket nærmere end Grønlands øvrige beboere, var i besiddelse af en udpræget sans for properhed.

En slædetur fra Thule over isen til Herbert-øen i 32° kulde blev en uforglemmelig oplevelse. Strabadserne over skrueis i polarnattens kulde kom til at stå for os som en af de mest dramatiske af de besværligheder, vi var kommet ud for i Grønland.

På samme måde som i Østgrønland førte jeg forhandlinger med inspektøren, lægen og præsten og havde møde med fangerrådet.

På min fødselsdag den 23. december lod jeg afholde en julefest i forsamlingshuset, hvori distriktets børn og voksne deltog, og hvor der blev uddelt gaver og godter til børnene.

Juleaftensdag om eftermiddagen var der traditionsmæssigt julefest på sygehuset. Lillejuleaften og juleaften var der gudstjeneste i Thules smukke kirke, der hver gang var fyldt med prægtige mænd i hvide anorakker og bjørneskindsbukser og kvinder i deres smukke, farverige dragter. Midtergulvet var en broget bræmme af drenge i anorakker og piger i spraglede bluser og med de i Thule særegne lange kamikker, der når helt op i skridtet.

Det ville være synd at sige, at det var ro, der særligt prægede dette ungdommelige, men dejlige islæt i menigheden.

Den 27. december fandt afrejsen sted med samme fly, som var be-

nyttet ved opturen, og startbanen på isen var ligesom ved ankomsten markeret af lygter og bål, et malerisk skue i det mørke, der rugede over Thule hele døgnet rundt. Starten foregik ved hjælp af store raketter, der var fastgjort til flyvemaskinen, og som medvirkede til at få den lettet fra isen, og en halv time efter landede vi på Thule-basen.

Efter forgæves forsøg på at starte for den videre rejse til Søndre Strømfjord, måtte vi på grund af motorskade vente til den 29. december. Det lykkedes da – trods en optrækkende i Grønland frygtet sydost-storm, der medførte svære isdannelser på maskinen – at lande i Søndre Strømfjord gennem et tykt og lavthængende skydække – en ikke ufarlig flyvetur.

Nytårsaften fejredes med besøg hos de danske entreprenørfirmaers arbejdere, der festede sammen med arbejdsledere og funktionærer. Senere kl. 20 (kl. 24 dansk tid) mindedes man dem »derhjemme«, der da passerede årsskiftet, og 4 timer efter blev det grønlandske nytår markeret med salmesang, tale og et glas vin.

Fredag den 4. januar fandt landingen sted i Kastrup Lufthavn, efter at der denne gang var tilbagelagt 9.600 km.

Vor grønlandske odyssee var endt.

*

Med mine 71 år ville jeg glide ud af Folketinget ved førstkom-mende valg i henhold til den af Socialdemokratiet fastsatte alders-grænse, og jeg ville dermed også naturligt afgå som minister.

Jeg regnede dog med, at jeg med det betydelige kendskab til Grøn-land, som jeg havde erhvervet, ville kunne være til nytte, selv om jeg ikke var minister. Fra alle sider havde jeg fået en enestående good-will, det gjaldt bl. a. pressen og de to grønlandske folketings-mænd Frederik Lynge og Augo Lynge.

Alligevel blev der med min afgang som grønlandsminister den 28. maj 1957 slået en port i, der udelukkede mig fra videre beskæftigelse med grønlandske problemer.

At der var nogle, som var tilfredse med at blive fri for min næve-nyttige virksomhed, er der ingen tvivl om. Jeg havde ikke undgået at mærke sagkundskabens utilfredshed med, at jeg havde egne menin-ger, og min rejse til det forsømte Østgrønland havde sikkert irriteret en del.

Det var jo heller ikke morsomt, at jeg havde konstateret himmelråbende uforsvarlige sygehus- og lægeforhold i Scoresbysund, eller at skolelokaliteterne i Angmagssalik var ved at drive et dygtigt dansk lærerpar bort.

Det måtte vel virke generende, at jeg fik bygget et forsvarligt sygehus med bopæl til en læge i Scoresbysund, og at der blev tilvejebragt bedre skolelokaler i Angmagssalik.

At der gennem vicedirektør Magnus Jensen ved vort besøg i Østgrønland blev åbnet mulighed for en forbedring af erhvervsforholdene i Angmagssalik-distriktet var jo kun tilfredsstillende, men havde administrationen noget tidligere fået øje på »Grønlands baggård«, var fattigdommen næppe blevet så udpræget.

At ministeren for Grønland må støtte sig til en for dette ministerium speciel sagkundskab er givet, og det er jo ikke mindst påkrævet, hvis samme minister også skal varetage opgaverne i et andet meget omfattende ministerium.

Med en kortvarig sommerrejse til vestkysten opnås der imidlertid ikke tilstrækkeligt grundlag for en selvstændig bedømmelse af de mange grønlandske problemer, og det er da en trøst, at den gode sagkundskab er til rådighed.

Ved afslutningen af finanslovdebatten i 1957 blev der mellem de to grønlandske folketingsmænd og mig udvekslet nogle skarpe bemærkninger, som jeg selv gav anledning til, og som vakte en del opsigt. Jeg kritiserede særligt Augo Lynges forsømmelighed i forbindelse med hvervet som folketingsmand. Af episoden udsprang en grønlandsk reaktion; man var blevet fornærmet. Store dele af pressen stillede sig på siden af grønlænderne, og der blev rettet stærke angreb på mig, min good-will var øjensynlig gået fløjten. Episoden blev måske også den direkte årsag til, at min erhvervede indsigt i de grønlandske forhold efter min afgang som minister ikke blev påkaldt.

I modsætning til den hjemlige presses angreb på mig skrev en fremtrædende grønlænder i »Grønlandsposten« bl. a.: »at tillægge bemærkningen alvorlig betydning som udtryk for en almindelig vurdering af de grønlandske folketingsmænds arbejde i tinget er at gå langt videre, end Kjærboel har forestillet sig.«

I en tale i folketinget den 11. april sagde folketingsmand Augo Lynges bl. a.:

»I den forløbne tid har jeg af og til fundet det nødvendigt at kritisere den højtærede minister for Grønland; det må jo være sådan, når man skal varetage sine vælgeres interesser. Men i dag vil jeg beskæftige mig med den højtærede ministers virksomhed fra en anden synsvinkel. Jeg vil takke ham for hans gode arbejde som minister for Grønland.

Jeg mener, at han ikke blot har gjort sin pligt overfor Grønland, men at han også gennem sit utrættelige og anstrengende arbejde for at sætte sig ind i forholdene på stedet har vist en vilje til at hjælpe Grønland frem, som jeg beundrer, og jeg ved, at mine landsmænd står bag mig, når jeg siger dette. Denne tak gælder også regeringen som helhed, den gælder grønlandsudvalget og den gælder dette tings medlemmer fra alle partier. Alle har gjort, hvad de kunne, for at hjælpe Grønland frem.«

Herpå svarede jeg:

»Jeg vil gerne takke det ærede medlem hr. A. Lynge for den tale, han holdt i eftermiddags. Det var en smuk og åbenhjertig tilkendegivelse. Den forekom mig at være et håndslag fra Grønland til det høje ting. Denne tale var et smukt udtryk for taknemlighed for det opbygningsarbejde, der finder sted i Grønland. Jeg takker også det ærede medlem hr. A. Lynge for de anerkendende ord, der var rettet til mig personligt, og som har glædet mig meget.«

Jeg kunne ikke forlange en bedre afslutning på min virksomhed som grønlandsminister.

*

En sag, som først blev bragt til ophør efter min afgang, vil jeg dog nævne, fordi den fik et ret usædvanligt forløb og vakte en ikke ringe opsigt i offentligheden.

I 1951 brændte Grønlandske Handels eneste skib, »C. G. Amdrup«, der var beregnet til sejlads på Grønlands østkyst, og derved kom »Handelen« i den situation, at den kun rådede over 2 atlantgående skibe, »Disko«, bygget i 1927, og »Umanak« i 1949.

Det måtte da være rimeligt, at »Handelen« fik suppleret sine atlantgående skibe, der i løbet af 15 år var blevet reduceret med 4, så meget mere som godsmængden i samme tidsrum var steget med 34

procent. I april 1956 anmodede jeg om bevilling på 100.000 kr. til projektering af et skib, der kunne besejle østkysten samt til et kystskib til intern transport i Grønland. Denne bevilling blev tiltrådt af finansudvalget, som dermed godkendte »Handelen«s planer. I oktober 1956 ansøgte jeg, efter at projektering af skibet var tilendebragt, om et beløb på 13.600.000 kr., som blev bevilget af et flertal i finansudvalget.

Sagen skulle dermed være i orden, og skibet blev efter indhentet tilbud bestilt hos Frederikshavns skibsværft.

Jeg havde dog gjort regning uden vært, thi nu dukkede skibsreder Knud Lauritzen frem, og med påstand om, at jeg havde givet vildledende oplysninger, søgte han at hindre skibets bygning ved at tilskrive finansudvalgets formand. Jeg blev »begunstiget« med en kopi af denne skrivelse og med et brev, hvori Lauritzen meddeler, »at det var med nogen uro«, han var blevet bekendt med planen.

Dette måtte virke overraskende, da »Handelen« tidligere i anden anledning i en korrespondance med Lauritzen havde skrevet: »For en ordens skyld skal vi dog meddele, at Den kgl. grønlandske Handel i nogen tid selv har haft et kombineret passager- og ishavsfartøj på tegnebrættet, til hvis bygning man har i sinde ret snart at søge bevillingsmyndighederne om de fornødne midler.« Denne underretning havde ikke fremkaldt nogen reaktion fra Lauritzen.

For mig var det generende, at der blev kastet et utroværdigt skær over mig, og da jeg fik at vide, at skibsrederens frue ved en bestemt lejlighed havde mistænkeliggjort min færd, var jeg klar over, at sladderer var i gang.

Pressen stillede sig hovedsagelig på Lauritzens side, han påberåbte sig jo varetagelse af skatteydernes interesser, selv om han indrømmede, at hans egne forretningsmæssige også spillede ind.

Sagen blev fremdraget i Folketinget og fremkaldte lange debatter.

At »Handelens« styrelsesråd med sin række af erhvervsrepræsentanter enstemmigt stod bag mig, eller at den med grønlandske forhold særdeles kyndige Halfdan Hendriksen klart gik ind for bygningen af skibet, påvirkede ikke den selvbevidste reder eller den politiske opposition. Det er næppe sandsynligt, at en minister af en anden partifarve og herkomst havde fået den overlegne behandling, som Lauritzen tillod sig at præstere overfor mig, og som selv indenfor hans

egen kreds fremkaldte uvilje. Det var beskæmmende, hvad han i det hele taget tillod sig for at erobre eneretten til sejlads på Grønland.

Skibet blev bygget, og det var i overensstemmelse med grønlands-kommissionens betænkning, der siger: »at det vil være nødvendigt at tilsigte en ordning, hvorefter flåden af statsskibe bringes op på en sådan størrelse, at den vil være i stand til at bestride transporten af livsvigtige forsyninger og passagerer, medens de overskydende transporter overlades til private skibe.«

For at man jorden rundt kunne få at vide, hvilken simpel person jeg er, fik jeg et spark i Lauritzens rederiorgan »Frivagten«, hvori han bl. a. skrev om »den uanstændige måde herr Kjærbøl søger at gennemføre bygning af statsskibet på ved at give misvisende oplysninger.«

Det er ingen skam, når en mand får held til at nyttiggøre en fædrene arv, men det skæmmer, når det fører til hovmod.

Forsøg på status

Jeg har ikke tidligere spekuleret på »at skrive erindringer«, har aldrig ført dagbog, og kun fra nogle få af mine mange rejser, bl. a. de 5 til Grønland, foreligger udførlige rapporter.

Der er vel i mit levnedsløb stof nok til en skildring, men om jeg selv er en omtale værd, og om min fremstilling er tilstrækkelig læseværdig, må andre dømme om.

Ved en gentagen granskning af mit manuskript har jeg prøvet at frigøre mig, som om jeg ikke selv havde skrevet det, et forsøg på at vurdere med en kritikers øjne. Det forekommer mig da, at der er lidt mere kulør over de første tidsafsnit end over det, der omhandler min ministertid.

I virkeligheden var jeg, set gennem politiske briller, noget farveløs.

For en fuldblods-politiker er det et attrået mål at blive minister, men forudsætningen herfor er, at han får sæde i den lovgivende forsamling, og i den hensigt ruster sig gennem deltagelse i ungdomsbevægelse og ved møder, hvor klinger krydses mellem politiske modstandere, opøver sin talekunst og vælger det parti, han vil tilhøre. Han glider ind i kommunale råd og bliver fortrolig med kommunernes forvaltning.

Den målbevidste politiker har gennemgået en værdifuld uddannelse for at kunne deltage i lovgivningsarbejdet, men en sådan havde jeg ikke fået, jeg drømte ikke om at blive folketingsmand end mindre at blive minister.

For mig blev den bratte overgang fra organisationsleder til minister en fuldstændig omstilling fra en virksomhed, som jeg var fortrolig med, til en gerning, jeg stod fremmed overfor, og som jeg manglede den traditionsmæssige forudsætning for at kunne udøve.

Jeg skulle nu bevæge mig gennem tilværelsen på en anden måde end før i et virke præget af mere formalisme end tidligere, men som dog sammen med den administrative side af ministergerningen ikke voldte mig større vanskeligheder. Derimod var det som aktør på den politiske arena, jeg kom tilkort, og man bliver ikke scenevant, blot fordi man bliver minister, når man er halvtreds.

Som talere ved politiske møder er ministre eftertragtede, og da jeg vidste, at jeg ikke kunne honorere forventningerne, undgik jeg så meget som muligt at efterkomme opfordringer, når sådanne blev rettet til mig.

I denne forbindelse kan jeg ikke dy mig for at fortælle om en oplevelse, jeg havde ved grundlovsfesten i Nakskov i 1948.

Hartvig Frisch, der var folketingsmand for Maribo-kredsen, havde presset mig til at være »folketaler« ved denne lejlighed – det var svært at sige nej, når han gik hårdt og lige på – og sammen med vore koner tog vi da til Nakskov.

En ret stor forsamling havde taget opstilling foran tribunen i anlæget, og bag tilhørerne kørte karruseller, akkompagneret af lirekasser, og der lød hvin fra luftgyngerne, medens udråberne gennem deres højkrøgede rekommandering konkurrerede med talerne om publikums gunst.

Jeg forsøgte at underholde de mange mennesker med en udredning af dagens politiske problemer i relation til juni-grundloven af 1849, sagligt, men nok tørt og kedeligt, høfligt belønnet med spredt bifald, da jeg havde sørget for, at det obligate leve for friheden blev råbt.

Derefter tonede Peter Freuchen frem, modtaget med et befriende bifald, der bidrog til, at han i de næste tre kvarter havde tilhørerne i sin hule hånd.

Det var ikke tungt stof, han bød på, men nærmest et causeri, ja et fyrværkeri af usandsynlige historier, af en rørende appel til alt det gode, der måtte findes i menneskene, en improvisation, på samme tid højtravende og præget af jævn fortællekunst.

Hørråb og bifald lød gang på gang op til Peter, der åbenbart og med rette nød populariteten.

Jeg sad som en lille grå mand bagved den store skæggede viking, og da han omsider var kørt tør, lød der et bragende bifald, som Peter indkasserede med en stor favnende bevægelse.

Også jeg nød ham, men jeg svor på, at det skulle blive både første og sidste gang, jeg optrådte som taler sammen med Peter Freuchen.

Hartvig Frisch, den fremragende og åndfulde personlighed, kunne dog slutte talerrækken uden at være besværet af Peter's succes.

Er der ikke farver på paletten, må maleriet blive noget afbleget, og der var ikke megen kulør over mig som politiker.

I overført betydning taler jeg om farver, og jeg må da fortælle, at der, når jeg gled ud af offentlig virksomhed, var planlagt en sysselsætning med virkelige farver, min barndoms lyst til tegning og malning skulle genoplives. Min gode ven, professor Kræsten Iversen og jeg havde aftalt, at han skulle lære mig at male, og når min »kunstneriske begavelse« var slået igennem, skulle jeg forsøge underhånden at afsætte mine produkter. Kræsten skulle have 10 procent af salget. Da jeg en dag fortalte Halfdan Hendriksen om denne aftale, købte han straks for 25 kr. mit første imaginære maleri.

Jeg fortalte Kræsten Iversen, at der var 2 kr. 50 øre i sigte, og han morede sig, det elskelige menneske.

Desværre døde den store kunstner allerede i 1955, og dermed opgav jeg drømmen om at blive »Charlottenborg-udstillere«.

Til gengæld søger jeg at indhente noget af min forsømmelse vedrørende skønlitteraturen, som jeg har svigtet for at kunne klare mine mange tidkrævende opgaver. Jeg mærker nu for alvor, at min åndelige horisont har været indsnævret under varetagelse af mere materiel præget virksomhed.

Mit liv har vel nok en hel del tilfælles med andres, der fra trange barndomskår nåede en fremtrædende plads i samfundet, men mit var uden målsætning.

Nogle har slidt sig til en eksamen, der kunne føre til den ønskede position, andre har forceret de skranker, der var i vejen for at nå det trin på stigen, som de sigtede imod.

Præget af mindreværdskomplekser var mit ønskemål at blive fri for tvangen som plejebarn og få ende på en ussel tilværelse som læredreng, og da jeg konstaterede min uformuenhed på værftet, stræbte jeg blot efter at blive en god arbejder.

Forsøget på at blive sporvejsfunktionær eller lokomotivfyrbøder kan næppe betegnes som udslag af ærgerrighed.

Det har altid været en gåde for mig, hvorfor andre mennesker

skubbede mig frem, jeg bad jo ikke om håndsækning for at komme opad. Min ambition indskrænkede sig til at klare de opgaver, som blev betroet mig.

Overfor en af mine medarbejdere, departementschef Zeuthen, indenrigsministeriet, gjorde jeg engang gældende, at det var forbavsende mange mennesker, hos hvem en iøjnefaldende ærgerrighed tilsidesatte fornuften, idet jeg tilføjede: »Vi to er vist ikke ærgerrige«. Han, der i en ung alder ved et springavance ment havde fået en smuk placering på grund af sin dygtighed, svarede tørt: »Vi har ikke haft brug for det«.

En række tilsyneladende tilfældigheder har vævet mit liv sammen til et ejendommeligt mønster, uden lige linier, bugtende sig i slyngninger og med mange nuancer. Hvorfor kom netop jeg ud for dette stadig vekslende livsløb?

Jeg har været under et nådigt forsyn, for jeg har ikke adskilt mig så meget fra den store flok, at det kunne betinge min særlige placering i tilværelsen. Også andre havde krav på samme tillid som den, der vistes mig, og der var mange, som kunne have magtet de samme opgaver, som jeg løste.

Den voksende arbejderbevægelse løftede mig op, jeg var heldig ved i min ungdom og manddom at blive omfattet med interesse af fremragende personligheder. Jeg var ingen Aladdin, men blev en betroet arbejder i mit partis og samfundets tjeneste.

Sent blev jeg fast forankret i mit privatliv, og min familiefølelse var blevet noget afstumpet, noget sekundært. Min offentlige virksomhed havde bjergtaget mig, og mine pligter som familiefader blev ofte tilsidesat.

Det er nu engang ikke alene det gode, der i »ungdommen nemmes og ej i alderdommen glemmes«, det kan også være unoderne; det gælder i hvert fald for mit vedkommende.

Der sidder i mig efterladenskaber fra min tid på skibsværftet og fra min mangeårige færden blandt håndfaste fagfæller. En journalist skrev engang omtrent således om mig: »giv ham en jaket på, smeden stikker alligevel igennem«. Jeg har, når omgivelser og situationer krævede det, kunnet beherske mig, men »når ordet var frit«, kunne min udfoldelse nok til tider blive generende, og når tonen fra skibsværftet dukkede op, kunne den nemt chokere mere rolige karakterer.

Overfor sådanne mislyde har Gerda vist megen tålmodighed, og det har ikke bragt forstyrrelse i det gode forhold, hvori jeg altid har stået til mine mange forskellige medarbejdere. Når mit fortissimo var forbi, og hvis man fandt, at tonen havde været en oktav for høj, gene-rede det mig ikke at stemme den ned.

Ilden brænder stadig i vulkans gamle søn og kan endnu slå gnister, der kan svide. Jeg hader surhed, og jeg har altid bestræbt mig for, at ærgrelser ikke satte sig fast i mit sind.

Det kan være svært, når man er minister, at vurdere de mange mennesker, man kommer i berøring med, snobberiet trives, og bag tilsyneladende venlighed kan ligge ønsket om begunstiggelse, men smiger og indladdenhed kan ofte blive så udpræget, at man garderer sig.

Der er kun få mennesker, jeg tænker tilbage på med uvilje, for nogle har jeg kun et skuldertræk tilovers, men de fleste, jeg mødte på min vej, erindrer jeg i respekt og taknemlighed og påskønner megen hjælpsomhed, forståelse og overbærenhed.

Uden trofast venskab og kammeratlig bistand havde jeg ikke klaret mit livs snørklede vej. Da Christmas Møller den 13. november 1947 sendte mig sin publikation »En tale, som ikke blev holdt« og skrev på den: »Jeg ønsker dig held og lykke til gavn for os alle – føl har du jo aldrig haft brug for«, var det for mig en smigrende vurdering, men også Christmas havde øvet indflydelse på mig, såvist som jeg altid blev påvirket af et varmhjertet menneske.

Blandt mange andre står jeg i særlig gæld til H. C. Hansen, hvis klogskab og dygtighed jeg beundrer. Han har næppe været tilfreds med min noget tilbageholdende politiske virksomhed, men han skænkede mig det uforglemmelige grønlandske livsafsnit, og da jeg gik fra borde, betroede han mig et interessant hverv, som jeg håber fremover at kunne røgte tilfredsstillende.

Også Viggo Kampmann skylder jeg meget, han var en strålende kammerat i regeringen og en ven, der ikke glemte mig, da jeg forlod den.

Gennem mere end 30 år har Einar-Jensen og jeg været venner; skiltes vi på een vej, mødtes vi igen på en anden, og han fulgte mig ikke alene til døren, da den blev lukket for min offentlige virksomhed, men han gik med over tærsklen, da jeg gik ind i en mere stille tilværelse.

Med mit gode helbred i behold og forankret i et harmonisk ægteskab ser jeg da tilbage over et langt livs foreteelser.

Trods en betydelig aldersforskel er Gerdas og mine interesser i en sjælden grad sammenfaldende. Hun levede med i mit forskelligartede arbejde, bistod mig i flygtningeadministrationen og har på grønlandsrejserne været en strålende rejsefælle.

Hun har været min gode kritiker, min opmuntrende kammerat og ved denne bogs udarbejdelse en værdifuld medarbejder.

Fra omfattende rejser over hele Danmark og mange fremmede lande henter vi i stille stunder de fælles oplevelser frem.

Jeg blev ikke min egen lykkes smed, venligsindede mennesker formede tilværelsen for mig.

Til gengæld opnåede jeg at kunne give andre en chance og hyppigt at se et resultat, der glædede mig, og som blev påskønnet.

Mit togt er endt.

Da jeg stævnedes ud, var kursen ikke sat, andre tog bestik for mig; jeg mødte nogen modvind, men blev mest begunstiget af medbør.

December 1958.

Epilog

Var det urimeligt eller udslag af overdreven selvbevidsthed at have drømt om at komme til Grønland med »Hans Hedtoft« på dennes jomfrurejse?

Jeg havde stædigt fastholdt min overbevisning om berettigelsen af at få bygget dette skib, og jeg havde kæmpet for at overvinde den modstand, jeg mødte. Var det da en tåbelig indbildning at forvente et tilbud om at komme med på skibets første rejse?

Det var jo ikke alene glæde, men hos alle, der havde berøring med Den kongelige grønlandske Handel, også en følelse af stolthed over, at dette stærke skiv nu indgik som flagskib i Handelsens flåde.

Hvis en erkendtlighed havde fået et håndgribeligt udtryk ved at muliggøre, at Gerda og jeg kunne komme med på »Hans Hedtoft«s første rejse, ville vi begge aldeles afgjort have modtaget et tilbud med glæde. Da vi – jeg for anden gang – var om bord i skibet to dage før det sejlede ud på sin skæbnesvangre tur, gav vi uskrømtet til kende, hvor gerne vi ville have været med, men der er jo ofte en vis afstand mellem den, der drømmer om en belønning, og den, der forventes at yde den.

Var drømmen gået i opfyldelse, var mit eftermæle nok blevet bedre end det, som en emsig presse gav mig, og som stillede mig i et dårligt lys hos mange mennesker. Mit impulsive sind har til tider, og ikke mindst når jeg følte, at jeg stod overfor uretten, kunnet give sig uovervejede udslag, men det rolige overlæg kom altid bagefter, og så måtte min samvittighedsfølelse træde til.

Min gamle ven, landbrugsminister Bording har flere gange mindet mig om en udtalelse, jeg fremkom med, da vi i en stor og vanskelig situation traf en fælles afgørelse, »at vi mennesker, når vi skal påtage os et ansvar ikke kan gøre andet end at komme i overensstemmelse med vor samvittighed.«

Det har for mit vedkommende været denne opfattelse, der har båret mig gennem de vanskeligheder, jeg mødte på min vej gennem livet.

Ingen tilskikkelse har ramt mig mere hårdt end tragedien ved Kap Farvel den 30. januar 1959, og selvom jeg er uden skyld i denne katastrofe, følte jeg, at en skygge var kastet over mit lange bevægede livsløb, men selv under denne skygge er jeg mig bevidst at have handlet i overensstemmelse med, hvad min samvittighed påbød mig.

Et forsyn har ikke villet lade Gerda og mig dele skæbne med de 95 mennesker, der mistede livet ved det land, hvis befolknings interesser vi havde søgt at varetage, og så må jeg tage de vilkår, som herefter bydes mig.

.